

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Україна)
Лабораторія організаційної та соціальної психології
Інституту психології ім. Г.С.Костюка
НАПН України (Україна)
Українська асоціація організаційних психологів та психологів праці (Україна)
Інститут д-ра філ. Я. –У. Сандаля (Норвегія)
Східно-швейцарський університет прикладних наук (Швейцарія)
Грузинський національний університет SEU (Грузія)
Економічно-соціологічний факультет Лодзького Університету (Польща)

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

**Форум стейкхолдерів розвитку соціального
підприємництва**
(м. Чернігів, 16 вересня 2024 року)

Тези доповідей

Чернігів 2024

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету
«Чернігівська політехніка» (протокол № 9 від 30 серпня 2024 р.).

С69 **Соціальне підприємництво як інструмент відновлення України: Форум стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва (м. Чернігів, 16 вересня 2024 р.): тези доповідей.** – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2024. – 198 с.

ISBN 978-617-7932-68-9

Збірник містить тези доповідей Форуму стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва «Соціальне підприємництво як інструмент відновлення України». Висвітлено роль ключових стейкхолдерів соціального підприємництва у процесі реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, а також інші актуальні питання щодо проблем відновлення України в міждисциплінарному дискурсі,

Видання орієнтоване на теоретиків і практиків, науковців, викладачів та здобувачів вищої освіти, а також зацікавлених в обміні досвідом наукових досліджень з питань відновлення України.

Матеріали збірника представлено в авторській редакції. Відповідальність за зміст несуть автори.

Організаційний комітет:

Голова:

Новомлинець О. О., д-р техн. наук, професор, заслужений працівник освіти України, ректор Національного університету «Чернігівська політехніка».

Заступники голови:

Пінчук А. О., д-р екон. наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту економіки Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Нагорна Н. С., канд. психол. наук, доцент, декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації Національного університету «Чернігівська політехніка».

Члени організаційного комітету:

Максьом К. В., канд. психол. наук, завідувач кафедри соціальної роботи Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Ревко А. М., д-р екон. наук, професор, професор кафедри соціальної роботи Національного університету «Чернігівська політехніка»; Сколл центр для соціального підприємництва, Саїд бізнес школа, Оксфордський університет;

Вербицька А. В., канд. наук держ. упр., доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Дивнич Г. А., канд. наук держ. упр., доцент, доцент кафедри іноземної філології Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Петрик О. Л., канд. наук держ. упр., доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Лепехо Ю. В., провідний фахівець Центру розвитку кар'єри Національного університету «Чернігівська політехніка».

УДК 330.342.146:334.722]:355.01-021.68(477)

ISBN 978-617-7932-68-9

© Національний університет
«Чернігівська політехніка», 2024

Chernihiv Polytechnic National University (Ukraine)
The Laboratory of Organizational and Social Psychology of G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Ukraine)
The Ukrainian Association of Organizational and Work Psychologists (Ukraine)
Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute (Norway)
Eastern Switzerland University of Applied Sciences (Switzerland)
Georgian National University SEU (Georgia)
Faculty of Economics and Sociology, University of Łódź (Poland)

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A TOOL FOR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

**Forum of stakeholders for the social entrepreneurship
development**

(Chernihiv, September 16, 2024)

The collection of theses of scientific reports

Printed by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University
(Protocol No. 9 as of August 30, 2024).

Social Entrepreneurship as a Tool for Ukraine's Recovery: Forum of Stakeholders of Social Entrepreneurship Development (Chernihiv, September 16, 2024): abstracts: – Chernihiv : CPNU, 2024. – 198 p.

ISBN 978-617-7932-68-9

The collection contains abstracts of the reports of the Social Entrepreneurship Development Stakeholders Forum “Social Entrepreneurship as a Tool for Ukraine's Recovery”. It highlights the role of key stakeholders of social entrepreneurship in the process of reintegration of military personnel, veterans and their families, as well as other topical issues related to the problems of Ukraine's recovery in the interdisciplinary discourse.

The publication is aimed at theorists and practitioners, researchers, lecturers and students, as well as those interested in sharing the experience of research on Ukraine's recovery.

The materials of the collection are presented in the authors' edition. The authors are responsible for the content.

Organising Committee:

Head:

Novomlynets O. O., Doctor of Technical Sciences, Professor, Honoured Worker of Education of Ukraine, Rector of Chernihiv Polytechnic National University.

Deputy heads:

Pinchuk A. O., Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Educational and Scientific Institute of Economics of Chernihiv Polytechnic National University;

Nahorna N. S., Ph.D. in Psychology, Associate Professor, Dean of the Faculty of Social Technologies, Health and Rehabilitation of Chernihiv Polytechnic National University.

Members of the Organising Committee:

Maksom K. V., Ph.D. in Psychology, Head of the Department of Social Work of Chernihiv Polytechnic National University;

Revko A. M., Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University; Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Saïd Business School, Oxford University;

Verbytska A. V., Ph.D. in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, PR Technologies and Logistics of Chernihiv Polytechnic National University;

Dyvnych H. A., Ph.D. in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Philology of Chernihiv Polytechnic National University;

Petryk O. L., Ph.D. in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Justice of Chernihiv Polytechnic National University;

Lepekho Yu. V., Leading Specialist of the Career Development Centre of Chernihiv Polytechnic National University.

UDC 330.342.146:334.722]:355.01-021.68(477)

ISBN 978-617-7932-68-9

© Chernihiv Polytechnic National University, 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.

Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей

<i>Jan-Urban Sandal</i> Innovation and the entrepreneur – how to develop a democratic future and keep democracy strong.....	9
<i>Piddubna Karyna</i> The role of social entrepreneurship in creating an inclusive environment and military personnel and their families: prospects and challenge	11
<i>Вербицька А., Децюк П.</i> Social entrepreneurship and participatory role of the community in the process of reintegration of veterans	13
<i>Петрик О., Степаненко В.</i> Особливості нормативно-правового та організаційного регулювання правового статусу ветеранів збройних сил України та США як ключових суб'єктів соціального підприємництва	16
<i>Максьом К.</i> Роль соціального підприємництва у розвитку резильєнтності та навичок подолання стресу у ветеранів та членів їх сімей.....	17
<i>Дивнич Г.</i> Соціальне підприємництво як інструмент реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей на локальному рівні	19
<i>Нагорна Н.</i> Формування компетентнісної готовності ветеранів та членів їх сімей до соціального підприємництва: роль взаємодії ключових стейкхолдерів.....	21
<i>Шаулов П.</i> Ветеранське соціальне підприємництво як інструмент соціальної реінтеграції ветеранів війни.....	23

СЕКЦІЯ 2.

Соціальні та психологічні аспекти відновлення України

<i>Zavatska V.</i> Art therapy as an effective way of psychological rehabilitation of children	27
<i>Zakharchuk S.</i> The role of interpreters and translators during crisis situations.....	29
<i>Вербицька А.</i> The role of social entrepreneurship mentoring in veterans` reintegration	32
<i>Клесман О.</i> Перспективи соціального підприємництва для реінтеграції військовослужбовців та їхніх сімей: менторство жінок в it під час війни на прикладі проекту “Будь”	34
<i>Базика Є.</i> Психологічні особливості діяльності освітніх організацій в умовах війни....	36
<i>Горбань Г.</i> Інститут тьютерства як системне забезпечення принципів студентоцентрованої вищої освіти.....	37
<i>Киселиця С.</i> Проблема логічного обґрунтування тверджень у підприємницькій діяльності.....	39
<i>Настасенко В.</i> Про можливості подолання негативних психологічних та фізіологічних наслідків відключення світла електромереж.....	40
<i>Сафонова В.</i> Вдосконалення організаційних структур управління освітнім процесом вnz як субекта соціального підприємництва	42
<i>Костюченко Н., Петрик О.</i> Професійна деформація правників юридичних професій.....	44
<i>Архипова С., Тернова Л.</i> Особливості організації професійної підготовки фахівців соціономічної сфери в сучасних умовах.....	47
<i>Гонтар А., Белова О.</i> Проблеми та перспективи розвитку освітньої сфери для післявоєнного відновлення України: стратегічні, економічні та інноваційні аспекти	50

Гринчук Д. Самооцінка професійних здібностей майбутнього психолога в умовах воєнного конфлікту.....	52
Зубіашвілі І. Соціально - психологічна реадаптація учасників бойових дій	54
Візнюк І. Соціальна роботи з травма свідками за наслідками військового конфлікту: український досвід.....	56
Кантарьова Н. Можливості сучасної короткострокової психодинамічної терапії в Україні.....	58
Ланіна І. Соціально-психологічні чинники споживчої поведінки особистості в умовах воєнного стану.....	60
Задорожна С. Рекомендації щодо здатності професійного вибору серед старшокласників у період військового конфлікту.....	62
Чадюк О. Особливості побудови систем психологічної підтримки в організаціях	64

СЕКЦІЯ 3.

Економічні виміри відновлення України в контексті глобальних трендів: економіка, управління, підприємництво

Kravchenko S., Bezhenar I., Malik L. State and international support for the development of entrepreneurship of the agricultural sector of the economy in the conditions of european integration and wartime.....	66
Klymenko K., Ukhnal N. Assessment of Ukraine's debt security indicators under the non-cyclical economic shocks.....	69
Medynska T., Humenyuk V. Tax evasion: reasons, consequences and fighting mechanism	71
Дьяченко О., Бардін В. Державна підтримка підприємств малого та середнього бізнесу України під час війни	74
Коренюк Д. Стратегії розвитку ритейлерів: виклики та можливості.....	76
Литвинов А., Литвинов Є., Чеботарьова А. Формування прибутку сільськогосподарських підприємств у надзвичайних умовах	79
Литвинов А., Анічкін В., Куренна І. Забезпечення ліквідності та платоспроможності комерційного банку в системі заходів із забезпечення фінансової стабільності	80
Бойчук Т., Киселиця С., Шишкіна О. Соціогуманітарна проблематика ризик-менеджменту в транспортних компаніях	82
Борисенко І., Киселиця С., Садчикова І. Екзистенціальні проблеми в інвестиційній поведінці учасників фінансового ринку	84
Вербівський Р., Киселиця С., Жаворонок А. Філософсько-праксеологічні основи регуляції банківської діяльності в Україні в умовах макроекономічної нестабільності.....	86
Вербівський І., Киселиця С., Мацьків В. Фінансова нестабільність як морально-етична проблема	88
Волошин Д., Шишкіна О., Киселиця С. Етичні виклики цифровізації: філософський аналіз довіри як основи фінансового посередництва	90
Глазков А., Киселиця С., Попова Л. Філософські принципи розвитку системи ризик-менеджменту в страхових компаніях.....	92
Даньков А., Шишкіна О., Киселиця С. Філософія фінансово-економічної безпеки в цифровій економіці.....	94
Зеленська О., Равлюк А., Руснак Д. Принципи забезпечення сталого розвитку туристичної сфери України.....	97
Кіронда І., Киселиця С., Шпомер Т. Філософсько-праксеологічні аспекти цифрової трансформації інвестиційної інфраструктури.....	98
Корнієць Ю., Киселиця С., Попова Л. Філософсько-праксеологічні засади формування системи фінансової безпеки страхових компаній в Україні.....	101

Лаврів А., Щур Р., Киселиця С. Класичний раціоналізм у розвитку бюджетного інвестування в Україні.....	102
Михайлов С. Захист прав споживачів як елемент системи відновлення підприємництва в Україні.....	104
Носова Н. Глобальні тренди відновлення аграрного ринку України у повоєнний час: логістичний підхід	106
Остапенко В. Сутність і зміст інноваційної економіки	109
Павлішина Н., Смірнов Є. Маркетинг в умовах воєнного часу	111
Підзапецький А., Киселиця С., Тарасенко А. Світоглядно-теоретичне підґрунтя цифровізації у сучасному інформаційному суспільстві.....	114
Подоляк О., Парубець О., Киселиця С. Ризик як екзистенціальна основа розвитку страхового ринку.....	116
Пчела А., Киселиця С., Білий М. Логіко-гносеологічне обґрунтування фінансових важелів управління державним боргом	118
Реус Р., Киселиця С., Шпомер Т. Соціально-філософські проблеми інвестиційного розвитку в сучасних умовах.....	120
Ринжук Д., Киселиця С., Тарасенко А. Вплив цифрової трансформації на формування нової соціоекономічної реальності в Україні: прогностичний аналіз	121
Устінюк Я. Роль акселераторів та інкубаторів у фінансовій підтримці ІТ-галузі України.....	124
Сова О. Інноваційні підходи до управління територіальними громадами в умовах глобальних ризиків	127
Стасіневич С. Логістика експорту українського зерна в умовах воєнного стану	129
Суховерський М., Шишкіна О., Киселиця С. Філософія ризику у фінансуванні інновацій високотехнологічних підприємств.....	132
Білий М., Пчела А., Васильченко С. Теоретико-практичні підходи до інвестиційного забезпечення структурної модернізації економіки України.....	134
Гаркуша Ю., Раков А. Верифікація та ідентифікація клієнтів у процесі дистанційного банківського обслуговування	136
Макареца Ю. Особливості функціонування маркетингу та логістики на ринку молочних продуктів України в умовах війни.....	138
Подоляк О. Цифрова взаємодія страхових компаній і банків в умовах трансформації фінансового сектору України	141
Купінець Л. Управління ринком водних біоресурсів	143
Холяк Н., Попело О. Роль цифрових технологій у сталому розвитку університетів.....	145
Шершун О. Сертифікація ISO 22000 як елемент маркетингу в умовах повоєнного відновлення України.....	147
Шпірнов І., Михайлюк М. Напрями удосконалення державного регулювання ринку фінансових послуг в умовах цифрової економіки	149
Ачкасова С., Литвин Р. Оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД	151
Бузюк Д. Соціально відповідальний маркетинг в умовах воєнного часу: очікування споживачів від бізнесу.....	153
Грубляк О., Семенюк Ю. Основні програми міжнародного кредитування малого та середнього підприємництва в Україні	156
Грубляк О., Сила В. Детермінанти виникнення і зростання дефіциту державного бюджету України	157
Ємець В. Маркетингова діяльність як інструмент відновлення та розвитку бізнесу в Україні в умовах війни	159
Єфімцева Л. Переваги створення машинно-технологічних станцій для економічного та соціального розвитку об'єднаних територіальних громад	160

Жаворонок А., Гречка В., Островський В. Теоретичні аспекти підвищення конкурентоспроможності банківських установ в умовах цифровізації економіки України..	164
Зеленська О., Кривинчук В., Руснак Д. Питання фінансового забезпечення розвитку туристичних підприємств в поствоєнний період.....	165
Лавренко О. Економічна компетентність особистості та її формування в процесі економічної соціалізації студентської молоді.....	167
Роговий А., Журавель А., Шакун Є. Проблеми фінансування системи охорони здоров'я в контексті відбудови України.....	169
Тарасенко А., Пентелейчук М., Крохмалюк Л. Особливості та сучасний стан розвитку споживчого кредитування в Україні	171
Тищенко О., Дуброва Ю. Удосконалення механізму управління місцевими фінансовими ресурсами в умовах загроз фінансовій безпеці територіальних громад.....	173
Терещук Д., Островська Н., Киселиця С. Філософія грошей у цифрову епоху.....	175
Урбанович М., Щур Р., Киселиця С. Соціально-етичні проблеми фінансового інструментарію розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.....	177
Чернух Д. Трансформація корпоративної культури в умовах війни.....	178
Шакун Є., Гонта О. Основні концептуальні підходи до визначення поняття «Фінансово-економічна безпека».....	181
Шишкіна О., Волошин Д., Ринжук Д. Роль цифрових технологій у формуванні стратегій розвитку фінансових посередників	183
Шпомер Т., Суховерський М., Кіронда І. Розвиток інвестиційної інфраструктури для стимулювання інновацій у високотехнологічних секторах економіки України	185

СЕКЦІЯ 4.

Забезпечення стійкості системи права та публічного управління задня відновлення України

Луhyна Y. Current issues of social protection of war veterans in Ukraine.....	188
Костюченко Н., Петрик О. Адміністративно-правовий захист державної таємниці	190
Чумаченко В., Петрик О. Система організаційно-правових заходів охорони державної таємниці в Україні.....	193
Пічугіна Н., Петрик О. Окремі питання професійної етики правозахисника-адвоката в контексті забезпечення стійкості системи права	195

Секція 1. Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей

Jan-Urban Sandal,

Fil. Dr., Professor, Professor h.c. mult., Doctor h.c. mult, Professor Chair Chernivtsi Schumpeter
Centre for Economic Research, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi,
Ukraine, Patron of Harvard University Archives, USA, Rector, and Owner
Fil. Dr. Jan-U. Sandal Institute, Finstadjordet, Norway

INNOVATION AND THE ENTREPRENEUR – HOW TO DEVELOP A DEMOCRATIC FUTURE AND KEEP DEMOCRACY STRONG

Social entrepreneurship represents a very important democratic resource in society. Social entrepreneurship implies a new democratic opportunity. Every free person, man or woman can take the role as social entrepreneur.

The benefits are plentiful for the single individual as for the society at large. The entrepreneur will enjoy income through profits, social rise for the entrepreneur and his family, independence, and individual freedom. Successful entrepreneurship is creation of wealth based on innovation. The society achieves economic development, equal rights, a better world, peace, freedom, a more secure society for everyone, and technological, economic, and social progress.

Successful entrepreneurship, whatever kind, starts with a dream and the will. Through the dream, the young entrepreneur can see the result on the market long before the innovation is introduced [6]. The entrepreneur makes new combinations of the input factors, land, and labor, which defines the creative process of innovation.

Innovation is a spontaneous process taking place on the supply side of the market. Innovation is therefore not a response to the demand and needs in the market. Innovation represents a shift to a higher level in technology, efficiency, and economic development and therefor characterizes a different kind of competition. Static production embodies no innovation and can therefore not change itself, while dynamic production is development.

The characteristic of the entrepreneur is to be a free person, and to be motivated by personal and inner stimulus. Entrepreneurship is not a salaried job, and the successful entrepreneur is not under any forms of guidelines, orders, or control by external authorities. Innovation is not a product or service that can be created on behalf of a third party or delegated from a client, employer, or customer.

Successful innovation will canalize an entrepreneurial profit to the entrepreneur. Entrepreneurial profit is the proof that the entrepreneur was right, that he succeeded in the market, and that the change mechanism is in operation. The entrepreneurial profit increases the financial freedom of the entrepreneur and his family.

It is the source of wealth that counts, not the size of it. Salaried workers may have higher income, at least for a period, than the entrepreneur, but their source of income is their limitation in freedom.

A free man can support himself, his family, but also contribute to the society in various ways, financially and socially. In the ordinary labor market, wages do not give those kinds of opportunities to the working-class laborers, not even in well-developed social democracies characterized by equal pay, where workers are left with very little disposable income, oppressed by high income taxes, fees, price levels, high interest rates and high inflation. At the same time, the working-class benefits from extensive social programs that helps to curb the desire to invest independently as an entrepreneur.

Nations with fewer successful entrepreneurs are forced to distribute social welfare and wealth through a centralized political system, prioritizing those welfare recipients who always benefit from the political service. Innovations, on the contrary, do not prioritize anyone; everyone can benefit from democratic development by experiencing the benefits of successful entrepreneurship.

An entrepreneurial state, where private initiatives and entrepreneurship flourish, is more robust and can create social value more independently, in contrast to a nation without a population with entrepreneurial spirit.

Public authorities cannot serve the people in the same way that social entrepreneurs can [2]. People should have the same opportunities and rights to influence political decisions that affect their daily life and well-being, and this can happen by a fundamental democratic norm [7]. The role of the social entrepreneur can fill this need in an eminent way.

Entrepreneurs are operative in the second and third sector of the economy, but no innovations are created in the first sector. "The first Mistake in public Business, is going into it" [3, p. 34].

Entrepreneurship is not self-employment, or a labor-market stimulus. Entrepreneurs are not a part of the Precariat or connected to any form of welfare programs. The entrepreneur is a social agent, introducing a spontaneous change in the economy.

There are not many successful entrepreneurs in the world, first because there is a scarcity of the necessary personal qualities, and secondly because it is hard to identify them [1]. Entrepreneurs are recruited from all walks of life and when they succeed, they represent the elite class in society [4]. In the analyzes of the new social class system, three levels of social class stratification are realized: the starving class, the desperate class, and the elite class.

Entrepreneurs represent the civilized man as they become their own masters in developing society in a more humane, democratic, and just direction. To keep democracy strong, the civilized man is needed as its tutor, inspirator, moral ethical leader and developer.

Education is necessary to develop society and the understanding of the value of entrepreneurship, innovation, and the role of the entrepreneur. Without relevant education, both in the scientific sphere and in the public sphere, valuable opportunities can be lost. "Genius without Education is like Silver in the Mine" [3, p.39].

The democratic state understands the value of entrepreneurial spirit and welcomes the results of successful entrepreneurs. Various initiatives can be taken, like opening the market for social entrepreneurship, building positive and understanding communication between politicians, authorities, religion, and the public.

It is obvious that nobody can create social entrepreneurs, they are self-made and self-motivated, and nobody can manage or control social entrepreneurs, they manage themselves. The public should be informed, by education and media, that every man and woman can take the role as entrepreneurs and directly contribute to the development of democracy through the process of entrepreneurship and thereby keep democracy strong. This educational process could very well be undertaken by the entrepreneurs and social entrepreneurs as well as the educational, scientific and media industries.

The educational and scientific industries should turn away from DEI (diversity, equity, and inclusion) and uphold a formal and strict line on reason, evidence, excellence, and scientific truth in science and education. We experience new trends in education and a new paradigm for university development [5]. The traditional educational and scientific industries are characterized by conservation. To hold on to the old, the static and predictable, is a static strategy that cannot meet the demand in the market and especially not among new groups of students, new generations, and newcomers in the educational sector.

Especially Generation Z (borne 1995 - 2010) is underrepresented in the university sector and great expectations is shown to the Generation Alpha (borne 2010 - 2025) and their eventual connection to the educational sector and relation to older members in society as role models in education.

A significant newcomer group in the educational and scientific sector is the reintegration of military personnel, veterans, and their family members that represent a wide scale of all kinds of individuals, skills, background, and dreams for a prosperous and democratic future.

Conservation as an industrial paradigm in science and education represents political propaganda, religious lies, horrible ideologies, nationalism, static, non-innovative learning methods, and output, compensated by DEI.

The new paradigm in education and science is Transformation. Transformation is the industries` strategy built on dynamic innovative pedagogy, educators` and learners` motivation

based on creativity, the will, and the action of transformation, where university structure follows vision strategy, and higher efficiency means less time consuming, revenue-based on achievements only, and the scientific truth.

Transformation as a strategy in education and science is one significant part in the mechanisms of interaction of key stakeholders in the process of social entrepreneurship development in the state-society-business-education interaction.

In the case of Ukraine, “bring my people home” is a significant condition for reconstitution of the country. In 1990, the country’s population was estimated to 51,589,817 and in 2024, the population has dropped to 37,937,831, a decline of 13,651,986 individuals [8]. 3,7 million people are displaced internally in Ukraine and 6,6 million Ukrainians are registered as refugees globally by February 2024 [9]. At the same time, the birth rate is dropping drastically. The population forecast for 2050 is 32,867,719 [8].

Reconstruction of Ukraine is an important process in which every free Ukrainian man and woman can and should take an active part.

Social entrepreneurship as a strategic tool is an excellent method in developing a democratic future and to keep democracy strong.

References

1. Casson, M. (1982). *The Entrepreneur – An Economic Theory*. New Jersey: Barnes & Noble Books.
2. Dees, J. G. Taking social entrepreneurship seriously. *Soc* 44, 24–31 (2007). <https://doi.org/10.1007/BF02819936>
3. Franklin, B. (1758/1999). *Wit and Wisdom from Poor Richard’s Almanack*. New York: Dover Publication, INC.
4. Sandal, J-U. (2016). *The New Social Class System. Lithuania: Role of Higher Education Institutions in Society: Challenges, Tendencies and Perspectives*.
5. Sandal, J-U. (2024). *Ced 2024 Roundtable 2024-04-25*. Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. [jan-urban-sandal.pdf\(hneu.edu.ua\)](http://jan-urban-sandal.pdf(hneu.edu.ua)) Retrieved 2024-05-29.
6. Schumpeter, J. A. (1912). *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig: Duncker & Humblot.
7. Warren, M. E. (2003). *The Political Role of Nonprofits in a Democracy*. *Society* vol. 40. 4. 9. 46-51.
8. *Ukraine Population (2024) - Worldometer (worldometers.info)* Retrieved 2024-05-29. 9. *Ukraine Refugee Crisis: Aid, Statistics and News | USA for UNHCR (unrefugees.org)* Retrieved 2024-05-29.

Piddubna Karyna,
student

Scientific supervisor – Ivankov I. V.
PhD in Law, Associate Professor

Language supervisor – Shevchenko Yu. V.
senior lecturer

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN CREATING AN INCLUSIVE ENVIRONMENT FOR MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILIES: PROSPECTS AND CHALLENGES

After completing military service, particularly under martial law, military personnel usually face a difficult process of reintegration into civilian life. They and their families often meet various social challenges, such as social isolation, difficulties in finding a job and psychological problems. In this context, social entrepreneurship is considered to be an important component for creating an inclusive environment, helping the military and their families to overcome obstacles, and providing support and opportunities for their development.

The note of the UN Secretary-General of May 24, 2005 defines reintegration as... "the process by which ex-combatants acquire civilian status and receive stable employment and income. Reintegration is essentially a socio-economic process with an open timeframe that takes place primarily in communities at the local level. It is a part of the overall development of the country and national responsibility and often requires long-term external assistance" [1, p.121].

Business structures, as well as civil society organizations and other non-profit organizations, can act as important catalysts in this process by providing training and resources to military personnel and their families. They can also assist in developing programs and services aimed to solve specific problems and needs of this social group, as well as in establishing cooperation between our government and private sectors of the economy to provide comprehensive support. N.S. Nagorna and K.V. Maksom propose to define social entrepreneurship as a social phenomenon that, using business approaches, promotes social change at the community level by involving key partners in the interaction [2, p.274].

Support for the development of social entrepreneurship in Ukraine for military personnel and their families as a tool for their reintegration depends on the established inter-sectoral cooperation of key partners: public authorities and local governments, enterprises, educational institutions, and NGOs [3].

There are three main obstacles to the successful reintegration of military personnel in Ukraine:

- 1) lack of administrative capacity of ministries and interagency cooperation,
- 2) insufficient counteraction to the threat of marginalization and political radicalization,
- 3) growing social divisions that lead to the alienation of former military personnel as a social group [4, p.42].

We consider that insufficient funding must be added to the list of the obstacles mentioned above, since it can be a challenge for the development of social enterprises as they are mostly dependent on grants and donations.

As for the prospects, the issue of priority is to ensure the socio-economic integration of former military personnel. Social entrepreneurship can be an important tool for ensuring the stability and successful integration of military personnel after their return to civilian life. It can provide opportunities for employment, professional development and opening their own business, which in its turn, will help to increase their self-esteem and social adaptation.

In 2018 the Zaporizhzhia ATO Veterans' Association initiated the project "Creating Conditions for Professional Retraining of ATO Participants in Zaporizhzhia," which was supported by PROMIS. The initiative of Zaporizhzhia veterans was focused on helping former military personnel return to civilian life and earn a stable income. The implementation of the initiative became a launching pad for the launch of a full-fledged social enterprise, where veterans are now working, providing welding services for public and private enterprises [5, p.33].

Another important task of social enterprises is to support the psychological well-being of military personnel and their families. They can provide psychological assistance and counseling services for these people to help them overcome the stress and trauma associated with military service. It is also important to conduct educational events for the public to overcome discrimination and stigma against former military personnel. Information about their achievements and important contributions to society should be highlighted in such events. It is also important to take measures aimed at improving legislation that protects the rights of veterans and prevents discrimination [6, p.147].

The development of inclusive entrepreneurship that takes into account the needs and capabilities of all groups, including former military personnel and persons with disabilities, can be considered as an important step to be taken in creating an inclusive environment. All persons with disabilities have the constitutional right to work, but the conditions for employing them differ, which can create employment challenges. It must be noted that the implementation of inclusive workplaces for former military personnel and persons with disabilities is not only an additional cost for the employer, but also a challenge to implement it in a proper way. According to N.V. Trotsenko, not only workplaces but the entire enterprise should be comfortable for people with disabilities. It is about common places for all employees: rest rooms, kitchens, staircases and entrances to rooms, etc [7, p.149]. In today's environment, business structures and government agencies should think about how they can make their own production environment more adapted for people with disabilities.

A good example of creating an inclusive environment for former military personnel is the Veteranius project. The goal of this project is to provide Ukrainian veterans with their first job in the IT field. Experienced industry professionals teach veterans how to develop and implement IT skills in a practical way. This approach helps former military personnel learn new skills faster, promotes professional adaptation and socialization [8].

To summarize, social entrepreneurship plays a key role in creating an inclusive environment for former military personnel and their families. It contributes to their social and economic reintegration by providing opportunities for self-realization and improving quality of life. However, there are certain challenges, in particular, limited access to financing, training and development of entrepreneurial skills, as well as formation of effective support mechanisms. To overcome these challenges, joint actions of the authorities, the public, and business structures are needed, aimed at creating a favorable investment and legal environment, as well as the development of targeted programs to support and develop social entrepreneurship for this target audience.

References

1. A practical guide to comprehensive disarmament, demobilization and reintegration standards (2014), 121.
2. Nahorna N. S., Maksom K. V. (2022) Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of serviceman, ATO/JFO veterans and their families. *Habitus*, 36, 274.
3. Petryk O. L. (2023) Mechanisms of state involvement in the process of social entrepreneurship development as a determinant of reintegration of military personnel, ATO/JFO veterans and their families. *Scientific Journal of Public Administration, psychology, law*, 3, 37-40
4. Petryk O. L. (2023) Component of public administration in the interaction of key stakeholders in the development of social entrepreneurship as a determinant of reintegration of military personnel, ATO/JFO veterans and their families. *Scientific Notes of Vernadsky National University. Series: Public management and administration*, 34 (73), 42.
5. Case study Social entrepreneurship and inclusion. Experience of Ukrainian cities. (2020), 33.
6. Tovsta S. P. (2023) Problems of social adaptation of war veterans. *Inclusive educational environment: problems, prospects and best practices*, 1, 147-148.
7. Trocenko N. V. (2023) Inclusive employment of people with disabilities. *Inclusive educational environment: problems, prospects and best practices*, 1, 149.
8. Razom. (2024) Project Veteranius. Retrived from <https://www.razomforukraine.org/projects/veteranius/>

Вербицька Анна,

кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Децюк Павло,

аспірант,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND PARTICIPATORY ROLE OF THE COMMUNITY IN THE PROCESS OF REINTEGRATION OF VETERANS

The effectiveness of the process of adaptation of veterans to civilian life will contribute to the improvement of their social status and to the improvement of the level of social well-being of society. Effective reintegration of veterans into social processes will contribute to reducing the level of social and psychological stress in society, improving the quality of life of citizens and reducing the economic burden on the state [1].

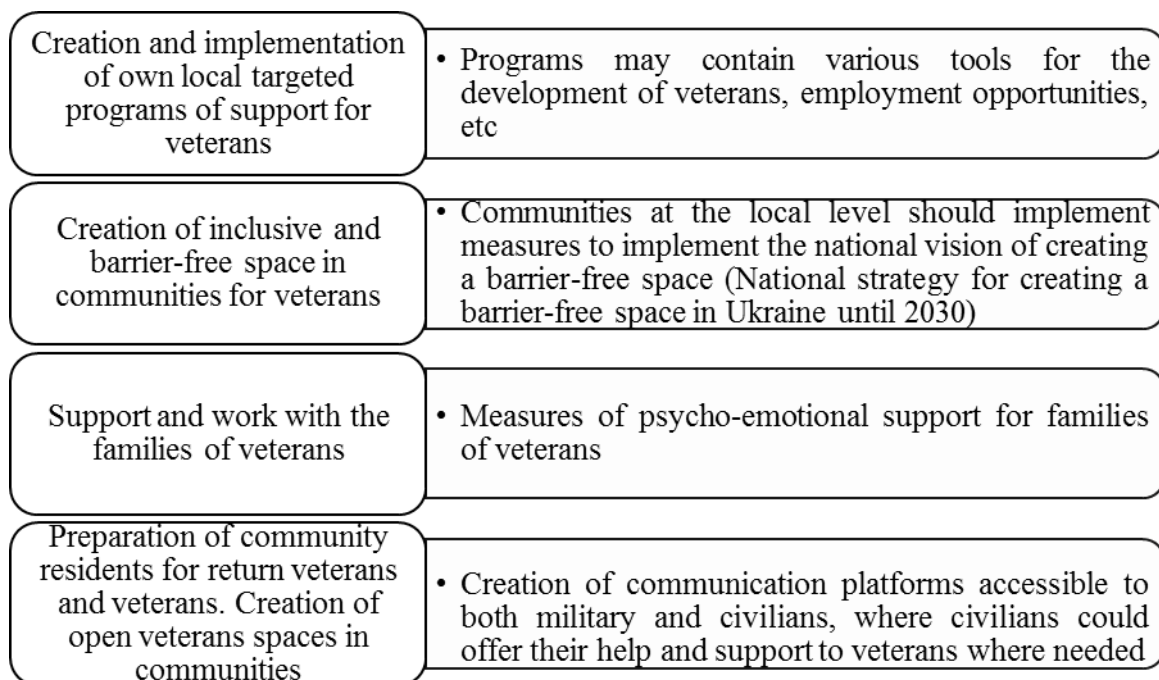
The main stage of the return of veterans to civilian life will take place precisely in communities. Community must create the most comfortable conditions for defenders after returning from the war. Their role is also revealed in the fact that communities can create their own adaptation programs for the demobilized persons. Accordingly, the programs may have certain differences in different communities. In addition, communities (within their powers) should focus on creating a barrier-free inclusive space. Inclusiveness is not only about physical barrier-free, but also about informational, digital, etc., as well as open spaces (hubs, platforms), which will contribute to bridging the gap between the military and civilians [2].

There are the factors of successful reintegration of veterans: the development of personal qualities, the presence of a favourable situation during the return to civilian life and community support, including the possibility of interaction within the community. Social entrepreneurship as a field of activity corresponds to the principles of reintegration. Such principles are the following: humanistic orientation (in the process of creation a business plan of a social enterprise, the person has an exceptional value as a founder, in addition, the philosophy of social entrepreneurship implies

a humane attitude towards all subjects of interaction); personal orientation, prioritization of the interests of the person undergoing reintegration (the idea of a social enterprise is always built on a system of individual values and needs); complexity (social entrepreneurship combines a positive impact on the social entrepreneur with a positive impact on the community and the environment); participation (social entrepreneurship involves inclusion, involvement of all subjects of interaction); stimulation to self-help; stimulation of creativity (social entrepreneurship involves the usage of innovative approaches) [3].

An important role in the process of reintegration of veterans play the key stakeholders: the state through incentive mechanisms should determine the institutional foundations; a community in which social enterprises should be created, social capital and social participation should be formed in order to achieve social changes based on the “bottom-up” initiative; business as an investor, partner, mentor; education as a tool for raising awareness of social entrepreneurship, developing entrepreneurship and emotional intelligence, increasing motivation to establish social enterprises by veterans and their family members [4].

Not only the state, but also representatives of the non-public sector (business, public organizations) should work to return veterans to civilian life [2]. It is important to consider the role of communities and non-public sector in the process of returning veterans to civilian life (pic. 1, 2).

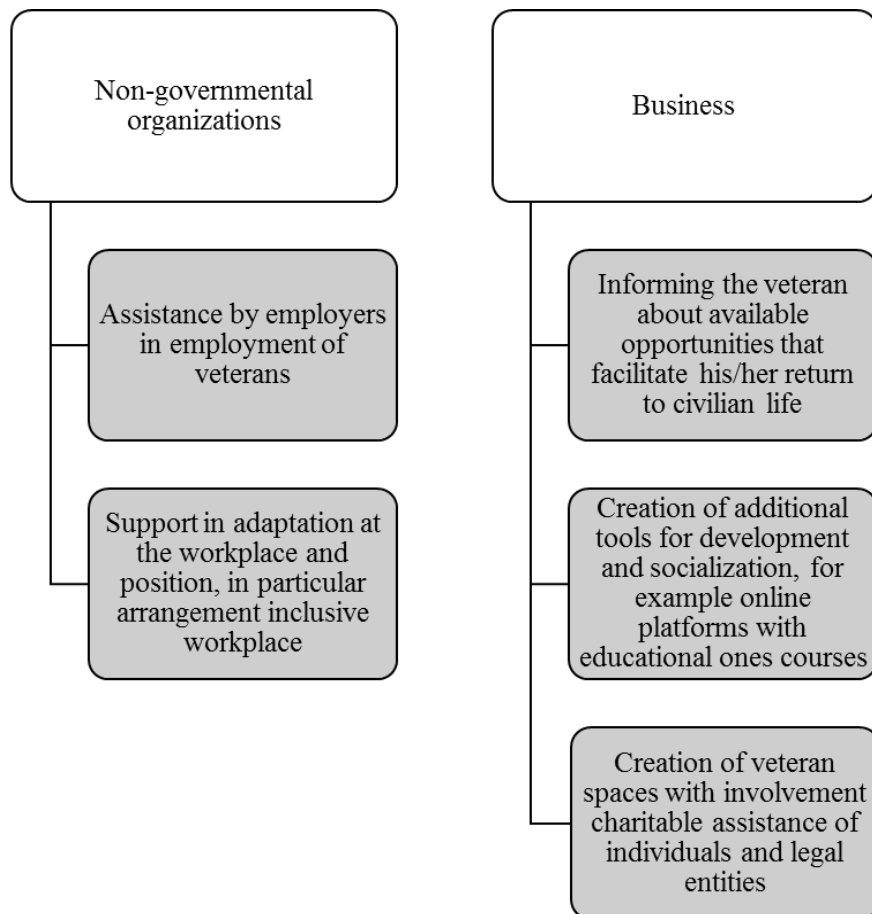

Pic. 1 The role of communities in the process of returning veterans to civilian life [2]

The main goal of returning veterans to civilian life is to restore the economic, social and psychosocial ties they had before. The Ukrainian Veteran Fund survey showed: 77,5% of veterans believe that after returning to civilian life, they are likely to face a lack of work [5]. According to IOM survey, veterans were asked what factors they consider important for integration into the community, the answers focused primarily on basic needs and practical issues. So, for example, 76% noted that regular income is important, 69% noted work, and 69% – housing. They are followed by access to public services and the presence of relatives and friends nearby [6]. Such results indicate that it is extremely important for veterans to return to society, where a certain role will be defined for them (employee, entrepreneur, husband, friend, colleague, etc.). An effective solution to this important problem requires many coordinated measures from both the state and the community.

The process of reintegration of veterans is a special challenge for most societies, both at the national level and at the community level. The strategy for the reintegration of servicemen must be directed not only at individuals personalities, but also on the formation of national security and the development of local potential. Social entrepreneurship is a vector for solving the current social

challenges of Ukrainian society that require quick and innovative solutions, an integral component of the development of the modern country and the consolidation of emotional and intellectual human resources. In the context of tasks of reintegration veterans and their members families, the relevance of the development of social entrepreneurship is increasing. On the one hand, a social enterprise can be created by veterans and their members families, which will contribute to their professional, economic, and social reintegration. On the other hand, the presence of a social mission in the activities of a social enterprise can affect the level of reintegration of this category of citizens.

Pic. 2 The role of the non-public sector in the process of returning veterans to civilian life [2]

References

1. Zakharina, T. (2023). Reintegration of military personnel as a component of social policy and social work. *Science and education*, 2. 27–33. DOI 10.24195/2414-4665-2023-2-5.
2. A human-centered model of a unified system of rehabilitation, social protection and the return of veterans to civilian life (2024). Kyiv. URL: <https://healthsolutions.ngo/library/>.
3. Nahorna N., Maksom K. (2022). Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members. *Habitus Scientific journal of sociology and psychology*, no. 36, pp. 272–276. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.454>.
4. Verbytska, A., Dvynych, H., Nahorna, N., & Petryk, O. (2023). The interaction matrix of key stakeholders in the development of social entrepreneurship as determinants of the reintegration of military personnel, veterans of the ATO/UFO and their family members. *Scientific View: Economics and Management*, Vol. 4 (84), p. 86–94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-14>.
5. Needs of veterans 2023. Analytical study. (2023). Ukrainian veteran fund. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>.
6. Matt, Kinsella, Volcan, Aras (2023). Social reintegration of veterans in Ukraine. Focusing on the inclusion of veterans as a vulnerable population and the role that veterans' organizations can play in ensuring inclusion. IOM

Петрик Олена,кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри
кримінального права та правосуддя**Степаненко Віталій,**

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

**ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВЕТЕРАНІВ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА США
ЯК КЛЮЧОВИХ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Відповідно до вимог українського законодавства, а саме ст. 4 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. До осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час. Учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені цим Законом [1]. Основними питаннями формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб і членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України займається Міністерство у справах ветеранів України [2]. Нормативне правове забезпечення діяльності Міністерства складають Конституція України, Закони України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності Міністерства у справах ветеранів України» тощо.

Справами ветеранів у США опікується Міністерство у справах ветеранів США – державний орган виконавчої влади США, який спільно з Міністерством оборони та Міністерством охорони здоров'я та соціального забезпечення США здійснює діяльність у сфері соціального забезпечення та захисту ветеранів військової служби, членів їх родин та осіб, що перебувають на їх утриманні (у тому числі загиблих військовослужбовців) [3]. Міністерство є правонаступником Адміністрації з питань ветеранів США, яке було утворено 21 липня 1930 р., як окремий державний орган на виконання Виконавчого указу Президента США № 5398. Саме цим указом від 21 липня 1930 р. «Консолідація та координація діяльності уряду, що зачіпає ветеранів» 31-й Президент США Г. Гувер створив Адміністрацію у справах ветеранів, та передав цій установі обов'язки, повноваження та функції, які були покладені законом на лікарні, бюро, агентства чи офіси, ... включаючи їх персонал [4]. Міністерство у справах ветеранів було введено до складу Кабінету США 15 березня 1989 року президентом Дж. Бушем-старшим відомства [6].

Як свідчить Д. Вишневські, це відомство – друге за величиною після міністерства оборони з персоналом близько 280 тисяч осіб та бюджетом близько 200 млрд доларів на рік. Міністерство займається здоров'ям ветеранів, їх пільгами, страхуванням та іпотеками, призначеннями пенсій та допомоги, відповідає за поховання ветеранів - від виплат допомоги на поховання та до утримання військових кладовищ. Також у складі міністерства працює і поліція у справах ветеранів, співробітники якої взяли на себе охорону медичних центрів та амбулаторій військового відомства [6]. Однак у США існує безліч агентств, які надають послуги та пільги американським ветеранам, у тому числі Бюро пенсій, Національний дім для солдатів-добровольців з обмеженими можливостями, Національна система цвинтарів, Бюро страхування військових ризиків, Бюро ветеранів та Управління у справах ветеранів тощо [7].

У розділі 38 Кодексу законів США ветеран визначається як «особа, яка служила на дійсній військовій, військово-морській, повітряній або космічній службі і була звільнена від неї на умовах, відмінних від ганебних». Щодо встановлення ганебності Міністерство у справах ветеранів має ухвалити рішення у кожному конкретному випадку, щоб вирішити, чи відбулося звільнення «на умовах, відмінних від ганебних», причому звільнення за погану поведінку часто сприймається як дискваліфікація отримання статусу ветерана. Якщо особа поступила на службу 8 вересня 1980 р., то мінімального стажу служби, необхідного для того, щоб вважатися ветераном для отримання більшості пільг не існує. Якщо особа поступила на службу після 8 вересня 1980 р., то щоб вважатися ветераном, вона повинна прослужити не менше 24 місяців дійсної служби. Однак якщо військовослужбовець стає інвалідом через перебування на службі, мінімального стажу, що дає право на отримання допомоги, не існує [8].

Таким чином, можливо зазначити, що законодавство України у справах ветеранів перебуває у стані законодавчого оформлення і напрацювання реальних заходів правового та соціального захисту цієї категорії громадян і потребує залучення передового досвіду у цій сфері інших країн, зокрема США, особливо що стосується залучення до цієї справи сил та засобів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ІІІ. Дата оновлення: 04.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
2. Положення про Міністерство у справах ветеранів України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 р. № 1175 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2020 р. № 276). URL: <https://mva.gov.ua/pro-ministerstvo/%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F/199-normativno-pravovi-zasadi-diyalnosti/polozhennya-pro-ministerstvo-u-spravah-veteraniv-ukraini> (дата звернення: 07.05.2024).
3. The PACT Act and your United States Department of Veterans Affairs benefits. URL: <https://www.va.gov/> (дата звернення: 06.05.2024).
4. Г. Гувер «Указ № 5398 – Консолідація та координація діяльності уряду, що зачіпає ветеранів». URL: [https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-5398-consolidation-and-coordination-governmental-activities-affecting#:~:text=%22\(a\)%20That%20the%20President,for%20former%20members%20of%20the](https://www.presidency.ucsb.edu/documents/executive-order-5398-consolidation-and-coordination-governmental-activities-affecting#:~:text=%22(a)%20That%20the%20President,for%20former%20members%20of%20the) (дата звернення: 06.05.2024).

Максьюм Катерина,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА НАВИЧОК ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

У сучасному світі соціальне підприємництво стає дедалі важливішим інструментом вирішення соціальних проблем і сприяння сталому розвитку громад. Особливої уваги заслуговує його роль у підтримці та реінтеграції ветеранів та членів їх сімей, які часто стикаються з серйозними психологічними викликами в процесі повернення до цивільного життя. Такі виклики часто пов'язані з наявністю у ветеранів посттравматичного стресового

розладу (ПТСР), депресії, тривожності та інших психічних станів, які значно ускладнюють подальший розвиток особистості і сімейні стосунки [4]. У цьому контексті соціальне підприємництво виступає як ефективний механізм для розвитку резильєнтності та навичок подолання стресу, забезпечуючи підтримку, можливості для професійного розвитку та відновлення почуття значимості для соціуму.

Соціальні підприємства створюють середовище, де ветерани можуть відчувати себе корисними та залученими, що є критично важливим для їх психологічного благополуччя. Завдяки інтеграції психологічних тренінгів, програм підтримки та менторства, ці підприємства сприяють розвитку стійкості до стресу та навичок його подолання. Вони також забезпечують колективну підтримку, яка відіграє ключову роль у відновленні соціальних зв'язків та почуття належності.

Представлений матеріал має на меті дослідити значення соціального підприємництва у розвитку резильєнтності та навичок подолання стресу серед ветеранів та членів їх сімей.

Соціальне підприємництво може відігравати ключову роль у реінтеграції ветеранів, сприяючи розвитку навичок подолання стресу та резильєнтності.

Термін «резильєнтність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. Залежно від фокусу та предмета дослідження, резильєнтність може розглядатися як особистісна характеристика, притаманна окремій людині, або як динамічний процес. Резильєнтність залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких добре вивченими є: емоційний інтелект, наявність позитивних стосунків з оточенням, адекватна самооцінка, впевненість у власній ефективності, характер ранніх дитячо-батьківських стосунків та тип прив'язаності. Важливо відзначити, що резильєнтність відіграє ключову роль у здатності до посттравматичного зростання особистості [2].

Отже, для того, щоб соціальне підприємництво виступало в ролі каталізатора розвитку резильєнтності, варто звернути увагу на кілька важливих аспектів:

- ✓ соціальне підприємство виступає як платформа реабілітації;
- ✓ соціальне підприємство інтегрує в свою діяльність психологічні програми підтримки;
- ✓ соціальне підприємство вибудовується в процесі синергетичної взаємодії (партисипації) ключових стейкхолдерів: держави-громади-бізнесу-освіти [1].

Розглянемо ці аспекти детальніше:

1. Соціальне підприємство виступає як платформа реабілітації

Соціальні підприємства створюють середовище, де ветерани можуть відчувати себе корисними та залученими. Така робота дає змогу ветеранам відновлювати свої навички цілепокладання, а також відчувати власну значущість для суспільства, що є важливим для психологічного благополуччя особистості.

Крім того, соціальні підприємства часто надають можливості для навчання новим професійним навичкам, що допомагає ветеранам відчувати впевненість у своїх здібностях та перспективах на майбутнє.

Ще одним важливим фактором реабілітації ветеранів в процесі залученості до соціального підприємництва є певна прогнозованість і рутинність роботи. Адже повернення до регулярного графіку та робочих обов'язків допомагає відчути стабільність, що може зменшити тривожність та стрес.

2. Соціальне підприємство інтегрує в свою діяльність психологічні програми підтримки

Соціальні підприємства можуть інтегрувати психологічні тренінги та програми підтримки, спрямовані на розвиток навичок подолання стресу та розвитку резильєнтності. Використання когнітивно-поведінкової терапії у тренінгах допомагає ветеранам розпізнавати та змінювати негативні мисленнєві шаблони, що сприяє зменшенню симптомів стресу та тривожності. Програми, що включають техніки релаксації, медитації, дихальні вправи та фізичну активність, допомагають ветеранам ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями.

3. Соціальне підприємство вибудовується в процесі синергетичної взаємодії (партисипації) ключових стейкхолдерів: держави-громади-бізнесу-освіти

Колективне середовище соціальних підприємств сприяє формуванню сильної підтримуючої мережі, яка є критичною для розвитку резильєнтності. Ветерани, працюючи разом, можуть надавати один одному емоційну підтримку та ділитися власними стратегіями подолання труднощів. Більш досвідчені ветерани можуть виступати в ролі менторів, допомагаючи новачкам адаптуватися та розвивати необхідні навички для подолання стресу. Синергетична взаємодія стейкхолдерів забезпечує комплексний підхід до підтримки ветеранів, включаючи фінансову (державні програми та гранти, інвестиції бізнесу), соціальну (сприяє інтеграції ветеранів у суспільство, допомагаючи їм відновити соціальні зв'язки та почуття належності до громади), психологічну (постійна підтримка з боку громади, держави, бізнесу та освітніх установ створює стабільне середовище, яке сприяє зниженню рівня стресу та тривожності у ветеранів, покращуючи їх психологічне здоров'я) та освітню (завдяки навчанню та працевлаштуванню, ветерани отримують нові професійні навички та знання, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці та сприяє довгостроковій стабільності) складові. Це допомагає ветеранам адаптуватися до цивільного життя більш ефективно та стійко.

Варто зазначити, що в Україні вже є приклади успішних соціальних підприємств, що допомагають ветеранам. Найвідомішим є «VETERANO PIZZA», що надає робочі місця ветеранам і пропонує додаткові програми підтримки. Але комплексного підходу в їх створенні і функціонуванні для успішної реінтеграції ветеранів та членів їх сімей, а також розвитку резильєнтності і навичок подолання стресу, що сприяло б цьому процесу, наразі не прослідковується [3;5].

Аналіз довгострокових результатів участі ветеранів у соціальних підприємствах може показати позитивні зміни в їх психологічному стані та здатності справлятися з викликами [6].

Отже, соціальне підприємництво є потужним інструментом для підтримки психологічного здоров'я ветеранів, сприяючи розвитку резильєнтності та навичок подолання стресу. Через професійний розвиток, тренінги зі стрес-менеджменту, колективну підтримку та менторство, соціальні підприємства можуть допомагати ветеранам успішно реінтегруватися в цивільне життя, підвищуючи їхню задоволеність життям та психологічну стабільність.

Список використаних джерел

1. Вербицька А. В., Дивнич Г. А., Нагорна Н. С., Петрик О. Л. (2023). Матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Науковий погляд: економіка та управління. (№ 4 (84)), 86-94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-14>.
2. Лазос, Г. П. (2019). Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. Організаційна психологія. Економічна психологія, (2-3), 77-89.
3. Нагорна Н. С. (2023). Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. Психологічні студії. (2), 146-154.
4. Нагорна Н. С., Максьом К. В. (2022). Соціальне підприємництво як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Габітус. Науковий журнал з соціології та психології. (36), 272-276.
5. Петрик, О. Л. (2022). Соціальне підприємництво як інструмент державної підтримки реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС: нормативно-правовий аспект. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (6). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>
6. Феномен соціального підприємництва в умовах сучасних викликів: колективна монографія (2022). Житомир: ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”».

Дивнич Ганна,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри іноземної філології
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

Україна наразі переживає складні часи протистояння прямій військовій агресії з боку Російської Федерації. Активні військові дії, серед іншого, негативно впливають на економіку, демографію нашої держави, створюють нові соціальні групи, такі як внутрішньо

переміщені особи та загострюють проблемні питання щодо інших соціальних категорій, як то ветерани, створюють великий тиск на систему місцевого самоврядування територіальних громад щодо вирішення вище зазначених питань на місцевому рівні. Тому очевидно, що органи місцевого самоврядування потребують підтримки та співпраці з різними зацікавленими сторонами, такими як неурядові організації (ГО), бізнес, соціальні спільноти, навчальні заклади, міжнародні організації тощо, щоб протистояти існуючим викликам та ефективно функціонувати.

За таких умов, одним з інструментів, який може бути використаний органами місцевого самоврядування спільно з партнерами, є розвиток соціального підприємництва, що перебуває останні роки у центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців як комплексне явище, здатне приносити високу цінність в умовах кризи. Бицюра Ю.В. підкреслює, що основна відмінність між соціальними та комерційними підприємцями полягає в різній мотивації їх діяльності. Так, основною метою підприємницької діяльності є максимізація прибутку (економічного ефекту), тоді як соціальне підприємництво спрямоване на досягнення соціального ефекту від своєї діяльності. Тобто, соціальні підприємці – це новатори, які використовують інноваційні ідеї та виробничі ресурси для прискорення соціальних змін та вирішення соціальних проблем [1, с. 113].

Серед конкретних переваг, які соціальне підприємництво може принести громаді, можна виділити наступні:

- створення нових робочих місць та форм підприємництва;
- залучення до економічної діяльності соціально вразливих верств населення;
- залучення громадян до волонтерської діяльності, об'єднання їх навколо соціальних питань;
- сприяння розвитку послуг, які є соціально значущими, але залишаються поза увагою класичного бізнесу через низьку рентабельність;
- зменшення фінансового навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних питань [1, с. 119].

Тому варто погодитися, що ефективний розвиток соціального підприємництва може знизити соціальну напругу в країні під час воєнного стану, оскільки є частиною глобального руху до більш сталого та справедливого світу. Дотримуючись цього вектору, соціальні підприємці намагаються інших наслідувати їхній приклад, створюючи хвильовий ефект, який каталізує позитивні зміни в різних галузях економіки та житті українців [3, с. 64]. Зокрема, це може слугувати інструментом державної підтримки та соціальної реінтеграції військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, кількість яких зростає з кожним днем. Дослідники зазначають, що у зв'язку із систематичною мобілізацією до лав Збройних Сил України, починаючи з 2022 року і дотепер, у майбутньому очікується надзвичайне навантаження на соціальну сферу. Тому адаптація системи соціального забезпечення до реальних потреб ветеранів є надзвичайно важливою, і державна політика підтримки розвитку соціального підприємництва може бути корисною в цьому плані [4].

Водночас, за відсутності законодавчої бази для соціального підприємництва на державному рівні, саме органи місцевого самоврядування можуть стати ініціаторами процесу створення та розвитку суб'єктів господарювання, які за своєю суттю будуть соціальними підприємствами. Це пов'язано з тим, що органи місцевого самоврядування часто мають прямі контакти з різними зацікавленими сторонами. Зокрема, вони можуть звернутися до закладів вищої освіти за експертизою та допомогою в проведенні інформаційної кампанії про соціальне підприємництво, організацію необхідних навчальних курсів чи тренінгів. Маючи дані та часто зв'язки з місцевим бізнесом, вони можуть лобювати програми менторства для молодих підприємців або навіть просити про фінансову підтримку підприємців через пітчінг бізнес-планів або проведення голосування в громаді з зібраним призовим фондом.

Очевидно, що, маючи статус органу державної влади, органи місцевого самоврядування можуть ініціювати або підтримувати зі свого боку краудфандингові кампанії, проводити зустрічі з громадою для обговорення актуальних проблем та шляхів їх вирішення, сприяти розвитку соціального підприємництва через організацію різних

зустрічей тощо. З огляду на свій статус та мережу контактів, органи місцевого самоврядування можуть запропонувати своє приміщення як публічний простір для громадських організацій, бізнесу та інших зацікавлених сторін для проведення переговорів та вироблення спільних рішень. Більш того, оскільки сьогодні важко знайти громаду без ветеранів, вони мають стати невід'ємною частиною цього процесу і як клієнти цього процесу - соціальна група, що потребує розвиненої екосистеми підтримки (в тому числі, але не виключно, державної) [2, с. 129-130], і як цінний людський ресурс - багато теперішніх і майбутніх ветеранів мали цивільну кар'єру до служби в Збройних силах або здобули цінні навички під час служби; вони є членами соціальної групи з міцними міжособистісними зв'язками, які можуть підтримати їхній майбутній бізнес, а також часто мають потребу в суспільному визнанні та високому соціальному статусі, що також може бути частиною становлення соціального підприємця.

Таким чином, можна зробити висновок, що в нинішній ситуації в Україні органи місцевого самоврядування можуть стати провідною силою, яка об'єднає зацікавлені сторони та принесе позитивні зміни у свої громади. Зокрема, підтримка розвитку соціального підприємництва може сприяти пом'якшенню негативного впливу війни на економіку та соціальну сферу, а також покращенню підтримки вразливих верств населення. Зокрема, існує високий потенціал розвитку ветеранського соціального підприємництва, оскільки ветерани є соціальною групою з сильною соціальною підтримкою, часто мають необхідну освіту або прагнуть навчатися, щоб отримати необхідні знання та навички аби стати повноцінними членами громадянського суспільства; мають особливий досвід, пов'язаний з роботою в команді, управлінням персоналом, стресостійкістю та інші «м'які навички», необхідні в бізнес-діяльності. Однак важливо, щоб зусилля органів місцевого самоврядування були підтримані різними зацікавленими сторонами, такими як освіта, бізнес та неурядовий сектор, для досягнення найкращих результатів та комплексного вирішення питання.

Список використаних джерел

1. Бицюра, Ю. В. (2021) Соціальне підприємництво в умовах формування постіндустріального суспільства. НПУ імені М. П. Драгоманова. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35076/Bytsiura.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.06.2024).
2. Василенко, О., & Грищенко, І. (2023). Територіальні громади: акцент на реінтеграцію ветеранів та учасників бойових дій в цивільне життя. Scientific Collection «InterConf», (178), 128–130. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4678> (дата звернення: 18.06.2024).
3. Каширнікова, І. О., Спірідонова, К. О., & Кірнос, О. В. (2024). Соціальне підприємництво у сучасній Україні. Економічний простір, (190), 62-65. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/190-11> (дата звернення: 20.06.2024).
4. Петрик, О. Л. (2022). Соціальне підприємництво як інструмент державної підтримки реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС: нормативно-правовий аспект. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (6). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02> (дата звернення: 20.06.2024).

Нагорна Надія,

кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету соціальних технологій,
оздоровлення та реабілітації

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЕТЕРАНІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: РОЛЬ ВЗАЄМОДІЇ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ

Результати соціологічних досліджень [2] вказують на значну зацікавленість мобілізованих осіб та військовослужбовців у перспективі завершення їх військової служби щодо заснування власної підприємницької справи. З огляду на законодавчі ініціативи про розвиток ветеранського соціального бізнесу, як частини процесу соціальної реінтеграції ветеранів війни [3], варто зазначити, що залучення представників цільової групи до

соціального підприємництва охоплює декілька аспектів їх повернення до цивільного життя: особистісний розвиток, трудова діяльність, матеріальне забезпечення, підтримка соціального оточення (як родини, так і громади), соціальна взаємодія зі значимими іншими (побратимами, посестрами).

Розвиток соціального підприємництва як детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів та членів їх сімей, на думку А. В. Вербицької, Г. А. Дивнич, Н. С. Нагорної та О. Л. Петрик [1], має відбуватися на засадах партисипативного залучення ключових стейкхолдерів (держава-громада-освіта-бізнес). При цьому, освіта є саме тією сферою, що знайомить особистість та суспільство з самим феноменом соціального підприємництва, формує необхідні знання та навички (компетентності) до його започаткування, поширює досвід, опрацьовує конкретні кейси та сприяє розвитку соціально-підприємницької культури громади, держави.

Дослідження окремих індивідуально-психологічних характеристик ветеранів та членів їх сімей як суб'єктів соціального підприємництва [4] вказують на низький рівень поінформованості ветеранського середовища про сутність соціального підприємництва та потенційні можливості підтримки його започаткування. Це також відображається на рівні вмотивованості в пошуку можливостей та активності до соціально-підприємницької діяльності. Відтак, наявні напрацювання щодо освіти з соціального підприємництва мають, наразі, бути спрямованими, як на підвищення загального рівня поінформованості суспільства, що матиме свій соціально-економічний контекст, так і на розвиток компетентісної готовності представників цільових груп, в тому числі ветеранів та членів їх сімей, до соціально-підприємницької діяльності.

Аналізуючи роль закладів вищої освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва, Н. С. Нагорна [5] зазначає, що змістовне наповнення курсу «Соціальне підприємництво» у вітчизняних університетах характеризується поєднанням, як базових компонентів (розкриття особливостей сутності та досвіду соціального підприємництва, особливості бізнес-планування, маркетингу та вимірювання соціальної цінності діяльності), так і специфічних доповнень, що залежать від автора курсу та спеціальності, за якою навчаються здобувачі освіти.

Так, формуючи загальні уявлення щодо викладання соціального підприємництва на рівні університетської освіти, А. Корнецький та ін. [7] виокремлюють ключові етапи, що необхідно зреалізувати для започаткування соціального підприємства. Автори посібника подають матеріал у логічній послідовності ключових кроків: аналіз соціальної проблематики та формулювання соціальної місії майбутнього бізнесу; розробка бізнес-концепції з огляду на знання, досвід, навички та бізнес-нішу в конкретній громаді; підбір команди та партнерств для реалізації означеної концепції; розробка маркетингової стратегії соціального підприємства; бізнес-планування та залучення інвестицій; вимірювання соціальної цінності бізнесу [7]. На нашу думку, теоретичне та практичне опрацювання даних кроків дозволяє сформувати ряд компетенцій, необхідних майбутньому соціальному підприємцю: визначення соціально-бізнесової активності у відповідності до ознак соціального підприємництва; формування уявлень про образ соціального підприємця в цілому та в умовах сьогодення; аналіз соціальної проблематики громади; генерування ідеї соціального підприємства: місії та бізнес-концепції; комунікація та командування, налагодження взаємодії з партнерами; опрацювання елементів маркетингової концепції: позиціонування товару / послуги, налагодження взаємодії з покупцями, розробка бренду та рекламної кампанії, SMM; бізнес-планування: ґрунтовне дослідження бізнес-ніші, аналіз конкурентів та партнерів, формування структури доходів та витрат, шляхи залучення бізнес-інвестицій (гранти, краудфандинг, інвестори та інше); розробка системи моніторингу та оцінки результатів діяльності соціального підприємства.

Відповідні знання та навички є необхідними для започаткування соціального підприємництва будь-яким індивідом, чи то ветеран війни або член його родини, чи то вчорашній студент університету. Звісно, освітній процес при цьому має бути проактивним, як для самого здобувача освіти (дослідження, пошук та генерація ідей), так і вимагає організаційної взаємодії університету та конкретного науково-педагогічного працівника з

ключовими стейкхолдерами розвитку соціального підприємництва. Налагодження такого партисипативного підходу передбачає залучення реальних соціальних підприємців, представників місцевої влади, громади та бізнесу до навчання та спільного впровадження заходів, що стимулюватимуть розвиток соціально-орієнтованих бізнес-ідей, стартапів на основі визначених потреб цільових груп громади за сприяння інвестицій бізнесу та держави.

Взаємодія університету з іншими стейкхолдерами розвитку соціального підприємництва сприятиме не лише формуванню компетентнісної готовності до даної діяльності, а й реалізації політик і практик соціальної реінтеграції ветеранів та членів їх сімей до цивільного життя. В перспективі повоєнного відновлення України цей досвід має вже сьогодні ставати частиною стратегічного розвитку університетів як освітніх інституцій; підтримувати розвиток організаційної культури закладу вищої освіти як осередку розвитку громади [6] та кожного громадянина.

Список використаних джерел

1. Вербицька А. В., Дивнич Г. А., Нагорна Н. С., Петрик О. Л. Матриця взаємодії ключових стейкхолдерів розвитку соціального підприємництва як детермінанти реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 4 (84). С. 86-94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-84-14>
2. Кіріллова Ю., Знов'як В., Казанська А., Ткалич М. Потреби ветеранів 2023. Український ветеранський фонд. 2023. <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>
3. Коленіченко Т. І. Соціально-психологічні детермінанти соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного соціуму. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2022. № 173(17). С. 48-53.
4. Нагорна Н. С., Макс'юм К. В. Особливості індивідуально-психологічних характеристик ветеранів та членів їх сімей як суб'єктів соціального підприємництва. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2023. Випуск 18. С. 61-67.
5. Нагорна Н. С. Роль закладів вищої освіти у підготовці особистості до соціального підприємництва. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2023. № 4 (30). С.135-147.
6. Нагорна Н. С. Особливості психологічної готовності здобувачів освіти до соціального підприємництва. Психологічні студії. 2024. №1. С.114-120 7. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. ред. А. О. Корнецького. К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.

Шаулов Павло,

магістр

Національний університет “Чернігівська політехніка” (м. Чернігів, Україна)

ВETERАНСЬКЕ СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВETERANІВ ВІЙНИ

Скоріше за все ні для кого сьогодні не буде секретом той факт, що наша держава та її мешканці переживають доволі складний період, передусім у зв'язку із перебуванням у збройному протистоянні з сусідом. Як наслідок, значна частина громадян і добровольців мають виконувати свій обов'язок щодо захисту територіальної цілісності та правопорядку в Україні. Ті з них, хто за станом здоров'я чи іншими обставинами були демобілізовані, мають пройти шлях медичної, психологічної та соціальної реінтеграції. Саме тому, особливу увагу варто приділити військовослужбовцям, ветеранам та членам їх сімей.

Від початку російсько-української війни значну підтримку в реалізації соціальної реінтеграції військовослужбовцям, ветеранам війни та членам їх сімей здійснювали різноманітні благодійні фонди та громадські організації. Однак, повномасштабне вторгнення та збільшення вразливі числа захисників та захисниць вказує на те, що заходи із цілеспрямованого переходу з військового до цивільного життя ветеранами мають бути систематичними, узгодженими та продуктивними за своїми результатами. Сприятливим, на нашу думку, в цьому зв'язку, є напрацювання законопроекту про ветеранське соціальне підприємництво [4].

Але, що ж воно саме по собі таке це соціальне підприємництво й як може допомогти військовим та ветеранам? Щоб це дізнатися, можна навести спочатку загальне твердження щодо соціального підприємництва, згідно з яким воно є радше унікальною можливістю поєднати конкретну соціальну місію з бажанням заробляти гроші або ж надавати певні

послуги чи продавати товари. Говорячи більш науковою мовою, його ще можна розуміти як підприємницьку діяльність, що спрямовується на вирішення соціальних проблем і задоволення потреб і запитів суспільства [3].

Аби підтвердити вказану позицію щодо доцільності використання такого засобу взаємодії, для початку можемо звернутися до наукової праці О.Л.Петрик [3], у якій висвітлено нормативно-правові аспекти соціального підприємництва для військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС. Першочергово автором відзначено, що: "...існує загальна проблема, котра полягає власне у відсутності дієвого механізму державного регулювання ефективної соціальної підтримки військових у той період, коли вони повертають до цивільного життя [3]". Із позитивного варто погодитися із висловлюваннями з приводу того, що: "...військовослужбовці та ветерани АТО/ООС мають доволі великий потенціал для успішного ведення власної справи, оскільки вони мають навички швидшого реагування на змінені обставини, бо під час участі в бойових діях у багатьох із них розвинулась інтуїція або ж так звана "чуйка". Іншими словами можна не тільки припускати, а ще й стверджувати, що відповідно у такому разі у них буде більша готовність ризикувати, тобто військові будуть більш відкритими до інновацій у сфері бізнесу, ніж люди без такого досвіду, а отриманий ними досвід планування операцій дуже допомагатиме при складанні й реалізації бізнес-плану [3]". Також, в ході проведення свого дослідження, науковиця робить висновки й говорить нам про те, що: "перспективними кроками для створення й розвитку законодавчої бази щодо соціального підприємництва в Україні можуть стати: удосконалення системи процесів правового регулювання щодо створення, діяльності та ліквідації соціальних підприємств, врахування можливостей існування некомерційних й комерційних соціальних підприємств за статусом, а також затвердження механізму державної підтримки зазначених категорії громадян через сприяння відкриттю та веденню такого виду підприємницької діяльності [3]".

Додатково можемо виділити наукову роботу А. Ю.Жуковської [1], із напрацювань й аналізу якої можна зрозуміти, що власне категорію військових та ветеранів можна долучити до участі у ветеранському підприємстві, яке має деякі відмінності від соціального та є більше різновидом інклюзивного підприємництва (приміром у цьому випадку специфічною метою такої діяльності для ветеранів АТО має стати саме відновлення їх соціально-психологічного благополуччя та адаптація до мирного життя), тоді як ветеранське підприємство трактується автором радше як підприємницька діяльність, яку можуть здійснювати ветерани та учасники АТО задля їхньої адаптації до мирного життя та досягнення як індивідуальної, так і суспільної вигоди [1. с. 117-118].

Та чи доцільно використовувати інструмент соціального підприємництва для роботи з ветеранами та військовослужбовцями й членами їх сімей взагалі? Щоб відповісти на це питання, поглянемо на зарубіжний досвід завдяки напрацюванням І. О.Цимбалюк [5], у яких основна увага приділена дослідженню проблематики Європейських програм реінтеграції ветеранів, а також досвіду та перспективам для України. Посилаючись на джерело, маємо змогу дізнатися про те, що: "Серед програм реалізованих Європейським Союзом розрізняють ті, що сприяють підтримці та реінтеграції ветеранів у громадянське суспільство та власне ті ініціативи, що спрямовані на вирішення специфічних проблем, із якими стикаються ветерани під час переходу від військової служби до цивільного життя. До прикладу, в ЄС існують спеціалізовані програми охорони здоров'я (адаптовані до потреб ветеранів), які забезпечують комплексну медичну допомогу, реабілітацію та підтримку психічного здоров'я ключової групи клієнтів. Разом із цим, уряди країн ЄС наголошують на важливості соціальної та громадської інтеграції для ветеранів. Таким чином, станом на сьогоднішній день існують різні ініціативи, спрямовані на сприяння соціальній інтеграції, розважальні заходи та мережі підтримки рівних для осіб ветеранів, причому поодиночі чи всі разом вони відіграють вирішальну роль у вирішенні проблем ізоляції, самотності та психічного благополуччя для ветеранів [5, с. 162-163]". Не варто забувати також про важливість юридичної та фінансової допомоги, які необхідні для вирішення проблем, пов'язаних з виплатами по інвалідності,

житлом або законними правами ветеранів. Крім того, уряди різних країн ЄС також пропонують освітні та професійно-технічні програми для ветеранів, котрі спрямовані на сприяння переходу військових до значущої роботи та кар'єрних можливостей.

Проте, яким же чином можна поєднати здавалося б фінансову та соціально-значущу діяльність із процесами відновлення та реінтеграції військовослужбовців та ветеранів? Насамкінець додатково наводиться інформація про те, що ЄС здійснює фінансування дослідницьких проєктів спрямованих на вивчення довгострокового впливу військової служби на ветеранів і визначення найкращих практик реінтеграції, що забезпечує постійне вдосконалення та розвиток різноманітних програм підтримки [5, с. 164].

Автором додатково відзначено, що: “Україна також активно працює над адаптацією ветеранів у цивільне суспільство й економіку, завдяки різним програмам. Однією з них є Державна цільова програма з медичної, фізичної та психосоціальної реабілітації постраждалих учасників подій, пов'язаних із Революцією Гідності та антитерористичною операцією. Додатково, окрім традиційного працевлаштування, уряд відзначив необхідність сприяти військовослужбовцям у власній підприємницькій діяльності зокрема через співпрацю з Центрами зайнятості, шляхом надання консультації з підприємництва та фінансової підтримки. Паралельно, громадські й волонтерські організації ініціюють різноманітні проєкти та програми підтримки для ветеранів, які можуть включати тренінги з бізнес-планування, навчання та підтримки в працевлаштуванні чи також створення бізнес-інкубаторів для розвитку підприємницького потенціалу ветеранів. Поряд з цим, демобілізовані учасники АТО можуть скористатися міжнародною підтримкою, яка надає додаткові можливості для працевлаштування та розвитку бізнесу [5, с. 164-165]”.

Проте, чи насправді на практиці все буде так гарно, як очікується у випадку із використанням інструментарію соціального підприємництва у процесах реінтеграції військових? Для відповіді на це запитання зосередимо свою увагу на науковому доробку К. М. Краус, А.І. Ігнатюк та Н.М. Краус [2], присвяченому дослідженню проблематики ветеранського підприємництва та бізнесу в Україні, а власне інституційній, фінансовій та проєктній складовим їх практичної реалізації. Якщо згадувати про державний сектор, то відповідно у роботі зазначено, що: “...сама підтримка ветеранського бізнесу розглядається органами влади як один із інструментів для реалізації Стратегії переходу військових від військової служби до цивільного життя, розробкою якої займається безпосередньо Міністерство у справах ветеранів України. За прогнозами, після перемоги кількість учасників бойових дій може становити понад 3 млн. чоловік – близько 10% до загальної чисельності населення України. У такому випадку велика ймовірність того, що кількість ветеранів-підприємців може зрости в рази. У зв'язку із цим, найближчим часом Міністерство має на меті стати свого роду «хабом», який буде модерувати процес формування нової державної політики щодо ветеранів. А якщо говорити коротко, то Захисниці і Захисники після переходу від військової кар'єри до цивільного життя повинні отримати можливість стати Воїнами відновлення. З приводу практичних кроків і говорячи мовою цифр, то для виконання окреслених вимог і завдань, відповідною постановою КМУ від 14 липня 2021 року було створено “Український ветеранський фонд”, зусиллями якого станом на травень 2023 року було здійснено мікрофінансування відповідно на суму 3 млн. 670 тис. грн., а також підтримано 250 проєктів та профінансовано конкурсних програм на суму 38 млн. грн. [2, с. 100]”.

Додатково варто приділити увагу грантовим програмам підтримки ветеранів, найбільша з яких була реалізована Міністерством економіки України разом з Мінагрополітики та Ощадним банком, мала назву “еРобота” й була спрямована на створення робочих місць, охоплюючи при цьому різні сфери діяльності малого бізнесу. Приміром за даними зі згрупованої авторами таблиці, охочі взяти участь у програмі мали можливість отримати грант на суму від 50 до 250 тис. грн. на власну справу, причому це могли зробити як фізичні, так і юридичні особи з метою створення або ж розширення власного бізнесу. Разом із цим у застосунку Дія гранти могли піти й на сад (до 400 тис. грн. за гектар), на теплицю (до 7 млн. грн.) та на переробне підприємство (до 8 млн. грн.), проте у кожному випадку потрібно було дотримуватися чітких вимог та вказівок. Паралельно, командою Мінветеранів спільно з партнерами вже було реалізовано деяку

частину успішних кейсів щодо підтримки підприємницьких ініціатив ветеранів, переважно з надання мікрофінансування на розвиток власної справи. Як наслідок, на порталі національного проєкту з розвитку підприємництва та експорту Дія. Бізнес було створено новий розділ “Ветеранський бізнес”. У ньому ветерани, члени їх сімей, а також родини полеглих Захисниць і Захисників України могли за потреби та бажання знайти всю необхідну інформацію щодо розвитку та підтримки власної справи. Сам же розділ поступово планують доповнювати та розширювати, аби зробити взаємодію більш інформативною та зручною [2, с. 105-106].

Насамкінець, чому саме ветеранське СП може стати дієвим інструментом соціальної реінтеграції ветеранів та військовослужбовців, а також членів їх сімей? Для відповіді на це питання скористаємося напрацюваннями Н.С. Нагорної [6] щодо дослідження проблематики особливостей психологічної підготовки ветеранів до соціального підприємництва. До прикладу автором зосереджується увага на тому, що: “...стратегічним напрямком реалізації державної політики для ветеранів є власне перехід особистості від військової кар’єри до цивільного життя. Такий перехід може здійснюватися за рахунок можливостей для працевлаштування, створення власної справи або ж за потреби, унаслідок навчання або перенавчання ветерана [6, с. 304]”.

За іншою інформацією, у зв’язку з проведенням ряду опитувань представниками УВФ по тематиці специфіки працевлаштування ветеранів у цивільному житті, було встановлено, що показники ряду особистісних якостей (відповідальність, критичне мислення, стресостійкість, навички роботи в команді та ряд інших) набули високих значень, які окремо чи разом можуть сприяти, в подальшому соціальній реінтеграції ветерана до цивільного життя загалом чи навіть відкриттю власного підприємства. Стосовно ж самих ветеранів, у контексті залучення до СП, то їх можна розглядати також як представників соціально вразливої категорії населення, щодо яких конкретне соціальне підприємство реалізує безпосередньо свій соціальний вплив; або ж як самостійних суб’єктів соціально-підприємницької діяльності [6, с. 305].

Підсумовуючи вищевказане, можемо дійти висновку, що в умовах нинішніх реалій використання інструментарію ветеранського соціального підприємництва, як зокрема й потенціалу самих військових є далеко не теорією, а повноцінною практикою як у нашій країні, так і закордоном. Успішність ж застосування такого методу вирішення проблем допоможе згуртувати та поєднати між собою діяльність найрізноманітніших структур, підрозділів та спеціалістів з різних галузей та сфер життєдіяльності, а роль держави у цьому процесі залишається однією із ключових. Звісно не можна оминати й “підводні камені”, якими є ряд невирішених питань, проте дозволимо собі припустити, що із поступовим розвитком та використанням соціального підприємництва у повсякденній та громадській сфері, державному й економічному секторі, соціальній, правовій, культурній та цивільній діяльності, можна буде рано чи пізно говорити про позитивні результати та наслідки як для самих учасників всіх цих процесів, так і сторонніх фізичних та юридичних осіб, які по можливості й за потреби будуть вносити свою лепту у подібні ініціативи та проєкти.

Список використаних джерел

1. Жуковська, А. Ю. (2020). Наукові детермінанти інклюзивного підприємництва. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, 42-48. doi: 10.26565/2310-9513-2020-12-11.
2. Краус, К. М., Ігнатюк А. І., & Краус Н. М. (2023). Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складова практичної реалізації. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій, 1(11), 98-111. doi: 10.32750/2023-0108.
3. Петрик, О. Л. (2022). Соціальне підприємництво як інструмент державної підтримки реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС: нормативно-правовий аспект. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (6). doi: 10.54929/2786-5746-2022-6-02-02.
4. Проект Закону про ветеранське підприємництво 10258. (2024). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-veteranske-pidpriemnistvo>.
5. Цимбалюк, І.О. (2024). Європейські програми реінтеграції ветеранів: досвід та перспективи для України. In European perspective: міждисциплінарний дискурс у контексті сучасних викликів і можливостей. Вежа-Друк. 162-166. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23931>.
6. Nahorna, N.S. (2024). Peculiarities of veterans’ psychological training for social entrepreneurship. Publishing House “Baltija Publishing”, 286-315. doi: : 10.30525/978-9934-26-436-8-12.

Секція 2. Соціальні та психологічні аспекти відновлення України

Veronika Zavatska,

student,

Scientific supervisor – Shakun N. V., Candidate of Philosophical Sciences (Ph. D.), Associate Professor

Language supervisor – Pikun L. V., Candidate of Philological Sciences (Ph. D.), Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

ART THERAPY AS AN EFFECTIVE WAY OF PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF CHILDREN

In the modern world, children are confronted with a multitude of factors that can contribute to stress. Their emotional, social, and cognitive development, as well as their overall well-being and future success, can be significantly impacted by this stress.

In addition to the challenges and threats to world peace in Ukraine, the occupation of Crimea by the Russian Federation in March 2014 and Russia's fully-scale invasion in February 2022 have led to military events. As a result, the children of Ukraine faced the terrible consequences of the war, which will have a lasting impact on their lives and future. During any conflict, children are the most vulnerable group of the population. Events that occur during war or other violent actions can have a devastating effect on their emotional, psychological and social well-being. Children who have experienced conflict often face problems such as post-traumatic stress disorder (PTSD), depression and anxiety, behaviour problems, social isolation and developmental delay. Art therapy can alleviate trauma and improve mental health in a harsh world where war and violence are becoming a terrifying reality for many children.

Art therapy is a powerful instrument in the hands of psychologists that helps people cope with psychological trauma. This method of psychological aid uses creative expression to provide individuals with a safe outlet for expressing thoughts and emotions to successfully facilitate recovery from psychological distress [1]. According to the article “Art Therapy for Children: How It Leads to Change” by Diane Waller “the art therapy is to facilitate positive change through engagement with the therapist and the art materials in a safe environment” [4].

Art therapy encompasses the following main areas:

- isotherapy – exploring the inner world can be achieved through drawing, painting and other visual methods;
- art therapy with clay – clay modelling, creating sculptures and figures as a way of self-expression and the development of fine motor skills;
- music therapy – regulating emotions can be achieved through the use of music, singing, dancing and playing musical instruments;
- dance and movement therapy – utilizing dance and movement to enhance bodily awareness and coordination;
- theatrical therapy – using theatrical games, role-playing scenarios and performances can aid in the development of communication, cooperation and self-expression skills, as well as to overcome social anxiety;
- phototherapy – exploring personal experiences, capturing change and developing visual thinking skills can be achieved using photographs as an instrument;
- fairy tale therapy – utilizing fairy tale creation, reading and analysis to foster imaginative development and investigate emotional experiences;

- mandala therapy – utilizing mandala drawing and colouring as a contemplative practice for promoting relaxation, meditative states and enhanced concentration;

- bibliotherapy – engaging with literary works through critical reading and discourse analysis to cultivate empathy, emotional intelligence and broaden one's worldview while fostering the exploration of multifaceted inquiries.

The roots of art therapy extend back to antiquity. Judith Rubin in “Psychoanalytic Explorations in Art” (Kris, 1952) notes that “the use of art for healing and mastery is at least as old as the drawings on the walls of caves; yet the profession itself is a youngster in the family of mental health disciplines. In a similar paradox, while art therapy itself is highly sophisticated, the art process on which it rests is simple and natural” [2].

Within the contemporary context characterized by a desire for immediate gratification, art therapy might initially appear as a method lacking demonstrably swift outcomes. The positive ramifications of art therapy may require a protracted period to fully materialize and the realization of its benefits may necessitate participation in multiple treatment sessions. In her seminal work, “Child Art Therapy”, Judith Rubin presents a compelling case study that exemplifies the contribution of group art therapy to positive behavioural modifications in children. The case study illustrates how, over time, members of the therapy group develop a sense of trust between themselves and the therapist, fostering a cohesive and resilient unit capable of autonomous conflict resolution. Notably, Rubin describes the initial behaviour of one participant, Don, who exhibited a preference for solitary activities and maintained a physical distance from the group. However, over an extended period of engagement in art therapy and through the supportive network fostered within the group, Don exhibited a progressive increase in communication with his peers. In particular, his artistic expression evolved into forms of communication that facilitated emotional disclosure and the establishment of meaningful connections with other group members [4]. “At first, he sat closer to others, still silent, and became somewhat freer in his abstractions, needing fewer boundaries and allowing himself more range within them. He then turned to work with more regressive media, like clay, perhaps stimulated by the others, and first made tame animals (dogs and cats), then larger, more aggressive ones (lions and dinosaurs). Eventually, he was able to model and paint a boy who had been violently wounded, with red blood streaming out of his maimed body” [2, c. 175].

J. Rubin recounts a particularly impactful experience within the case study. Initially, Don harboured a secret that weighed heavily on his emotional well-being. This secret manifested in his artwork through the depiction of a wounded boy. However, Don initially lacked the courage to disclose the narrative behind the artwork. Over time, through Rubin's unwavering support, Don found the strength to confide in her, revealing that the wounded boy represented his brother. Encouraged by Rubin, Don subsequently made the decision to share this personal narrative with the therapy group. Contrary to Don's anticipation, his peers did not engage in condemnation. Instead, they expressed a sense of relief and disclosed their own experiences of harbouring similar feelings of anger towards their siblings. This case exemplifies the therapeutic power of sharing shameful emotions. Don's disclosure not only facilitated his own emotional release but also served as a catalyst for his peers to acknowledge and potentially address their own repressed emotions [4]. Rubin (1978) underscores the burgeoning nature of art therapy in the 1970s, characterized by its active exploration and integration of various psychological theories to solidify its theoretical foundation. Even then, art therapists used knowledge in such areas as:

- psychoanalysis (Naumburg, 1947, 1950)
- Gestalt therapy (Rhyne, 1973)
- humanistic psychology (Garai, 1971)
- phenomenology (Betensky, 1973) [2, 4].

This eclectic approach positioned art therapy as a versatile and efficacious tool for addressing a broad spectrum of emotional challenges.

“Mess-making” is not just a chaotic scattering of materials. This is an important stage of art therapy, which can have a therapeutic effect on children [4]. Why is this important? During a state of deep absorption in the art-making process, a child may experience a sense of diminished control. This

can be a particularly anxiety-provoking phenomenon for children who navigate a world characterized by rigid rules and limitations. However, art therapy offers a safe and non-judgmental space for children to explore these feelings. “Mess-making” can be a way of expressing strong emotions such as anger, frustration or despair. Due to limitations in verbal expression, children may struggle to articulate their emotions. In such cases, art therapy emerges as a universal language, facilitating communication and understanding. The act of throwing materials during art therapy can be interpreted as a challenge to established boundaries. A therapist plays a crucial role in guiding the child's exploration of these boundaries, fostering the development of responsibility and self-control [4]. Within the context of art therapy, it is imperative for the therapist to possess a nuanced understanding of the symbolic meaning behind “mess-making” and to cultivate a secure environment that empowers the child to freely explore their emotional landscape. While mess-making itself may evoke feelings of apprehension or challenge for the child, within the supportive therapeutic alliance, it can transform into a potent instrument for fostering self-discovery, emotional healing and personal growth.

During periods of adversity, characterized by trauma, uncertainty or tension, art therapy can serve as a vital “lifeline”. This modality, grounded in creative self-expression, is particularly efficacious when working with children, as play and art constitute their natural form of communication. Engagement in creative activities, such as drawing, sculpting, dancing and others, can serve as a therapeutic mechanism for children who have experienced trauma. Through this process, children can achieve emotional catharsis, alleviating anxiety and tension. Furthermore, creative expression fosters self-awareness, enabling children to gain a deeper understanding of their emotions and needs. This introspective journey cultivates the ability to listen to their inner world, appreciate their individuality and solidify their sense of self. Art therapy fosters the development of relationships for children, both locally and globally. Through collaborative creative endeavours, children acquire skills in cooperation, communication, conflict resolution, and trust-building. Unlike traditional psychotherapy methods, art therapy is not constrained by rigid rules or expectations. This flexibility allows for the creation of a safe and supportive environment where children can express a full range of emotions without fear of judgment, facilitating self-disclosure.

References

1. Eaton, L. G., Doherty, K. L., & Widrick, R. M. (2007). A review of research and methods used to establish art therapy as an effective treatment method for traumatized children. *The Arts in Psychotherapy*, 34(3), 256–262. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2007.03.001>.
2. Rubin, J. A. (1978). *Child art therapy*. New York: Van Nostrand Reinhold.
3. Rubin, J. A. (2005). *Child art therapy*. Hoboken, N.J.: John Wiley.
4. Waller, D. (2006). Art Therapy for Children: How It Leads to Change. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11(2), 271–282. <https://doi.org/10.1177/1359104506061419>.

Sofia Zakharchuk,

Student,

Scientific and language supervisor – Hanna Dyvnych,

PhD in Public Administration, associate professor,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

THE ROLE OF INTERPRETERS AND TRANSLATORS DURING CRISIS SITUATIONS

The work of interpreters and translators has been widely studied in its various aspects by many scholars. Among the works of the last years, there are topics on the role of an interpreter in intercultural communication (O. Köksal and Y. Nurcihan, R. Harrison, M. Walton, U. Chitkara, E. Manias, A. Chauhan, M. Latanik, D. Leone), work of interpreters and translators in different spheres like medicine (N. R. E. Suarez, M. Urtecho, S. Jubran, M. E. Yeow, M. E. Wilson, K. R. Boehmer, A. K. Barwise), jurisprudence (S. Hale), journalism (R. A. Valdeón), the implications of technical means used in the work (E. Davitti, S. Braun, L. N. Vieira, M. O’Hagan, C. O’Sullivan) and many more aspects that make this profession challenging and special.

However, in our times, when millions of people suffer from different disasters and conflicts all over the world, we would like to pay special attention to the role of translators and interpreters in the times of crises. During such difficult situations, effective communication may become an aid in saving lives and providing the well-being for individuals who face difficulties.

As researchers state, the most essential function of interpreters is to overcome language barriers in multicultural communities or between warring countries. Their work allows people to receive vital information about evacuation, necessary medical treatment or any other useful things for people in need. Furthermore, interpreters might contribute to a diplomatic way of solving the conflicts by providing proper translation [1].

I would like to point out that an approach to work of translators or interpreters differs from their professional activities in civil life. Today's researchers emphasize that interpreters' role at wars or other conflicts is increasing. There are special ethical codes of professional conduct for interpreters or translators, but many scholars agree that most of these rules are outdated and should be reconsidered and changed. One of the main issues is the lack of trust to interpreters from both sides of the conflict. It may influence the efficiency of translators' work and even threat their life. The professional level of translators or interpreters during conflict (especially locally hired workers face it) might become a reason for misunderstanding or even more serious ethical problems related to the quality and accuracy of translation. The translators or interpreters have a great impact on the course of the conflict. Therefore, it is important to remember that translators and interpreters at war take a huge responsibility because they are not only intermediaries but also participants in the conflict [2].

There is another side of interpreters' activities during conflicts and crises. In addition to providing the effective communication between warring sides, they can help refugees, migrants and other people who look for an asylum. Since there are not enough professional translators and interpreters, many individuals who know several languages become volunteers. A large number of people, who have to leave their country and move to another one, know only their native language. That is why they have difficulties in communication after arriving at new countries. Sometimes it can be even impossible to get a social support or obtain an asylum without anyone's help. In this case, such volunteers may play a significant role and help people to cope with challenging tasks. The translators can assist with some paperwork while, for instance, the interpreters can help people deal with cultural differences, find an accommodation and a job [3].

In addition, it should be said that not everyone could become either translator or interpreter. This job requires some special traits. A good interpreter has to be flexible and be able to adapt to different scenarios, he or she should have proper cultural knowledge and language skills, obviously. Furthermore, it is necessary to be responsible, have a good memory and ethical behavior. The last quality is the main during crisis situations.

The importance of translators and interpreters in a context of Russia's war in Ukraine is the next thing which is to be outlined. Due to this war, many Ukrainians have become refugees and spread across various countries not only in Europe but also around the whole world. For most of them it is very challenging to stay in a foreign country and one of the reasons is a language barrier. It affects their ability to handle such daily tasks as applying for a job, studying at school, visiting shops, etc. It is clear that Ukrainians have to learn the local language, however, it is not so easy as it seems to be. First of all, "the study process takes time, and refugees still face daily situations with the need to use the local language" [4] The next problem is a lack of resources, since learning languages using only books or special apps is not efficient. Some volunteers organize free lessons for Ukrainians, it is a great option, but their waiting lists are usually very long. Therefore, people need translators and interpreters.

The number of charitable translation organizations is increasing and, in my opinion, it gives refugees excellent opportunities. One of the examples of these companies is 'Respond: crisis translation'. This organization helps not only Ukrainians, but also refugees from almost every part of the world. They cooperate with other organizations that provide refugees with accommodations, medical aid, jobs and education for children or students. The translators who work in 'Respond: crisis translation' translate all kinds of documents for people who need it. Their interpreters help people during visits to a doctor. Moreover, they also work with organizations that provide psychological support for Ukrainians [5].

There is one more way how translators and interpreters help Ukrainians now. They become mediators who represent the current situation in Ukraine in different International organization so that people from the whole world can be aware of Ukrainians' needs and help them to save their freedom.

To sum up, I would like to say that interpreters and translators definitely play a vital role during conflicts and crises (see Picture 1). It may seem that they are spectators in conflicts, but in fact they become participants. The interpreters can provide an efficient communication between warring sides and help attract attention to the conflict on the international field. Besides translators and interpreters may be very helpful for refugees. Many translators take part in various volunteer programs and help people translate documents. The interpreters at the same time are useful for individuals who do not speak local languages to get an accommodation or medical aid, for instance. It is important to point out that there are many volunteer centers all over the world that have opened in order to support Ukrainian refugees and are continuing to do it.

In my consideration, translators and interpreters will play a significant role in post-war reconstruction as well. Many international companies would like to contribute to Ukrainian renovation. There are, for example, already several international foundations that have opened their offices in my home city Chernihiv and have started their work on supporting local community. In this case, the interpreters can enable people without foreign language proficiency to establish efficient partnership connections.

Picture 1.

Translators' and interpreters' work in the time of crisis

Translators	Interpreters
<ul style="list-style-type: none"> • translating documents for officials, international organizations, etc. • translating news, information materials • translating documents for refugees or asylim seekers 	<ul style="list-style-type: none"> • oral translation of communication between conflict parties • accompaniment of resugees / asylim seekers to different institutions (social services, doctors etc.) • working at local offices of international organisations

Source: created by the authors.

These functions require from interpreters or translators not only high proficiency in a foreign language, but also good cultural knowledge, knowledge of ethics, high stress resistance and great flexibility.

References

1. Translation in crisis <https://elia-association.org/2023/10/translation-in-crisis/>.
2. Каліщук, Д. (2023). Професійна діяльність перекладача в умовах військового конфлікту та кризи: сучасні виклики та дилеми. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»,(19(87)),83-88
https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8923/1/NZ_Filologia_Vyp_19%2887%29.pdf#page=83
3. Schider, S. (2017). Interpreters as agents in the refugee crisis (Master's thesis). <https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/23717/>.
4. Overcoming the language barrier for Ukrainian refugees be Roman Vlasenko, Senior Fellow,Ukraine and Eastern Europe Programme, GLOBSEC
<https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-02/Overcoming%20the%20language%20barrier%20for%20Ukrainian%20refugees.pdf>.
5. Inside our work translating for Ukrainian refugees <https://respondcrisistranslation.org/en/newsb/inside-our-work-support-ukranian-refugees-2023-0628>.
6. Tryuk, M. (2020). Translating and interpreting in conflict and crisis. The Routledge handbook of translation and ethics, 398-414. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003127970-31/ethical-stress-translation-interpreting-s%3%A9verine-hubscher-davidson?context=ubx>.

Вербицька Анна,
кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP MENTORING IN VETERANS' REINTEGRATION

After returning from military service, veterans often face a number of challenges in adjusting to civilian life. Such challenges may include psychological disorders such as post-traumatic stress disorder and sleep disorders, health problems, loss of social connections, difficulty finding work, and other social and household problems. In this context, along with professional psychological help, mentoring or mentoring can become an invaluable tool that contributes to the effective reintegration of a veteran into society.

According to the foreign studies, the impact of military veterans delivering peer-led mentorship is increasingly recognized as an important area of research and practice. Some studies suggest that peer mentoring is a valuable addition to health care or can serve as a standalone model to address veteran mental health and social reintegration into civilian life issues. Peer mentorship offers more frequent and flexible contacts than professional providers, lowers costs per interaction, encourages disclosure to others with similar military experiences, and serves as a steppingstone toward accepting other forms of support [1].

Mentoring is a supportive relationship in which an experienced and successful person (the mentor/mentor) helps a less experienced or less successful person (mentee) to develop their professional or personal skills and overcome difficulties and challenges. Mentoring is often described as a symbiotic relationship between two persons who assist each other to meet mutual career objectives in an organization or professional discipline [2].

The main roles of mentoring in the veteran community can be identified below.

- Socialization. Mentors can help veterans re-establish or build new social connections, including professional ones. They play a key role in engaging veterans in community life and helping them integrate into civilian professional networks.

- Career guidance. Mentors can help with the choice of a new field of activity and provide support in finding a job, as well as in defining long-term career goals.

- Emotional stability. Having a trusted person who understands the specifics of the military experience and the transition to civilian life can greatly ease the emotional burden that veterans often feel.

- Support and promotion of responsibility. Mentors can act as a confidant to whom you can turn for advice and support. Mentors serve as role models, providing emotional support and motivation to veterans going through rehabilitation. They promote responsibility and positive behavior that is essential to the successful rehabilitation of the veteran.

- Help with accessing resources. Mentors can provide and connect veterans with a variety of resources, including health care, social services, housing and education.

- Help with communication with family and relatives. Mentors can point out to the veteran about the problems with communication with family. Mentors can help in reverse communication, explain to family members what is happening in the veteran's life, or, for example, advise additional family psychological counseling.

Social entrepreneurship is related to the processes of reintegration of servicemen, veterans of and their family members. As a field of activity, social entrepreneurship corresponds to specific principles of reintegration, among which is participative: social entrepreneurship involves inclusion, involvement of all subjects of interaction [3]. The study of individual psychological characteristics of veterans and their family members as subjects of social entrepreneurship indicates a fairly high level of achievement motivation and a high level of purposefulness and determination regarding social entrepreneurship in the future [4].

Taking into account the specificity of the post-traumatic experience that veterans have and the fact that it is about persons who need readaptation to the environment, the tools for support should be chosen that are not capable of harm and that are based on the use of strengths. The usage of the techniques of finding new goals in life and the development of new coping strategies can greatly facilitate the process of veterans' return and adaptation to the environment and prepare their families for the changes that occurred with those who participated in combat operations [5].

A feature of social entrepreneurship as a determinant of the reintegration of servicemen, war veterans and their family members is the stability of its influence [3]. The involvement of veterans as founders of social enterprises, their employees and consumers is one of the prospects for the post-war reconstruction of Ukraine [6].

Business sector could provide a powerful support to veterans' social entrepreneurship development. Enterprises' owners can offer not only jobs, but also training programs, mentoring and other opportunities for professional development and increasing the entrepreneurial capacity of veterans. The direction of business participation in the development of veteran social entrepreneurship can be the implementation of social responsibility programs aimed at including veterans and their family members in training programmes, business processes, which contributes to the support of veterans in the transition to civilian life.

Social entrepreneurship aims to find innovative and sustainable solutions to solving social problems. The mentoring process is a crucial component of social entrepreneurship [7].

Based on the previous studies and methodology of the project "Promoting professional education and students engagement through comprehensive mentoring and tutoring system at HEIs" the brief of framework for mentoring in social entrepreneurship for veterans is proposed below.

The mentoring programme in social entrepreneurship for veterans should be specifically designed for ex-combatants. It aims to empower veterans to navigate the multifaceted challenges associated with their social, economic and psychological well-being, facilitating their successful integration into new environments with the help of social entrepreneurship. As a result of the mentoring programme, veterans (mentees) will be empowered to navigate economic, social, and psychological challenges, fostering resilience and facilitating successful integration into civilian life. They will achieve their career goals, realizing their entrepreneurial potential as confident, capable individuals. The ambition of the mentoring programme is to provide comprehensive support to veterans, empowering them to start their own social enterprise and fostering resilience.

Applying the programme aims at fostering veterans' entrepreneurial success, social integration, and psychological resilience. Through personalized guidance, business counselling, and psychological support, the programme aims to facilitate successful reintegration into civilian life, promoting acceptance and understanding. The programme not only enables participants to realize their full potential but also fosters a shift in local communities' attitudes towards the veterans, promoting inclusivity and mutual respect. As a result of applying the mentoring programme, the mentees will get a clearer understanding of the key steps from an idea to creating their own social business, building their career path, gain confidence in their abilities and become competent professionals capable of effectively formulating ideas, testing ideas, integrating social mission, turning ideas into specific investment proposals, and realize their personal and professional potential.

Mentors for the programme should be selected as trusted individuals (entrepreneurs, especially who are veterans, psychologists) who understands the unique challenges that come with reintegration. He or she would ideally have experience in navigating similar situations, either personally or professionally, and be able to provide practical advice and guidance based on this experience. The engagement of mentors is based on principles of voluntary participation, mutual respect, and commitment to the mentee's growth. Approaches to their involvement include targeted recruitment, comprehensive training, and ongoing support to ensure they are equipped to provide effective mentorship. Cooperation with non-governmental organizations of veterans or those working for and with them is highly recommended.

Transitioning from military service to civilian life can be a challenging and uncertain way, particularly when identifying the best career opportunities. However, veterans bring a wealth of

knowledge, skills, and experiences that can significantly benefit others. By leveraging the power of mentorship, veterans can guide and support individuals in their career transitions, helping them navigate the complexities of the civilian workforce and uncover the best paths for their professional growth.

In business, a mentor is typically an experienced entrepreneur who offers guidance and support to a new entrepreneur during the early stages of their company's growth. Having a mentor is especially crucial in the realm of social entrepreneurship. This is because, in addition to achieving financial stability, social businesses also aim to meet social needs. A mentor can provide valuable insights to help balance these dual goals effectively.

Mentoring also promotes the development of leadership qualities of veterans, helping them find their place in a new social role. With the experience and knowledge provided by mentors, veterans can more effectively develop their social enterprises, contributing to solving important social problems and creating new opportunities for other veterans. Thus, mentoring becomes a powerful tool for the successful reintegration of veterans through social entrepreneurship, which allows them not only to adapt to a peaceful life, but also to actively contribute to positive changes in society.

References

1. Franco, Z., Ruffalo, L., Curry, B., Gollin-Graves, M., Ahamed, S. I., Winstead, O., Hooyer, K., Pazdera, M., Rein, L., Lizarraga Mazaba, J., Hossain, Md. F., Stoffel, V., Flower, M., Madiraju, P., Melka, S., Berte, K., & Whittle, J. (2024). Impact of veteran-led peer mentorship on posttraumatic stress disorder. *Journal of Traumatic Stress*, 1–14. <https://doi.org/10.1002/jts.23038>
2. Haines, Stuart. (2003). The Mentor-Protégé Relationship. *American journal of pharmaceutical education*. 67. 10.5688/aj670382.
3. Nahorna N., Maksom K. (2022) Social entrepreneurship as a determinant of reintegration of military personnel, veterans of the ATO/OOS and their family members. *Habitus Scientific journal of sociology and psychology*, no. 36, pp. 272–276. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.45>
4. Nahorna, N., Maskom, K. (2023) Peculiarities of individual and psychological characteristics of veterans and their family members as subjects of social entrepreneurship. *Visnyk of Lviv University. Psychological sciences series*. Issue 18. P. 61-67.
5. Stoliaryk, O., & Semigina, T. . (2023). Coming back from war: psychosocial support for veterans and their family members. *Social Work and Education*, 10(1), 63–77. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.6>.
6. Petryk, O. (2022). Social entrepreneurship as a tool of state support for the reintegration of servicemen and veterans of the ATO/OOS: regulatory and legal aspect. *Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, No 6. <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-02-02>.
7. Thomaz, I. F., & Catalão-Lopes, M. (2019). Improving the Mentoring Process for Social Entrepreneurship in Portugal: A Qualitative Study. *Journal of Social Entrepreneurship*, 10(3), 367–379. <https://doi.org/10.1080/19420676.2018.1561497>.
8. Promoting professional education and students engagement through comprehensive mentoring and tutoring system at HEIs. Web-site. URL: <https://www.proment.pro>.

Клссман Ольга,

магістерка з психології, здобувачка третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти ступеня доктора філософії

Науковий керівник - Брюховецька Олександра,

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри
психології та особистісного розвитку

ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (м. Київ, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХНІХ СІМЕЙ: МЕНТОРСТВО ЖІНОК В ІТ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ ПРОЄКТУ “БУДЬ”

У багатьох країнах, включаючи Україну, жінки становлять меншість у сфері інформаційних технологій порівняно з чоловіками. Хоча останнім часом спостерігається певний прогрес у залученні жінок до ІТ-індустрії, їх частка в цій сфері все ще значно менша, ніж чоловіча.

Це може бути пов'язано з рядом факторів, таких як стереотипи щодо гендерних ролей та упередження на рівні суспільства і сім'ї щодо "жіночості" професій інформаційно-

технологічного напрямку, а також несприятливе робоче середовище для жінок. Деякі спеціальності в ІТ залишаються переважно чоловічими, наприклад, кібербезпека, інженерія приладів або системне адміністрування, проте попит на ці напрямки стрімко зростає, особливо на тлі війни в Україні і підвищеного попиту на інформаційний захист інших країн світу. Тому дедалі більше організацій звертають увагу на ці проблеми та приймають заходи для збільшення участі жінок у сфері ІТ, створюючи сприятливі умови для їхнього розвитку та кар'єрного зростання.

Програма "БУДЬ" спрямована на жінок, які втратили роботу через війну та шукають нові можливості в Україні або є внутрішньо переміщеними особами. Програма допомагає розпочати або змінити свій професійний шлях, це ідеальний старт для тих, хто мріє про кар'єру в ІТ та прагне отримати нову професію. Організатори програми залучили до участі на волонтерських засадах спільноту менторів і кураторів, які допомагали учасницям зі складанням резюме, підготовкою портфоліо, тренуванням для співбесіди та навчанням для професійного розвитку. Підготовка проєкту БУДЬ стала можливою завдяки підтримці Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» [1].

Проєкт "БУДЬ" відбувся вже вдруге. Першого разу він успішно був реалізований у 2022 році, залучивши більш ніж 700 учасниць. У другій версії проєкту, цього року, було відібрано до проєкту 1125 учасниць, залучено 139 менторів і 136 кураторів.

Участь у програмі в ролі менторки дозволила виявити низку проблем, з якими зіткнулися учасниці в умовах війни: нестабільність на ринку праці, зменшення можливостей для професійного зростання, непередбачуваність ситуації через війну та економічні труднощі. На тлі загострення конфлікту, багато жінок відчують стрес, тривогу та невизначеність щодо майбутнього, що ускладнює їхню здатність концентруватися на кар'єрних та особистісних цілях [2].

Жінкам було надано індивідуальне кар'єрне консультування, допомога в орієнтуванні на професійний і особистісний розвиток, а також психологічна підтримка під час пошуку і переходу на нові посади. Крім того, була виявлена необхідність психоедукації та надання практичних порад та матеріалів щодо саморегуляції та управління емоціями.

Запити учасниць проєкту розділились на дві категорії. Перша категорія стосується оформлення резюме, супроводжуючого листа, ведення профілю в професійній соцмережі LinkedIn та методів пошуку роботи. Друга категорія включає консультації з профорієнтації, можливостей професійної самореалізації, підготовки до співбесід, подолання стресу перед співбесідою, навчання технікам саморегуляції емоційного стану та повернення до професійного життя після паузи в роботі, зокрема, відпустки по догляду за дитиною. Проте, обидві категорії запитів стосуються особистісного і професійного розвитку, тому були розглянуті комплексно, з оглядом на реальні потреби учасниць.

Важливо зазначити, що учасниці, які не володіють сучасними інструментами для організації ділових комунікацій в режимі онлайн та не розуміють "правил гри", мають значні обмеження у можливостях знаходження роботи в інформаційно-технологічній сфері.

Таким чином, для успішної реалізації нових напрямків діяльності людина повинна розвивати психологічні компетентності, а саме: комунікативні навички для ефективного ділового спілкування як онлайн, так і офлайн, уміння контролювати свій час, реагувати на зміни в оперативному середовищі, вміння самостійно регулювати свій емоційний стан, а також намагатися підтримувати баланс між роботою і особистим життям.

Ми вважаємо, що саме менторство є необхідною та ефективною технологією для реінтеграції дорослих людей у нові умови. Воно охоплює вибір нової професії, навчання, мотивацію, підтримку, пошук роботи та адаптацію. Якщо ветеран повертається на попереднє місце роботи, умови, суспільство та технології можуть значно змінитися за час його відсутності. Менторство дозволяє швидше та якісніше адаптувати людину до нових умов, сприяючи її соціалізації. Крім того, взаємодія між менторами і менті сприяє виявленню проблем, з якими наше суспільство ще не стикалося, та своєчасно знаходити рішення, які допомагають адаптуватися до нових умов, що сприяє розвитку особистості, економіки та суспільства.

Отже, створення підтримуючих соціальних проєктів має бути підтримане на рівні держави. Навіть перші кроки в цьому напрямку принесуть позитивні результати для суспільства і країни як в економічному, так і в соціальному плані.

Успішність програми підтримки жінок в ІТ та досвіду менторства показують важливість нових стратегій для реінтеграції військовослужбовців та їхніх сімей у суспільство. Зокрема, у зв'язку з сучасними викликами, такими як війна та нестабільність, соціальне підприємництво виявляється ефективним і може стати ключовим інструментом для досягнення успішної адаптації та підтримки людей в нових умовах. Такі програми заслуговують на підтримку на рівні держави, оскільки вони приносять користь як окремим групам людей, так і суспільству в цілому.

Список використаних джерел

1. Інформація про програму "БУДЬ". (2024). Веб-сторінка організації "INSCIENCE". Взято 8 червня 2024 з <https://inscience.io/be/>

2. Клесман О. В. (2024). "Психологічні основи розвитку організацій в умовах війни: досвід менторства у програмі БУДЬ". Презентація. Взято 8 червня 2024 з <https://bit.ly/3yIEfVd>

Бази́ка Євге́нія,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова (м. Одеса. Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні події, котрі продовжують відбуватися в Україні, є перманентним стресом для усіх учасників освітнього процесу. За таких умов суттєво зростає роль психологічної служби в системі освіти щодо забезпечення своєчасної та систематичної психологічної підтримки усіх членів освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти. Вагомого значення набуває забезпечення психологічно комфортного освітнього середовища для всіх учасників та забезпечення якісного освітнього середовища для осіб, які мають психологічну травму, надання компетентностей педагогічним працівникам щодо роботи з такими дітьми з психологічною травмою, забезпечення підтримки викладачів та залучення батьків до освітнього процесу [2; 3; 4].

Україна запустила ще у 2022 році Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Як зазначила Перша леді України Олена Зеленська у своєму відео зверненні 23 травня 2022 року: «... ми створимо власну унікальну програму психологічної допомоги. Це амбітне завдання – перетворити стрес і біль у силу і насагу, зло – на добро. Хіба це не робить вся Україна вже три місяці? Отож продовжуємо. До перемоги» [4].

Нагальна потреба виникла і у ЗВО, особливо при підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія. Так як наші студенти зараз дуже затребувані – вони, маючи необхідні компетенції, вже можуть надавати необхідну першу психологічну допомогу всім, хто потребує цього, при психологічних службах ЗВО так, і будучи обізнані в цьому - володіти навичками самопомоги як для себе так і навчаючи студентів інших спеціальностей. Як зазначила О. Зеленська «Із початком агресії російської федерації проти України можемо говорити, що багато звернень щодо психологічної підтримки дітей в умовах війни, надання психологічної допомоги, зокрема екстреної, подолання стресу, переживання втрати, горя, печалі та страждання, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, домівку, здоров'я й зазнали ушкоджень, пережили бомбардування, стали біженцями, внутрішньо переміщених осіб» [4].

Саме тому при Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова кафедрою соціальної психології у другому півріччі 2022 - 2023 н. р. було заплановано, а починаючи з 2023 – 2024 н. р., було впроваджено в навчальний процес, починаючи з другого курсу, дисципліну «Основи першої психологічної допомоги».

Метою курсу є поглиблення знань щодо надання першої психологічної допомоги учасникам освітнього процесу за міжнародними протоколами (стандартами), формуванні у здобувачів вміння комплексного застосування основних методів та технік надання першої психологічної допомоги постраждалим, забезпечення професійної компетентності психолога консультанта у сфері підготовки та кваліфікованого здійснення першої психологічної допомоги. Основними завданнями курсу є: навчання студентів базовим технікам та стратегіям попередження можливого психологічного неблагополуччя та надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях в умовах втрати особистісної цілісності; відпрацювання практичних навичок організації: першої психологічної допомоги, застосування експрес-діагностичних та психотерапевтичних методик для осіб, котрі пережили ситуаційно детерміновану екстремальну або кризову ситуацію. До курсу окрім основних тем включені такі як, особиста відповідальність при наданні першої психологічної допомоги, психологічна підтримка волонтерів що працюють з постраждалими, психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам, особливості надання першої психологічної допомоги дітям та самопоміага при наданні першої психологічної допомоги [1].

Не тільки для здобувачів вищої освіти запроваджені зміни у навчальних планах – протягом року кафедрою проводяться науково – практичні семінари та кругли столи присвячені формуванню компетенцій у всіх учасників освітнього процесу с приводу першої психологічної допомоги та самопоміаги, створення безпечного освітнього середовища, збереженню психологічного здоров'я освітянської спільноти.

Підсумовуючи асе вищевикладене можемо зробити висновок, що опановуючи даний курс наші здобувачі отримують дуже корисні компетенції як для себе так і для майбутньої професійної діяльності.

На жаль вимоги сьогодення дуже вплинули і на діяльність освітніх організацій, війна внесла всюди свої корективи. Саме це і було відображено у даних тезисах. ЗВО намагаються швидко адаптуватися та коректувати увесь освітній процес (змішана форма навчання, навчання у бомбосховищах при провітрених тривогах, блекаути та ін.), навчальні плани, розробляти нові дисципліни для надання якісних освітніх послуг та підготовки сучасних фахівців з психології.

Список використаних джерел

1. Bazyka Ye. (2023) «Osnovy pershoi psykhologichnoi dopomohy» [Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny]. Odesa: ONU. [in Ukrainian] URL:<https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/iipo/dystsypliny>
2. Zlyvko, V., Lukomska, S. (2022)/ Dity viiny: teoretyko-metodychni i praktychni aspekty psykhologichnoi dopomohy [Navch. pos. Kyiv-Nizhyn] [in Ukrainian]
3. Karamushka, L. M. (2022). Psykhichne zdorovia osobystosti pid chas viiny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty. [Metod. rekomendatsii. Kyiv: Instytut psykhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy] [in Ukrainian] URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730974/> (data zvernennia: 10.11.2023r.)
4. Shkarlet S. M. (Ed) (2022). Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activities] Naukovo-metodychnyi zbirnyk/ za zahalnoi red.. Kyiv-Chernivtsi «Bukrek». [in Ukrainian].

Горбань Галина,

доктор психологічних наук, доцент, професорка кафедри психології
Запорізький національний університет (м. Запоріжжя, Україна)

ІНСТИТУТ ТЬЮТЕРСТВА ЯК СИСТЕМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, яку було схвалено напередодні війни, визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни, визначає бачення її основних характеристик, що мають бути сформовані до 2032 року [2]. Для реалізації мети цієї Стратегії передбачено стратегічні та операційні цілі та завдання на найближче десятиліття з відповідними

показниками (індикаторами) досягнення (виконання), механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації цієї Стратегії на кожному етапі та ресурсні потреби. Актуальна ситуація сьогодення не була врахована під час розробки та схвалення цієї стратегії, відтак вона має бути безумовно переглянута з врахуванням не лише визначених ключових проблеми економічного (ідентифікована ключова проблема 1) навчально-організаційного (ідентифіковані ключові проблеми 2) інституційного (ідентифікована ключова проблема 3) євроінтеграційного (ідентифікована ключова проблема 4) організаційно-управлінського (ідентифікована ключова проблема 5) плану, а в першу чергу соціально-психологічного контексту усіх цих проблем.

Сьогодення вищої освіти в Україні та її післявоєнне відновлення потребує окремого детального вивчення умов її подальшого розвитку, які мають враховувати напрацювання у сферах соціальної роботи, психологічної допомоги та психологічного супроводу освітнього процесу. Усе це передбачає значущої переорієнтації загальних для відносно стабільних передвоєнних підходів.

Найбільшої психологічної підтримки, на нашу думку, потребує забезпечення принципів студентоцентрованого навчання. Проблемність полягає в тому, відповідно до цього принципу здобувач вищої освіти стає суб'єктом освітнього процесу із власними унікальними інтересами, потребами, досвідом, можливістю забезпечувати власну автономність та відповідальність в межах навчальної діяльності [1]. Декларування суб'єктності здобувача освіти передбачає її сформованість не лише з боку ставлення викладача та організатора освітнього процесу до здобувача освіти як суб'єкта, а й свідоме навчальне цілепокладання здобувача відповідно до змісту навчання, його власної суб'єктності щодо результативності професійного навчання, фахового становлення спеціаліста. Це є складною психологічною проблемою, яка пов'язана з інфантильністю, низькою пізнавальною вмотивованістю здобувача освіти з певного напрямку та спеціальності.

Неможливо забезпечувати високу якість навчання в односторонньо спрямованому процесі лише за умов концентрації уваги й методів освіти на врахуванні якостей особистості, здатностей до формування індивідуальних освітніх траєкторій та індивідуального профілю компетенцій [3]. Психологічні та педагогічні теоретичні дослідження ґрунтовно підтверджують про необхідність свідомого вибору справи свого життя, що й сприяє формуванню мотивації до опанування базовими компетентностями, інтеграції теорії та практики, активної пізнавальної позиції, готовності до системної та регулярної навчальної дії, особистісної дисципліни.

Перебудова освітнього процесу в режимі неочікуваних змін під час пандемії та воєнної агресії стикається з складністю дистанційного формату. На перших кроках просте перенесення аудиторного формату в дистанційний, за якого інфантильність, низька пізнавальна вмотивованість здобувача освіти лише закріплюється, наявно демонструє необхідність пошуку нових форматів організації навчальної діяльності, за яких має бути задіяна самостійність та відповідальність суб'єктів освітньої взаємодії.

Окремо необхідно загострити увагу на готовність закладів вищої освіти до роботи в умовах післявоєнного відновлення психологічного потенціалу людського капіталу України в усіх сферах життєдіяльності. Уже сьогодні ми стикаємося з значущою проблемою освітньої взаємодії з особами, які потребують особливих умов навчання, мають психологічні проблеми, фізичні та психологічні травми. Тривалість війни призводить до збільшення кількості здобувачів, які потребують психологічну й соціальну підтримку в процесі навчання.

Усі проблеми сьогодення в перетині з вимогами студентоцентрованого навчання, на нашу думку, актуалізують розвиток і впровадження тьюторства в систему вищої освіти. Тьюторство не є новим винаходом сучасної освіти, воно ефективно працює з XVIII ст. в Кембриджському університеті. Насьогодні існують різні інтерпретації функцій та ролей тьюторства, але це завжди про індивідуальний психолого-педагогічний супровід, підтримку та співпрацю здобувача освіти. Тут важливим є те, що ця робота не про навчальний зміст, а про пошук і вибір засобів, способів й технік, які враховують індивідуальні особливості та сприяють якісному опануванню професійних компетентностей та досягнення необхідних

результатів навчання. Саме доступність здобувача до такого індивідуального помічника, головним завданням якого є побудова та супровід індивідуальної програми професійного становлення особистості з врахуванням здібностей, інтересів, мотивів, створює умови щодо забезпечення ефективного й реального навчання за проголошеними принципами студентоцентрованого навчання. Такий розподіл функцій також вивільняє час науково-педагогічного працівника для творчості, вдосконалення змістів навчання, пошуку якісних форматів їх трансляції, підвищення кваліфікації та проведення наукових досліджень.

Отже, з позицій Стратегії розвитку вищої освіти ми маємо відзначити нагальну потребу щодо визнання суспільством значущої ролі освіченої особистості для нашої держави. Система сучасної вищої освіти потребує психологічного переосмислення: засобів опанування навчальною діяльністю; структури освітньої діяльності за нових інформаційних систем; організаційних форматів навчання; особливостей взаємодії з врахуванням збільшення кількості осіб з особливими потребами та психологічними розладами, ампутантів тощо. Відтак, одним з важливих завдань є створення у вищій освіті інституту тьютерства, який забезпечить психологічну складову освітнього процесу в складних умовах сьогодення та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Біляковська, О. О., & Біницька, К. М. (2023). Студентоцентрований підхід як нова парадигма якості освітнього процесу у закладах вищої освіти. Гуманітарний форум, 1(1), 10–15. DOI : [https://doi.org/10.60022/1\(1\)-2GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-2GF).
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження КМ України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n379>.
3. Совгіря, С. М., Бабенко, В. І., Грінько, Р. М., Задворнова, А. П., Прилуцький, О. К. & С. І. Сербін. (2023). Студентоцентрованість як запорука формування нової моделі сучасної конкурентоспроможної медичної освіти. Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір, м. Полтава, 30 березня 2023 р. 238–239. URL : <https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20466>.

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМА ЛОГІЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ТВЕРДЖЕНЬ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Будь-яка підприємницька діяльність – торгівля, виробництво чи надання послуг – передбачає виконання основних управлінських функцій: планування, організації, керівництва, мотивації і контролю. Кожна із перерахованих функцій складається із низки тверджень, істинність яких має бути логічно доведеною (обґрунтованою). Розглянемо проблему логічного доведення в ракурсі лише однієї з функцій менеджменту – планування.

Перша проблема – це проблема емпіричного обґрунтування планів. Планування розпочинається з дослідження ринку та визначення попиту й пропозиції на товари, роботи чи послуги. Початковий пункт дослідження – формулювання робочої гіпотези, потім збирання та аналіз фактів, які підтверджують або спростовують її.

До прикладу, фірма виготовляє вовняні тканини. Керівництво прогнозує, що річний обсяг виробленої продукції буде реалізовано. Таке припущення має бути підтвердженим фактами, які свідчать, що на ринку попит перевищує пропозицію цієї продукції. Таким чином, логічне обґрунтування гіпотези передбачає її коректне формулювання та пошук фактів, що її підтверджують або спростовують. Менеджмент у цьому випадку спирається на методи індуктивної логіки, яка надає необхідний інструментарій для такого різновиду доказів.

Друга проблема логічного обґрунтування планування виникає у зв'язку з формуванням маркетингового та виробничого планів.

Створення маркетингового плану, в якому визначено обсяги продажу, методи просування товару на ринку, методи ціноутворення та інші дії, які має виконати персонал,

ґрунтується на логічному висновку приватних (часткових) тверджень із загальних, істинність яких доведена раніше. Конкретні обсяги продажу виводяться з тверджень, отриманих у результаті дослідження ринку. Якщо ці дослідження свідчать, що ринок може прийняти 1 млн. погонних метрів тканин, то немає сенсу планувати реалізацію більшої кількості товару. Твердження, в якому сформульовані конкретні плани щодо обсягів продажу, менеджмент отримує дедуктивним шляхом, виходячи із загальних тверджень про стан ринку. У цьому випадку використовується звичайний дедуктивний силогізм *Modus ponens*, який говорить про те, що якщо А – істинне і з нього випливає В, то В також є істинним.

Виробничий план визначає обсяги виробництва кінцевої продукції та її складових (напівфабрикатів). Він також формується за допомогою інструментарію дедуктивної логіки. Формулювання тверджень виробничого плану має здійснюватися шляхом коректного використання силогізмів та чіткого визначення загальних тверджень, з яких робляться окремі висновки. Виробничий план є логічним наслідком маркетингового плану, тому твердження щодо обсягів продажу є загальними, а твердження, в яких визначено обсяги виробництва – їх приватним наслідком.

Третя проблема логічного обґрунтування суджень у підприємницької діяльності пов'язана зі створенням фінансового плану фірми. У цьому процесі міркування менеджер, зазвичай, застосовує інструментарій як індуктивної, так і дедуктивної логіки. Для фінансиста маркетинговий і виробничий план уявляються базовим емпіричним матеріалом, котрий він сприймає через категорії вартості. Він визначає скільки потрібно виробити та в якій кількості продати товар і де взяти для цього необхідні фінансові ресурси. Такі визначення мають описовий, емпіричний характер і загальні (підсумкові) судження виводяться індуктивним шляхом. З іншого боку, основні постулати, на яких базується фінансовий план, є гіпотезами, припущеннями, істинність яких доводиться з використанням *Modus tollens*. Якщо А то В, В – хибне, отже А також хибне. До прикладу, дохід від реалізації тканин (А), який планує отримати фірма, дозволяє покрити всі поточні витрати та здійснити необхідні капітальні вкладення. За фактом (В) фактичні надходження істотно нижчі за передбачувані, тому твердження А є хибним.

Ігнорування законів логічного мислення загалом та недостатня логічна обґрунтованість тверджень зокрема призводить до суттєвих прорахунків у підприємницькій діяльності, спричинює не тільки психологічний дискомфорт суб'єкта дії, але й відчутно впливає на фінансово-економічні результати роботи підприємства. Отже, логічний аналіз є одним із потужних важелів ефективного управління ресурсами, теоретичною засадою процвітання бізнесу та розбудови національної економіки і, врешті решт, відновлення України

Настасенко Валентин,

доктор технічних наук., професор, професор кафедри транспортних технологій
та машинної інженерії

Херсонська державна морська академія, (м. Херсон, Україна)

ПРО МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ФІЗІОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІДКЛЮЧЕННЯ СВІТЛА ЄЛЕКТРОМЕРЕЖ

У 2024 році в наслідок бойових дій почалася руйнація електростанцій і електромереж. За повідомленням *Financial Times*, частину пошкоджених об'єктів енергетики не буде відновлено до зими 2024-2025 років. [1]. «Україна втратила до 80% доступних електричних потужностей», про це сказав в ефірі CNN генеральний директор ДТЕК М. Тимченко. І далі: «Ми можемо відновити електростанції, привезти додаткове обладнання, але ми не знаємо, що буде наступного дня». «Влітку Україна зможе частково компенсувати ці втрати з відновлювальних джерел енергії, насамперед сонця. Але зима буде викликом. Тому зараз ми обговорюємо способи, як можна було б швидко збільшити генерацію» [2].

Вводяться віяльні відключення світла, в т.ч. для населення, по декілька годин на добу, а то й до кількох діб, що негативно впливає на фізіологічний і емоційний стан людей, найбільш від цього потерпають прості люди. В таких умовах пошук альтернативних джерел електричної енергії для жителів країни становить важливе життєве завдання.

Традиційний варіант вирішення проблеми – використання електричних генераторів. Але вони потребують палива для живлення, а їх використання в умовах квартир у будинках міст, особливо – багатоквартирних, дуже проблематичне. Окрім того, ціна електрогенераторів та палива для їх живлення – завеликі для більшості пенсіонерів та незаможних українців.

Використання сонячної енергетики також має свої проблеми, оскільки при малому ККД сонячних батарей (16 – 18%), що падає до 3 – 4% в залежності від часу доби, кліматичних умов та умов їх освітлення, їх реальна потужність становить $\approx 20 - 30$ Вт з площі 1 м^2 . Виготовити і встановити такі батареї в кожній квартирі технічно складно і дорого, особливо для пенсіонерів і незаможних громадян. При цьому буде велика різниця в їх освітленні на різних сторонах будівлі. Колективні сонячні системи на дахах міських багатоповерхових будинків – теж проблематичні, оскільки потребують більших площ ніж дах, нагляду та обслуговування, на яке теж потрібні кошти. Обмеження також пов'язані з виробничими потужностями і реальними можливостями для виробників даних систем.

Вважається, що найбільш простим, дешевим і доступним варіантом у цьому випадку є вироблення електричної енергії за допомогою м'язової сили людини у велосипедній системі з пасковим приводом від його заднього колеса до електрогенератора. При цьому не потрібне паливо і можливе її використання, як в межах міської квартири, так і приватного житла, в т.ч. – дачного, потрібен лише велосипед, який мають у великій кількості сімей Українців. Можна пристосувати для цього велотренажери, але вони значно дорожчі за велосипеди.

Недоліком даної системи є те, що людина, яка крутить педалі велосипеда, швидко втомлюється, особливо у випадку, коли вона – пенсіонер, або квюла. Тому їм потрібен частий перепочинок, що обмежує реальні можливості у виробленні електричного струму потужністю $0,1 \text{ кВт/год}$, і за часом роботи 2 – 4 години. Зазвичай, цієї енергії недостатньо для забезпечення якісної життєдіяльності людини, але достатньо для найбільш гострих потреб – поповнення живлення мобільного телефону і мінімального освітлення житла.

Усуває вказані недоліки запропонована в даній роботі система на базі мобільної гойдалки з електрогенератором. Її можна встановлювати у проїмі дверей будь-якої будівлі – міської квартири або іншого житла, як у місті, так і в селі. Вони мають переваги над системами велосипедного типу, оскільки дозволяють використовувати повну вагу людини з кріслом, замість мускульної сили ніг, що в 2 рази зменшує фізичні навантаження на людину, оскільки дає їй можливість відпочинку на етапі спуску сидіння гойдалки. Це дозволяє використовувати її від 2 до 4 годин на добу, навіть квюлою людиною. У сім'ях з 2-х 3-х чоловік ці можливості зростають в 2 – 3 рази. При роботі 2 – 4 години на добу, цієї енергії достатньо не тільки для зарядки мобільних телефонів, а й для тривалого освітлення економними лампами і навіть для часткової роботи побутової техніки. При 6 – 12 годинах роботи у великих сім'ях це дозволяє кип'ятити до 2 л. води і готувати нескладну їжу, частково використовувати кондиціонери або підігрівачі тепла (дуйок) у холодну пору року, або міні-холодильники, аудіо, чи іншу побутову техніку, яка поліпшує психологічний настрій людей. Мінімальна кількість вироблюваної таким чином електроенергії становить від $0,4$ до $2,4 \text{ кВт}$, тоді, як 3 кВт на добу є комфортною мінімальною нормою для сім'ї з 3-х чоловік.

Основною і найбільш важливою перевагою даної системи у порівнянні з автономними сонячними зарядними системами є те, що вона здатна робити у будь-який момент і час за бажанням користувача – вночі та в похмуру погоду, і ця робота практично не залежить від зовнішніх обставин. При цьому поліпшується психологічний і емоційний стан людей. Фізичні навантаження при гойданні – помірні і дозволяють підтримувати задовільний стан людини, навіть при відсутності можливості прогулянок. Умови зберігання гойдалок в квартирах і простота їх використання забезпечують таку можливість.

Пропоновані гойдалки мають електричні генератори, які встановлені на перекладині, що вставляється у опори, які закріплені на проїмі дверей будівлі, з можливістю простого зняття гойдалки після використання: Гойдалки мають паскову передачу, що поєднує її провідний шків, встановлений на перекладині в можливість обертання і закріпленій на стрижні сидіння гойдалки, через пасок з веденим шківом на валу ротора електрогенератора. При цьому мінімальна кількість його обертів досягає до 120 хв^{-1} і може бути збільшена у 5–6 разів за рахунок використання блоку зі спареними проміжними шківками, що забезпечує задовільні умови для роботи електрогенератора. Конструктивні розробки даних систем захищені поданими заявками на корисну модель (№ у 2024 02713) та на винахід (№ а 2024 02714), що дає монополічне право на їх виробництво до 10–20 років.

Складність виробництва і вартість гойдалок менша, ніж велосипедних систем і можлива у малих підприємствах і майстернях будь-яких підприємств, а для електричної системи – доцільна співпраця з Канадською фірмою "WZMN Architects" [3], що має власний досвід розробки велосипедних електрогенераторних систем. Згідно розробленому бізнес-плану, економічний ефект від впровадження запропонованої гойдалки є позитивним, як у отриманні нових можливостей вироблення і використання енергії (в т.ч. у прямих прибутках, як джерела екологічно чистої електричної енергії для сім'ї), так і в досягненні зручностей для життя при відключенні світла. Собівартість виробництва не перевищує 4 тис. гривень, з яких половину становить вартість електрогенератора та системи накопичування електричної енергії і значно зменшується при масовому виробництві. При цьому можливий прибуток ≈ 500 гр. на гойдалку.

Робота розглянута і схвалена на засіданні Національної АН вищої освіти України в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Сікорського» 22 травня 2024 і подана на розгляд до Міністерства енергетики України, що дає підстави для її підтримки та інвестування із залученням інвесторів. Ця робота є запрошенням до сумісної праці для всіх бажаючих.

Список використаних джерел

1. Тимченко М. Ми втратили 80% доступних потужностей - яка зараз ситуація в енергетиці https://gazeta.ua/articles/economics/_mi-vtratili-80-dostupnih-potuzhnostej-yaka-zaraz-situaciya-v-energetici/1178319
2. Галущенко Г. Україна шукає обладнання, щоб уникнути відключень електрики влітку, –07.04.2024 <https://www.rbc.ua/rus/news/ataki-energetichnim-ob-ektam-vidbuvayutsya-1708935452.html>
3. Електрика на дому <https://building-tech.org/%D0%A1%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D1%89%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE/kataysya-na-velosypede-y-virabativay-dlya-svoego-doma-elektrychestvo>

Сафонова Віра,

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Київський кооперативний інститут бізнесу і права (м. Київ, Україна)

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ СТРУКТУР УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ ВНЗ ЯК СУБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Для вирішення питання розробки науково обґрунтованої структури управління освітнім процесом ВНЗ як суб'єкта соціального підприємництва, ефективного функціонування в умовах відкритого інформаційно-освітнього простору та забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці, необхідно провести комплекс робіт:

√ збір даних про характеристики і взаємозв'язки елементів структури в системі управління ВНЗ;

√ аналіз ефективності функціонування різних типів структур, визначення ступеня управлінського та інформаційного дублювання, впливу структури кожного виду на якість освітнього процесу;

√ визначення напрямів підвищення ефективності структури управління освітнім процесом у закладах вищої освіти;

√ розробка формалізованої схеми розв'язання проблеми вибору ефективної структури управління освітнім процесом у закладах вищої освіти;

√ аналіз та оцінка ефективності обраної структури управління.

Такий підхід відповідає наступним етапам управління: стратегічний аналіз – стратегічний вибір – реалізація [1].

На першому етапі складається план, який може включати вибір методології дослідження, підготовку форм первинних документів для збору та аналізу інформації, вивчення зовнішнього середовища ВНЗ за допомогою swot-аналізу, структури суміжних вищих навчальних закладів тощо.

На порядок взаємодії між елементами структури управління освітнім процесом ВНЗ як субєкта соціального підприємництва впливають такі фактори, як обізнаність персоналу і поведінка людини.

На ефективність і результативність організаційної структури впливають: існуючі відносини, що виникають між працівниками в процесі роботи (це відбивається в схемах організаційних структур і в посадових обов'язках); реалізована стратегія і політика керівництва ВНЗ; методи, що впливають на поведінку людини, повноваження і функції співробітників ВНЗ на різних рівнях управління (нижчий, середній, вищий).

Наступний етап – стратегічний вибір, першим кроком якого є визначення місії ВНЗ та управління ВНЗ.

Незважаючи на те, що держава в цілому формулює місію університетів як «підготовка фахівців відповідного рівня і задоволення особистості інтелектуальним, культурним і моральним розвитком», місія конкретного вищого навчального закладу повинна відрізнятися індивідуальністю і служити стимулом для розвитку.

Як під час аналізу, так і під час проектування необхідно спиратися на добре відомі принципи формування структури: мінімізація кількості рівнів управління, сполученість підрозділів за цілями і завданнями, що вирішуються, орієнтація основних блоків структури на споживача, а не на виконання функцій. В якості блоків структури мають виступати цільові групи спеціалістів, а не функції або відділи. До числа принципів належить також дотримання норм керованості, відповідальність кожного за доручену справу.

Важливими є і загальні вимоги до організаційних структур: простота, гнучкість, динамізм, оптимальне поєднання централізації та децентралізації під час ухвалення рішень, оптимальне число рівнів управління.

Ефективна реалізація стратегії вимагає адекватної структури. Структура впливає на поведінку працівників, сприяє ефективному функціонуванню закладу освіти. Підхід до оцінки ефективності різних варіантів організаційної структури визначається її роллю в загальній структурі системи управління.

Комплексний набір критеріїв ефективності системи управління формується з урахуванням двох напрямів оцінки її функціонування:

- ступеня відповідності результатів, що досягаються, встановленим цілям освітньої організації (починаючи з рівня виконання планових завдань);
- ступеня відповідності процесу функціонування системи об'єктивним вимогам до його змісту, організації та результатів.

Критерієм ефективності під час порівняння різних варіантів організаційної структури слугує можливість повного і стійкого досягнення кінцевих цілей системи управління за менших витрат на її функціонування.

Критерієм ефективності заходів щодо вдосконалення організаційної структури слугує можливість повнішого і стабільнішого досягнення встановлених цілей або скорочення витрат на управління, ефект від реалізації яких має за нормативний термін перевищити вироблені витрати.

Вибір бази для порівняння або визначення рівня ефективності, який приймається за нормативний, має принципове значення для оцінки ефективності системи управління. Існує кілька підходів, що відрізняються один від одного. Один із них зводиться до порівняння з показниками, що характеризують ефективність організаційної структури еталонного варіанта

системи управління. Еталонний варіант може бути розроблений і спроектований з використанням всіх доступних методів і засобів проектування систем управління, заснований на кращих практиках і використанні прогресивних організаційних рішень.

Характеристики еталонного варіанту приймаються як нормативні, а порівняльна ефективність аналізованої або спроектованої системи визначається на основі зіставлення стандартних і фактичних (проектних) параметрів системи

Показники, що використовуються під час аналізу та оцінки ефективності апарату управління ВНЗ та його організаційної структури, можна розбити на взаємопов'язані групи показників, що характеризують ефективність системи управління, які виражаються через кінцеві результати діяльності організації та витрати на управління [2]:

- група показників, що характеризують зміст і організацію процесу управління, зокрема безпосередні результати і витрати управлінської праці. Витрати на управління враховують поточні витрати на утримання апарату управління, експлуатацію технічних засобів, утримання будівель і приміщень, підготовку і перепідготовку кадрів управління.

- група показників, що характеризують раціональність організаційної структури та її техніко-організаційний рівень, які можна використовувати як нормативні під час аналізу ефективності спроектованих варіантів організаційних структур. До них належать: кількість рівнів і ланок системи управління, рівень централізації функцій управління, прийняті норми керованості, збалансованість розподілу прав і відповідальності, рівень спеціалізації та функціональної замкнутості підсистем.

Для аналізу та оцінки ефективності управління ВНЗ важливим є визначення відповідності системи управління та її організаційної структури об'єкту управління. Це виражається в збалансованості складу функцій і цілей управління, змістовної повноти і цілісності управлінських процесів, відповідності чисельності і складу співробітників обсягу і складності робіт, повноті забезпечення процесів необхідною інформацією, забезпеченості процесів управління технічними засобами.

Важливими вимогами, які повинні бути реалізовані при формуванні системи показників оцінки ефективності організаційної структури управління освітнім процесом ВНЗ як субєкта соціального підприємництва, є: забезпечення структурно-ієрархічної відповідності показників «дереву цілей» університету, здатність адекватно відображати динамізм керованих процесів, збалансованість і узгодженість показників.

Список використаних джерел

1. Сафонова В. Є., Ложачевська О. М., Гнатенко І. А., Навроцька Т. А. Управління інноваційною економікою: стратегічні підходи до бізнес-процесів, кадрового менеджменту та конкурентоспроможності. Агросвіт. - 2021. - № 15, С. 14-19
2. Safonova V., Kulinich T., Sukhomlyn I. Forecasting the efficiency of security management of the competitiveness of an innovation-oriented enterprise in the conditions of a dynamic business environment // Management of the 21 st century: globalization challenges. Issue 4: collective monograph / in edition D. Diachkov. Prague. Nemoros s.r.o. 2023. Czech Republic. - P. 184-190.

Костюченко Наталія,
здобувачка вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Петрик Олена,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Професійна діяльність вимагає від кожної людини певних емоційних та інтелектуальних навичок. Однак тривала робота може призводити до негативних наслідків, зокрема до професійної деформації. Це особливо стосується юридичних професій, адже вони

передбачають тісне спілкування з людьми, які часто мають відхилення від норми у фізичному чи поведінковому плані.

Професійна деформація юристів може виявлятися по-різному. Вона може носити тимчасовий чи стійкий характер, проявлятися поверхово або на глибинному рівні. Деформація може позначатися на професійній діяльності або особистому спілкуванні фахівця. Також варто зазначити, що неможливо спрогнозувати момент настання цього явища - воно може розпочатися як на початковому етапі становлення юриста, так і під час навчання чи набагато пізніше, коли він вже має тривалий досвід роботи. Отже, питання впливу професії на особистість людини не втрачає актуальності і постійно цікавить дослідників. Незважаючи на увагу науковців, проблема досі залишається відкритою для подальшого вивчення.

Для початку визначимося, що ж таке професійна деформація. Як зазначає Мухіна Г. В. професійна деформація юриста – це негативне соціальне явище, яке постає у вигляді найрізноманітніших особистісних поведінкових проявів, що надають деструктивний вплив на процес і результат службової діяльності [1, ст. 86]. На думку Загуменна Ю. О. та Коваленка А. О. деформація професійної свідомості (від лат. *deformatio* – викривлення) – це такі негативні зміни якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки), що настають під впливом виконання їх професійної діяльності [2, ст. 104-105]. Також цікава думка про те, що деформації професійної свідомості юриста-практика – це усвідомлені і неусвідомлені зміни антиправового характеру, що настали у свідомості юриста в процесі його професійної діяльності і є показником відступу від нормативів правової культури [3, ст. 35]. Отже, на основі наведених визначень можна сформулювати власне розуміння професійної деформації, а саме професійна деформація - це стійкі негативні зміни особистісних якостей та професійної свідомості фахівця, що виникають під впливом тривалого виконання ним професійної діяльності. Такі зміни проявляються у деформації ціннісно-мотиваційної сфери, когнітивних процесів, емоційно-вольової сфери, соціальної поведінки та можуть призводити до зниження ефективності професійної діяльності, порушення професійної етики та відхилення від прийнятих стандартів.

Для професійної деформації юристів характерні деякі основні риси:

- По-перше, це спрощення ділового спілкування. Зокрема, перехід на «ти» у розмові з громадянами, що демонструє зневажливе ставлення. Також вживання ненормативної лексики, слів-суржиків, що знижує культуру мовлення.

- По-друге, юристи можуть перевищувати службові повноваження у відносинах з громадянами, допускати приниження їх честі та гідності. Інколи це призводить до необгрунтованого застосування фізичної сили чи спецзасобів.

- По-третє, деякі юристи засвоюють елементи кримінальної субкультури, зокрема специфічний жаргон, норми поведінки правопорушників. Це негативно впливає на їхню професійну діяльність.

- Також характерними є грубість у стосунках, виконання лише чітких вказівок керівництва, недбале ставлення до власних посадових обов'язків. Працівники зосереджуються на поточній оперативній роботі без упровадження інноваційних підходів. Пріоритет надають оформленню процесуальних документів, а не взаємодії з людьми, тощо [4, ст. 135].

Також варто зазначити, що є велика кількість класифікацій видів профдеформації, але варто зосередитись саме на такій: загальні, спеціальні та індивідуальні. Загальна професійна деформація притаманна більшості фахівців певної галузі в результаті виконання ними службових обов'язків. Вони можуть проявлятися по-різному, наприклад: у манері поведінки, використанні професійного сленгу, специфічній жестикуляції чи навіть зовнішності. Спеціальні деформації виникають внаслідок тривалої роботи за певною вузькою спеціалізацією. Наприклад, судді можуть проявляти зайву самовпевненість при винесенні типових рішень, небажання розбиратися зі складними ситуаціями. Адвокати схильні до

певної хитрості, емоційної байдужості. Індивідуальні деформації притаманні працівникам різноманітних професій і зумовлені в першу чергу особистими особливостями людини, а також надмірним перевантаженням роботою, що не відповідає рівню розвитку її професійних якостей. Прикладами можуть бути трудоголізм, завищене почуття відповідальності тощо. Тобто індивідуальні деформації зумовлені в основному особистісними рисами та невідповідністю обсягу чи складності роботи можливостям конкретного працівника.

На цьому етапі дослідження доцільно більш детально розглянути окремі юридичні професії. Це дозволить виявити характерні для них проблеми професійної деформації та запропонувати можливі шляхи подолання цих негативних явищ.

Так, наприклад, професійна деформація прокурорів безпосередньо обумовлена специфікою їхньої роботи та завданнями, що стоять перед органами прокуратури. Особливості службової діяльності прокурорів, яка полягає у нагляді за дотриманням законності та підтриманні державного обвинувачення, накладають відбиток на типові прояви їхніх професійних деформацій. Основними проявами професійної деформації, на думку Грищенко С. В., є розчарування в професії, кар'єрна криза, втрата авторитету [5]. Шупта І.М. виокремлює наступні прояви професійної деформації: авторитарність, демонстративність, професійний догматизм, домінантність, професійна індиферентність, консерватизм, професійна агресія, рольовий експансіонізм, соціальне лицемірство, поведінковий трансфер, понад-точність [6, с. 315].

На нашу думку, доцільно виділити ще кілька видів прояву профдеформації прокурорів, а саме:

- Вплив стресу та перевантаження: через високий рівень напруженості роботи прокурори можуть ставати дразливими, агресивними, проявляти неповагу у стосунках з колегами й іншими учасниками судового процесу. Шлях вирішення - оптимізація навантаження на прокурорів шляхом перегляду нормативів справ, раціонального розподілу обов'язків, залучення додаткових кадрів.

- Зниження якості роботи: перебуваючи під впливом професійних деформацій, прокурори можуть втрачати уважність, ретельність, ставати упередженими при оцінці доказів в той чи інший бік, не виконувати свої обов'язки на належному професійному рівні. Шлях вирішення - підвищення вимог до якості та результатів роботи прокурорів з боку керівництва та підвищення кваліфікації на регулярній основі.

- Порушення етичних норм: недотримання прокурорами правил професійної етики може зашкодити репутації і знецінити суспільну довіру як до окремих працівників, так і органів прокуратури в цілому. Шлях вирішення - посилення контролю за дотриманням етичних вимог всередині органів прокуратури, запровадження регулярного навчання та тренінгів з професійної етики.

Отже, професійна деформація юристів - це комплекс негативних змін професійної свідомості та особистісних якостей фахівця правової сфери. Вона може виявлятися у спрощенні ділового спілкування, порушенні етичних норм, перевищенні повноважень тощо.

Існує класифікація профдеформацій на загальні, спеціальні та індивідуальні. Кожен вид має свої типові прояви. Наприклад, для прокурорів характерні авторитарність, надмірна вимогливість, стрес, емоційне вигорання.

Вчасне розпізнавання ознак профдеформації та застосування профілактичних заходів може запобігти її негативним наслідкам. Необхідним є оптимізація умов праці юристів, підвищення їх стресостійкості, дотримання норм професійної етики. Подальші наукові розробки у цій царині сприятимуть удосконаленню системи запобігання професійній деформації правників.

Список використаних джерел

1. Мухіна Г. В. Юридична психологія: навчально-методичний посібник за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2019. 236 с.
2. Логвиненка І. А., Невзорова І. Л. Курс лекцій з юридичної деонтології : навчальний посібник. Харків : Хар. нац. ун-т внутр. справ, 2022. 184 с.

3. Арабаджи Н. Б. Юридична деонтологія: навчально-методичний посібник к для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право» Міжнародного гуманітарного університету. Одеса, 2023. 72 с.
4. Ващенко І. В., Кісіль З. Р. Причини та ознаки прояву професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. Вісник Національного університету оборони України 2 (27), 2012. 134-140 с.
5. Грищенко С. В. Стратегії самопомоги в подоланні професійної деформації в діяльності соціальних педагогів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки. 2012. Вип. 96. URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VChdpu/ped/2012_96/Grish.pdf.
6. Шупта І. М. Способи профілактики та усунення професійної деформації управлінського персоналу. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2013. № 1(2 (7)). 311–317 с.

Архипова Світлана,
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціального забезпечення
Тернова Людмила,
кандидат економічних наук, доцент кафедри соціального забезпечення
Черкаський державний технологічний університет (м. Черкаси, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вивчення професійної підготовки фахівців соціономічної сфери в сучасних умовах є надзвичайно важливим завданням. Це допоможе визначити потреби галузі, зрозуміти її виклики, створити рекомендації для підвищення якості підготовки фахівців та сприятиме ефективному розвитку цієї сфери в Україні.

Професії соціономічного типу – це професії, які скеровані на розв’язання питань, які пов’язані із соціальними взаєминами у соціумі. Їх зміст сконцентрований на розвитку, регуляції, вивченні соціальних закономірностей та тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених та прийнятних у суспільному середовищі форм культури й традицій на усіх рівнях соціальної взаємодії, будь то психолог, педагог, соціальний педагог, журналіст, політолог, соціолог, юрист, лікар тощо.

Соціономічні професії прогноують постійну комунікацію з людьми у процесі виконання професійної діяльності, тому до таких спеціалістів висуваються підвищені вимоги: готовність до змін та розвитку, прийняття самостійних рішень, співвіднесення своїх життєвих позицій зі смислами суспільства та загальнолюдськими цінностями [2]. Усі перелічені якості – прояви комплексного світогляду індивідуальності як вищого рівня інтеграції особистісно-суб’єктних особливостей людини. Ці фахівці повинні готуватися до успішної взаємодії, здатності переключатися з одного виду діяльності на інший; вміти прогнозувати; бути здатними до інноваційної діяльності; мати навички емоційної і вольової саморегуляції.

Важливим фактором, який обов’язково потребує уваги, є вплив війни та її наслідків на фахівців соціономічної сфери. В умовах повномасштабної війни, криз і міграційних процесів фахівці соціономічної сфери стикаються з особливими викликами, оскільки їхня роль полягає в наданні допомоги та підтримки постраждалим від воєнних дій. Таким чином, освітні програми повинні враховувати ці фактори та забезпечувати майбутніх фахівців соціономічної сфери необхідними навичками для роботи в умовах соціально-гуманітарної та економічної кризи.

Зміни в парадигмі навчання є ключовим елементом реформування підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери. Замість традиційного підходу, який зосереджується на передачі теоретичних знань, слід активно впроваджувати інтерактивні методи навчання, спрямовані на розвиток аналітичного та емоційного мислення, емпатії та практичних навичок.

Зміни у системі підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери стають необхідними та важливими. Об’єднання різних галузей, адаптація освітніх програм до сучасних умов і акцент на практичному навчанні є перспективним шляхом до покращення підготовки спеціалістів, здатних ефективно відповідати на виклики і потреби сучасного суспільства. Зміни в парадигмі навчання повинні передбачати активну участь студентів у розв’язанні реальних проблем і ситуацій, з якими вони зіткнуться у своїй професійній діяльності.

Важливо враховувати сучасні підходи та технології у навчанні, такі як використання віртуальної реальності для моделювання складних сценаріїв, з якими можуть стикатися майбутні фахівці соціономічної сфери, а також онлайн-платформи для обговорення кейсів та обміну досвідом з колегами та експертами.

Нові виклики, з якими стикається сучасне суспільство, вимагають радикальних змін у підготовці майбутніх фахівців соціономічної сфери. Зміни у векторі та напрямку підготовки повинні бути не лише поверхневими, але й глибинними, зосередженими на вирішенні конкретних проблем та викликів, що постають перед фахівцями соціономічної сфери у сучасному суспільстві [4].

Воєнні дії в Україні створили значні виклики для фахівців соціономічної сфери, адже вони стикаються із значною кількістю внутрішньо переміщених осіб, людей із травмами та іншими складними ситуаціями. Відповідним чином, надто важливо замінити підготовку майбутніх фахівців соціономічної сфери, надаючи їм спеціальні навички у галузі психологічної підтримки та роботи з вразливими групами населення [5].

Зважаючи на вплив воєнного стану, освітні програми повинні приділяти особливій уваги психологічним аспектам підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери. Включення нових дисциплін, кредитних модулів або компонентів, які охоплюють стратегії психологічної підтримки та гуманітарної логістики під час війни, сприятиме розвитку компетентностей у сфері соціально-психологічної допомоги.

Зрозуміло, що у сучасних умовах слід оновити підготовку майбутніх фахівців соціономічної сфери з урахуванням актуальних подій та проблем різних соціальних груп. Особливу увагу слід приділити соціальній роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями, дітьми та іншими вразливими верствами населення.

У зв'язку з сучасними реаліями, дистанційна форма навчання стала важливим аспектом підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери. Це створює широкі можливості для залучення до навчального процесу світових експертів, тренерів-коучів та практиків.

Модулі, які спрямовані на розвиток практичних навичок роботи у соціономічній сфері в умовах війни, можуть бути розроблені, використовуючи сучасні технології та можливості дистанційного навчання. Використання віртуальних симуляцій ситуацій та онлайн-ресурсів для обговорення та вирішення кейсів, розробка інтерактивних методик, які сприяють взаємодії та обміну досвідом, забезпечуючи практичні знання та навички, все це може забезпечити студентам практичний досвід та підготувати їх до ефективної роботи в реальних умовах [5].

Також важливо врахувати значення співпраці з медичними установами, громадськими організаціями та владними структурами для спільної роботи над реальними випадками та проектами. Введення таких форм співпраці дозволить майбутнім фахівцям соціономічної сфери отримувати практичний досвід та розширювати свої можливості у вирішенні соціальних проблем.

Так, нові виклики нашого часу потребують перегляду підходів до формування специфічних навичок та професійної компетентності фахівців соціономічної сфери. Зміна вектору та напрямку підготовки до професійної діяльності стає обов'язковою. Для цього необхідно якісно оновити процес підготовки майбутніх фахівців, враховуючи актуальні проблеми та потреби різних соціальних груп. Для розв'язання сучасних викликів українського суспільства необхідно впроваджувати нові підходи, методи та форми роботи. Зміни повинні охоплювати не лише зміст освіти, але й механізми її реалізації. Особлива увага має бути приділена роботі з військовослужбовцями та їх сім'ями, дітьми, постраждалими від війни та іншими вразливими верствами населення.

Під час воєнного стану в Україні наголос був змінений на надання психологічної, правової та матеріальної підтримки внутрішньо переміщеним особам, людям із низьким рівнем доходу та тим, хто втратив стабільний дохід через війну. Впровадження нових дисциплін, таких як «Стратегії психологічної підтримки в умовах стресу та травматичних подій» а також «Гуманітарна логістика та екстрене управління в соціономічній сфері», стає критично важливим для підвищення обізнаності людей у питаннях соціально-психологічної допомоги та захисту прав людей в умовах війни.

За останні часи, навчання майбутніх фахівців у соціономічній сфері в основному відбувається у формі дистанційної освіти. Це відкриває широкі можливості для залучення професіоналів-практиків, тренерів-коучів та експертів з усього світу для обміну досвідом і впровадження передових методик у навчальний процес. Модулі, які включають «Кризове управління», «Травматичний стрес» та «Соціальна робота в умовах війни», можуть надати студентам не лише теоретичні знання, а й практичні навички для успішної реакції на сучасні виклики [3].

Нові виклики та їх вплив:

У зустрічі сучасних викликів, таких як воєнні конфлікти та інші кризові ситуації, фахівці соціономічної сфери повинні мати спеціалізовані навички. Включення нових дисциплін, спрямованих на психологічну підтримку та роботу в умовах стресу, стає необхідністю для підготовки висококваліфікованих фахівців.

Зміна вектору та напрямку підготовки:

Оновлення підходів включає перехід від стандартних методів навчання до більш інтерактивних і практично орієнтованих підходів. Акцентування уваги на вирішенні конкретних проблем і сценаріїв реальної роботи відображає важливість адаптованої підготовки до сучасних викликів.

Зміни в соціумі та суспільних потребах:

Стандарти і законодавчі акти мають відповідати теперішнім викликам та потребам суспільства. Внесення змін передбачає адаптацію стандартів до нових реалій та впровадження актуальних підходів до підготовки фахівців у соціономічній сфері.

Гнучкість та реагування на виклики:

Оновлені стандарти мають забезпечити гнучкість на відповідь суспільним змінам та новим викликам. Зміни у законодавчій базі сприятимуть швидкій адаптації професійної підготовки до потреб громади.

Під час воєнних дій негативні тенденції набувають підвищеного об'єму через постійне зростання соціальної напруги, втрату життєвих орієнтирів, невизначеність майбутніх перспектив, а також через економічні труднощі та обмежений доступ до основних ресурсів. У цих обставинах підвищується потреба у соціально-психологічній допомозі, що забезпечують фахівці соціономічної сфери.

У світлі розвитку сучасного суспільства, удосконалення професійної підготовки фахівців соціономічної сфери в Україні стає актуальним завданням, яке стоїть перед державою, освітніми установами та громадськістю. Постійна зміна соціальних викликів вимагає гнучкої системи підготовки, здатної швидко адаптуватися до нових реалій. Розвиток механізмів адаптації навчальних програм до поточних потреб громади та соціальних трансформацій є надзвичайно важливим для забезпечення ефективної підготовки фахівців у цій сфері. Розширення наукових досліджень та зростання ваги дослідницької складової в освітньому процесі допоможе досліджувати та впроваджувати передові методики втручання у сфері соціономіки. Використання досвіду та передових практик зі світової спільноти фахівців у цій галузі розширить можливості української системи підготовки, забезпечуючи студентам доступ до міжнародного досвіду та інновацій.

Список використаних джерел

1. Архипова, С. П. (2019). Формування ключових компетенцій майбутніх фахівців соціальної сфери в процесі професійної підготовки. Вісник ЧНУ, (1), 7-17.
2. Буркова, Л. В. (2010). Визначення класу соціономічних професій. Практична психологія та соціальна робота. (7), 68–73.
3. Дубчак, Г. М. (2015). Порівняльний аналіз стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій. Актуальні проблеми психології, 15(5), 43-50.
4. Освіта в умовах воєнного стану. (2022). <https://iea.gov.ua/5648-2/>
5. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти. (2022). https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/theses_2022.pdf

Гонтар Андрій,

аспірант

Бєлова Олена,кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та поведінкової економіки
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (м. Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ

За останню декаду система освіти в Україні перебувала в умовах значної турбулентності. Ще з пандемії відбулися зміни в навчальному процесі, які набули своїх кульмінацій після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Для українських університетів сьогодні критично важливим стає запровадження новітніх заходів для подолання викликів, що виникають і множаться. Так, виникає необхідність у створенні сприятливого навчального середовища як для студентів, так і для викладачів в кризових та ризикових умовах. Необхідність підлаштовуватися під виклики призвела до широкого застосування дистанційної освіти та змішаних форм навчання, а проєктні підходи в процесі навчання у вищих навчальних закладах набули свого розвитку.

Відповідно, українські вищі навчальні заклади у короткі терміни та у стресових умовах мали відходити від застарілих моделей та методів навчального процесу та надавати перевагу стратегічно привабливим, економічно вигідним та інноваційним аспектам. Сучасний процес навчання в онлайн-форматі, з використанням інноваційних технологій та стратегічного підходу вимагає, в свою чергу, використання принципово нових підходів до освітнього процесу, а їх використання не могло не призвести до значної кількості помилок через виклики, що постають перед вищими навчальними закладами.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну нанесло значну шкоду всім економічним та соціальним аспектам діяльності країни. Особливо це стосується сфери освіти, яка була і залишається однією з найбільш значущих для країни. Адже саме завдяки освіті можлива підготовка висококваліфікованих фахівців, які при використанні новітніх стратегічних, економічних та інноваційних методів мають стояти на чолі розбудови країни загалом та сприяти розвитку освіти для післявоєнного відновлення країни зокрема.

Так, саме від освітньої сфери значною мірою залежить і економічний розвиток держави, і розвиток соціальної складової. Саме освіта здатна формувати та виховувати грамотних та активних громадян, що, в свою чергу, сприяє формуванню зрілої соціальної свідомості та культури. Окрім цього, науковий потенціал країни в цілому залежить напряду від освітньої сфери, що в свою чергу, має на меті вдосконалення НТП та інновацій з використанням ефективного стратегічного підходу.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що освіта напряду впливає на формування репутації та статусу країни на міжнародній арені, а, попри високий рівень турбулентності, саме освітня сфера є пріоритетною для післявоєнного відновлення України. Крім того, сучасне інформаційне суспільство та система ресурсопостачання суспільного виробництва формуються за рахунок економіки знань, без перебільшення можна сказати, що економіка знань є і продовжуватиме відігравати найважливішу роль у розвитку продуктивності.

Проте, повномасштабна війна призвела до погіршення доступу до освіти, ускладнюючи не лише фізичний доступ до навчальних закладів, але й руйнуючи інфраструктуру та негативно впливаючи на якість освіти та ступінь успішності учасників освітнього процесу. Одним із суттєвих наслідків є поглиблення існуючих освітніх нерівностей. Освіта, як ключовий елемент суспільного розвитку, стала особливо вразливою в умовах повномасштабної війни, адже частина здобувачів перейшла на дистанційне навчання, а відсутність доступу до електроенергії чи мережі інтернет часто стають великою перепоною для системного отримання знань, а частина здобувачів взагалі вимушені залишати Україну в пошуках безпечних місць [1].

Але, війна та її наслідки ще раз підкреслили значення освіти як інвестиції у подоланні труднощів та створенні підґрунтя для покращення умов життя. Адже доступ до освіти - це і про безпеку, і про нові навички та знання, і про психоемоційну підтримку тощо. Та, на жаль, сфера освіти - це одна з перших сфер, видатки на яку суттєво скорочуються, або скорочуються в першу чергу.

Відповідно до даних статистичного обліку, на початок 2023 р. в Україні функціонувало 13875 закладів дошкільної освіти (ЗДО), 12976 закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), 670 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), 332 заклади вищої освіти (ЗВО), 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО). У цих закладах загалом навчалось близько 6,5 млн здобувачів освіти й працювало майже 0,7 млн педагогічних і науково-педагогічних працівників [2]. Якщо порівняти дані, наприклад з 2019/2020 н. р., то у 2023/2024 н.р. загальна кількість закладів дошкільної освіти скоротилась на 888 одиниць, закладів професійної (професійно-технічної) освіти на 53 одиниці, закладів вищої освіти на 287 одиниць, закладів фахової передвищої освіти на 72 одиниці, закладів загальної середньої освіти на 2218 одиниць.

Спостерігається тенденція до збільшення здобувачів у 2023/2024 н.р., яка може бути обґрунтована наступними причинами: по перше, з початком повномасштабного вторгнення, з 24 лютого 2022 року, відбулося зниження вступних вимог, зокрема зменшення мінімального значення конкурсного балу з 140 до 120, що посприяло збільшенню кількості вступників до закладів освіти; по друге, потенційні абітурієнти, які виїхали за кордон, на початок 2023/2024 н.р. почали повертатися та вступати до вітчизняних закладів освіти; по третє, зросла кількість вступників старшого віку, адже можливість отримати відстрочку від мобілізації в умовах воєнного стану [3].

Фінансування освіти повною мірою впливає на її ефективність, зокрема і на якість освітніх послуг, що надаються навчальними закладами. Фінансове забезпечення з боку держави є одним із напрямів реалізації бюджетної політики у сфері освіти. На противагу цьому, повномасштабна збройна агресія РФ проти України зумовила потребу в збільшенні оборонних видатків та обсягів фінансування української армії.

На жаль, скорочення видатків бюджету спричинило призупинення фінансування субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення нової української школи на 2023 р. Водночас, незважаючи на те, що показники Державного бюджету України на початку 2023 року готувалися в умовах високого ступеня невизначеності, а основні фінансові ресурси країни спрямовувалися на обороноздатність, для освіти було запроваджено дві нові субвенції: субвенцію на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти – 1,5 млрд грн; субвенцію на придбання шкільних автобусів – 1 млрд грн. [4].

На сьогоднішній день фінансування освіти в Україні є незбалансованим та нестабільним через низку негативних чинників. Крім того, фінансове забезпечення освіти в Україні є недостатнім, то воно гальмує процеси підвищення якості освітніх послуг та проведення відповідних реформ у цій сфері. Тому у післявоєнний період державні заходи повинні бути спрямовані на стабілізацію ситуації в країні за рахунок: проведення ефективної бюджетної політики, спрямованої на оптимізацію видатків у зведеному бюджеті, а також надання освітніх грантів; здійснення інвестиційної політики, щодо залучення участі національних та іноземних інвесторів у сферу освіти; реалізацію виваженої фіскальної політики, яка б давала податкові стимули щодо нарахування заробітної плати вчителям та викладачам учбових закладів.

Список використаних джерел

1. Поздеева К. В. Аналіз систем фінансування закладів загальної середньої освіти різних форм власності. Економіка та суспільство, 2023. №52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-58>.
2. Рамський А. Ю. Цифрова трансформація комунікаційних стратегій закладів вищої освіти України в період війни. Науковий Вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології. 2023. Том 2. № 1. DOI 10.56197/2786-5827/2023-2-1-7.
3. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. 2023. 64 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> (дата звернення 07.12.2023).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.01.2024).

Гринчук Діана,
здобувачка вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (м. Київ, Україна)

САМООЦІНКА ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Підвищений темп життя сьогодні ставить перед ЗВО підвищені вимоги до особистостей викладачів і студентів, вимагаючи ретельного дослідження психологічних особливостей самооцінки студентів, яка є ключовим утворенням психоструктури особистості і невід'ємною складовою її самосвідомості та відіграє вкрай важливу роль в організації діяльності особистості майбутнього фахівця. Вивчення психологічного змісту професійної діяльності фахівця та якостей, що складають його професіограму, не може не зачепити проблематику професійної самосвідомості суб'єкта праці. Більшість психологів визначають професійну самооцінку саме як прояв професійної самосвідомості фахівця.

Проблематика змісту, структури та механізмів формування самооцінки професійної діяльності набула значущості завдяки фундаментальним працям таких психологів як І. Візнюк, С. Долинний, А. Поліщук, Л. Токар та ін. Для вітчизняної психологічної науки вивчення психологічного змісту поняття професійної самооцінки є актуальним в умовах військового часу щодо запровадження шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців.

Існує чимало таких робіт, які встановлюють зв'язок самооцінки, її висоти та інших особливостей за результативністю студентів у вигляді успішності, так і з більш частковими сторонами поведінки й окремими її видами. Однак залежність самооцінки від особливостей діяльності та поведінки студентів існує мало досліджень.

Метою тези є обґрунтування професійної самооцінки в аспекті прояву самосвідомості майбутнього психолога.

Аналіз сучасної літератури з психології показує, що серед з великої кількості робіт, які присвячені вивченню особистісних особливостей студентів, лише окремі з них приділяють серйозну увагу особливостям такого істотного компонента особистості студента, як відношення до себе та його проявлення у вигляді самооцінки. Важливим чинником регуляції діяльності, в тому числі навчальної, є таке особистісне утворення, як *самооцінка*. По-перше, самооцінкою називають компонент самосвідомості, який включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною самої себе, своїх здібностей, моральних якостей та вчинків. За іншим джерелом, самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком. Це вияв оцінного ставлення людини до себе. Самооцінка є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу. Отож, *самооцінка* – це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей [1, с. 25].

Самооцінка може бути оптимальною і неоптимальною. При оптимальній, адекватній самооцінці суб'єкт правильно співвідносить можливості і здібності, достатньо критично ставиться до себе, прагне реально дивитися на свої невдачі та успіхи, намагається ставити перед собою реальні цілі, яких можна досягнути на ділі. До оцінювання досягнутого він підходить не тільки зі своїми мірками, але й прагне передбачити, як до цього будуть ставитися інші люди. Іншими словами, адекватна самооцінка – результат пошуку реальної міри, тобто без переоцінки, але й без надмірної критичності. Така самооцінка найоптимальніша для конкретних умов і ситуацій [1, с. 30].

До *оптимальної самооцінки* відносять «високий рівень» і «вищий середнього рівня», коли студент заслужено поважає себе, задоволений собою, а також «середній рівень», коли студент поважає себе, але знає свої слабкі сторони і прагне до само-вдосконалення, саморозвитку. Але самооцінка може бути і неоптимальною – занадто завищеною або занадто заниженою [1, 2].

На основі *неадекватно завищеної самооцінки* в студента виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ своєї особистості і можливостей, своєї цінності для оточуючих,

для спільної справи. В таких випадках суб'єкт ігнорує невдачі заради збереження звичної високої оцінки самого себе, своїх вчинків і справ. Відбувається гостре емоційне відштовхування «всього», що порушує уявлення про себе. Сприйняття реальної дійсності спотворюється, ставлення до неї стає неадекватним – суто емоційним. Раціональне зерно оцінки випадає повністю. Тому справедливе зауваження починає сприйматися як чіпляння, об'єктивна оцінка результатів роботи – як несправедливо занижена. Неуспіх сприймається як наслідок певних підступних дій чи несприятливих обставин, що жодною мірою не залежать від дій самої особистості.

Умови військових дій визначають основні напрямки визначення професійної самооцінки в аспекті прояву самосвідомості майбутнього психолога, які включають [1, 3]:

1. Діагностика, що полягає у виявленні причин труднощів у навчанні та адаптації психологічно; аналіз та визначення потенційних можливостей в освітньому процесі та професійному самовизначенні.

2. Соціально-психологічна профілактика, спрямована на підтримку повноцінного розвитку особистості студентів та студентських груп, а також на пропаганду здорового способу життя та запобігання міжособистісним конфліктам.

3. Корекція, що передбачає усунення виявлених труднощів у соціально-психічному розвитку студентів вищої освіти.

4. Консультування, яке включає індивідуальну та групову роботу з метою обробки запитів учасників освітнього процесу.

5. Взаємодія з громадськістю, спрямована на співпрацю між окремими особами, колективами та соціальними групами.

6. Медіаторство у вирішенні конфліктних ситуацій.

7. Формування в студентів та співробітників високого рівня соціальної та психологічної культури.

8. Надання психолого-педагогічної допомоги студентам у кризових ситуаціях для адаптації до умов навчання та життєдіяльності.

9. Підтримка та розвиток волонтерського руху серед студентського оточення.

Таким чином, вплив на становлення самооцінки під час навчання у ЗВО в умовах військового конфлікту найбільш продуктивно здійснювати через відповідну йому провідну діяльність. З переходом до нового вікового періоду самооцінка збагачується різним змістом, змінює структуру в зв'язку зі зміною типу провідної діяльності. В результаті їх включення в суспільне життя і трудову діяльність формується розгорнута система соціально-моральних самооцінок, завершується розвиток самосвідомості та складається образ «Я». Запити щодо підвищення самооцінки від здобувачів освіти можуть бути подані особисто під час зустрічі, через скриньку довіри або шляхом анонімного звернення на індивідуальну консультацію до психолога.

Список використаних джерел

1. Візнюк І., & Поліщук А. (2021). Features of professional training of future masters in the field of education. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(22), 27- 33.
2. Візнюк І., & Долинний С. (2022). Organization of Social and Pedagogical Work With Children and Young People in the Territorial Community. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 24-26.
3. Візнюк І. М., Долинний С. С., & Токар Л. П. (2023). Формування особистості в контексті становлення самостійності підлітків в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*, 16(34), 409-418.

Зубіашвілі Ірина,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології
Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України (м. Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНА РЕАДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Останні десятиліття світової та вітчизняної історії супроводжуються масовими кризовими подіями (терористичні виклики, пандемія COVID-19, бойові дії на території України у зв'язку з агресією росії). Подібні обставини представляють виражену загрозу для психологічної безпеки особистості. Війна – це жахлива у своїй реалістичності та трагічності драма, яка залишає глибокий слід у душі учасників бойових дій. Про справжні масштаби негативних наслідків війни нині можна мати лише приблизне уявлення. Єдине, що можна стверджувати абсолютно точно – це те, що жодне з відомих природних лих та техногенних катастроф незрівнянно з війною за мірою екстремальності та за своїми психологічними наслідками.

Мета статті – розкриття змісту психотехнології роботи з учасниками бойових дій.

Дослідження поведінки людини в надзвичайних ситуаціях показують, що якщо звичайна людина в найбільш небезпечних ситуаціях природного лиха, техногенної катастрофи, війни та ін., як правило, може діяти згідно з інстинктом самозбереження (утекти, сховатися, не діяти тощо), то військовослужбовець у найнебезпечніші моменти бою змушений діяти наперекір інстинктам самозбереження, всупереч потребам власного організму, в ім'я надособистісних цілей та інтересів. Вплив війни проявляється у процесі перманентної психотравматизації військовослужбовців. Війна «спеціалізується» у тому, щоб ламати, а не творити (Блінов, 2020; Карачинський, 2015; Стасюк, 2006; Frances, 2013; Eidelson, 2014).

Слід наголосити, що повернення непередбаченої до мирних умов життєдіяльності людини із закріпленими в психіці слідами війни може призвести до повторної психотравматизації. Психічна травма, викликана зіткненням з незрозумілим і чужим для себе мирним суспільством, може бути сильнішою, ніж бойова психічна травма. У цих умовах перед збройними силами та державою гостро постають такі проблеми (Блінов, 2020):

- перше, яким чином повернути до соціуму повноцінних у психологічному відношенні громадян і одночасно захистити суспільство від їх можливої агресії та неконтрольованої спонтанної войовничості;

- по-друге, як уберегти ветеранів війни, по суті – людей з «оголеною», незахищеною психікою від травмивного впливу жорстокого для них мирного життя;

- по-третє, як завершити війну не лише юридично, а й психологічно.

Численні дослідження психологів показують, що фізичне переміщення солдата з поля бою в мирну обстановку далеко не завжди означає його інтелектуальне і емоційне, повернення в обстановку повсякденних зв'язків і відносин. Вищевикладене ставить гостро питання про необхідність забезпечення організованого, керованого психологічного повернення учасників бойових дій у мирне життя (Карачинський, 2015).

Ветеран з «воєнізованою психікою», який опинився в мирному суспільстві, подібний до людини без шкіри (без відомого фрейдівського «захисного шару» особистості) і будь-який дотик до його особистості викликає біль та «кровотечу».

Розуміння необхідності подолання психологічних наслідків війни існує, наприклад, у США, де розроблено стратегію організованого психологічного повернення учасників війни до мирного суспільства (Frances, 2013). Після виведення з бойових дій американські солдати протягом 90 днів проходять реабілітацію у так званих таборах построзгортання («Demobilization and Reintegration camp») (Eidelson, 2014).

У вітчизняній психології нині є підстави для розробки теоретичної бази соціально-психологічної реадaptaції – спеціального організованого тривалого періоду психологічних заходів, що забезпечують перехід психіки учасників бойових дій, що розпочали мирне життя, з військового на мирний режим функціонування, поступового включення їх до системи соціальних відносин мирного часу.

За сучасними уявленнями, соціально-психологічна реадaptaція учасників бойових дій включає (Блінов, 2020) :

- спеціальний період життєдіяльності військових частин та підрозділів, своєрідний «психологічний карантин» («психологічна дезінфекція»);

- створення середовища (що реадapte) для ветеранів військових дій у військовій частині та сім'ї військовослужбовця;

- виявлення ветеранів бойових дій, що мають ознаки хронічного стресу, посттравмівного стресу (ПТСР), особистісної кризи та проведення з ними заходів психологічної реабілітації.

Зазначимо, що «Психологічний карантин» передбачає:

- когнітивно-сміслову переробку, структурування травмівного та субтравмівного бойового досвіду, відреагування травмівних ситуацій;

- задоволення специфічних потреб ветеранів, зокрема, розбір бойових дій, у яких брали участь військовослужбовці, наскільки можна позитивна оцінка вкладу кожного з них у вирішення бойових завдань;

- психологічну підготовку ветеранів до типових психотравматогенних ситуацій мирного життя;

- поступове переведення психіки з «військового» на «мирний» режим функціонування (зміна рівня пильності, психічної напруги, психологічної готовності, реактивності тощо);

- зниження бойової напруги (залучення військовослужбовців у динамічну, ненудну та нескладну повсякденну службу діяльність);

- виявлення військовослужбовців, які отримали бойові психічні травми та надання їм психологічної допомоги;

- поступове, поетапне залучення людей з «невоєнізованою» психікою в контакти з ветеранами бойових дій, що проходять реадaptaцію.

Створення середовища, що реадapte, передбачає:

- задоволення специфічних потреб ветеранів (суспільне визнання соціальної значущості їхньої участі у бойових діях, визнання їхнього нового, вищого соціального статусу);

- створення системи соціально-психологічної підтримки ветерана (сприятлива психологічна атмосфера в сім'ї, в колективі; раннє виявлення, швидке та позитивне вирішення міжособистісних конфліктів за участю ветеранів; забезпечення можливостей для неслужбового спілкування та взаємодії ветеранів) (Гічун, 2019).

Отже, на основі вищевикладеного є необхідним проводити соціально-психологічну реадaptaцію ветеранів, сутність якої складають когнітивно-сміслова переробка травмівної інформації та досвіду, відреагування травмівного матеріалу в умовах емоційної підтримки, вирішення особистісних проблем ветеранів та усунення у них симптомів ПТСР.

У здійсненні соціально-психологічної реадaptaції учасників війни велике значення має робота з соціумом, який готується до повернення ветеранів до мирного життя. Саме від його готовності та здатності прийняти та асимілювати людей з «оголеною психікою» значною мірою залежить, чи отримають свій розвиток психологічні наслідки участі у війні, наприклад, у вигляді посттравмівного стресового розладу (ПТСР).

Для цього потрібно об'єднувати зусилля психологічних служб силових структур для проведення досліджень, спрямованих на уточнення психологічної реальності та психологічних наслідків війни, методів їх виявлення та корекції з метою організації допомоги ветеранам бойових дій.

Перспективою подальшого дослідження є розробка системи психологічної реадaptaції, що має стати одним з ефективних інструментів подолання негативних наслідків участі особового складу Збройних Сил України та інших збройних формувань і правоохоронних органів у бойових діях. Її основними завданнями мають бути прискорення душевного і психічного одужання ветеранів бойових дій, поступове перетворення їх на соціально активних і конструктивних суб'єктів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Блінов, О. А. (2020). Бойова психічна травма: монографія. К.: Київ: Талком, 700 с.
2. Гічун, В. С. (2019). Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту : монографія. Дніпро : Акцент. 324 с.
3. Карачинський, О. А. (2015). Трансформація смислових структур особистості комбатантів у реабілітаційний період: дис.... канд. психол. наук. Київ. Національний університет імені Тараса Шевченка. 43с.

4. Стасюк, В. (2006). Психологічна допомога військовослужбовцям у бойовий та післябойовий період. *Психологія і суспільство*. No 2. С. 137–140.
5. Eidelson, R. (2014). The Army's Flawed Resilience- Training Study: A Call for Retraction: <http://royeidelson.wordpress.com/2012/06/11/the-armys-flawed-resilience-training-study-a-call-for-retraction/>.
6. Frances, A. (2013). A Warning Sign on the Road to DSM-V: Beware of Its Unintended Consequences. *Psychiatric Times*. Retrieved.

Візнюк Інесса,

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (м. Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ТРАВМА СВІДКАМИ ЗА НАСЛІДКАМИ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Основними ознаками психологічно здорової особистості є цілісність, самореалізованість та самоврегулювання, серед додаткових – адаптивність, збалансованість та креативність на індивідуально-психологічному рівні; схильність до сенсоутворення, здатність осмислення набутого досвіду, вміння радіти життю на ціннісно-смысловому рівні; схильність до емпатії, співробітництва та відповідальності на соціально-психологічному рівні, актуальним нині залишається недостатня виявленість цих характеристик, що свідчить про зниження рівня психологічного здоров'я. Це вимагає вчасної діагностики, профілактики та реабілітації свідків військових дій та спостерігачів подій сучасності. Серед умов збереження та відновлення психологічного здоров'я слід наголосити на готовності особистості адекватно та креативно реагувати на воєнне сьогодення; готовності змінювати власне життя у пошуках внутрішнього благополуччя навіть у складних та непередбачуваних обставинах; готовності оптимістично ставитися до невизначеного, туманного майбутнього; готовності цінувати теперішнє, незважаючи на його складність і нерідко травматичність; готовності творчо підходити до минулого та більш відкрито редагувати болючі спогади. Робота з травмами війни серед військових, ветеранів та цивільного населення є доволі актуальною.

Сучасні науковці (І. Візнюк, С. Долинний, Волохата, К. М., & Ромашук, О. І., 2024; Пугач, Візнюк & Долинний, 2023) визначають "травмою свідка" стан особи, яка, не беручи безпосередньої участі у події, переживає її важко, може відчувати стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми. Такий тривалий стрес може виснажити людину як психологічно, так і фізично [1 – 2]. Серед можливих наслідків такого психологічного стану є страхи, тривога, порушення сну, а також оніміння, коли людина відчужується від світу, відчуває менш емоційний контакт з навколишнім оточенням. Експерти вказують, що такі настрої спочатку викликають різні емоції: переживання, сльози, розсіяність, відчуття безсилля, гнів, сум, емоційні вибухи, тривогу, відчуття провини, заціпеніння, нудоту, тремор, головний біль, порушення харчової поведінки, нервові тіки, утруднене дихання та ін. З часом травмована особа стає емоційно нестійкою: її настрої коливаються від пригніченого стану до агресивного чи, навпаки, до апатичного.

Метою тези є обґрунтування соціальної роботи з травма свідками за наслідками військового конфлікту в контексті набуття досвіду українцями.

Травма може викликати кризу, і в цьому кризовому моменті є два можливих шляхи розвитку: регрес або зростання. Результат буде залежати від наявності ресурсів та / або сприятливих зовнішніх умов, стабільності, підтримки і часу. До наслідків травми свідка можна віднести розлад адаптації, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади та фобії. Ці наслідки можуть проявлятися по-різному: тривалий плач і смуток, страх, нічні кошмари та проблеми зі сном, тривога, нудота або головні болі, труднощі з концентрацією, втрата орієнтації та почуття розгубленості, постійний стан непокою [1, с. 755].

Травма свідка – це психологічна та емоційна реакція, що виникає після того, як особа була свідком або спостерігала за подіями, які були травматичними або стресовими. Під час військового конфлікту важко почуватися безпечно. Навіть під час перебування в мирних місцях або за кордоном, події, які розгортаються у новинах чи в відеоматеріалах, можуть травмувати психіку людини різними способами. Для діагностики травмівного стану потерпілих використовується весь спектр доступних психодіагностичних засобів: патопсихологічне обстеження, медикаментозне лікування, різноманітні методи діагностики, консультації різних фахівців, індивідуальна, сімейна та групова психотерапія, тренінги, іпотерапія, масаж, фізіотерапія, терапія зайнятістю, тілесно-рухова терапія та інші методи. Для діагностики ПТСР застосовуються в основному "Скринінг PCL-5", "CAPS" та Місісіпська шкала [2, с. 720].

В контексті забезпечення психотерапії та відновлюваної реабілітації варто залучати травмасвідків до психодинамічних груп та тренінгів, де вони спілкуються з іншими учасниками й відчувають себе комфортно. Ця взаємодія приносить користь як їм, так і іншим учасникам. Багато з них знаходять собі захоплення, такі як малювання, орігамі, декупаж. Також популярними є методи терапії, такі як тілесно-рухова терапія та масаж. Відсутність спортивного спорядження та тренажерів можна компенсувати гімнастичною зарядкою та відпочинком на свіжому повітрі.

В першу чергу, потрібно звернути увагу на інформацію, яку транслюють у ЗМІ, інших відео чи фото, аби уникати занурення в деталі трагедії. Рекомендовано особі, яка пережила сильні емоції, висловити свої почуття і не залишатися з ними на самоті. Важливо дбати про правильне харчування та забезпечення здорового сну, який дозволяє відпочити мозку й організму в цілому. Дихальні вправи, йога, або будь-які інші фізичні вправи допоможуть покращити фізичне самопочуття. Варто відверто поговорити про подію, яка викликає тривожність. Не зайвим є консультація у психолога, а також висловлювання своїх почуттів рідним та близьким [1, 2].

Соціальна робота фахівців має бути обумовлена проведенням просвітницьких заходів щодо наслідків психотравмуючих подій, симптомів ПТСР та супровідних розладів щодо профілактики емоційного вигорання та вторинної травматизації. Діагностика та виявлення перших проявів психотравми обумовлена метою мотивації людини на відпочинок та задоволення власних потреб і розробка стратегій щодо подолання наслідків емоційного вигорання та проведення відповідних реабілітаційних заходів. Стратегія роботи з фахівцями, включає такі аспекти: підвищення мотивації до соціальної роботи та розвиток навичок саморегуляції; відновлення виснажених ресурсів; самопізнання, розуміння власних потреб, бажань та деструктивних моделей поведінки, а також відновлення відчуття власної цінності та підвищення впевненості у власних силах; пошук сенсу в житті та вирішення екзистенційних питань; оволодіння новими моделями комунікації та відновлення відчуття приналежності до певних груп і спільнот тощо [2, с. 722].

Таким чином, соціальна робота відчутно потребує більшої системності та послідовності. Особливою проблемою стає ситуація з травма свідками, які мають повторювані симптоми ПТСР. Необхідним є створення спеціалізованих центрів для тривалого та вартісного лікування. Наразі існуючі центри мають комерційну спрямованість, і невідомо, чи володіють вони компетенцією у роботі з ПТСР, органічними та іншими супутніми розладами. Також важливо вдосконалити діяльність будинків відпочинку та санаторіїв, використовуючи знання та досвід громадських організацій для покращення співпраці та проведення превентивних заходів збереження здоров'я. Основне завдання полягає у досягненні єдності та системності в наданні допомоги постраждалим. Важливим у подоланні стресу та тривожності травма свідків є паритетність особи, яка надає допомогу.

Список використаних джерел

1. Візнюк, І. М., Долинний, С. С., Волохата, К. М., & Ромашук, О. І. (2024). Психокорекційна програма підвищення рівня посттравматичного зростання у волонтерів в умовах воєнного часу. *Вісник науки та освіти*, 1(19), 750-759.
2. Пугач, С. С., Візнюк, І. М., & Долинний, С. С. (2023). Правосвідомість як соціологічний контент структурної організації психіки людини. *Наукові інновації та передові технології*, 11(25), 715-724.

Кантарьова Наталія,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної та клінічної психології
Національний університет імені І.І. Мечникова (м. Одеса, Україна)

МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ КОРОТКОСТРОКОВОЇ ПСИХОДИНАМІЧНОЇ ТЕРАПІЇ В УКРАЇНІ

Зміст психологічної науки є відображенням потреб особистості та суспільства загалом. Оскільки суспільство постійно перебуває в процесі змін, це пояснює необхідність удосконалення наукових знань та адаптації науки до потреб суспільства. Нині ми спостерігаємо новий виток розвитку психологічної науки, причиною якого стали соціально-політичні, економічні, а також демографічні зміни в цілому світі. Наразі психологічна допомога та підтримка необхідна всім верствам населення як ніколи.

В історичному контексті зростання інтересу до короткотермінової терапії в західних країнах зазвичай пов'язують із Другою світовою війною і вважають, що він був викликаний потребами воєнного часу, тобто великою кількістю людей, які потребують лікування, з низьким фінансовим статусом і обмеженими можливостями для тривалої взаємодії з пацієнтами. Слід зазначити, що відтоді інтерес і тенденція не слабшають, а останніми роками стають ще більш актуальними. У вітчизняній психологічній практиці це пов'язано насамперед із воєнними діями, які накладають відбиток на психічний стан усіх громадян. Жити потрібно сьогоднішнім днем і на вирішення проблем немає ні часу, ні ресурсів. По-друге, це пов'язано з економічними проблемами (брак клінічних психологів у сфері охорони здоров'я; різке зниження прожиткового мінімуму в Україні та неможливість оплачувати психологічні консультації).

Поняття "короткострокова психодинамічна терапія" як офіційний термін з'явилося в середині 50-х років ХХ століття і сьогодні входить практично в усі методичні посібники (Бурлачук, 2014). Однак усе ще немає єдиної думки щодо кількості консультацій, форм і методів цього варіанта психологічної роботи.

Ми знаємо, що З. Фройд застерігав від спроб прискорити процес психотерапії та критично ставився до здійснених пізніше Ференці і Ранком зусиль з інтенсифікації психоаналізу. Також у 40-ті роки Александер і Френч були найактивнішими серед тих, хто намагався скоротити тривалість процесу психоаналізу за допомогою структурування. Александер, зокрема, відстоював принцип "інтелектуальної реконструкції інфантильних переживань". Одночасно з цим Александер приділяв особливу увагу дослідженню функцій Его і поточного життя пацієнта, наголошуючи на тому, що потрібно гнучкіше підходити до визначення потреб пацієнта і його запиту до терапії. Одним із відкриттів Александера можна вважати введення поняття про "коригувальне емоційне переживання" в ситуації переносу. Дослідження Александера, по суті, і склали основу короткострокової психодинамічної терапії. Головна ідея, яка була підтримана більшістю послідовників, полягає в тому, що терапевт повинен завжди виходити з психоаналітичної теорії та моделі, але з урахуванням запиту пацієнта. При цьому Александер справедливо підкреслював, що короткострокова терапія передбачає наявність солідної практики, оскільки лише досвідчений аналітик здатний оперативно визначати центральну проблему пацієнта і окреслювати конкретні цілі терапії, обмежившись вузькими часовими рамками.

У 60-ті роки, нарешті, були зроблені перші спроби використати у випадках класичних невротичних порушень технічні елементи психоаналізу в концентрованому вигляді, що, власне, поклало початок динамічній короткостроковій психотерапії.

У 1966 р. Р. Маклеод і Дж. Тіннен розробили модель короткотермінової психодинамічної терапії, предметом якої є переважно відносно "свіжі" психодинамічні конфлікти, які гальмують або спотворюють особистісне зростання клієнта. На відміну від довготривалої психотерапії, яка звертається до минулого пацієнта, короткострокова терапія орієнтується на ті конфлікти, що стали критичними для життя клієнта саме зараз. Що

простіші та зрозуміліші основні скарги, то більша ймовірність виявлення конфліктної області за короткий час. Як маркери головного вогнища найчастіше виступають ранні психотравми і повторювані патерни поведінки.

Таким чином, під терміном "психодинамічна психотерапія" розуміють різні форми терапії, які ґрунтуються на базових положеннях психоаналітичного вчення та акцентують увагу на впливі минулого досвіду на формування патернів поведінки. Ці патерни впливають на актуальне фізичне, соціальне та психічне благополуччя людини.

Нині в межах психодинамічної терапії співіснують різні методи: екстрена психоаналітична терапія, психоаналітична експресивна короткострокова терапія, психоаналітична фокусна терапія (Кочарян, 2023), інтерперсональний підхід у психотерапії, кататимно-імаґинативна психотерапія, структурно-психодинамічний підхід (Кісарчук, 2014) та ін.

Згідно з основними принципами психодинамічної психотерапії, у розумінні природи людини та її хвороб визначальним виступає те, що всі психічні феномени є результатом взаємодії та боротьби інтрапсихічних сил (Greenson, 2016). Психодинамічна терапія фокусується на впливі минулого досвіду на актуальний психічний стан і поведінку клієнта. Її метою є розуміння функціонування психологічних захисних механізмів і трансферентних реакцій.

Особливістю короткотермінової терапії є те, що ми не ставимо завдання реконструкції особистості, а постійно залишаємося винятково в рамках актуальної проблеми, відповідно актуального терапевтичного завдання. Однак при цьому аналітичне дослідження клієнта триває, але з якісно іншим підходом: ми не формуємо ту особистість, якою вона могла б стати, а звертаємось до тієї особистості, що є, надаючи клієнту можливість використати наявні ресурси для того, щоб відновити душевну рівновагу.

Обмеженість у часі вимагає від фахівця вміння швидко оцінювати життєву ситуацію клієнта, виявляти проблему і намічати психотерапевтичні мішені роботи, визначати психологічні ресурси клієнта і стимулювати його розвиток.

Вищевказані види короткострокової психотерапії застосовуються також як невідкладна допомога в екстрених випадках з метою оперативного усунення явних симптомів або розладу адаптації, за якого пацієнт у зв'язку з характерним внутрішнім стресовим станом або зовнішніми стресовими умовами схильний до декомпенсації і не здатний самостійно подолати гостру поточну кризу. Це типовий терапевтичний метод: тут рівень терапевтичної активності вищий, терапевт готовий надати пацієнтові підтримку, здійснює інтерпретацію тільки в крайньому разі, психодинамічне значення кризи виявляється під час інтерпретації, якщо це можливо. У процесі короткострокової терапії аналітик працює тільки з найвищими верхніми шарами, уникаючи надмірного посилення переносу і регресу пацієнта. З цією метою інтерв'ю і навіть сесії найчастіше проводяться віч-на-віч, а інтенсивність сетінгу є доволі низькою, у цьому разі пацієнту практично не пропонується використовувати вільні асоціації. Дане втручання слід застосовувати здебільшого за реакції на важкий стрес і порушення адаптації, для зменшення тривоги. У поєднанні з медикаментозною терапією у хворих спостерігається позитивна динаміка в разі кризових станів, пов'язаних із різного роду симптоматикою.

На сьогодні в Україні теоретичними та методологічними проблемами дослідження ефективності сучасних підходів короткострокової психодинамічної терапії займаються співробітники Національного університету імені І. І. Мечникова, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка, Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, Української асоціації психоаналізу, Південно-Українського психоаналітичного товариства та ін.

Таким чином, класичні та сучасні методи короткочасної психодинамічної терапії знаходять і надалі знаходитимуть широке застосування. Практика показує, що існує необхідність у подальших розробках і вдосконаленні методів даного виду психотерапії.

Список використаних джерел

1. Бурлачук, Л. (2014). Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*, 4, 85-103.
2. Валявко, І. (2020). Зигмунд Фройд і психоаналіз в Україні (перша половина ХХ століття). *Філософська думка*, 2, 65-85. doi: 10.15407/fd2020.02.065.

3. Кісарчук, З. Г. (2014). Теоретичні та технологічні аспекти застосування сучасних методів психодинамічної парадигми у вітчизняних соціокультурних умовах. Актуальні проблеми психології [Т.3 : Консультаційна психологія і психотерапія] : 36. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред.: С. Д. Максименка. К. : Логос 10, 5-20.
4. Климчук, В. О. (2023). Психологія посттравматичного зростання : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД.
5. Кочарян, О. С., Барінова, Н. В. (2023). Можливості сучасної клієнт-цетрованої та еспірієнтальної психотерапії, Психологічне консультування і психотерапія, (20), 6-13. doi: 10.26565/2410-1249-2023-20-01.
6. Турецька, Х. І. (2022). Символдрама (кататимно-імагінативна психотерапія) – психодинамічна психотерапія невротичних розладів. Габітус, (41), 295-300. doi: 10.32782/2663-5208.41.52
7. Харченко, А. О., Барінов, С. А. (2023). Техніка схематичної візуалізації емоційної сфери в груповій психотерапевтичній роботі з клієнтами, які мають низький рівень рефлексивності, Психологічне консультування і психотерапія, (19), 33-37. doi: 10.26565/2410-1249-2023-19-05.
8. Херсонський, Б. Г., Дворяк, С. В. (1991). Психологія і психопрофілактика сімейних конфліктів. Херсон. К. : Здоров'я.
9. Щербіна, Л. Ф. (2015). Реорганізація психічного змісту в процесі короткотермінового психологічного консультування. Актуальні проблеми психології. 9 (6). 110-117.
10. Greenson, R. R. (2016). The Technique and Practice of Psychoanalysis. Vol. I Copyright 1st Edition.
11. McWilliams, N. (2011). Psychoanalytic Diagnosis: Understanding Personality Structure in the Clinical Process. Guilford Publications.

Лапіна Ірина,
аспірантка

Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України (м. Київ, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна – це жахлива трагедія, яка залишає глибокий слід у психіці людей, змінює пріоритети, звички, економічні можливості та суттєво впливає на споживчу поведінку населення України. Розвиток психологічної науки в умовах соціально-економічних змін, що спричинені воєнним станом в Україні, сприяє появі нових наукових напрямів. Один з них — «соціальна психологія економічної поведінки», яка охоплює «соціальну психологію споживання». Вивчення споживчої поведінки особистості нині стає все більш актуальним. Це пов'язано з тим, що в умовах воєнних подій у країні людина опиняється в ситуації невизначеності, коли основне завдання полягає у формуванні нових моделей соціальної поведінки, а також економічному самовизначенні в процесі економічної соціалізації.

Вивченню мотиваційних, психологічних та соціокультурних чинників поведінки людини приділяють значу увагу зарубіжні науковці. Зокрема, формуванню теорії поведінки споживача у сучасному її розумінні сприяли наукові доробки Д. Блекуелла, Дж. Ф. Енджелла, П. Мініарда, М. Соломона. Дослідженню психологічних аспектів поведінки споживача приділяв увагу Д. Статт (Пахуча, 2023). Потрібно зазначити, що дослідження поведінки українських споживачів вітчизняними науковцями поки що здійснюється фрагментарно – ця галузь лише нещодавно почала формуватися (І. Ільчук, Т. Бондарчук, Л. Карамушка, О. Паламарчук) (Бондарчук, 2016; Карамушка, 2017; Пахуча, 2023). У сучасних умовах війни молодь стикається з ситуацією невизначеності, де основне завдання полягає у формуванні нових моделей соціальної поведінки та економічного самовизначення в процесі економічної соціалізації. Розуміння причин здійснення покупки в умовах воєнного стану та дослідження споживчої поведінки молоді сприятиме економічному зростанню країни.

Мета статті – розкриття основних аспектів впливу воєнного стану на споживчу активність громадян.

Слід зазначити, що споживча поведінка в умовах війни є значно відмінною від звичної. У кризових умовах люди шукають способи зняття стресу, і споживання товарів може стати одним із таких способів. Для розуміння цього явища використовуються соціально-

психологічні теорії, такі як теорія когнітивного дисонансу, гештальтпсихологія та парадигма біхевіоризму, що допомагають розглянути вплив різних чинників на споживчу поведінку у кризових умовах.

Різноманітність чинників, що впливають на індивідуальне споживання, обумовлюють різні підходи до їх класифікації. Не вдаючись до детального аналізу існуючих підходів, можна всі чинники поділити на зовнішні та внутрішні (Окландер, 2013).

До зовнішніх відносять:

- соціально-економічні (рівень доходів населення, рівень інфляції);
- політичні (очікуваний рівень стабільності економічної кон'юнктури);
- культурні (релігійна приналежність, дотримання традицій, мовні особливості);
- демографічні (віковий склад, освітній рівень громадян, рівень урбанізації).

Різні етапи економічного розвитку суспільства, його політичного та ринкового устрою сприяли існуванню різної культури споживання.

До внутрішніх чинників (на рівні особистості) можна віднести: вік, стать, характер занятості, освіту, цільові орієнтири та настанови, особистісні цінності, психологічні особливості сприйняття та оцінювання товару, емоційні мотиви, психологічну залежність від громадської думки, сімейні настанови тощо.

За сучасними уявленнями (Holbrook, 2006) є кілька основних аспектів впливу на споживчу поведінку особистості:

- фінансова нестабільність на тлі війни, зниження доходів або втрата роботи змушує молодь обмежувати свої витрати, люди починають більше заощаджувати і ретельніше планувати свої покупки;

- зміна пріоритетів, що змушує громадян нашої країни відкладати покупки, які не є першочерговими, що змушує зосереджуватися на задоволенні базових потреб, таких як харчування, житло та здоров'я, зменшуючи витрати на розваги, подорожі та розкішні товари;

- переорієнтація на місцеві товари та послуги, оскільки через проблеми з логістикою та постачанням імпортованих товарів, молодь більше уваги приділяє місцевим виробникам, що підтримує місцевий бізнес, але обмежує доступ до іноземних брендів;

- психологічний вплив, здійснений війною, викликає стрес, тривогу та невизначеність, що впливає на споживчу поведінку, тому люди можуть відкладати великі покупки, уникаючи кредитів і бути більш обережними з витратами;

- зростання популярності онлайн-покупок спостерігається у багатьох молодих людей, які з міркувань безпеки переходять на онлайн-шопінг, уникаючи скупчення людей у торговельних центрах, що сприяє розвитку електронної комерції та змінює структуру роздрібною торгівлі;

- соціальна згуртованість та волонтерство є результатом активного залучення молоді до волонтерства та підтримки громадських ініціатив, що змінює їхні витрати на користь благодійних внесків та підтримки громадських проєктів;

- формування нових звичок та цінностей, що спричинені новою реальністю, змушує молодь переосмислювати свої цінності та пріоритети, яка стає більш свідомою у виборі товарів і послуг, віддаючи перевагу тим, що підтримують патріотичні та соціально відповідальні компанії та ініціативи;

- зміна в освітніх та кар'єрних планах через війну – молодь може змінювати свої освітні та кар'єрні плани, що впливає на їхні витрати на освіту, професійний розвиток та подальше працевлаштування;

- вплив на ринок житла – війна призводить до міграції та зміни потреб у житлі, оскільки молодь може орієнтуватися на більш доступне та безпечне житло, що впливає на ринок нерухомості;

- зростання важливості економії та заощаджень – люди приділяють більше уваги економії та створенню фінансових запасів на випадок надзвичайних ситуацій, що змінює їхню споживчу поведінку та структуру витрат.

Вивчення цих змін є важливим для розуміння нових споживчих трендів та адаптації бізнесів до умов, що постійно змінюються.

Перспективою подальшого дослідження є збір та аналіз даних, які можуть бути використані у практичному маркетингу, галузі реклами та просування товарів на ринку. Запланована, на основі проведених досліджень, розробка системи тренінгових занять, буде спрямована на оптимізацію споживчої поведінки особистості, що надасть можливість стабілізувати рівень розвитку економіки країни.

Список використаних джерел

1. Бондарчук, Т. Л. (2016). Модель поведінки споживача: теоретико-методологічні аспекти. Глобальні та національні проблеми економіки. № 11. С.3-7.
2. Окландер, М. А. (2013). Вплив соціальних чинників на поведінку споживача. Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. No 4 (46) С. 248-255.
3. Карамушка, Л. М., Ходакевич О. Г. (2017). Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей : монографія. Київ : КНЕУ. 200 с.
4. Пахуча, Е. В. (2023). Поведінка споживача: конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 075 «Маркетинг». Державний біотехнологічний університет. Х. 126 с.
5. Holbrook, M. B. (2006). Journal of business research. No 59 (6) С. 714-725

Задорожна Софія,

здобувачка вищої освіти

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

(м. Київ, Україна)

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗДАТНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Закінчення середньої освіти вимагає від старшокласників вибору професії, що передбачає потребу у самопізнанні, самоусвідомленні та саморозумінні. Однак, виявляється, що професійне самовизначення хлопців та дівчат стає центром їхнього життя, а під час військового конфлікту то відбувається складно й відірвано від їхніх власних інтересів, прагнень та потреб. Вибір майбутнього навчального напрямку, який найбільш відповідає потребам та можливостям учня, вимагає двох ключових елементів. Перший – це створення в учня образу "Я і майбутній профіль навчання", в якому відображаються знання про обраний напрямок, його вимоги та очікування. Другий – образ "Я в середовищі профільного навчання", що відображає уявлення учня про себе як майбутнього фахівця у певній сфері професійної діяльності.

Сучасні дослідники (Візнюк І. М., Долинний С. С., & Сорочан М. П., 2023; Візнюк І. М., Долинний С. С., & Токар Л. П., 2023) розглядають поняття самовизначення у контексті розвитку особистості, що включає формування відповідної структури ціннісно-сислової сфери. Ця сфера об'єднує уявлення людини про себе та оточуючий світ і передбачає пошук відповідей на питання про сенс свого існування [1 – 2].

В контексті досягнення цієї мети в структуру розробленої моделі введено такі засоби профорієнтації: професійно-орієнтована дослідницька діяльність, індивідуальні та групові консультації, профільні випробування через проєктні та проєктно-технологічні роботи. Для підвищення ефективності профорієнтації використовуються профільні предмети, предмети підвищеної складності та елективні курси. Крім того, створюються профільні кафедри з метою підтримки адаптації та розвитку педагогічних кадрів. Основний фокус соціально-психологічної підтримки в умовах військового конфлікту спрямовано на збереження та зміцнення психічного та соціального здоров'я здобувачів освіти [1, с. 739].

Для підвищення профорієнтаційної ефективності профільного навчання поряд із предметами базового, загальноосвітнього циклу, використовуються також предмети профільні, предмети підвищеної складності, а також елективні курси та курси за вибором. При цьому одні з цих курсів доповнюють профільні предмети, інші поглинають зміст тих базових предметів, що вивчаються на мінімальному рівні, треті відповідають особистісному розвитку учня. Сюди ж відноситься і спецкурс «Психологічні елементи профорієнтації». Профілі у гімназіях

реалізуються таким чином: створюються профільні кафедри, наприклад, психології, філології, математичної освіти, суспільних дисциплін, мистецтва, природознавства та спортивна. Першочергова мета таких кафедр є створення умов для адаптації становлення та розвитку педагогічних кадрів на основі виявлення їхніх індивідуальних особливостей. Керівникам кафедр делегована частина функцій по здійсненню внутрішкільного контролю (контроль та аналіз якості знань з певного предмету). Керівники кафедр разом із психологами та вчителями предметниками впродовж навчального року слідкують за розвитком учнів, що є результатом навчання та виховання [1, 2].

Для перевірки статистичної достовірності отриманих даних ми скористалися програмою Statistica. У дослідженні взяли участь 77 учнів 10 – 11 класів Комунальний заклад «Вінницький ліцей №20», серед яких 20 осіб – учні 9 класу, 27 учнів 11 класу та 30 учнів 10 класу. За гендерною ознакою задіяно в дослідженні 28 хлопчиків і 39 дівчаток віком 15 – 16 років.

Оскільки ми розділили досліджуваних на дві групи згідно з методикою "Емоційний інтелект", ми використали коефіцієнт кореляції Пірсона для виявлення зв'язку між структурними компонентами професійного самовизначення у старшокласників з різним рівнем емоційного інтелекту. За допомогою цього методу було виявлено 25 значимих кореляційних зв'язків із загальною кількістю 60. Отримані результати були розділені на групи залежно від рівнів емоційного інтелекту у досліджуваних. Варто зазначити, що у кожній групі старшокласників були виявлені зв'язки між складовими професійного самовизначення як між різними методиками, так і всередині однієї діагностичної методики.

За результатами дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту було встановлено наступні кореляційні зв'язки:

1. Керування емоціями корелює з самомотивацією ($r = 0,869$, $p \leq 0,01$), емпатією ($r = 0,698$, $p \leq 0,05$) та розумінням емоцій ($r = 0,641$, $p \leq 0,05$).

2. Самомотивація корелює з емпатією та розумінням емоцій ($r = 0,798$, $p \leq 0,01$).

3. Емпатія корелює з самомотивацією та розумінням емоцій ($r = 0,647$, $p \leq 0,05$).

У рамках вивчення емоційно-ціннісного компоненту професійного самовизначення були встановлені наступні кореляційні зв'язки:

1. Значущість внутрішніх ціннісних орієнтацій корелює з значущістю зовнішніх ціннісних орієнтацій та реалізацією зовнішніх ціннісних орієнтацій.

2. Значущість зовнішніх ціннісних орієнтацій корелює з реалізацією внутрішніх ціннісних орієнтацій та реалізацією зовнішніх ціннісних орієнтацій.

За результатами теоретичного аналізу дослідження дозволяють сформулювати рекомендації для батьків, серед яких важливо не нав'язувати власні погляди та підтримувати самостійність у виборі професійного шляху. Також важливо сприяти розвитку самооцінки та допомагати учням у побудові реалістичних планів кар'єри. Ці напрями роботи з профорієнтації старшокласників сприятимуть формуванню в них високого рівня цілеспрямованості та відповідальності щодо майбутньої професійної діяльності.

Підтверджується, що значущість внутрішніх та зовнішніх ціннісних орієнтацій є значно вищою, ніж їх реалізованість. Середній рівень реалізації внутрішніх цінностей у юнаків становить 3,9 балів, зовнішніх – 3,4 бали. Таким чином, відповідно до оцінок учасників дослідження, реалізованість внутрішніх та зовнішніх цінностей у респондентів з низьким рівнем емоційного інтелекту перевищує середній рівень, а реалізованість цінностей у старшокласників з середнім рівнем емоційного інтелекту відповідає рівню, що перевищує середній.

Список використаних джерел

1. Візнюк І. М., Долинний С. С., & Сорочан М. П. (2023). Забезпечення гендерної самостійності підлітків в умовах освітнього середовища. Наукові перспективи, 12(42), 736-744.

2. Візнюк І. М., Долинний С. С., & Токар Л. П. (2023). Формування особистості в контексті становлення самостійності підлітків в умовах воєнного стану. Перспективи та інновації науки, 16(34), 409-418.

Чадюк Олександра,
PhD аспірантка,
ПВНЗ «Європейський Університет» (м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ СИСТЕМ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ В ОРГАНІЗАЦІЯХ

Професійне вигорання є серйозною та актуальною проблемою сучасного суспільства, яка швидко поширюється в різних сферах діяльності. Україна у період війни стикається з численними викликами на ринку праці, що збільшує рівень стресу серед працівників. Це питання потребує особливої уваги через його вплив на фізичне та психічне здоров'я людей, продуктивність праці та загальний економічний розвиток країни

Професійне вигорання включено до МКХ-11 як професійне явище і є наслідком хронічного стресу на робочому місці, який не вдалося успішно подолати. ВООЗ класифікує вигорання як синдром, що виникає внаслідок тривалого стресу на роботі, який не був ефективно вирішений.

Серед основних факторів для зростання професійного вигорання можна виділити зростання стресових навантажень. Українські працівники часто стикаються зі збільшенням обсягу роботи, недостатнім відпочинком, нерегульованим робочим часом і високими вимогами з боку роботодавців. Це призводить до хронічного стресу, що є основною причиною професійного вигорання

У багатьох організаціях в Україні все ще недостатньо уваги приділяється профілактиці професійного вигорання. Бракує програм підтримки працівників, психологічних консультацій та навчання керівників щодо управління стресом у колективі

Війна спричиняє значний психологічний стрес серед працівників. Постійна тривога за власне життя та життя близьких, невизначеність майбутнього, страх перед бойовими діями та втрати близьких накладають величезний емоційний тягар на людей.

Згідно досліджень компанії Gradus, 72% респондентів основної причиною стресу та знервованості назвали повномасштабну війну. При цьому більше 50% респондентів не вважають свою проблему достатньою для звернення за допомогою або ж можуть вирішити її самостійно [1]. Також до сих пір у суспільстві присутня певна стигматизація щодо звернення до спеціаліста і 49% респондентів до сих пір вважають, що психологічна допомога необхідна лише хворим людям [1].

Через активні бойові дії багато працівників змушені були залишити свої домівки та робочі місця. Втрата майна, переселення і необхідність пристосовуватися до нових умов життя та роботи додають значного стресу. Війна завдає шкоди економіці країни, руйнуючи підприємства, скорочуючи ринки збуту та зменшуючи обсяги виробництва. Це призводить до втрати робочих місць, зниження заробітних плат і загального погіршення рівня добробуту працівників.

Під час війни багато організацій змушені працювати в умовах браку ресурсів та персоналу. Працівники, які залишилися, часто стикаються з підвищеними навантаженнями та необхідністю виконувати додаткові обов'язки, що призводить до швидшого вигорання. Погіршується також психологічний клімат у колективах. Напруженість, конфлікти та загальний негативний емоційний фон впливають на взаємини між працівниками та їхнє загальне самопочуття.

Можливими стратегіями подолання можна виділити такі як запровадження програм підтримки працівників. Організаціям слід розробити та впровадити програми психологічної підтримки, які включатимуть консультації з психологами, групи підтримки та тренінги з управління стресом [2].

Серед основних принципів формування програм можна визначити наступні:

Оцінка потреб співробітників: Ефективна система психологічної підтримки починається з виявлення потреб працівників. Це можна зробити за допомогою опитувань, інтерв'ю або фокус-груп, які допоможуть виявити основні проблеми та очікування співробітників щодо психологічної підтримки.

Розробка політик і процедур: Важливо встановити чіткі політики та процедури, які регулюватимуть надання психологічної підтримки в організації. Це включає визначення ролей і відповідальностей, процедури звернення за допомогою, конфіденційність та етичні стандарти.

Залучення фахівців: Для забезпечення ефективної психологічної підтримки необхідно залучити кваліфікованих психологів, психотерапевтів або консультантів з досвідом роботи в організаційному середовищі. Вони можуть проводити індивідуальні консультації, групові сесії та тренінги.

Інтеграція психологічної підтримки в корпоративну культуру: Психологічна підтримка має бути невід'ємною частиною корпоративної культури. Це включає створення сприятливого середовища, де співробітники можуть відкрито висловлювати свої проблеми та отримувати необхідну допомогу.

Регулярне навчання та підвищення кваліфікації: Проводити регулярні тренінги для співробітників з управління стресом, техніками релаксації та емоційної саморегуляції. Це допоможе їм краще справлятися з робочими навантаженнями та знижувати рівень стресу.

Підтримка лідерів: Навчання керівників розпізнавати ознаки професійного вигорання серед працівників та надавати своєчасну підтримку. Лідери повинні бути прикладом для наслідування, демонструючи емпатію та підтримку.

Створення платформи для зворотного зв'язку: Регулярне спілкування між керівництвом та працівниками, підтримка відкритої та чесної комунікації сприятиме покращенню психологічного клімату в організації. Це допоможе виявляти проблеми на ранніх стадіях і знаходити ефективні рішення.

Запровадження програм підтримки: Розробка та впровадження програм психологічної підтримки, які включають консультації з психологами, групи підтримки та тренінги з управління стресом. Такі програми мають бути доступними для всіх співробітників і відповідати їхнім потребам.

Моніторинг і оцінка: Регулярний моніторинг ефективності програм психологічної підтримки та оцінка їх впливу на працівників. Це дозволить вчасно вносити корективи та покращувати підходи до підтримки співробітників.

Фокус на здоров'я та благополуччя: Підтримка здорового балансу між роботою та особистим життям, запровадження програм здоров'я, таких як спортивні заходи, медичні обстеження та програми харчування. Це допоможе знизити рівень стресу та покращити загальне самопочуття працівників.

Війна в Україні значно посилює проблему професійного вигорання, ставлячи перед організаціями нові виклики. Важливо, щоб компанії активно працювали над створенням підтримуючого робочого середовища та впроваджували ефективні заходи для зниження рівня стресу серед працівників. Тільки так можна забезпечити стабільну роботу організацій та зберегти здоров'я та добробут працівників в умовах кризи

Список використаних джерел

1. Психологічне здоров'я і ставлення українців до психологічної допомоги, Gradus, Жовтень, 2022.
2. Олег Романчук, Від професійного вигорання до розгорання, Український інститут когнітивно-поведінкової терапії.

Секція 3. Економічні виміри відновлення України в контексті глобальних трендів: економіка, управління, підприємництво

Kravchenko Svitlana,
Sc.D., professor, Leading Researcher of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration
NSC “Institute of Agrarian Economics” NAAS, Kyiv

Bezhenar Inna,
Sc.C., Senior researcher of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration
NSC “Institute of Agrarian Economics” NAAS, Kyiv

Malik Larisa,
Sc.C., Senior researcher of the Department of Entrepreneurship,
Cooperation and Agro-Industrial Integration
NSC “Institute of Agrarian Economics” NAAS, Kyiv

STATE AND INTERNATIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION AND WARTIME

As a result of the war, rural households in Ukraine suffered about 2.25 billion dollars in losses. Of them, about 1.26 billion dollars of losses were caused in the field of crop production and 0.98 billion dollars - in livestock production; 25% of agricultural households stopped or reduced production volumes due to the war, 38% in the frontline regions. The main challenges for the agricultural sector of Ukraine in wartime conditions are the following: a shortage of financial resources for the economic activities of agricultural producers due to the increase in the cost of production; simplification of agricultural production processes, reduction in the application of fertilizers and plant protection products, which reduces the yield of agricultural crops and worsens the quality of land; strengthening of crisis phenomena in animal husbandry, in particular in the meat and dairy industry; shortage of labor resources in agricultural production; destruction of the infrastructure of production, processing and storage of agricultural products and food products; environmental challenges; exceeding the collection of agricultural crops by 1.5-3 times the needs of domestic consumption; ensuring the needs of the domestic market for products of the livestock industry; increasing the production of vegetables; ensuring demand for fruit and berry crops [1, p. 157-160].

At the end of December 2023, farmers threshed 80.4 million tons, including grain and leguminous crops - 59.6 million tons, which is 5.1 million tons (9%) more than the figure of 2022 (53.9 million tons), oil crops - 20.8 million tons. This fully provides Ukraine's internal food needs and creates a powerful export potential. For the 2024 harvest, agricultural producers planted winter crops on an area of 4.8 million hectares, or 94% ahead of the forecast (in 2023, on the corresponding date, 4.5 million hectares were sown, or 86% ahead of the forecast). In animal husbandry, as of January 1, 2024, the number of agricultural animals in all categories of farms was: cattle - 2,168.8 thousand heads, which is 6.0% less compared to the corresponding period of 2022; cows – 1,270.7 thousand heads, which is 6.1% less; pigs - 5,004.3 thousand heads, which is 1.1% less; sheep and goats – 884.9 thousand heads, which is 6.0% less; poultry - 183.5 million heads, which is 1.7% more. In general, the consumption of pork, beef and poultry increased from 54.1 kg in 2022 to 54.7 kg per person in 2023. On average, Ukrainians consumed 27 kg of poultry and 7.4 kg of beef per person in 2023, in 2022 these indicators were 26.2 kg and 7 kg, respectively. At the same time, pork consumption decreased, in 2023 Ukrainians consumed 19.8 kg of pork per year, while in 2022 - 20.3 kg. Milk production in all categories of farms

amounted to 7.3 million tons, which is 5.5% less than in 2022 (7.8 million tons). At the same time, a gradual recovery of milk production in agricultural enterprises is noted, in January-December 2023 it reached the pre-war level and amounted to 2.8 million tons (2.7 million tons in 2021), which is 6% more than in 2022 [2, p. 76-78].

The main essence of supporting entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy is to complement the stimulation and regulation of the activities of the participants in economic relations. The regulatory function creates a synergistic effect of the interaction of economic agents. The activities of households ensure the preservation and development of the family form of management, self-employment of members of peasant families and their receipt of income from their own activities for the personal economy, reduction of costs from the state and local budgets, as well as the development of rural areas. As of the beginning of 2024, there are 3.8 million personal peasant farms in Ukraine, the area of which is about 6 million hectares. Moreover, about half of the land area is used for commercial agricultural production. The Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2024" of the Ministry of Agriculture, as the main manager of budget funds, provided for expenditures of the general fund of 205,000.0 thousand hryvnias under the budget program 2801580 "Financial support of agricultural producers", in particular under the direction "State support of agricultural producers, which use reclaimed land, and organizations of water users" in the amount of 200,000 thousand hryvnias [3, p. 54-56].

In addition, in 2024, the Food and Agriculture Organization of the United Nations (Food and Agriculture Organization), with the financial support of the German government (the charitable organization "West Support in Ukraine"), is starting a program to support the health of farm animals kept by families of the Yampil community of the Shostky district of the Sumy region. The family will receive a voucher in the amount of UAH 5,180 for the purchase of veterinary drugs: antibiotics, vitamins, antiparasitic and antiseptic agents. Voucher assistance allows households to meet the needs of animal health products, purchase additional veterinary drugs to improve production potential. To receive assistance, a family can keep up to 5 heads of cattle and poultry; small farmers - up to 50 pigs, 30 dairy cows or 30 goats.

We update the attention to the fact that the AGRIS project "Restoration of means of livelihood in rural areas" has begun to be implemented. The goal is to support residents of Skorokhodivska, Bilytska, Nekhvoroshchanska, Kobelyatska, Poltava rural communities of Poltava region with micro grants. Areas of support: purchase of small poultry, rabbits, etc. livestock for feeding, seeds, seedlings, etc. for growing and meeting the food needs of the family. Subjects of targeted assistance: a) internally displaced persons: single parents or guardians of one or more children under the age of 18; a household with a pregnant woman or a mother with a child under 3 years old; a member of the household has a disability or a serious/chronic illness; elderly people 60+ (pensioners); people aged 50+ (unemployed, not retired); a household with 3 or more children; b) local families, in particular: lost a breadwinner (in the period from 02/24/2022, not due to military actions); low-income families (on the basis of a certificate from the social protection authorities); physically affected by the war.

As of the end of January 2024, the collection of applications from agricultural producers from Lviv, Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and part of Chernivtsi regions for participation in the second cycle of the grant program of the Food and Agriculture Organization of the United Nations, which is implemented with the financial support of the European Union in the State Agrarian registry. The goal is to support households or families or small agricultural producers, micro and small agricultural enterprises, agricultural cooperatives to ensure sustainable production, increase efficiency, and strengthen national value-added and supply chains. The following grant directions are implemented: up to UAH 370,000 for households or families or small agricultural producers; up to UAH 925,000 for agricultural micro- and small enterprises, agricultural cooperatives and associations of producers of products.

It was established that in 2022, the European Union's support for Ukrainian small business entities in agriculture amounted to EUR 50 million. It was a budget subsidy for keeping cows of different productivity (5,300 UAH for 1 cow, but no more than 530,000 UAH for 1 entrepreneur)

and subsidies for the cultivation of 1 hectare of agricultural land (3,100 UAH for 1 hectare of land, but no more than 372,000 UAH for 1 entrepreneur). In total, in 2022, 2801500 subsidies for 424631.9 hectares of cultivated land were provided to 21467 entrepreneurs under the program "Support to farms and other producers of agricultural products", and subsidies for raising 62090 cows to 10247 entrepreneurs. In 2023, this support was extended. In 2024, a state support program will be implemented, in particular, farmers have the opportunity to receive a subsidy of UAH 7,000 per head if they have from 3 to 100 cows.

During the research, it was found that 209 investors provided funds in 2023 for the development of the "Family Dairy Farms" project in the amount of more than 28 million hryvnias, of which: 4 million hryvnias were used to install equipment for the purpose of collecting and harvesting hay; 1.5 million hryvnias – to increase the capacity of the milk processing process from 1 to 3 tons per day; 2 million hryvnias – for the purchase of cows and the construction of cow sheds, the purchase of fuel for sowing for specific 13 business entities. Also, the investors of the "Family Dairy Farms" project in 2023 supported 37 small farmers and provided more than 10 million hryvnias for their development, in particular, for the purchase of: 14 generators; 1480 liters of lubricant for equipment; medicines; products. The project involves 189 family dairy farms that have from 10 to 50 cows and feed the cows with balanced feed in order to increase productivity by 10-15%. In 2024, the development of the Family Dairy Farms project will be implemented on the basis of an investment loan with an expected return of 21% per year.

In addition, it was established that the "Emergency project of providing inclusive support for the restoration of agriculture in Ukraine" has been implemented in the country for the past two years. In 2024, 700 million dollars were provided to support business entities in agriculture, in particular, to help small entrepreneurs (breeding goats or sheep, cows; owners of land plots); and financial support for production and processing in agriculture under the program "Affordable loans 5-7-9%". It is necessary to leave the preferential financing of dairy cattle breeding business entities under the program "Affordable loans 5-7-9%" as "survival loans" with the expansion of limits to UAH 130-140 million. and the reduction of the interest rate to 5% and for the period of post-war reconstruction of the economy. In order to support agrarian business entities in 2024, the Food and Agricultural Organization of the United Nations plans to attract \$290 million, in particular: \$138 million - for the development of agrarian business; \$150 million – for the implementation of operational actions in the market environment. In addition, 800,000 rural residents do not have the means to finance their survival needs. Entrepreneurs in 2024 have the opportunity to receive assistance in complying with hygienic standards in milk production from Switzerland, in particular, a three-month need for: gloves; means of pre- and post-milking udder processing; reagents for detecting hidden forms of mastitis; means for washing and disinfecting milking equipment; disinfectants for livestock premises; wipes for udder hygiene, etc. In January 2024, 355 business entities became project participants.

References

1. Kravchenko S. (2023). Financial support for the development of business entities in agriculture in wartime. Підприємництво під час війни в Україні: виклики та можливості : збірник праць. Івано-Франківськ: ПНУ ім. Василя Стефаника, С. 157-160. URL : https://kptpe.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/62/2023/12/zbirnyk_tez_2023.pdf
2. Kravchenko S., Malik M., Shpykuliak O. (2023). Ensuring sustainable development of rural households in wartime conditions. Basics of learning the latest theories and methods: collection of works. Boston: USA, 76-78. URL : https://www.isg-konf.com/uk/basics-of-learning-the-latest-theories-and-methods/?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=UA_Sbornik_materialov_konferencii_dostupen&utm_content=1487908645
3. Kravchenko S., Malik M., Shpykuliak O., Malik L. (2023). Supporting the development of family farming in wartime conditions. Scientific directions of research in educational activity: collection of works. Osaka: Japan, 54-56. URL : <https://www.isg-konf.com/uk/scientific-directions-of-research-in-educational-activity/>

Kateryna Klymenko,Ph.D. (Econ.), Head of the Budget Policy
and Finance of the Institutional Economic Sectors Department
*SESE “The Academy of Financial Management”, Kyiv, Ukraine***Nataliia Ukhnal,**Ph.D. (Econ.), Head of the Organizational and Scientific Department
*SESE “The Academy of Financial Management”, Kyiv, Ukraine***ASSESSMENT OF UKRAINE’S DEBT SECURITY INDICATORS
UNDER THE NON-CYCLICAL ECONOMIC SHOCKS**

In response to the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, President of Ukraine Decree No. 64/2022 dated 24.02.2022 implemented martial law in Ukraine, which has now been extended. Since February 2022, the national economy has been facing unprecedented challenges and shocks, significantly impacting both individual sectors and the economy as a whole. The negative impact is further worsened by uncertainty about the duration and intensity of hostilities, as well as the extent of destruction. The potential economic development scenarios, whether optimistic or pessimistic, are contingent on the security risks and the efforts to recover from the consequences of Russia’s full-scale aggression against Ukraine. Additionally, risks are associated with the fragile global financial architecture due to high levels of accumulated debt (both sovereign and private) and elevated key interest rates in international markets. The complexity of these risks has created an exceptional level of uncertainty for the domestic economy, necessitating adjustments to economic development plans in response to new challenges and shocks [1].

An extremely important component of the state’s financial security is the debt component, which is determined by the level of both domestic and foreign debt, taking into account the cost of debt service and the efficiency of using both domestic and foreign borrowings. An important aspect is to achieve an optimal ratio between these types of borrowings, which is sufficient to address pressing social and economic issues without creating a threat of loss of financial sovereignty and destruction of the national financial system. The results of the calculation of debt security indicators (Table 1) allow us to draw conclusions about their negative dynamics and inconsistency with the optimal values of the financial security criteria [2]. For example, in 2019-2023, the ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP was well above the threshold (84.4% in 2023), and the dynamics of the ratio of gross external debt to GDP was also negative, amounting to 97.7% in 2023.

Table 1. Assessment of Ukraine’s debt security indicators

Indicators		Threshold value	2019	2020	2021	2022	2023
1.	Ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP, %	[20-30]	50.3	60.4	49.0	78.5	84.4
2.	Ratio of gross external debt to GDP, %	[40-45]	79.2	80.2	64.9	81.6	97.7
3.	Weighted average yield on domestic government bonds in the primary market, %	[4-5]	16.9	10.2	11.3	18.3	18.7
4.	Index EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Ukraine	[200-300]	881.1	973.3	1079.4	404.9	205.1
5.	Official international reserves to gross external debt ratio, %	[45-50]	20.8	23.2	23.9	21.8	25.1

Source: compiled and calculated by [3-5].

As of December 31, 2023, Ukraine’s state and state-guaranteed debt amounted to UAH 5,519.51 billion, or USD 145.32 billion (Table 2), including: state and state-guaranteed external debt – UAH 3,863.01 billion (69.99% of the total state and state-guaranteed debt) or USD 101.71 billion; state and state-guaranteed domestic debt – UAH 1,656.50 billion (30.01%) or USD 43.61 billion. The state debt amounted to UAH 5,188.09 billion (94.00% of the total state and state-guaranteed debt) or USD 136.59

billion. The state external debt amounted to UAH 3,600.39 billion (65.23% of the total state and state-guaranteed debt) or USD 94.79 billion. The state domestic debt amounted to UAH 1,587.70 billion (28.77% of the total state and state-guaranteed debt) or USD 41.80 billion. The state-guaranteed debt amounted to UAH 331.41 billion (6.00%) or USD 8.73 billion. This includes: state-guaranteed external debt – UAH 262.62 billion (4.76%) or USD 6.91 billion; state-guaranteed domestic debt – UAH 6.91 billion (4.76%) or USD 6.91 billion; the state-guaranteed domestic debt amounted to UAH 68.80 billion (1.25%) or USD 1.81 billion. In December 2023, the amount of state and state-guaranteed debt increased by UAH 396.84 billion in the hryvnia equivalent and in the dollar equivalent the state and state-guaranteed debt increased by USD 4.49 billion [6].

Table 2. Dynamics of Ukraine’s state and state-guaranteed debt, UAH million

	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023
<i>Total state and state-guaranteed debt</i>	1 998 295.9	2 551 881.7	2 672 060.2	4 072 846.6	5 519 505.72
State debt	1 761 369.1	2 259 231.5	2 362 720.2	3 715 133.6	5 188 090.74
Domestic debt	829 495.1	1 000 709.9	1 062 559.0	1 389 690.3	1 587 697.58
External debt	931 874.0	1 258 521.6	1 300 161.1	2 325 443.4	3 600 393.16
State-guaranteed debt	236 926.8	292 650.2	309 340.1	357 713.0	331 414.98
Domestic debt	9 352.8	32 237.4	49 038.8	72 197.9	68 798.72
External debt	227 574.0	260 412.9	260 301.2	285 515.1	262 616.26

Source: [6].

Ukraine’s gross external debt increased by USD 30.6 billion in 2023 and amounted to USD 161.5 billion at the end of the year (Table 3). The debt increased from 81.6% to 90.4% of GDP over the year. External liabilities of the general government sector increased by USD 30.8 billion to USD 96.1 billion (53.8% of GDP). The increase was due to: net borrowings from international partners (USD 26.0 billion) and the IMF (USD 3.6 billion); an increase in debt due to exchange rate changes by USD 1.5 billion. USD (mainly due to changes in the euro exchange rate) [7].

Table 3. Dynamics of Ukraine’s gross external debt, USD million

	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023
<i>Total gross external debt</i>	121 739	125 682	129 713	130 958	161 533
General government sector	44 531	47 765	51 250	65 305	96 081
Central bank	7 303	6 927	5 825	3 835	2 240
Other depository corporations	4 768	3 670	3 406	2 054	1 738
Other sectors	49 990	49 778	47 102	39 186	40 302
Direct investment: intercompany debt	15 147	17 542	22 130	20 579	21 172
<i>Notes:</i>					
Overdue debt on unsecured loans to the to the real sector, including from direct investors	22 468	23 450	22 976	25 750	26 065

Source: [7].

Improving the effectiveness of state debt management involves improving the legislative framework for the formation of domestic and external debt; coordination with the economic development strategy, GDP forecast, balance of payments, and NBU reserves; improving the processes of formation, accounting, servicing, and control of state borrowing, pursuing a coordinated policy of the ratio between external and internal borrowing; and developing a mechanism to monitor compliance with the annual limit of external borrowing and the maximum amount of external borrowing.

During periods of non-cyclical crises, the issues of debt security have been the focus of attention of national and supranational regulators. It should be borne in mind that the global economy is currently in recession due to restrictions on entrepreneurial and business activity, which undoubtedly has a negative impact on national financial security as a condition for ensuring the stability of government functions, including the protection of the population from extraordinary risks and threats.

References

1. Ministry of Finance of Ukraine. (2023). Information on fiscal risks and their impact on the state budget. <https://mof.gov.ua/uk/zvity>.
2. Gasanov, S., Ivashchenko, O., Bartosh, S., Klymenko, K., & Ukhnal, N. (2024). Transformation of the budget system of Ukraine in the face of extraordinary challenges and threats. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(54), 84–101. DOI: 10.55643/fcapter.1.54.2024.4261.
3. National Bank of Ukraine. (n.d.). <https://bank.gov.ua/>.
4. Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). <http://minfin.gov.ua/>.
5. State Statistics Service of Ukraine. (n.d.). <https://ukrstat.gov.ua/>.
6. Ministry of Finance of Ukraine. (2024). State and state-guaranteed debt of Ukraine. <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg>.
7. National Bank of Ukraine. (2024). Gross external debt of Ukraine. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#4>.

Medynska Tetyana,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Finance, Economic Security,
Banking and Insurance Business,

*Senior Research Fellow, State Institution «Institute of Regional Research named after M. I.
Dolishniy of NAS of Ukraine»*

Humenyuk Volodymyr,

Bachelor Specialty «Finance, Banking and Insurance» EPP «Fiscal and Customs Administration»
Lviv University of Trade and Economics (Lviv, Ukraine)

TAX EVASION: REASONS, CONSEQUENCES AND FIGHTING MECHANISM¹

Tax evasion by business entities is a common problem in the world. In Ukraine, this problem leads to extremely large losses for every level of budget.

According to sociological studies provided by the Kyiv International Institute of Sociology, main reasons for tax evasion by native taxpayers were:

- no trust to authorities;
- insufficient level of financial resources;
- no ability to influence budget expenses;
- low level of different state services;
- feeling tricked due to non-payers by other people.

Some of the people chose various reasons that could not be grouped into larger categories, and some of the interviewees did not answer the question. Results of survey located in Figure 1.

In Ukraine, there are many methods of tax evasion and tax law abuse. They mostly include tax "fraud" with VAT, personal income tax, VAT, income tax.

Personal income tax – evasion is due to the fact that businesses set a minimum wage for official employment, and the other part is paid in cash, reducing their own expenses. In addition to this, they submit fake reports with and minimal tax payments to the budget.

¹ Дослідження виконано в рамках проєкту Вишеградської групи (IVF project no. 22320065 Experience sharing of V4 against the shadow economy, corruption and tax avoidance in Ukraine)

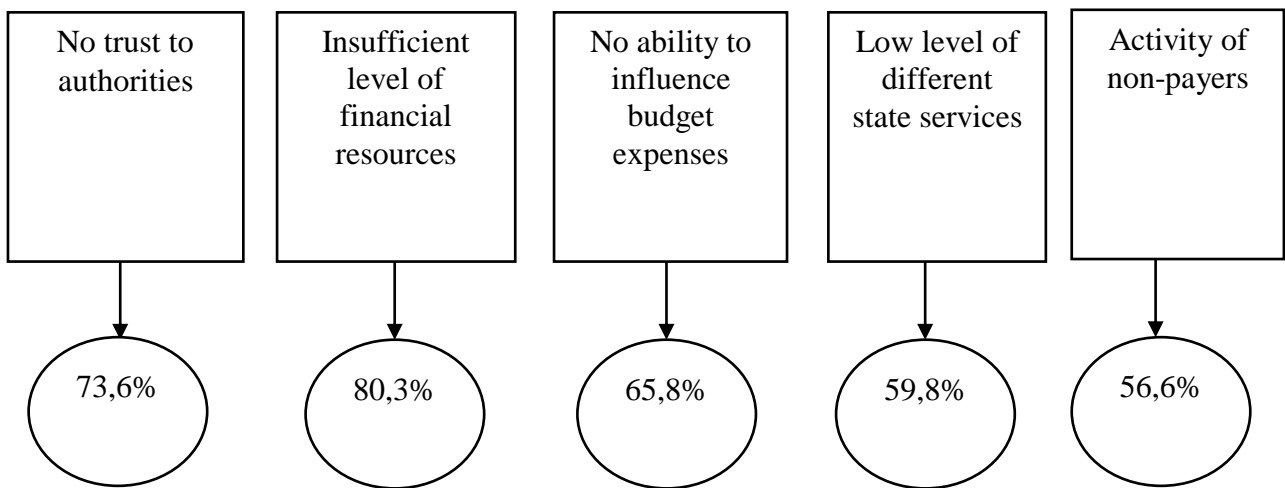

Fig. 1. Sociological studies about main reasons for tax evasion by native taxpayers (created based on [1])

Other illegal transactions with VAT and customs duties. They are mostly related to abuse of the tax credit system and special customs regimes.

Also, the use of offshore zones is one the most influential and popular methods in the world. However, offshores are used to a lesser extent due to the fact that they are most used between large private businesses. All these violations in 2021 brought losses to Ukraine in the range of 263 billion UAH. up to 442.8 billion UAH [2].

In general, all violations provide support of shadow economy existence, which at the same time suspending the development of state projects and projects of local budgets and leads to deficits. Due to such circumstances, Ukraine’s economy develop slowly and improving position in anti-rating of shadow economy size.

Big problem is that every sphere of commercial activity in Ukraine has significant part of shadow economy. Influence on shadow economy of ukrainian businesses tax evasion located in Figure 2.

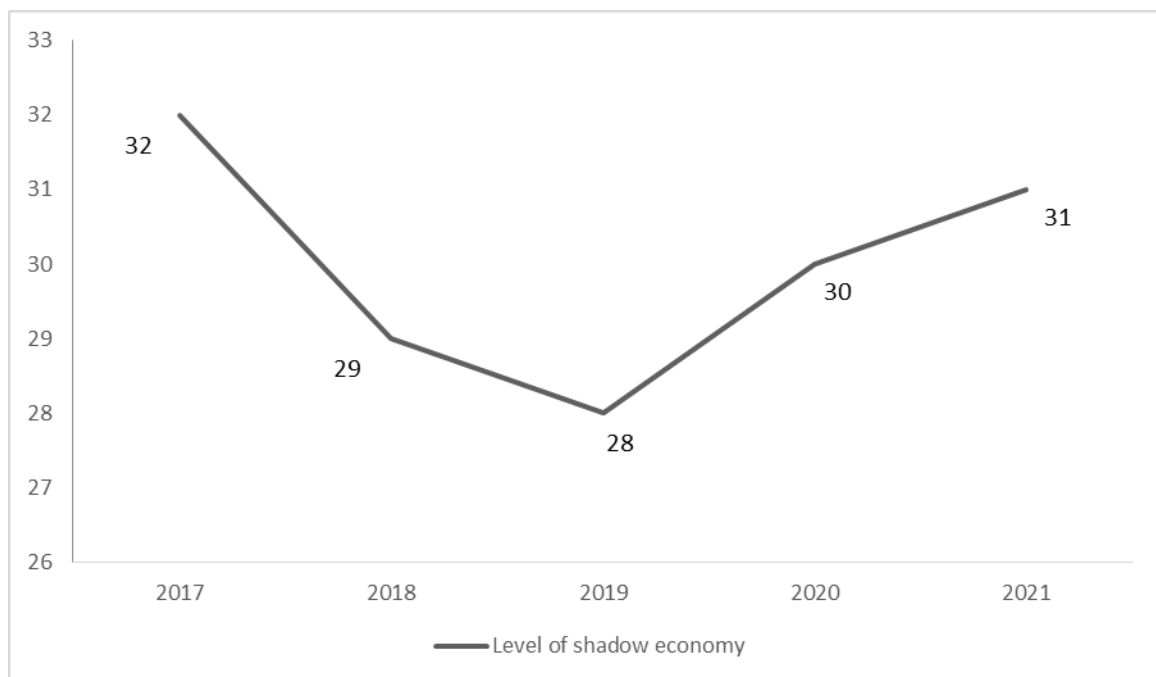

Fig. 2. Levels of shadow economy in Ukraine in latest 5 pre-war years (created based on [2])

Ukraine has joined the BEPS system, which helps combat various types of tax evasion. The accepting of the system will enhance tax cooperation with other countries that have accepted the BEPS system (these are mainly OECD countries) and carry out reforms consisting of 15 actions.

The most important of them for Ukraine are special activities against the negative consequences of digitalization, the strengthening of tax audits and the improved system of interaction between foreign companies [3].

Among the more detailed mechanisms for combating tax evasion were programs created in the EU and the OECD. There are directives, tax concepts of development, preventive measures for violation of these rules. These mechanisms must be followed by Ukraine in order to cooperate with economic and political partners, get closer to become EU member, and improve its own tax legislation. These mechanism located in Figure 3.

Mechanisms created in the EU are priorities for adoption by Ukraine. However, due to the connection between the work on the mechanisms of the OECD and the EU, there is a simplification of cooperation between Ukraine and the countries that are members of these organizations.

GAAR rules are one the basic ones and only some of them are generally accepted. The rest of the GAAR rules are set individually in each country. Main disadvantage of concept is that is subjective and it can lead to certain abuses of tax authorities, but at the same time it has enough advantages.

There is another set of rules like GAAR, but its more often used in legaslations. Its called SAAR. The difference in them are in spheres of control and their limits.

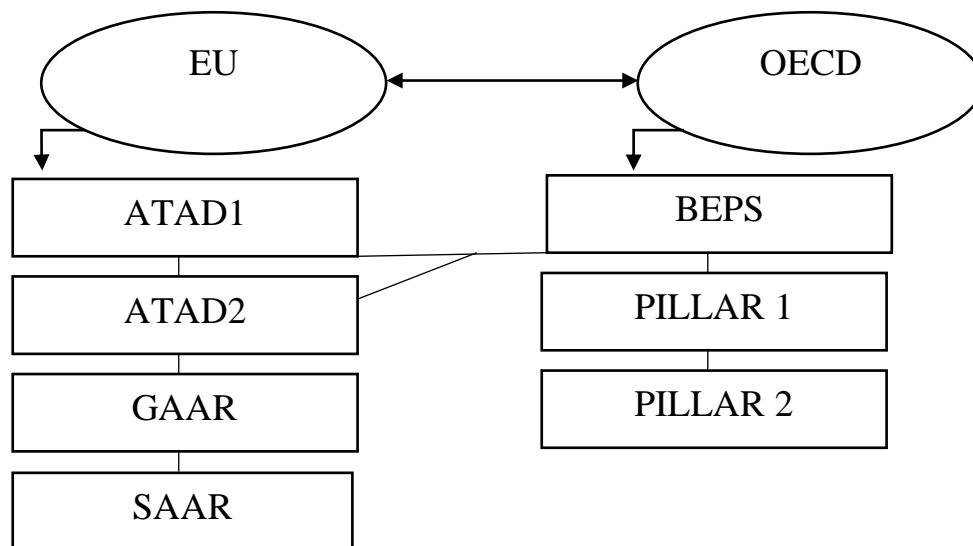

Fig. 3. The main mechanisms of the fight against tax evasion in the EU, OECD and Ukraine (created based on [Assessment of recent anti-tax avoidance and evasion measures 2022])

So, most of the problems with tax evasion or reducing size of them are reality of ukrainian system and experiance for developed foreign countries A big problem of the national economy is that the shadow sector is found in almost every industry of business. BEPS affects corporate tax planning and check it for illegal ways of capital outflows. BEPS as a project created to combat tax evasion is more focused on offshore schemes. This is explained by the fact that in economically developed countries, most companies use offshore as a way to avoid taxation.

References

1. Чому українці можуть не хотіти платити податки. URL: <https://case-ukraine.com.ua/news/ukrayintsi-ne-hochut-platyty-podatky-cherez-nyzki-dohody-ta-sumnivni-derzhavni-vydatky-opytuvannya-case-ukrayina/?fbclid=IwAR1xhcH0-POh-iInCDi9XyTNtOZ7rSIYQ9wFWzvI8kmm8LwYTvITCjx15k>.
2. В Україні найбільше зловживань за схемою зарплата в конверті. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3355460-v-ukraini-najbilse-zlovzivan-za-shemou-zarplata-u-konvertah-doslidzenna.html>.
3. BEPS Actions. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/>.
4. Bondaruk, T., Medynska, T., Nikonenko, U., Melnychuk, I., Loboda, N. (2023). Fiscal policy as a guarantee of sustainable development under military conditions. International Journal of Sustainable Development and Planning, Vol. 18, No. 4, pp. 1097-1102.

Дьяченко Ольга,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування

Бардін Віктор,
здобувач вищої освіти
Державний торговельно-економічний університет (м. Київ, Україна)

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Для ХХІ століття легко прогледіти тенденцію до повного переходу всіма державами до змішаного типу економічної системи. Поєднання вільного конкурентного середовища ринкових відносин з своєчасним державним регулюванням надало більшості країнам значних розвитків протягом останніх 30 років, Україна не стала винятком. Дана модель державної регулювання суттєво вплинула на життя як і звичайних громадян, так і на підприємців малого та середнього бізнесів (МСБ). Важливість підтримки бізнесу в Україні набуває все більшого масштабу. Світова криза 2008 року, початок війни в 2014 році, спалах пандемії COVID-19, і наразі повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України – все це надзвичайно вплинуло на ринкову ситуацію і потребу підприємств МСБ. З урахуванням відносної стабільності, більшість аналітиків вважають, що державна підтримка Україною сектору підприємств МСБ у воєнний час є ефективною та доцільною для подальшого використання та в післявоєнний час.

Однією з найпопулярніших програм є грантова програма «Власна справа», яку було започатковано у липні 2022 р. для видання грантів на створення або розвиток мікро- та малого бізнесу. За цією програмою підприємці можуть отримати мікрогрант від 50 до 250 тис. грн від держави на початок та розвиток власної справи. За умовами програми підприємці, які отримали інвестиції, повинні працевлаштувати 1-2 особи, що офіційно мають статус безробітного. Станом на сьогодні за цією програмою державну підтримку отримало 16 тисяч підприємців на суму понад 3,8 млрд. гривень. Таким чином це дозволило працевлаштувати близько 20 тисяч осіб. Отже, держава змогла за допомогою цього фінансового інструменту не тільки допомогти підприємцям, але і зреагувати на безробіття, спричинене переміщенням працівників та втратою ними робочих місць [1].

Іншим не менш популярним серед українців інструментом стала державна програма «Доступні кредити 5-7-9», яка реалізується Фондом розвитку підприємництва. Метою програми є фінансування оборотного капіталу підприємств та інвестиційні цілі. Наразі твердження, що кредитні кошти є рушійною силою створення та ефективного функціонування підприємства є аксіомою. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9» має простий механізм та швидку систему нарахування кредитних коштів. Додатковою вигодою є те, що програма також передбачає додаткові вигоди при працевлаштуванні робітників з офіційних списків безробітних. При працевлаштуванні однієї особи з осіб, які мають статус безробітних, бізнес отримує знижку 0,5% річних. Якщо підприємець наймає 8 осіб з фактором вимоги – то він отримує річну ставку не 9%, а 5%. Така система дозволила великій кількості підприємців не тільки отримати кредитні кошти на ведення бізнесу або його створення, але й можливість з власною вигодою набрати штат працівників. Від початку дії програми у лютому 2020 р. станом на 03.05.2024 р. за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» було видано 87 848 кредитів на загальну суму 302 млрд грн [2]. Найчастіше за цією програмою кредитуються підприємства, що працюють у таких сферах (рис. 1).

Додатково до державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» потрібно відзначити надання державою зовнішньоекономічних кредитів. Держава надавала пільгові кредити підприємствам, які не мали можливості виконання міжнародних угод.

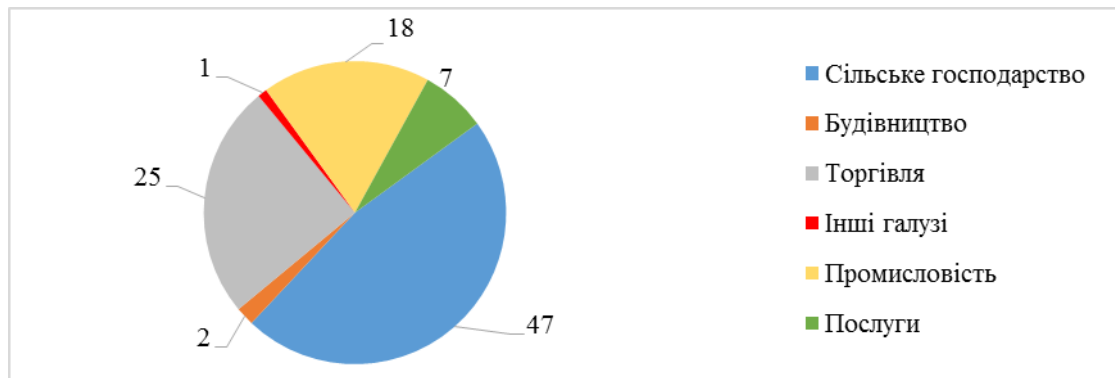

Рис. 1. Структура кредитного портфелю державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» за видами діяльності, станом на 06.05.2024, % [2]

Прикладом є беззаставний кредит, наданий у 2023 р. українському виробнику напівфабрикатів та морозива «Три Ведмеді» у розмірі 210 млн грн для виконання контрактної експортної угоди з Польщею. Така підтримка надала величезний поштовх до стабілізування ринкових відносин та збереження конкурентоспроможності підприємств МСБ [3].

Важливим аспектом допомоги держави є стабілізація інтересів інвесторів. Війна в Україні з 2014 р. та вже повномасштабне вторгнення російської федерації в 2022 р. призвели до руйнування фіксованих активів підприємств, унеможливлення введення бізнесу через ризики у зв'язку з воєнними діями, втрати людського ресурсу – все ці фактори суттєво вплинули на зменшення інвестицій у сектор МСБ. Інвестори не були зацікавлені до вкладання коштів без гарантій страхування. Виходом з цієї ситуації було ухвалення Верховною Радою України закону «Про внесення змін до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків», який дозволив експортно-кредитному агентству страхувати від воєнних ризиків інвестиції іноземних компаній в Україні. Таким чином було розв'язано проблему ризиків інвесторів, і хоч не в повній мірі, але Україна в особі підприємців МСБ отримала повернення інвестиційного потенціалу.

Щодо нефінансового важелю допомоги підприємцям, на початку повномасштабного вторгнення були створені програми інформаційного розвитку, і таким чином підприємці отримали безкоштовний доступ до навчальних курсів з введення бізнесу під час війни. Для більшості суб'єктів МСБ була масштабна проблема з релокацією ресурсів праці, нестача кадрів. І в цей момент держава відкрила допоміжні програми по безробіттю, де змогла кваліфікувати осіб, які втратили роботу та zorganizувати їх з суб'єктами МСБ на безкоштовній соціальній платформі.

Створення фінансових важелів наданих через банки, або нефінансові програми – це дієві методи покращення стабільності у секторі МСБ. Утворення підґрунтя для грантової допомоги на початку створення бізнесу, надання легких кредитів для подальшого розвитку та регулювання державою зацікавленості інвесторів у подальшому вкладанні коштів – все це ключ до вирішення проблеми і подальшого розвитку. Отже, важливо використовувати ці інструменти не лише зараз, але й надалі у післявоєнній розбудові України.

Список використаних джерел

1. Гранти на власну справу. Міністерство економіки України. URL: <https://vlasnaspravagrants.com.ua/> (дата звернення: 07.05.2024).
2. Інформація про результати державної програми доступні кредити 5-7-9. Фонд розвитку підприємництва. URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/> (дата звернення: 08.05.2024).
3. Інструменти підтримки бізнесу у воєнний час. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-u-voyennyu-chas-traven-2023> (дата звернення: 06.05.2024).

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РИТЕЙЛЕРІВ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Викладений матеріал присвячений актуальним питанням сучасних трендів підприємств ритейлерів. Проаналізовано фінансовий стан підприємств ритейлерів. Окреслено складові бізнес-моделі підприємства ритейлу з урахуванням запитів ринку.

Ритейл виступає важливим середовищем впровадження інноваційних методів господарювання та гнучких інструментів управління бізнесом, найдинамічнішою галуззю економіки, що забезпечує потреби споживачів. Тобто, незважаючи на глобальні виклики, актуальні зміни в розвитку ритейлу, зумовлені клієнтоорієнтованим підходом, антиципацією потреб споживачів, зростанням важливості даних та аналітики, збільшенням методів лояльності споживачів, стають пріоритетом для компаній, що розробляють та впроваджують нові стратегії організації бізнесу для забезпечення конкурентних переваг.

Аналіз бізнес-процесів та визначення трендів розвитку сучасних підприємств ритейлерів є актуальним для дослідження науковців. Серед праць зарубіжних та вітчизняних вчених слід виділити дослідження Й. Шумпетера, М. Портера, М. Трейсі, Ф. Вірсема, Г. Хамел, К. Прахала, П. Друкера, К. Крістенсена, А. Матвєєва, А. Мазаракі. Ключові аспекти бізнес-процесів на національному та глобальному рівнях з урахування основних світових тенденцій, трендів і досвіду роботи провідних компаній розкрито в наукових працях М. Бутко, О. Величко, Ж. Дерій, О. Гончар, Л. Гревал, Т. Грізане, В. Ільчука, Л. Любохинець, О. Поплавської. Наукові доробки вчених дають можливість зрозуміти ключові засади функціонування бізнес-процесів, їх сутність, класифікацію, розробити інструменти оцінювання ефективності та критерії підвищення. При цьому, залишається актуальним аналіз визначення трендів розвитку сучасного ритейлу[9].

Ритейл в Україні показав значне зростання. У гривнях обіг збільшився приблизно на 15% порівняно з 2022 роком. Провідні ритейлери показали зростання на 25-35%, що свідчить про позитивні зміни в економіці та довіру споживачів. Лідери ринку розширили асортимент та впровадили інновації, сприяючи зростанню. Мережа "Новус" зросла на 39%, а "Фора" - на 51%, завдяки відкриттю нових магазинів. "АТБ" і "Сільпо" показали зростання на 21-22%, а "Ашан" - лише на 3%. "Епіцентр" збільшив показники на 21% через потребу в матеріалах для відновлення інфраструктури. Мережі побутової техніки та електроніки зросли через підвищення цін: Comfy - на 67%, Фокстрот - на 29%. Онлайн-ритейлер Rozetka зріс на 38%. Мережа однодоларових магазинів "Аврора" зросла на 93%, піднявшись з дванадцятого на сьоме місце за обсягом виручки.

У нових економічних умовах глобальних трансформацій підприємства ритейлу виступають одними із каналів розподілу товарів. Відносини зі споживачами все частіше будуються на основі моделі О+О (онлайн+офлайн), які спонукають підприємства ритейлу до розробки нових інструментів інформування споживачів. Зважаючи на виклики сьогодення та детально розглянувши бізнес-модель підприємства ритейлу, приходимо до висновку, що суттєвої перебудови сьогодні зазнали такі елементи бізнес-моделі підприємства роздрібною торгівлі, як: управління відносинами зі споживачами, структура та обсяги продаж. Управління відносинами зі споживачами на підприємствах ритейлу передбачає реалізацію складових дієвого клієнтського сервісу та програми лояльності. Дієвий клієнтський сервіс та програми лояльності все більше набувають ознак персоналізації, що забезпечує масштабованість і максимальну ефективність бізнес-процесів. Не менш важливим показником ефективності управління відносинами зі споживачами є формування лояльності клієнтів.

Зміни в поведінці споживачів значно вплинули на ринок ритейлу. Зокрема, середній чек для офлайн-торгівлі продуктами харчування збільшився на 11% порівняно з 2022 роком, тоді як для онлайн-торгівлі цей показник збільшився на 38%. При цьому частота покупок в онлайні зросла на 63%, у той час як для офлайн-торгівлі — лише на 6%. Це свідчить про

значне зростання популярності онлайн-торгівлі, особливо у сегменті недорогих покупок, та може вказувати на тенденцію поступового витіснення офлайн-торгівлі онлайн-ритейлом через зручність та доступність доставки продуктів харчування.

Реагуючи на зміни в поведінці споживачів, ритейлерські мережі адаптують свої стратегії. Одним з ключових трендів, який почав набирати обертів у 2023 році та, як очікується, продовжиться у 2024, є збільшення пропозицій у сегменті недорогих товарів. Також спостерігається збільшення акційних пропозицій і розширення асортименту товарів під власними торговими марками. Ці зміни відображають зусилля ритейлерів залучити більше клієнтів, пропонуючи їм більше вигідних умов та варіантів покупок.

Зростання частки товарів під власними торговими марками стало загальною тенденцією серед торгівельних мереж. Додатково, кілька мереж провели ребрендинг своїх торгових марок, що є важливим кроком у стратегії розвитку та позиціонування на ринку. Цікавим новим трендом стало те, що навіть невеликі регіональні торгівельні мережі почали запроваджувати власні торгові марки, пропонуючи більш доступну продукцію. Це дозволяє їм не лише пропонувати товари за конкурентоспроможними цінами, але й значно збільшувати свої маржі. Така стратегія підтверджує зростаючий інтерес споживачів до вигідних покупок і розширює можливості ритейлерів заробляти більше, навіть на фоні економічних змін.

Повертаючись до зростання онлайн-торгівлі, це стало однією з ключових тенденцій, що набирає обертів. Особливу увагу привертає значне збільшення кількості ритейлерів, які розвивають власні мобільні додатки. Наприклад, київська мережа «Коло» та мережа магазинів «Новус» нещодавно запустили свої додатки, що є важливим кроком до залучення клієнтів через цифрові канали. Якщо в середині 2022 року серед ТОП-50 ритейлерів лише у 75% були власні мобільні застосунки, то зараз цей показник досягає майже 90% серед провідних українських ритейлерів. Це підкреслює загальний тренд на цифровізацію ритейлу та важливість мобільних застосунків як інструменту для покращення взаємодії з клієнтами та стимулювання продажів.

Тенденція, що розпочалася в 2023 році та продовжиться в 2024 році, полягає в розвитку спеціалізованих роздрібних мереж. Зокрема, дрогері мережі продемонстрували значне зростання, при цьому найбільший ритейлер цього сегменту показав зріст на 67%. Дрогері (нім. Drogerie — «аптекарський магазин») — тип магазинів-дискаунтерів у форматі самообслуговування, розташованих біля дому або в торговому центрі, що спеціалізуються на реалізації непродовольчих товарів повсякденного вжитку: декоративної косметики та косметики догляду, товарів особистої гігієни, догляду за будинком. Мережі формату дрогері широко представлені в багатьох країнах світу, серед найбільших і найвідоміша мережа «Watsons», на українському ринку до мереж магазинів формату дрогері входять: «EVA», «Prostor», «Шик і Близк», «Копійочка». Також відзначається активна експансія мереж зоотоварів, серед яких мережа MasterZoo суттєво збільшили кількість торгових точок. Крім того, триває розвиток мереж однодоларових магазинів, які пропонують широкий асортимент товарів за доступними цінами. Ці тенденції свідчать про зміну споживчих уподобань та пошук нових ніш з боку ритейлерів.

Очікується, що одним з основних трендів 2023 року стане зростання конкуренції між роздрібними мережами, що пов'язано з обмеженою сумою грошей, яку покупці готові витратити через зменшення кількості споживачів. Це стає наслідком продовження економічної кризи, яка, є результатом повномасштабного вторгнення. В таких умовах роздрібні мережі змушені будуть запропонувати своїм клієнтам унікальні пропозиції, щоб привернути їхню увагу. Тому, поряд зі зростанням кількісної конкуренції, важливим стане і значне зростання якості нових пропозицій, які можуть вийти за рамки традиційної діяльності роздрібною торгівлі, підкреслюючи пошук інноваційних підходів до залучення та утримання клієнтів.

Також ритейлери відзначають такий тренд, як поглиблення співпраці з українськими постачальниками та виробниками товарів і бажання українців охочіше купувати продукцію українського бренду. Так поступово з полук зникають бренди з неідеальним балансом «ціна-якість» та продукція компаній, які досі працюють на теренах Російської Федерації та Республіки Білорусь. Цей фактор сприяє відновленню економіки вже зараз і буде продовжувати після війни.

З розвитком технологій та інновацій рано чи пізно продавців-консультантів в офлайн та онлайн замінять роботами та чат-ботами, а торгові зали залишаться чимось на кшталт експозиції. Все більше і більше покупців вибиратимуть продукти та товари першої необхідності на віртуальних полицях. Працівників кур'єрської служби можуть поступово замінити на дрони та їх операторів, що може сприятиме зниження вартості послуг служб доставки, або ж поява власних служб доставки у провідних операторів ритейлу.

Виробництво та торгівля в ритейлінгу – один із бюджетоутворювальних напрямків національного бізнесу. До повномасштабної війни він активно розвивався та був одним із найбільш привабливих для інвесторів сегментом економіки. З початком війни ринок просів, але залишається прибутковим навіть за таких умов.

Національні торговельні мережі нині працюють як продавці товарів та одночасно як виробники цієї категорії товарів. Пріоритетом усіх учасників ринку є зниження собівартості товарів з утриманням їхньої базової якості. Кількість товарів, вироблених ритейлерами під власними торговими марками зростає і незабаром може скласти більшу частину нових брендів на полицях супермаркетів. Так гравці шукають позитивного економічного ефекту на тлі падіння купівельної спроможності українців. Проводять акції, розширюють асортимент товарів не тільки власним продуктом ай пропонують дешевий або товар українського виробництва, через власні мобільні додатки.

Незважаючи на такі реалії виручка в ритейлигових мережах збільшується, що дає можливість розширити мережу торгових точок через розширення асортименту та впровадження інновацій. Виручка в мережах побутової техніки та електроніки зросла через підвищення цін, але як зазначалося раніше українці шукають і дешевий асортимент товарів, що дало розвинути мережі однодоларових магазинів "Аврора".

Ритейлингова мережа зараз підтримує економіку стикаючись з багатьма проблемами. Впровадження вирішення цих проблем в бізнес-модель підприємства ритейлу, з урахуванням запитів сучасного ринку, дозволить сформувати лояльність споживачів, яка є одним із факторів подолання ризиків в умовах нестабільності. В майбутньому лояльність людей до українських ритейлерів може стати вирішальним фактором, через те, що після війни закордонні мережі ритейлерів захочуть відкрити торгові точки в Україні. Звичайно це нові інвестиції та робочі місця які будуть потрібні, але все ж таки вважаю краще розвивати національний бізнес, щоб в майбутньому він заявив про себе на весь світ.

Список використаних джерел

1. Djiwang C. Z. E-Journal Universitas Atma Jaya Yogyakarta. Chapter 1. Introduction. URL: <http://e-journal.uajy.ac.id/10866/3/1TII07128.pdf> (accessed 26.01.2024).
2. Barry Berman, Joe R. Evans. Retail Management: A Strategin Approach. 2017. 1184 p. URL: <https://pdfcoffee.com/retail-management-9-pdf-free.html>. (accessed 26.01.2024).
3. Окландер М. А. Методологічні аспекти формування каналів розподілу. Теорія і практика маркетингу в Україні : Монографія. Київ : КНЕУ. 2005. 341 с.
4. R. Mahmoud. Retail Dogma and retail solutions. URL: <https://www.retaildogma.com/retail-business/> (accessed 26.01.2024).
5. Volosatova, M. The concept of the category «business process» and the characteristic features of its content. Suchasni napryamky rozvytku ekonomiky i menedzhmentu na pidpryyemstvakh Ukrainy: Zbirnyk materialiv IV vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh [Modern trends in the development of economics and management at enterprises of Ukraine: Collection of materials of the 4th All-Ukrainian scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists], KHNADU, Kharkiv, Ukraine.
6. Komandrovs'ka, V. and Morozenko, O. Business processes of the enterprise: the essence and methods of improvement. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/325> (Accessed 26.01.2024).
7. Дослідження українського ринку FMCG URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/doslidzhennya-ukrayinskogo-rynku-fmcga>
8. Сучасні виклики ритейлу: як адаптуватись до нових реалій. Огляд Pro-Consulting для TRADEMASTER URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/sovremennye-vyzovy-ritejla-kak-adaptirovatsya-k-novym-realiyam-obzor-pro-consulting-dlya-trademaster>.
9. Клішч М. Ю. Бізнес-тренди ритейлерів в сучасних умовах глобальних викликів/ ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО - Випуск # 58 / 2023.

Литвинов Анатолій,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Литвинов Євгеній,
аспірант
Чеботарьова Аліна,
здобувач вищої освіти
Державний біотехнологічний університет (м. Харків, Україна)

ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У НАДЗВИЧАЙНИХ УМОВАХ

Сільське господарство є базовою галуззю і основою соціально-економічного розвитку. За дуже обмеженим переліком винятків, таких як, зокрема, Сингапур та деякі інші країни, які не мають необхідних для ведення сільськогосподарського виробництва ресурсів [1], високий рівень соціально-економічного розвитку супроводжується потужним аграрним сектором. Згадані ж виключення, значною мірою залежать від імпорту продовольства і, як наслідок, мають експортно орієнтовану економіку.

Іншою важливою особливістю сьогодення є загострення світової продовольчої проблеми. Країни, що розвиваються, потерпають від нестачі продовольства та голоду. Причиною такого стану речей часто є неефективне управління, неспроможне до налаштування використання місцевих ресурсів у найбільш ефективний спосіб. У свою чергу це викликає зубожіння населення і неспроможність залучення потенціалу інших країн до розв'язання зазначеної проблеми.

Продовольча проблема також загострюється і у зв'язку із кліматичними змінами. Щодо їх причин і внеску людини точаться дискусії. Але, в будь-якому разі, їх вплив у регіонах, населення яких найбільшою мірою потерпає від продовольчої проблеми, залишається негативним [2]. А приріст обсягів виробництва, пов'язаний із зеленою революцією другої половини ХХ століття суттєво уповільнився.

Також викликає занепокоєність недостатній рівень зусиль, спрямованих на розв'язання продовольчої проблеми з боку міжнародних організацій, зокрема ФАО, ООН, Світового банку та інших. Свідченням цього, зокрема, є відсутність адекватної реакції на знищення українського збіжжя та блокування логістичних ланцюжків постачання продовольства у Польщі місцевими екстремістами. Також незрозумілою є політика толерантності до знищення росіянами продовольчих ресурсів та потужностей по їх зберіганню і переробці в Україні. А також спрямована на загострення світової проблеми голоду політика росіян щодо блокування маршрутів експорту продовольства із України. І мовчазне схвалення зазначених дій на рівні ООН та інших провідних міжнародних організацій.

Але найбільш потужним чинником, що здійснює зараз негативний вплив на розвиток аграрної галузі в Україні є російська збройна агресія. Її наслідком є повна втрата виробничого потенціалу на окупованих територіях. Але навіть там, де ситуація залишається під контролем, відбуваються постійні обстріли, бомбардування, має місце мінування території. Мобілізаційні заходи, що тривають, та атаки на цивільне населення загострюють проблему людського капіталу в аграрному секторі. Також суттєво зростають ризики загибелі працівників в результаті підриву на міні або ворожих обстрілів [3].

Разом із тим, загострення світової продовольчої проблеми означає формування сприятливою кон'юнктури для продукції українського аграрного сектору на зовнішніх ринках. При цьому, природні умови, придатні для вирощування зернових культур практично по всій території України, означають потенційні можливості для відновлення на цій основі аграрного сектору і його подальшого розвитку.

Проте, найважливішим джерелом і умовою формування економічного розвитку підприємства залишається прибуток. По-перше, він сам по собі є джерелом фінансування заходів із розвитку. І, по-друге, наявність прибутку є важливим орієнтиром для інвесторів. Адже мета інвестування полягає у примноженні наявного капіталу. І збиток для обережного інвестора завжди є негативним сигналом.

Надзвичайні умови господарювання в аграрному секторі, які склались в результаті збройної агресії росіян суттєво збільшують рівень ризиків. І це є несприятливим фактором. Разом із тим, основні джерела формування прибутку залишаються традиційними. Це, насамперед, надходження виручки від реалізації сільськогосподарської продукції. Також враховують інші операційні доходи та інші доходи. Важливою особливістю в сучасних умовах є започаткування програм фінансової допомоги від міжнародних організацій та донорів [4]. Участь в даних програмах дозволяє зменшити фінансове навантаження на прибуток за рахунок залучення донорських коштів до інвестиційних програм підприємства. Окремі програми також спрямовані на фінансування частини поточних витрат. А це вже безпосереднім чином впливає на величину прибутку підприємства.

Іншим джерелом фінансових надходжень є отримані страхові відшкодування в разі, коли було пошкоджене або знищене майно сільськогосподарського підприємства. Проте, в цьому разі мова йде не стільки про прибуток, скільки про зменшення збитків. Але так, чи інакше, цей вплив потрібно враховувати.

Характерною і важливою особливістю сільського господарства є його прив'язка до певної території, локації. На відміну від промислового підприємства, фінансової установи чи торговельного закладу, сільськогосподарське підприємство неможливо взяти і швидко перевезти в інше місце в разі виникнення загрози. Особливо це стосується садівництва та рослинництва. Тому із наближенням місцерозташування підприємства до кордонів із державами-агресорами та зон бойових дій значно зростають ризики. А неможливість переміщення підприємства обумовлює обрання стратегій прийняття ризику, його перекладання (шляхом страхування) та диверсифікації.

Зазначений комплекс дій спрямований на створення умов для забезпечення формування прибутку сільськогосподарських підприємств в надзвичайних умовах. Основними з них є проведення роботи по ідентифікації ризиків, розробці та впровадженні заходів, спрямованих на запобігання або мінімізацію негативних наслідків від них. Іншим важливим напрямком роботи є активізація діяльності, спрямованої на участь підприємства в програмах фінансової допомоги від міжнародних донорів. Також потрібно приділяти увагу страхуванню майна підприємства, в тому числі його продукції, виробничих запасів та інших матеріально-технічних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Leogrande, A. (2023). The contribution of agriculture to GDP. International Web Post. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.8098579>
2. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2022). Climate Change and Land: IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781009157988>
3. Укрінформ (2024). На Харківщині трактор підірвався на міні, ще в один - влучив дрон. <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3859047-na-harkivsini-u-traktor-vluciv-dron-se-odin-pidirvavsya-na-mini.html>
4. UNDP (2024). Гранти та можливості від програми ООН із відновлення та розбудови миру. <https://www.undp.org/uk/ukraine/UNRPP-grants-and-opportunities>

Литвинов Анатолій

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Анічкін Володимир

аспірант

Куренна Ірина,

здобувач вищої освіти

Державний біотехнологічний університет (м. Харків, Україна)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ ТА ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Сутність платоспроможності полягає у здатності суб'єкта фінансових відносин своєчасно та в повному обсязі виконувати свої фінансові зобов'язання. Стосовно до

комерційного банку це, в першу чергу, означає його можливість своєчасно виконувати свої зобов'язання по відношенню до клієнтів: проведення платежів, повернення депозитів тощо.

Стосовно ліквідності, в найбільш загальному розумінні вона характеризується здатністю певного активу бути конвертованим у гроші. З цієї точки зору грошові активи мають абсолютну ліквідність тому що вони вже мають грошову форму. Проте, грошові активи також розрізняють за мірою ліквідності. Але в такому разі ознакою стає час, необхідний для того, щоб здійснити певну операцію з відповідним грошовим активом. Наприклад, овердрафтні кредити вважають більш ліквідними активами, ніж строкові. А готівка в касі є прикладом активу із абсолютною ліквідністю [1, 2].

Ліквідність і платоспроможність є спорідненими характеристиками. Але це не одне і те ж. Так, банк може мати високу ліквідність, та якщо співвідношення активів та зобов'язань буде сформовано невдало, можуть виникнути проблеми із платоспроможністю.

Іншим проблемним моментом є неоптимальні орієнтири щодо цільового рівня ліквідності. Зависокі вимоги щодо показників ліквідності можуть спричинювати негативний вплив на економічну ефективність операційної діяльності та призводити до недоотримання доходів. А це, у свою чергу є причиною загострення проблем із платоспроможністю.

Ефективним способом розв'язання проблеми ліквідності банківської установи з огляду на викладене вище буде забезпечення її дотримання на мінімально достатньому рівні з точки зору виконання банківських нормативів та стратегічних показників розвитку банку. Разом із тим, високоліквідні активи, які забезпечують цільовий рівень дохідності не будуть проблемою. При цьому формування такого надзвичайно ліквідного активу як залишок готівки в касі в надлишковому обсязі буде для банку джерелом потенційних проблем із дохідністю та, як наслідок, платоспроможністю.

При формуванні стратегії банку щодо роботи з активами та досягненням цільових параметрів ліквідності та платоспроможності здійснюють наступні заходи:

- аналіз структури активів та пасивів банку;
- оцінка показників ліквідності;
- оцінка показників платоспроможності;
- визначення цільових параметрів щодо показників ліквідності та платоспроможності;
- доведення цільових параметрів до відповідних підрозділів;
- моніторинг виконання цільових параметрів;
- розробка і внесення коригувань до цільових параметрів в разі потреби.

Адекватне управління ліквідністю та платоспроможністю забезпечує банкам ринкові переваги в умовах нестабільності, мінливої ринкової та соціально-економічної ситуації. Особливо важливо це в сьогоденні умовах, коли надзвичайно зростають неконтрольовані ризики, спричинені повномасштабною збройною агресією росіян та її наслідками.

В цьому контексті важливо відмітити, що комерційним банкам в надзвичайно складних умовах збройної агресії вдалось наростити активи та зберегти свою ліквідність [3].

Важливою складовою системи управління ризиками є зменшення ризику ліквідності. В нестабільних умовах такі заходи сприяють підвищенню рівня фінансової стабільності банку. У свою чергу це сприяє високому рівню довіри клієнтів до банку та банківської системи в цілому. Таким чином, через забезпечення ліквідності та платоспроможності конкретного банку створюються умови для формування та поширення довіри до банківської та фінансової системи в цілому.

І, навпаки, проблеми із платоспроможністю навіть в одному банку можуть стати імпульсом для запуску ланцюгової реакції. І криза неплатоспроможності пошириться на всю фінансову систему. В історії є приклади подібних подій глобального характеру, коли проблеми із ліквідністю одного з банків США спочатку поширились на фінансову систему США, а згодом стали причиною світової фінансової кризи [4].

Таким чином, ліквідність та платоспроможність є надзвичайно важливими характеристиками для комерційного банку, банківської та фінансової системи. А за певних умов — також і світової глобальної фінансової системи.

Ефективне управління ліквідністю та платоспроможністю сприяє поліпшенню фінансового стану банку та є запорукою його довгострокової фінансової стабільності. Разом із тим, існують зависокі рівні ліквідності та платоспроможності. Підтримка відповідних показників на таких високих рівнях може погіршити фінансову ситуацію. Тому при визначенні цільових параметрів слід дотримуватись концепції мінімально достатніх рівнів і приймати до уваги показники ефективності використання відповідних активів.

Розробка та впровадження політик забезпечення ліквідності та платоспроможності банку є важливою складовою частиною формування стратегії розвитку комерційного банку, його стратегічних та оперативних планів, облікової політики.

Список використаних джерел

1. Коць, О., & Ільчук, П. (2022). Особливості регулювання банківської ліквідності на макро- та мікрорівнях. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, 6(41), 32–42. <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v6i41.251389>
2. Путінцева, Т. (2020). Управління ліквідністю комерційних банків. *Socio-economic relations in the digital society*, 2 (38). [https://doi.org/10.18371/2221-755x2\(38\)2020219745](https://doi.org/10.18371/2221-755x2(38)2020219745)
3. Абрамова, І. В. (2024). Стан та повоєнні перспективи розвитку ринку фінансових послуг. *Herald of Lviv University of Trade and Economics Economic sciences*, 74, 49–53. <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-74-06>
4. Pandey, S. (2024). Financial Crises and Their Impacts on Global Economies: Lessons from the 2008 Financial Crisis. *International Journal for Research Publication and Seminar*, 15(2), 150–156. <https://doi.org/10.36676/jrps.v15.i2.19>

Бойчук Тарас,
здобувач вищої освіти
Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Шишкіна Олена,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМАТИКА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В ТРАНСПОРТНИХ КОМПАНІЯХ

Ризик-менеджмент в транспортних компаніях є складною та багатогранною проблемою, яка потребує навичок глибокого філософського аналізу, а також наявності знань з різних наукових дисциплін, як фінансово-економічного чи технічного, так і соціально-психологічного напрямку. Соціогуманітарний підхід дозволяє розглянути цю проблему у широкому контексті, починаючи з глибокого розуміння сутності ризику, розвитку стратегічного мислення, поглибленого вивчення проблем, а також враховувати етичні, соціальні та культурні аспекти, що сприятиме забезпеченню балансу інтересів транспортних компаній, споживачів та суспільства у цілому.

Зазначені аспекти дозволили сформулювати мету наукового дослідження, яка полягає у з'ясуванні філософських засад, які впливають на процес управління ризиками в транспортних компаніях, що передбачає:

- розкриття філософського підходу до розуміння ризику та його управління в контексті транспортної індустрії;
- виявлення основних етичних принципів та цінностей, які впливають на прийняття рішень щодо ризик-менеджменту в транспортних компаніях;
- аналіз соціальних та культурних факторів, які впливають на сприйняття ризиків та їх управління у транспортній сфері.

Філософський підхід до тлумачення ризику та управління ним в транспортних компаніях базується на кількох ключових принципах та концепціях. Зокрема, філософія розглядає ризик як необхідну складову функціонування і розвитку транспортних компаній, у ході діяльності яких можуть виникати негативні наслідки [1, 2]. Філософське підґрунтя має і визначення та оцінка ризиків, таких як раціональний, структуральний, гуманістичний та

інші. Кожен із цих підходів має свої переваги та обмеження, а їх обговорення допомагає зрозуміти природу ризику. Філософія дозволяє поглянути на проблему ризик-менеджменту з більш широкою перспективи, у контексті загальних соціальних питань, таких як природа ризику, свобода у прийнятті рішень та відповідальність [3].

Також вона допомагає розкрити основні принципи, цінності та вірогідні наслідки різних стратегій управління ризиками, що дозволяє транспортним компаніям приймати більш обґрунтовані рішення, розробляти тактичні і стратегічні плани і цілі. При цьому саме філософський підхід допомагає зрозуміти обмеженість та неповноту нашого знання про ризики, що унеможливує передбачення всіх можливих наслідків дій, тому управління ризиками вимагає постійного аналізу та вдосконалення.

При розгляді етичних проблем та ціннісних орієнтирів, які впливають на прийняття рішень щодо управління ризиками в транспортних компаніях, вважаємо доцільним виділити кілька ключових аспектів: безпека пасажирів та персоналу; екологічна відповідальність; справедливість та рівні можливості; відкритість та прозорість; етичне лідерство та відповідальність [4].

Організація безпеки пасажирів та персоналу транспортних компаній, на нашу думку, є одним із найважливіших етичних принципів, що передбачає розробку та дотримання стандартів безпеки, вживання заходів для запобігання аваріям, а також надання необхідної підтримки в разі виникнення небажаних варіантів розвитку подій у ході надання компаніями транспортних послуг.

Дотримання такого етичного принципу як екологічна відповідальність передбачає врахування екологічних наслідків діяльності транспортних компаній, у тому числі: зменшення викидів CO₂ та інших забруднюючих речовин, заохочення використання екологічно чистих транспортних засобів, а також відновлення та збереження довкілля.

Забезпечення справедливості та рівних можливостей для всіх користувачів транспортних послуг означає врахування потреб та інтересів різних груп населення, у тому числі, людей з обмеженими можливостями та малозабезпечених осіб.

Відкритість та прозорість у відносинах з робітниками та споживачами транспортних послуг серед іншого передбачає розкриття інформації про можливі ризики, методи їх управління та результати запровадження заходів безпеки.

Лідерство та відповідальність керівництва транспортних компаній у вирішенні проблем безпеки та ризик-менеджменту включає в себе прийняття рішень, які базуються на моральних принципах та враховують потреби суспільства.

Зазначені етичні принципи та цінності впливають на розробку та реалізацію стратегій ризик-менеджменту в транспортних компаніях, забезпечуючи безпеку, справедливість та сталість в цій сфері, а отже потребують всебічного дослідження з точки зору як філософського так і фінансового підходу. Зокрема, філософський підхід ґрунтується на важливості етичних принципів у прийнятті рішень щодо управління ризиками. Його застосування допомагає розробляти стратегії, які не лише максимізують прибутки транспортної компанії, а й враховують моральні аспекти та відповідальність перед суспільством.

Проведене дослідження дозволило виділити такі групи соціальних та культурних факторів, які впливають на сприйняття ризиків та їх управління у транспортній сфері: соціальне значення; вплив на громадське здоров'я; розвиток інфраструктури; культурні відмінності тощо.

Соціальне значення транспортних компаній проявляється у їх здатності забезпечувати мобільність людей та транспортування вантажів (продукції). Однак життєдіяльність транспортних компаній супроводжується численними ризиками, реалізація яких може мати серйозні соціальні наслідки, такі як аварії, травми, забруднення довкілля тощо. Дослідження соціогуманітарних аспектів ризик-менеджменту може сприяти зменшенню негативних наслідків в комунікації та покращенню якості життя.

Діяльність транспортних компаній може суттєво впливати на громадське здоров'я населення, зокрема через забруднення повітря, шум, травми тощо. Мінімізація та/або нейтралізація ризиків, пов'язаних із зазначеними видами забруднення має велике соціальне значення.

Управління ризиками також пов'язане з розвитком інфраструктури, недостатній рівень розвитку якої може спричинити ризики втрати безпеки та незручності пасажирів, а також до соціальних проблем, наприклад, таких як перевантаженість транспортних вузлів тощо.

Соціокультурні відмінності між різними країнами можуть суттєво впливати на сприйняття ризиків. Виважений філософський підхід допомагає зрозуміти вплив багатьох факторів на та управління ризиками. Варто зазначити, що сучасний мультикультурний простір може формувати відмінні уявлення про ризик та способи його мінімізації, які варто враховувати при розробці стратегій управління.

Отже, філософський підхід щодо розуміння ризику та ризик-менеджменту в контексті транспортної індустрії надає глибоке та комплексне розуміння цієї проблеми, що дозволяє розробляти більш ефективні та морально обґрунтовані стратегії управління ризиками. Розглядаючи ризик-менеджмент транспортних компаній у широкому контексті з урахуванням етичних, соціальних та культурних аспектів, можна розробити більш комплексні та ефективні стратегії управління ризиками, що сприятимуть безпеці та стабільності в соціогуманітарній сфері сьогодення.

Список використаних джерел

1. Hansson, S. O. (2004). Philosophical perspectives on risk. *Techné: Research in Philosophy and Technology*, 8(1), 10-35. URL: <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/SPT/v8n1/hansson.html>
2. Hodgson, C., & Bailie, M. (2011). Risk management: philosophy and practice. In *Adventure education* (pp. 46-62). Routledge. URL: <https://api.taylorfrancis.com/content/chapters/edit/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9780203856758-4&type=chapterpdf>
3. Shyshkina O., Kalchenko O. Methodological principles of the analysis and risk assessment of the environment in the process of planning the development of real economy sector subjects. *Problems and prospects of economics and management*. 2018. № 2 (14). С. 24-31.
4. Комплексний аналіз транспортної мережі міста: системно-аналітичний підхід : монографія / [В. П. Ільчук, О. І. Панченко, О. В. Шишкіна, А. В. Тарасенко та ін.]; за наук. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЦНТІ, 2014. 870 с.

Борисенко Ігор,

здобувач вищої освіти

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Садчикова Ірина,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,

банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ПОВЕДІНЦІ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

Дослідження інвестиційної поведінки учасників фінансового ринку має суспільне значення, оскільки допомагає краще зрозуміти природу людських рішень, їх мотивацію та вплив на глобальні фінансові ринки. Як світовий, так і національний фінансовий ринок є складною динамічною системою, що поєднує не лише грошові кошти та активи, а й поведінкові мотиви учасників ринку, їх цінності та переконання, які лежать в основі інвестиційних рішень. З огляду на це, проблематика дослідження інвестиційної поведінки привертає увагу не лише фінансистів та економістів, але й філософів, котрі вивчають систему цінностей, які керують діями інвесторів. Зазначене дозволяє сформулювати мету цього наукового дослідження, що спрямоване на з'ясування сутності інвестиційної поведінки, встановлення взаємозв'язку між наявними філософськими концепціями та потенційною інвестиційною активністю, а також виявлення впливу цієї взаємодії на сучасний фінансовий ринок.

Під інвестиційною поведінкою розуміємо не лише процес прийняття рішень щодо вкладення капіталу, але й комплексну систему цінностей, переконань та цілей, що

визначають вибір конкретних інвестиційних стратегій [1, 2]. Таким чином, інвестиційна поведінка учасників фінансового ринку не завжди може пояснюватись лише раціональними розрахунками. Філософський підхід до розуміння даного поняття дає можливість розглядати таку поведінку з погляду глибинних принципів та фундаментальних питань людського буття.

По-перше, філософія розкриває перед нами систему цінностей, які керують діями інвесторів. Вони не завжди визначаються матеріальними чинниками, а часто ґрунтуються на моральних принципах та етичних переконаннях (громадянська позиція, чесність, соціальна відповідальність, справедливість, рівні можливості, довіра й таке інше). Наприклад, інвестор може відмовитися від інвестицій у компанії, яка порушує етичні норми або приносить шкоду довкіллю, навіть якщо це може призвести до фінансових втрат. Таким чином, філософські роздуми щодо обов'язків та відповідальності інвестора перед суспільством, дотриманням морально-етичних принципів, довіри та справедливості можуть впливати на інвестиційні стратегії та рішення.

По-друге, аналіз філософських концепцій минувшини та сьогодення допомагає зрозуміти психологічні аспекти інвестиційної поведінки, які можуть впливати на процес прийняття рішень щодо інвестування. На нашу думку, до таких аспектів варто віднести: емоційну реакцію на ризик, ефекти втрат і вигащів, підтвердження власних переконань, психологію натовпу, управління ризиками тощо, які розглянемо детальніше.

Реакція кожної особистості на ризик є не однозначною і визначається індивідуальною емоційною стійкістю та ставленням до ризику. Так, одні інвестори можуть бути толерантнішими до ризику і здатними ризикувати, щоб здобути більший дохід, тоді як інші можуть бути більш консервативними та уникати ризикованих інвестицій. Інвестори часто реагують на втрати і вигащі по-різному. Ефект втрат призводить до того, що люди психологічно сильніше реагують на втрати, ніж на вигащі в тому ж фінансовому обсязі. Це може призводити до посилення емоційного реагування на ринкові коливання та прийняття неоптимальних рішень [3, 4].

Інвестори, як учасники фінансових ринків, часто шукають підтвердження своїм власним переконанням і відкидають або ігнорують інформацію, що суперечить їхнім поглядам і призводить до утримання від зміни інвестиційної стратегії навіть у випадках, коли така зміна є раціональним варіантом.

Феномен натовпу є цікавим не тільки з психологічної, а й з філософської точки зору: поведінка одних інвесторів може впливати на рішення інших та спричинювати «стадний ефект», який серед іншого виражається у повторенні дій інших учасників фінансового ринку.

Неприйняття, недооцінення або переоцінювання ризиків є ще однією екзистенціальною проблемою, зневажання якою породжує генерування та прийняття неоптимальних рішень та розробку неефективних інвестиційних стратегій. Філософський підхід допомагає зрозуміти, які цінності та переконання стоять за цими психологічними аспектами та як вони впливають на рішення інвесторів, їх здатність контролювати свої емоції та приймати більш об'єктивні рішення, тобто визначати їхній успіх на ринку.

По-третє, з точки зору філософії можна по-різному підходити до розгляду ризику та невизначеності – достатньо важливих факторів у прийнятті інвестиційних рішень. Віра в долю, екзистенційний страх, розуміння власної місії – ці філософські концепції впливають на сприйняття інвесторами ризику та його оцінювання.

Віра в долю – це філософська концепція, яка припускає, що події в житті людини частково визначаються зовнішніми силами або надприродними силами. Ця віра може призвести до того, що інвестори розглядатимуть ринкові події як «те, що судилось» і намагатимуться підкоритися цій силі. Це може вплинути на їхні інвестиційні рішення та погляди на ризик, оскільки вони можуть вважати, що доля визначає результати незалежно від їхніх дій.

Екзистенційний страх перед невизначеністю майбутнього, можливістю втрати й непевністю є одним з ключових аспектів філософського розуміння природи людської сутності, який серед іншого може впливати на інвестиційні рішення. Інвестори, які відчувають екзистенційний страх, стурбовані можливістю зазнати втрати й можуть бути консервативнішими та уникати ризикованих інвестицій.

Розуміння власної місії – це філософська концепція, яка ґрунтується та твердженні того, що кожна людина має свою унікальну місію в житті або ціль, яка визначає її дії та рішення. Інвестори, які розуміють свою власну місію або цілі, можуть бути більш схильними до інвестицій, які спрямовані на досягнення їх цілей, незважаючи на ступінь ризику та невизначеності, котрі властиві фінансовому ринку. Тож, ці філософські концепції впливають на сприйняття та оцінювання ризику інвесторами й можуть визначати їхні підходи до прийняття інвестиційних рішень.

По-четверте, врахування філософських аспектів інвестиційної поведінки сприяє формуванню етичних та соціальних стандартів в фінансовій галузі. Вивчення цих аспектів допомагає розробляти принципи інвестування, що сприяє побудові більш справедливого та етичного фінансового середовища та дотримання етичних та моральних правил.

По-п'яте, успіх у інвестиціях часто визначається не лише здатністю аналізувати ринки та приймати рішення, але й здатністю контролювати свої емоції та реагувати на стресові ситуації [3]. Збалансовані психоемоційні підходи до проблеми, такі як медитація, психологічна стійкість, розуміння і сприйняття особистих мотивів учасників оборудки, можуть допомогти інвесторам діяти врівноважено та прийняти оптимальні рішення навіть у складних ринкових ситуаціях.

Отже, інвестиційна поведінка учасників ринку є результатом взаємодії знань із фінансових галузей, особистих переконань, філософських уявлень про природу ринкових стосунків та психології успіху. Світоглядно-теоретичне тлумачення цього комплексного взаємозв'язку може допомогти потенційним і реальним інвесторам досягати своїх фінансових цілей та глибше зрозуміти самих себе у соціальному контексті.

Список використаних джерел

1. Шишкіна О. В., О. М. Кальченко, І. А. Борисенко. Теоретико-методичні основи формування поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки // Розвиток ринку фінансових послуг в умовах становлення цифрової економіки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. В. Дубини. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. 290 с. С. 267-287.
 2. Шишкіна О., Борисенко І. Типи і принципи поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. No2(30). С. 101-114.
 3. Pabst, S., Brand, M., & Wolf, O. T. Stress effects on framed decisions: there are differences for gains and losses. *Frontiers in behavioral neuroscience*, 2013, 7, 142. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnbeh.2013.00142/full>
- Ariely, D., Huber, J., & Wertenbroch, K. (2005). When do losses loom larger than gains?. *Journal of Marketing Research*, 42(2), 134-138. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1509/jmkr.42.2.134.62283>

Вербівський Роман,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Жаворонок Артур,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЯЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Система банківських послуг в Україні є основною складовою фінансового ринку, її стабільний та ефективний розвиток – необхідна умова сталого розвитку національної економіки. Наразі головним завданням розвитку системи банківських послуг в Україні в умовах макроекономічної нестабільності є перерозподіл наявних фінансових ресурсів між державою, юридичними і фізичними особами у важливі галузі економіки та соціальну сферу.

Концентруючи фінансові ресурси, система банківських послуг в Україні спрямовує залучені кредитні кошти в пріоритетні підприємства всіх представлених галузей економіки [1]. Одним із найважливіших чинників залучення фінансових накопичень системи банківських послуг є безперервний рух грошової маси та стабільність національної грошової одиниці. Вплив макроекономічних процесів на такі показники є визначальним, оскільки характеризується підвищеними вимогами до функціонування сучасної системи банківських послуг. Баланс цих складових забезпечує координована взаємодія всіх учасників системи банківських послуг.

Кооперація представників банківської системи в одну пов'язану між собою мережу, здійснюється на рівні державного управління у вигляді законодавчого врегулювання правил роботи фінансово-кредитного ринку, що проводиться НБУ. Така робота забезпечує безперервне джерело інвестиційного розвитку для життєво-важливих підприємств в кожній галузі і виступає головним джерелом залучення фінансових ресурсів в економіку. Філософська сутність системи банківських послуг полягає в тому, що вона акумулює в собі сукупність економічних та організаційних умов, які визначають потребу у залученні кредитних коштів і забезпечують таку потребу за рахунок реалізації зовнішніх і внутрішніх інвестиційних проектів.

У зазначеному процесі головну роль відіграє філософсько-інституційна складова. Такий підхід розглядає систему банківських послуг як сукупність банківських установ, що її утворюють та є складовими кредитної системи [2]. Виходячи з вищезазначених тверджень можемо сформулювати поняття система банківських послуг – це законодавчо визначена система учасників, що чітко структурована та включає в себе діяльність банківських установ всіх форм власності, державних органів у вигляді НБУ та міністерства фінансів, посередників та споживачів фінансових послуг.

Ефективність розвитку системи банківських послуг в Україні в умовах макроекономічної нестабільності залежить від функцій, що виконує банківська система, а саме [3]:

- трансформаційна – забезпечує цифрову трансформацію грошових потоків до кінцевого споживача на фінансовому ринку;
- емісійна – забезпечує створення та залучення додаткових електронних платіжних засобів та здійснює регулювання грошової маси в обігу;
- стабілізаційна – забезпечує стабільне функціонування діяльності банківських установ та ринку грошового обігу.

Визначимо особливу філософську роль, яку відіграє банківська система як основна складова економічної інфраструктури:

- формує грошову пропозицію безпосередньо впливає на рівень інфляційних очікувань в банківському секторі, визначає граничні значення макроекономічних показників;
- перерозподіляє тимчасово вільні кошти у обіговий капітал, який банківські установи інвестують у реальний сектор економіки, де компанії мають можливість найбільш ефективно використовувати надані їм кошти [4];
- виступає інформаційним центром, акумулюючи інформацію про стан справ у реальному секторі.

Функціонування системи банківських послуг в Україні в умовах макроекономічної нестабільності базується на загально визначених фінансових принципах, основними серед яких є [5]:

- принцип чіткої дворівневої структури, реалізується шляхом поділу повноважень центрального банку (НБУ) та комерційних банківських установ;
- принцип комерційної спрямованості банківських установ, що ставить за основну мету – отримання прибутку;
- принцип здійснення банківського регулювання і нагляду шляхом надання відповідних повноважень НБУ;
- принцип сегментування, представлений певними обмеженнями видів операцій на фінансовому ринку, до яких вдаються деякі банківські установи, відповідно до прийнятих рішень генеральної стратегії банку.

Доходимо висновку: основна філософсько-праксеологічна складова розвитку системи банківських послуг в Україні в умовах макроекономічної нестабільності полягає у

визначенні пріоритетної ролі банківських установ при формуванні бізнес-відносин між всіма учасниками фінансового ринку. Як галузь діяльності, система банківських послуг має своє особливе призначення і формує державно-визначену концепцію, що направлена на зміцнення фінансового сектору економіки України. На основі вище викладених ідей зазначимо, що створення ефективно-функціонуючої системи антикризового управління банківською системою є пріоритетним стратегічним завданням для уряду. Реалізація розглянутих заходів дасть можливість забезпечити стійкий розвиток банківської системи України та подальшого збалансованого розвитку всіх сегментів національної економіки.

Список використаних джерел

1. Т. Я. Андрейків, С. М. Кицун, О. О. Курят. Банківська система України та її роль у розвитку реального сектору економіки. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки [ред. кол.: Куцик П. О., Барна М. Ю., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. Вип. 58. С. 129-135.
2. Гура О. Л. Проблеми та перспективи функціонування банківської системи України / О. Л. Гура, О. О. Крижановський // Ефективна економіка, 2018. С. 24-29.
3. Івашук О. В. Антикризові механізми відновлення стійкості банківської системи в умовах глобальної нестабільності. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 5 (133). С. 141-146.
4. Коваленко В. В. Моніторинг фінансової стабільності банківської системи України / В. В. Коваленко, Н. В. Радова // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Вип. 2 (19). С. 321-330.
5. Яковенко К. А. Фінансова стабільність банківської системи та напрями її забезпечення в сучасних умовах // Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України: збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. – Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2020. 360 с. С. 287-234.

Вербівський Ігор,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Мацьків Володимир,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-

Франківськ, Україна)

ФІНАНСОВА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

Посилення глобалізаційних процесів, швидкі зміни в соціально-економічному середовищі, а також геополітичні події, що сьогодні відбуваються у світі призвели до формування нової фази всюди проникної так званої фінансової турбулентності. Солідарні з думкою про те, що «наразі, людство, перебуває у надзвичайно складно-структурованому мультикультурному розмаїтті. Політичні баталії, економічна нестабільність та військові інциденти не сприяють їх спокою і впевненості» [1, с.103].

Дослідження феномену фінансової нестабільності активізувалося у ХХ ст. як реакція на поширення негативних наслідків від кризових явищ на всі царини людського буття та виникнення стійких фінансових дисбалансів, спричинених глобалізаційними процесами і значною лібералізацією руху капіталів. Більшість сучасних вчених-економістів поділяють думку про те, що фінансова нестабільність криється суто в природі ринкових стосунків [2].

Важливими в цьому напрямі дослідження є напрацювання Дж. Кейнса, який однією з основних причин фінансових криз визначав порушення економічної рівноваги, що породжувалась дисбалансом між заощадженнями та інвестиціями. Автор концепції розбалансованості зазначав, що велика кількість грошей в обігу може сприяти зниженню процентних ставок, а це, своєю чергою, стимулюватиме зростання інвестицій. Він вважав, що високі процентні ставки створюють перешкоди для перетворення грошових ресурсів на інвестиції

і тому підтримував ідею максимального зниження відсоткового рівня як засобу заохочення використання накопичень у виробничих цілях. Дж. Кейнс стверджував, що бажання отримати високий дохід з метою приваблення заощаджень спричиняє появу спекулятивних мотивів [3].

І. Фішер зазначав, що фінансова нестабільність має тісний зв'язок з макроекономічними циклами. Зокрема, порушення економічної рівноваги відбувається внаслідок накопичення значної суми сукупного боргу в реальному секторі. Для відновлення цієї рівноваги необхідною умовою є погашення заборгованості, яке призводить до скорочення депозитної бази, зниження темпів зростання цін і виробництва, а також збільшення рівня безробіття.

На думку Х. Мінскі, в сучасній капіталістичній економічній системі цінностей фінансова структура є ендегенною і здатна піддаватися так званій турбулентності чи нестабільності, яка безпосередньо пов'язана з циклічністю в динаміці ринків та економіки загалом та може призводити до криз навіть без дії зовнішніх факторів. Його «гіпотеза фінансової нестабільності» побудована на вченнях І. Фішера про боргову дефляцію та Дж. Кейнса про поведінку інвестора в умовах невизначеності. Вчений дійшов висновку про те, що основою формування і виплати боргу є грошова маса. Банківські установи постійно перебувають у пошуку прибутку і зацікавлені у фінансуванні вигідних для них інвестиційних проєктів. Все це призводить до зменшення впливу грошової політики центрального банку і формування грошової маси ендегенного походження, що породжує кризу фінансової системи [2]. Загалом, поняття фінансової нестабільності можна інтерпретувати як нездатність фінансової системи виконувати свої функції у довгостроковій перспективі в умовах невизначеності.

На думку багатьох сучасних дослідників соціально-економічних процесів, причиною системної фінансової нестабільності у світі є, насамперед, криза духовності, що породжує низку світоглядно-політичних та морально-етичних проблем. Прагнення до фінансового успіху за будь-якої ціни часто приводить до морального розладу, коли етичні та моральні принципи ставляться на другий план під час прийняття рішень та здійснення фінансових операцій [4].

На сьогодні, як ніколи, є актуальними слова Ф. Рузвельта, які прозвучали ще під час Великої депресії про те, що бездумне прагнення отримати прибуток є не лише поганою мораллю, але й поганою економікою. Проявом сучасної духовної кризи є жага до швидкої наживи, зниження духовного і культурного рівня споживача фінансових послуг, зростання корупції, деградація в шкалі так званих особистісних планок потреб, втрата духовних орієнтирів, деморалізація, десоціалізація, розірваність свідомості тощо. Деформація цінностей, таких як обов'язок, відповідальність, свобода та порядність, призводить до переважання корисливих та споживацьких мотивів, аморальності законів та способів самореалізації. В умовах духовно виснаженого суспільства людина стає лише засобом досягнення прибутку. Така духовна атмосфера формує критичну масу, що сприяє «інверсійності логіки суспільної життєдіяльності, абсурдності поведінки людини в умовах катастрофічної ситуації, напружених соціальних відносинах та загальній депресивності» [3].

Орієнтація ціннісно-нейтральної економіки і банківського сектору на суто економічні показники призвела до зростання спекулятивного капіталу, а відсутність чи низька імплементація у суспільну свідомість чітких морально-етичних принципів співіснування різновекторних учасників фінансово-економічних процесів лише підштовхує його до віртуалізації. Майже увесь цивілізований світ зараз живе у кредит, при цьому забуваючи про спільне благо, яке вимірюється не тільки матеріальними стандартами, але й духовними цінностями, що потребує загально визнаних етичних норм. Тож, нагально необхідно змінити ситуацію, коли на першому плані стоїть отримання короткострокової вигоди, а не довгострокових переваг для суспільства цілокупно. Це може призвести до загострення економічних і соціальних проблем, а також до подальшої втрати довіри до фінансової системи загалом. Саме тому економічна глобалізація потребує морально-етичної глобалізації, яка й зможе створити умови для подальшої відкритості та транспарентності економічної системи, в тому числі й злагодженої діяльності фінансових інституцій через загальнолюдські цінності.

Список використаних джерел

1. Киселиця С. В., Шевченко В. О. Антропогенний вимір щастя у техногенному світі. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ : Видавництво «Гілея», 2018. Випуск 139. С. 103-107. URL: <https://www.academia.edu/43865631/>
2. Чирак І. Фінансова нестабільність: суть, причини виникнення і форми прояву. Світ фінансів. 2012. № 2. С. 63-73. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18496/1/%D0%A7%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BA%20%D0%86.pdf>
3. Константинова О. О. Глобальна фінансова нестабільність: варіативність підходів до трактування. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 16. 95-98. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2013/23.pdf
4. Іщенко М., Руденко І. Фінансово-економічна криза як етична проблема. Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL. 2011. № 2. С. 69-77. URL: <https://ojs.tnku.pl/index.php/rwnpie/article/download/13122/12918/>

Волошин Дмитро,
здобувач вищої освіти

Шишкіна Олена,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ ДОВІРИ ЯК ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Цифровізація є однією з ключових тенденцій сучасного світу, яка змінює всі аспекти життя суспільства, включаючи фінансові відносини. З розвитком цифрових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект, великі дані (Big Data), штучний інтелект тощо, фінансові послуги стають більш доступними, швидкими та ефективними. Однак ці зміни також породжують нові етичні виклики, особливо у сфері довіри до фінансових посередників. З огляду на це обрана тема дослідження, яке спрямоване на аналіз цих викликів з філософсько-фінансової точки зору, в контексті розгляду впливу цифрових технологій на довіру, з урахуванням етичних аспектів їх застосування та можливих шляхів подолання проблеми є актуальною в сучасних умовах розвитку національної економіки.

Фінансові послуги, які надають фінансові посередники, базуються на взаємних зобов'язаннях і очікуваннях щодо добропорядності і надійності контрагента, тобто на довірі, яка є фундаментальною складовою будь-яких фінансових відносин [1-4]. З точки зору філософії, довіра є формою соціального капіталу, який базується на взаєморозумінні, спільних цінностях та моральних принципах та включає раціональні, емоційні і етичні аспекти. У фінансових відносинах довіра є критично важливою для здійснення кредитування, інвестування та забезпечення управління активами суб'єктів підприємницької діяльності. Відсутність довіри може призвести до таких негативних наслідків, як зниження ділової активності, підвищення ризиків втрати прибутків (доходів, капіталу) та інших.

Сучасні цифрові технології суттєво змінюють ландшафт фінансових послуг, що спричинює значні зміни в ефективності, доступності та безпеці і створює нові можливості для інновацій в фінансовій сфері. До основних факторів, що спричинюють зазначені зміни ландшафту фінансових послуг вважаємо доцільним віднести: автоматизацію, доступність та інклюзивність, прозорість і відстежуваність, персоналізацію, швидкість та зручність.

Застосування цифрових технологій дозволяє автоматизувати велику кількість процесів (наприклад, автоматизація платежів, управління рахунками, надання кредитів та інвестиційних послуг тощо), які раніше вимагали залучення значних людських ресурсів. Це дало змогу фінансовим посередникам знизити операційні витрати, скоротити час обробки транзакцій і зменшити кількість помилок, що сприяло підвищенню загальної ефективності діяльності фінансових установ.

Впровадження фінансовими посередниками цифрових технологій дозволяє забезпечити доступність фінансових послуг для широкого кола людей, включаючи ті групи населення, які раніше не мали можливості доступу до традиційних фінансових, і у тому числі, банківських послуг. Наприклад, це відбувається за рахунок використання мобільних банківських додатків, онлайн-банкінгу та різноманітних фінтех-платформ, які дозволяють отримувати фінансові послуги з будь-якої точки світу й позбавляють клієнтів необхідності відвідувати фізичні відділення банків. Таке нівелювання територіально-географічного фактору позитивно впливає й на прискорення процесів надання фінансових послуг, які раніше займали багато часу. Так, наприклад, мобільні платежі та перекази можуть здійснюватися миттєво, що значно підвищує зручність для користувачів послуг.

Сучасні інноваційні технології, такі як блокчейн, забезпечують високий рівень прозорості та відстежуваності фінансових транзакцій, що підвищує довіру до фінансових операцій і знижує ризики шахрайства. Проте, надмірна прозорість може викликати питання щодо конфіденційності та захисту особистих даних, що підвищує рівень ризиків, пов'язаних із використанням даної технології.

Великі дані та штучний інтелект (ШІ) дозволяють фінансовим установам аналізувати поведінку клієнтів і надавати їм персоналізовані послуги та пропонувати продукти. Наприклад, ШІ може використовуватись для створення індивідуальних фінансових планів, рекомендацій щодо інвестицій та управління ризиками. Хоча штучний інтелект може підвищити ефективність і точність фінансових операцій, він також викликає питання щодо етичності та відповідальності, що негативно відображається на рівні довіри.

На нашу думку, вагомим етичним викликом є питання відповідальності за рішення, прийняті штучним інтелектом. У разі помилок або несправедливих рішень виникає питання, хто несе відповідальність – розробник алгоритму, оператор або фінансова установа, що використовує ШІ. Зазначене є ваговою філософською проблемою, що потребує наукового опрацювання. В цьому аспекті вважаємо доцільним встановити чіткі механізми відповідальності та підвітності, що дозволять захистити права користувачів і забезпечити довіру до фінансових посередників.

Подолання етичних викликів цифровізації потребує розробки комплексних підходів, що включають нормативно-правові, технічні та освітньо-просвітницькі заходи [2, 3].

Реалізація нормативно-правових заходів є критично важливою і передбачає розробку та впровадження нормативних стандартів, що регулюють використання цифрових технологій у фінансовій сфері і повинні включати вимоги щодо захисту конфіденційності, прозорості та етичності алгоритмічних рішень.

Розробка технічних рішень, які забезпечують захист конфіденційності і прозорість (наприклад, методи шифрування, анонімізації даних та забезпечення обґрунтованості алгоритмічних рішень), є важливою складовою подолання етичних викликів.

Підвищення обізнаності користувачів щодо питань використання цифрових технологій та їх впливу на фінансові послуги є важливим аспектом зміцнення довіри. Освітні програми і просвітницькі заходи для споживачів та професіоналів у фінансовій сфері мають включати питання етики, конфіденційності та безпеки даних.

Зазначені аспекти дозволяють стверджувати, що філософсько-фінансовий підхід до довіри в умовах цифровізації повинен ґрунтуватись на аналізі етичних аспектів, соціального капіталу та відповідальності, які пов'язані з використанням фінансовими посередниками цифрових технологій у процесі надання фінансових послуг.

Соціальний капітал, який власне й включає довіру, є критично важливим для функціонування цифрових фінансових систем. При цьому взаємна відповідальність і спільні цінності повинні бути інтегровані у технологічні платформи, які використовують фінансові посередники та споживачі фінансових послуг.

Варто зазначити, що фінансові посередники повинні враховувати не лише раціональні, але й етичні аспекти взаємодії з клієнтами, які передбачають прозорість, справедливість та захист конфіденційності. Розробка етичних алгоритмів є важливим аспектом забезпечення

довіри. З огляду на це, етичні алгоритми повинні бути прозорими, пояснюваними і підзвітними, щоб користувачі могли розуміти принципи їх роботи і бути впевненими у справедливості рішень. У свою чергу, фінансові посередники повинні нести відповідальність за використання цифрових технологій і алгоритмів, що дозволить захистити права користувачів і забезпечити довіру.

Таким чином, цифровізація фінансових послуг продукує значні переваги, але також породжує нові етичні виклики, особливо у сфері довіри до фінансових посередників. Філософський аналіз цієї надважливої категорії дозволяє глибше зрозуміти зміст і тенденції посередницької діяльності та розробити підходи для їх подолання, сприяючи тим самим сталому розвитку фінансових послуг у цифрову епоху.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія / М. В. Дубина. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
2. Bodó, B. (2021). Mediated trust: A theoretical framework to address the trustworthiness of technological trust mediators. *New Media & Society*, 23(9), 2668-2690. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1461444820939922>
3. Dembinski, P. H. (2017). *Ethics and responsibility in finance*. Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315205342/ethics-responsibility-finance-paul-dembinski>
4. Guiso, L. (2010). A trust-driven financial crisis. implications for the future of financial markets. URL: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/13657/ECO_2010_07.pdf

Глазков Андрій,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Попова Любов,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

ФІЛОСОФСЬКІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ

Сучасні виклики та гостра конкуренція впливають на зростання ризиків функціонування всіх суб'єктів господарювання. Особливо це характерно для страхового сектору, оскільки страховий бізнес відрізняється високою ризиковістю і страхові компанії крім власних ризиків беруть на себе ризики, пов'язані з кожним клієнтом.

Тому страхові компанії змушені управляти ризиками як своїх клієнтів, так і власними ризиками. Для цього необхідно в страхових компаніях забезпечити формування інтегрованої системи управління ризиками бізнес процесів і формування відповідного рівня корпоративної культури. Процес управління ризиками складається з низки етапів, які включають ідентифікацію, аналіз, оцінку, моніторинг та передачу ризиків, що дозволяє невпинно поліпшувати результати діяльності страховика. Впроваджуючи систему управління ризиками, страхова компанія може суттєво зменшити непередбачені втрати та ефективно розподілити ресурси. Це також покращує комунікацію та надає можливість керівництву страховика володіти поточною інформацією про загрози, з якими може зіткнутися страховик, тим самим, забезпечуючи прийняття ефективних рішень.

Варто зазначити, що у страховому сегменті існують суттєві проблеми з підвищенням рівня якості страхових послуг, подальшим підвищенням рівня безпеки і особливо з удосконаленням методів ризик-менеджменту для збільшення рентабельності страхового бізнесу, а також застосування міжнародних стандартів у цій галузі. Страхові компанії часто включають процедури ризик-менеджменту у свої плани для підвищення ефективності та збільшення прибутку. Страховики у процесі своєї діяльності також враховують, що деякі

страхові послуги мають набагато нижчий страховий ризик, ніж інші, тоді як деякі страхові послуги мають набагато вищий страховий ризик.

Отже, виділимо основні ризики з якими стикаються страхові компанії у своїй діяльності. Серед них є:

- неправильна оцінка ризиків у процесі підписання договорів страхування;
- фінансові ризики, які супроводжують діяльність страховика;
- велика кількість страхових виплат, що пов'язана з великою кількістю страхових випадків в одному регіоні;
- міни у законодавчому регулюванні страхового ринку;
- значні зміни кон'юнктури на ринку страхових послуг та ін.

Небезпечним є ризик, пов'язаний з можливістю виникнення збитків через неправильну оцінку ризиків при укладенні страхових полісів. Якщо страхова компанія надто оптимістично оцінить ризики або недооцінить їх, це може призвести до фінансових втрат.

Страхові компанії також стикаються з фінансовими ризиками, пов'язаними з коливаннями на фінансових ринках, змінами валютних курсів, процентних ставок тощо. Ці ризики можуть впливати на фінансову стабільність компанії.

Страхові компанії покривають ризики, пов'язані з природними катастрофами, такими як землетруси, повені, урагани, пожежі тощо. Це може призвести до значних витрат на виплату страхових виплат у разі настання таких подій.

Зміни у вітчизняному законодавстві та регулюванні страхового ринку можуть також становити ризик для страхових компаній. Нові правила та вимоги можуть вплинути на їхню діяльність, фінансовий стан та конкурентоспроможність.

Конкуренція на ринку страхування може бути ще одним видом ризику для страхових компаній. Переваги конкурентів, зміни в цінах або умовах страхування можуть впливати на прибутковість та позицію на ринку.

Це лише декілька основних видів ризиків, які супроводжують діяльність страхових компаній. Для успішного управління цими ризиками важливо мати ефективну систему ризик-менеджменту та стратегії для їх мінімізації.

Страхові компанії використовують різні техніки для управління ризиками. Страхова компанія з будь-яким ступенем ризику повинна формувати власну філософію щодо управління ними, яка формує індивідуальний підхід до методів управління ризиками. Методи, які використовуються для управління ризиками відповідно до них, включають: запобігання збиткам і контроль, фінансування збитків і уникнення ризиків.

Тому важливим є правильний філософський підхід до ризик-менеджменту в страхових компаніях, який може бути використаний при дослідженні різних перспектив розвитку страхового ринку. Одним із можливих підходів є етичний підхід, який розглядає ризик-менеджмент з точки зору моральних цінностей та принципів. Цей підхід може включати обговорення питань справедливості, відповідальності та довіри у контексті прийняття рішень страховиком про управління ризиками.

Інший можливий філософський підхід – це онтологічний підхід, який досліджує сутність ризику страховика та його взаємозв'язок з існуючими реаліями страхового ринку. Цей підхід може допомогти страховим компаніям краще зрозуміти природу ризиків, їх походження та можливі наслідки.

Крім того, філософський підхід до ризик-менеджменту страхових компаній може включати в себе вивчення епістемологічних аспектів, таких як природа знань про ризики, їх обмеження та невизначеність. Цей підхід може сприяти розвитку більш ефективних методів оцінки та управління ризиками в страхових компаніях.

Особливо важливим є використання філософських підходів до ризик-менеджменту в страхових компаніях, оскільки вони мають свої особливості порівняно з іншими галузями бізнесу через специфіку їх діяльності. Страхові компанії функціонують у галузі, де ризики та невизначеність є невід'ємними частинами бізнесу. Вони пов'язані з можливими збитками, стихійними лихами, медичними витратами тощо. Ризики у страховому бізнесі можуть бути складними та різноманітними.

Оцінка ризиків у страхових компаніях є ключовим етапом ризик-менеджменту. Вони повинні аналізувати та оцінювати ризики, пов'язані з покриттям страхових полісів, визначати

ймовірність настання подій та можливі збитки. До того ж у страхуванні важливе місце займає людина. Працівники страховика володіють необхідними знаннями та навичками у галузі ризик-менеджменту, що має велике значення для успішного управління ризиками.

Страхові компанії використовують стратегію диверсифікації ризиків для зменшення загального ризику. Це означає розподіл ризиків між різними видами страхування та географічними регіонами.

Страховий сектор піддається суворому регулюванню та нагляду з боку державних органів. Страхові компанії повинні дотримуватися законодавства щодо капіталовкладень, фінансової стабільності та інших аспектів діяльності.

Ці особливості ризик-менеджменту в страхових компаніях показують, що цей процес вимагає специфічних, у тому числі філософських підходів та стратегій, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності та захисту інтересів клієнтів.

Таким чином, використання ретельно підібраних філософських принципів до ризик-менеджменту в страхових компаніях дозволяє з'ясувати конкретну ситуацію в її цілокупності із соціумом, краще зрозуміти складність та багатогранність процесу управління ризиками, що, своєю чергою, може сприяти покращенню стратегічної зорієнтованості та практичної діяльності страховика.

Список використаних джерел

1. Беспалова А. Г. Управління ризиками страхової компанії. *Фінанси, облік, банки*. №1(24). 2019. С. 8-16.
2. Ваніна Д. А. Методи управління ризиками в страхових організаціях. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 3. С. 16–28.
3. Панченко О., Холявко Н., Колоток М. Страхова грамотність населення як ключова умова розвитку страхового ринку. Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. Національний університет «Чернігівська політехніка». Чернігів. НУ «Чернігівська політехніка». 2021. №4(28). С. 194-202.

Даньков Андрій,
здобувач вищої освіти

Шишкіна Олена,
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Киселиця Світлана,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ФІЛОСОФІЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

В умовах глобалізації світової економіки та посилення тенденції до цифровізації, фінансові відносини, що пов'язують всіх учасників ринкових відносин все більше ускладнюються. Цифрова трансформація змінює способи функціонування та взаємодії економічних систем. Нові технології, такі як блокчейн та Інтернет речей, штучний інтелект, машинне навчання та інші, не лише прискорюють економічний розвиток, але й породжують нові фінансові ризики та виклики, які потребують філософського осмислення. Саме філософський аналіз дозволяє якнайточніше відтворити глибинні причини та наслідки таких відносин і трансформацій, а також визначити ключові принципи та цінності, які лежать в основі фінансово-економічної безпеки в будь-якій країні сучасного глобального світу.

Мета даного дослідження полягає в розкритті філософських аспектів організації фінансово-економічної безпеки в умовах цифрової економіки, що передбачає: з'ясування основних концепцій та термінів, пов'язаних з філософією фінансово-економічної безпеки та цифровою економікою; аналіз етичних та соціальних аспектів цифрової трансформації; визначення ключових викликів та ризиків, пов'язаних з впровадженням цифрових технологій у фінансовій сфері, здатних посилити загрози фінансово-економічній безпеці.

На першому етапі нашого дослідження зупинимось на термінологічній сутності таких понять, як «фінансово-економічна безпека» та «цифрова економіка». Під фінансово-економічною безпекою будемо розуміти стан, при якому фінансова система та економіка в цілому мають стабільність, витривалість та захищеність від різних внутрішніх та зовнішніх

загроз [1, 2]. Цифрова економіка визначається як економічна система, в якій цифрові технології відіграють ключову роль у створенні та розподілі цінності.

Зазначені визначення даних понять є загальноприйнятними, однак, на нашу думку, застосування філософського підходу до поняття безпеки, який може включати розгляд його в контексті етики, соціології та політики, дозволяє більш глибоко зрозуміти причини та наслідки фінансових криз та інших загроз безпеці. Філософське розуміння поняття «цифрова економіка» може охоплювати аналіз його впливу на різні аспекти суспільства, включаючи економіку, політику, культуру та етику, що також дозволить більш ґрунтовно підійти до наукового опрацювання зазначеної теми дослідження.

В ході наукової роботи нами було узагальнено різні філософські підходи до аналізу фінансово-економічної безпеки в умовах цифрової економіки та структуровано їх переваги і недоліки (рис.1). Застосування зазначених філософських підходів до аналізу і оцінки рівня фінансово-економічної безпеки дозволить посилити наукові узагальнення і висновки і надати практичні рекомендації суб'єктам господарювання різних організаційно-правових форм.

Рис 1. Філософські підходи до аналізу фінансово-економічної безпеки
Джерело: розроблено на основі [1, 2].

Другим етапом нашого дослідження є аналіз етичних та соціальних аспектів цифрової трансформації для фінансових систем, до яких на нашу думку варто віднести наступні: приватність та захист даних, етика використання даних, кібербезпека, екологічні наслідки [3].

Цифрова трансформація призводить до значного збільшення обсягів даних, що збираються та обробляються у фінансових системах й стосуються всіх, без винятку економічних суб'єктів. Це породжує загрози безпеки приватності та особистих даних клієнтів, недостатній захист яких може призвести до можливого зловживання особистою інформацією. Використання алгоритмів штучного інтелекту та машинного навчання у фінансових системах може породжувати етичні питання щодо справедливості та дискримінації. Наприклад, рішення, які приймаються на основі алгоритмів, можуть бути несправедливими або призводити до виникнення виключень для певних соціальних груп. Зростання використання цифрових технологій збільшує загрозу кібератак та кіберзлочинності, що може призвести до втрати довіри до фінансових установ, фінансових втрат та порушення стабільності ринків. Використання цифрових технологій може мати серйозні екологічні наслідки через збільшення споживання енергії та викиди вуглецю, що потребує розробки і провадження системи умов і вимог щодо відповідального використання ресурсів та мінімізації впливу на навколишнє середовище.

Зазначені аспекти важливо враховувати при розробці та впровадженні цифрових рішень у фінансових системах для забезпечення фінансово-економічної безпеки і сталого розвитку економіки.

Третім етапом дослідження є визначення ключових викликів та ризиків, пов'язаних з впровадженням цифрових технологій у фінансовій сфері. На нашу думку, цифровізація фінансової сфери вносить значні перетворення та може викликати ряд викликів та загроз для фінансової безпеки. Найбільш значущими загрозами і ризиками вважаємо наступні: значний ріст кіберзлочинності (хакерські атаки, фішинг, викрадення даних тощо), що може призвести до втрати коштів, порушення довіри та збитків; технологічні ризики, спричинені складнощами нових технологій, можливостями виникнення програмних помилок тощо; загрози конфіденційності та захисту даних; регуляторні та правові ризики, які спричинені необхідністю перегляду та адаптації правових та регуляторних меж для забезпечення відповідності і безпеки використання цифрових технологій у фінансовій сфері тощо.

Проведене дослідження зазначених концепцій та термінів, пов'язаних з філософією фінансово-економічної безпеки та цифровою економікою; опрацювання етичних та соціальних аспектів цифрової трансформації; аналіз ризиків і загроз на основі філософського підходу допоможе зрозуміти значний спектр викликів, які виникають внаслідок цифровізації фінансової сфери та розробити стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки, що має стати об'єктом подальших наукових робіт.

Список використаних джерел

1. Chicken, J. C., & Posner, T. (1998). *The philosophy of risk*. Thomas Telford. URL: <https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=srhz00Bke7kC&oi=fnd&pg=PA2&dq=risk%2Bphilosophy%2Bsecurity&ots=kFbHTBgjSY&sig=M0eSMf6oOHGQjf78t20Bgb7PXRY>
2. Lewens, T. (Ed.). (2007). *Risk: philosophical perspectives*. Routledge. URL: <https://www.google.com/books?hl=uk&lr=&id=EVt9AgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=risk%2Bphilosophy%2Bsecurity&ots=rOULfmDLdp&sig=1axmcMG1AcvxU23pTv3nWQPpCEQ>
3. Шишкіна О. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Вип. 19. Т.2. С. 130 – 143.

Зеленська Олена,
кандидат економічних наук, професор, завідувачка кафедри туризму
Равлюк Андрій,
здобувач наукового ступеня доктор філософії
Руснак Денис,
здобувач наукового ступеня доктор філософії
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Важливою умовою ефективного функціонування економіки України є здійснення процесів регулювання та стимулювання діяльності туристичної сфери України та її регіонів. Для того щоб вітчизняні та регіональні туристичні ринки зайняли гідні позиції у структурі світових туристичних ринків, слід подолати чималу кількість проблем, пов'язаних з відсутністю стійких інноваційних векторів розвитку туристичної сфери, зменшенням клієнтського інтересу до туристичних об'єктів з боку внутрішніх та зовнішніх туристів, загостренням низки соціально-економічних наслідків, які гальмують відтворення будь-якої ринкової структури тощо.

Туристична сфера в Україні має великий потенціал для розвитку, але її сталий розвиток потребує ефективного фінансового забезпечення. Забезпечення сталого розвитку туристичної сфери сприятиме збалансованому розвитку країни загалом та її регіонів, збереженню природних та культурних цінностей, покращенню інфраструктури та підвищенню якості послуг для туристів [1-4]. Важливість та значущість дослідження окреслених проблем зумовили вибір теми наукового дослідження, яке має на меті дослідити основні принципи забезпечення сталого розвитку туристичної сфери України в умовах ризику і невизначеності.

Туристична сфера здатна створювати нові робочі місця, сприяти розвитку малого та середнього бізнесу, а також залучати іноземні інвестиції. В цьому аспекті вважаємо, що дослідження принципів сталого розвитку дозволить створити надійну основу для довгострокового економічного зростання, зменшуючи при цьому негативний вплив зовнішніх і внутрішніх ризиків.

Сталий розвиток туристичної сфери передбачає відповідальне використання природних ресурсів та збереження культурної спадщини [3,4]. В умовах ризику та невизначеності, наявності екологічних загроз, у тому числі, породжених воєнними діями на значній частині території України, соціально-політичною нестабільністю та іншими ризикоформуючими чинниками, необхідність вирішення зазначених проблем набуває особливого значення. Тому наукове дослідження даної сфери дозволить виявити основні принципи, які дозволять мінімізувати негативний вплив виявленої проблематики. Крім того, умови ризику та невизначеності, зокрема глобальні економічні коливання, політична нестабільність або зміни клімату, можуть суттєво впливати на туристичну сферу. Дослідження принципів сталого розвитку дозволить розробити механізми, які допоможуть зменшити негативний вплив цих ризиків, забезпечуючи стабільність і адаптивність туристичної галузі до викликів і загроз навколишнього середовища.

Розвиток туризму впливає на соціальну сферу, зокрема на покращення якості життя територіальних громад через врахування інтересів і потреб місцевого населення, тим самим, сприяючи соціальній стійкості і зниженню соціальної напруги у суспільстві. В умовах ризику та невизначеності, таких як економічні кризи або пандемії, це стає особливо важливим. Тож ключові правила забезпечення сталого розвитку соціальної сфери також мають бути враховані під час формування стратегічних і тактичних планів розвитку.

Сталий розвиток стимулює впровадження інноваційних рішень та розвиток інфраструктури, що є критичним у сучасних умовах. Інновації в туристичну сферу можуть включати впровадження нових технологій, розвиток екологічно чистих видів транспорту, модернізацію готелів і туристичних об'єктів. Врахування цих аспектів у побудові основних принципів забезпечення сталого розвитку дозволить Україні залишатися конкурентоспроможною на глобальному ринку туризму.

Крім того, дослідження принципів сталого розвитку дозволить адаптувати найкращі міжнародні практики до українських реалій, що включає впровадження стандартів

екологічного управління, стратегій управління ризиками, а також механізмів фінансування сталого розвитку [5]. Зазначені аспекти сприятимуть покращенню якості туристичних послуг та підвищенню привабливості України як туристичного напрямку.

На основі вищевикладеного, до основних принципів сталого розвитку туристичної сфери, які мають стати базою створення оптимальних управлінських рішень, здатних забезпечити сталий розвиток туристичної сфери вважаємо доцільним віднести принципи системності, цілепокладання, компетентності, зворотного зв'язку, соціальної спрямованості та координованості.

Сутність *принципу системності* полягає у тому, що під час забезпечення сталого розвитку туристичної сфери її об'єкти та суб'єкти розглядаються як єдине ціле, але при цьому кожний з них розглядається як відкрита система, яка теж має свої складові.

Принцип цілепокладання полягає у визначенні напрямку розвитку туристичної сфери в перспективі, до дозволяє створити установки та цілі функціональним елементам туристичної сфери.

Принцип компетентності передбачає виконання учасниками туристичного бізнесу обов'язків щодо надання повного і якісного спектру туристичних послуг.

Принцип соціальної спрямованості передбачає орієнтацію суб'єктів туристичної сфери на створення робочих місць, підвищення якості життя, зниження соціальної напруги тощо.

Принцип координованості має передбачати наявність відповідних зв'язків та відносин між учасниками туристичної сфери.

Принцип зворотного зв'язку передбачає створення каналів постійного та своєчасного надходження інформації про стан об'єктів та дії суб'єктів туристичної сфери з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Таким чином, дослідження принципів забезпечення сталого розвитку туристичної сфери України в умовах ризику та невизначеності є надзвичайно важливим для забезпечення довгострокової стійкості та конкурентоспроможності даної галузі та розробки і впровадження ефективних стратегій, які враховуватимуть економічні, екологічні та соціальні аспекти, забезпечуючи розвиток даної галузі в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кожухівська Р. Б. Менеджмент економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємств туристичної індустрії у регіонах України. Сталій розвиток економіки. 2013. № 4. С. 107–110.
2. Колосінська М. І., Ротар А. Є. Перспективи розвитку туристичної сфери в Україні. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2017. № 18. С. 34–37. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_18\(2\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_18(2)_8)
3. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Харків: Видавництво НУЦЗУ. 2017. С. 153.
4. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : [колект. монографія] / за наук. ред. Л. Ю. Матвійчук. Луцьк : РВ Луцького НТУ, 2019. 324 с.
5. Петрасов И. Концепція стійкого розвитку у контексті світового туризму. URL : http://tourlib.net/books_tourism/petrasov2-2.htm.

Кіронда Ігор,
здобувач вищої освіти

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Шпомер Тетяна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Процеси цифрової трансформації, що відбуваються як у світовій, так і у національній економіці суттєво позначаються на всіх видах діяльності, в яких задіяні держава, юридичні та фізичні особи. Сутність цифрової трансформації полягає у використанні цифрових

технологій для оптимізації бізнес-процесів, покращення взаємодії з клієнтами, збільшення продуктивності та конкурентоспроможності суб'єктів реального і фінансового секторів національної економіки. Цифрова трансформація передбачає впровадження інноваційних цифрових рішень, які дозволяють збирати та аналізувати значні масиви даних, автоматизувати процеси їх оцінки, покращувати комунікацію та допомагають розвитку нових продуктів і послуг. Результатом цифрової трансформації є підвищення гнучкості національної економіки, зростання швидкості виготовлення продукції (виконання робіт, надання послуг), що сприяє загальному економічному зростанню та розвитку суспільства.

Цифрова трансформація суттєво впливає на інвестиційну інфраструктуру, що являє собою комплекс інституцій, інструментів, ринків та систем, які виступають фундаментальною основою підтримки інновацій, забезпечують ефективне залучення та розподіл капіталу, стимулюють розвиток секторів національної економіки.

Інвестиційна інфраструктура суттєво змінюється під впливом цифрових технологій, що спричинює потребу як у фінансово-економічному, так і у філософському осмисленні цього процесу. Зокрема, розвиток процесів цифрової трансформації інвестиційної інфраструктури породжує нові етичні, соціальні та правові питання, які потребують філософського аналізу (наприклад, питання інтелектуальної власності, конфіденційність даних, регулювання цифрових ринків тощо) [1, 2]. Крім того, філософський погляд на цифрову трансформацію інвестиційної інфраструктури може допомогти розкрити глибинні причини та наслідки цього процесу, а також сприяє розробці ефективних стратегій управління цими змінами і перетвореннями.

Розглянемо основні філософсько-праксеологічні аспекти цифрової трансформації інвестиційної інфраструктури, зосереджуючись при цьому на змінах економічного мислення, етичних викликах, довірі, справедливості, впливовості на соціальну структуру тощо.

Цифрова трансформація інвестиційної інфраструктури докорінно змінює традиційні моделі економічного мислення. Передусім це пов'язано формою активів – об'єктів інвестиційних вкладень, які раніше переважно мали фізичну форму (земля, нерухомість, основні засоби тощо), а нині частина з них набула цифрового вигляду. За цифрових активів, таких як криптовалюти та блокчейн, інвестиційні можливості стають більш абстрактними і децентралізованими, що значно змінює основу економічних теорій, які базувалися на матеріальних цінностях і фізичних ресурсах. Філософське дослідження цих перетворень ставить під сумнів традиційні підходи до пізнання таких категорій, як «вартість», «обмін», «капітал». Так, наприклад, цінність криптовалют значною визначається колективною вірою у їхню вартість, а не їх фізичною корисністю. Це змушує переосмислити такі фундаментальні економічні поняття, як «гроші», «власність» та «багатство», і вимагає нових філософських підходів до розуміння економіки.

Цифровізація інвестиційної інфраструктури окрім змін економічного мислення продукує і етичні питання, які, серед іншого, стосуються конфіденційності та приватності інвестиційних даних і вкладень при одночасному забезпеченні прозорості ринків. На нашу думку ця цікава і складна проблема потребує ґрунтовного філософського вивчення, що може стати об'єктом подальших наукових досліджень.

Ще одним важливим етичним викликом сучасності є питання рівності доступу до інвестиційних можливостей. Цифрова трансформація може продукувати нові бар'єри для тих, у кого не має доступу до сучасних технологій та/або необхідних знань для їх використання, що піднімає питання отримання рівних можливостей для всіх учасників ринку, а також забезпечення соціальної справедливості.

Поняття довіри є одним із центральних філософських аспектів в контексті дослідження питань цифрової трансформації. Довіра в інвестиційній діяльності традиційно базувалася на міжособистій взаємодії, репутації та регулюючих інституціях [3]. У цифровому світі рівень довіри визначається застосуванням інноваційних технологій (наприклад, блокчейн), які забезпечують прозорість і незмінність даних. Однак, варто зазначити, що самі по собі технології не можуть гарантувати довіру. На нашу думку проблема формування довіри має розглядатися комплексно і передбачати врахування таких складових довіри, як довіра до

розробників, які створюють ці технології, і довіра до компаній, які їх використовують. Зазначене створює нові виклики для філософського аналізу довіри, оскільки технологічна довіра є більш абстрактною і менш особистісною, ніж традиційні форми довіри.

Цифрова трансформація інвестиційної інфраструктури робить інвестиційні можливості більш доступними для широких верств населення. Наприклад, різні платформи для онлайн-інвестицій та краудфандинг дозволяють фізичним особам інвестувати в проекти, до яких раніше мали доступ лише великі інвестори [4]. Такі трансформації продукують глибокі світоглядні зміни (особливо з точки зору справедливості та доступності). Зокрема, цифровий розрив між тими, хто має доступ до новітніх технологій і тими, хто не має, здатен поглиблювати проблему нерівності. Тож викликає філософське питання щодо розробки і впровадження державою політико-правових та соціально-економічних заходів для зменшення нерівності і забезпечення справедливого доступу до інвестиційних можливостей у цифрову епоху.

Вищезазначені аспекти дозволяють стверджувати, що цифрова трансформація також впливає на соціальну структуру та культуру. Зокрема, впроваджені технологічні інновації змінюють спосіб взаємодії людей між собою та з ринковими інституціями, оскільки інвестиційні рішення все частіше приймаються на основі даних і алгоритмів. Це призводить до змін у соціальній динаміці, де традиційні соціальні мережі та взаємовідносини поступаються місцем автоматизованим системам і цифровим платформам. Філософський аналіз цього феномену дозволить зосередитися на дослідженні таких змін та виявленні особливостей їхнього впливу на соціальну згуртованість і взаємну підтримку в суспільстві.

Таким чином, цифрова трансформація інвестиційної інфраструктури є багатограним процесом, що вимагає глибокого філософського аналізу. Зміни в економічному мисленні, етичні виклики, питання довіри, справедливості, впливовості, соціальних наслідків від діяльності є ключовими аспектами, які потребують ґрунтовного наукового опрацювання. Серед іншого це пов'язано із такими технологічними інноваціями як блокчейн, штучний інтелект та інші, які з одного боку відкривають нові можливості, а з іншого – продукують нові ризики і загрози, мінімізація і нейтралізація яких потребує врахування численних причинно-наслідкових зв'язків і виваженого філософсько-праксеологічного підходу. На нашу думку, успішна цифрова трансформація інвестиційної інфраструктури потребує не лише розробки і реалізації інноваційних техніко-технологічних рішень, але й глибокого розуміння фінансових і філософських важелів та етичних імперативів, які мають супроводжувати зазначені процеси.

Список використаних джерел

1. Romero, D., Flores, M., Herrera, M., & Resendez, H. (2019, June). Five management pillars for digital transformation integrating the lean thinking philosophy. In 2019 IEEE International conference on Engineering, technology and Innovation (ICE/ITMC) (pp. 1-8). IEEE. URL: https://www.researchgate.net/profile/David-Romero-32/publication/333907572_Five_Management_Pillars_for_Digital_Transformation_Integrating_the_Lean_Thinking_Philosophy/links/642c9927609c170a13f374b6/Five-Management-Pillars-for-Digital-Transformation-Integrating-the-Lean-Thinking-Philosophy.pdf
2. Sebayang, A. F., & Sebayang, L. K. (2020). Infrastructure investment and its impact to regional development. *Economics Development Analysis Journal*, 9(3), 269-280. URL: <https://journal.unnes.ac.id/sju/edaj/article/download/38859/16811>
3. Bodó, B. (2021). Mediated trust: A theoretical framework to address the trustworthiness of technological trust mediators. *New Media & Society*, 23(9), 2668-2690. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1461444820939922>
4. Strohmaier, D., Zeng, J., & Hafeez, M. (2019). Trust, distrust, and crowdfunding: A study on perceptions of institutional mechanisms. *Telematics and Informatics*, 43, 101252. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585319302254>

Корнієць Юрій,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Попова Любов,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

Фінансова безпека страхових компаній полягає в їх здатності ефективно управляти фінансовими ризиками, забезпечувати платоспроможність та надійно виконувати свої функції на ринку страхування. Сутність фінансової безпеки страхових компаній полягає в організації належного рівня капіталу, який дозволяє покривати зобов'язання та витрати у разі виникнення страхових подій, у здатності вчасно виконувати фінансові зобов'язання та забезпечувати платоспроможність, а також у адекватному оцінюванні та керуванні ризиками, пов'язаними зі страховими операціями та інвестиціями.

Для цього страховики повинні формувати резерви коштів для покриття майбутніх страхових зобов'язань та виплачувати відшкодування, ефективно управляти активами та пасивами за рахунок оптимізації балансу для забезпечення стабільності та прибутковості компанії. У забезпеченні фінансової безпеки страхових компаній важливу роль відіграє система внутрішнього контролю та аудиту, що гарантує точну фінансову звітність та виявлення можливих фінансових ризиків, а також дотримання всіх законодавчих вимог та нормативних актів, що стосуються страхової діяльності.

У цілому, фінансова безпека страхових компаній забезпечує їх здатність виконувати фінансові зобов'язання та забезпечувати стійкість у випадку негативних фінансових подій.

Таким чином, складові системи фінансової безпеки страхових компаній включають:

- ✓ капіталізацію;
- ✓ управління резервами;
- ✓ управління ризиками;
- ✓ управління ліквідністю;
- ✓ інвестиційну політику;
- ✓ фінансовий аудит.

Ці складові сприяють організації надійної системи фінансової безпеки страхової компанії, дозволяють їй ефективно управляти ризиками і забезпечувати стабільний фінансово-економічний стан.

Серйозною загрозою фінансовій безпеці страхових компаній є шахрайство. Шахрайство у сфері страхування є міжнародною проблемою, яка стосується страхування як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Шахрайство, корупція та багато інших проблем, пов'язаних із інформаційними даними, загрожують фінансовій безпеці страховиків.

Отже, існує безліч чинників, які можуть впливати на фінансову безпеку страхових компаній. Високий рівень конкуренції на ринку страхування часто призводить до зниження страхових премій, що може суттєво погіршити фінансові результати компанії. Надмірна концентрація ризиків у певних галузях збільшує вразливість компанії та, відповідно, зменшує її стійкість щодо запобігання негативним подіям. Низька дохідність інвестицій або великі втрати можуть погіршити фінансове положення компанії. Негативна зміна рейтингу також очевидно впливає на доступність капіталу та довіру клієнтів. Зміни в законодавстві, що регулюють страхову діяльність, можуть впливати на фінансову безпеку компаній шляхом зміни вимог до капіталу, резервування та інших аспектів діяльності. Економічні коливання, такі як рецесії або фінансові кризи, можуть вплинути на платоспроможність та попит на страхові послуги.

Це лише деякі з факторів, які можуть впливати на фінансову безпеку страхових компаній. Комплексний погляд на всі аспекти діяльності компанії допоможе забезпечити її стабільну функціонуючу систему фінансової безпеки.

Отже, філософія формування фінансової безпеки страхових компаній спрямовується на забезпечення фінансової стійкості, управління та диверсифікації страхового портфелю. Основні принципи цієї філософії повинні забезпечувати ретельний аналіз ризиків, з якими вони можуть стикатися і розробляти стратегії для їх управління, забезпечувати достатню кількість капіталу, щоб виплатити відшкодування за укладені договори страхування, страхові компанії повинні розподіляти свої інвестиції на різноманітні активи, щоб зменшити ризики та забезпечити стабільний дохід. Важливо щоб страхові компанії мали ефективну систему управління ризиками, яка дозволяє вчасно виявляти та зменшувати можливі загрози для фінансової стабільності.

Загалом, філософія формування фінансової безпеки страхових компаній базується на принципах прозорості і відкритості, ефективного управління ризиками, фінансової стійкості, обережності, інноваційності, відповідальності перед клієнтами та іншими зацікавленими сторонами.

Відповідно до цих принципів, страхові компанії повинні організувати прозору систему фінансування і звітності, щоб забезпечити довіру клієнтів та інших зацікавлених суб'єктів взаємодії. Страховики повинні мати систему управління ризиками, яка дозволяє ідентифікувати, оцінювати та керувати ризиками в ефективний спосіб і достатню капіталізацію, щоб витримати періоди фінансової турбулентності та вчасно виплатити суми страхових відшкодувань. Філософія діяльності страховиків повинна бути спрямована на розподіл ризиків шляхом інвестування в різноманітні активи та види страхування, а керівництво та співробітники повинні бути перманентно готовими до змін і впровадження нових технологій та підходів для поліпшення результатів своєї діяльності. Основною засадою діяльності страховиків повинна стати клієнтоорієнтованість – це означає, що страхова компанія має ставити інтереси клієнтів на перше місце й надавати їм якісний сервіс та захист.

Ці принципи допомагають страховим компаніям забезпечити стабільність, ефективне управління ризиками та задоволення потреб клієнтів, а значить і належну фінансову безпеку.

Список використаних джерел

1. Гончаренко А. С., Зачосова Н. В., Коваль О. В. Стратегічні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки страхових компаній у контексті розвитку конкурентоспроможного ринку страхових послуг. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2020. Серія Економічні науки (№ 2). С. 160–168. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/4035/1/visnik2020-2_160-168.pdf

2. Омельчук Л. В. Сутнісні характеристики економічної безпеки страхової компанії з позиції теорії безпекознавства. Ефективна економіка. 2018. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6621>

3. Ostrovska N., Popova L., Pylevych D., Panchenko O., Kozlianchenko O., Bazilinska O. Development of the Financial Services Market in the Conditions of Economic Turbulence International Journal of Computer Science and Network Security, VOL.22 №.1, January 2022 P. 509-516.

Лаврів Андрій,

здобувач вищої освіти,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Щур Роман,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Киселиця Світлана

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

КЛАСИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ У РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ситуація в бюджетній сфері є мінливою, фінансування всіх без винятку соціальних програм, покладено на кошти грантодавців, саме тому гостро постає питання збереження

економічної стабільності, конкурентоспроможності та посилення впливу на фінансову систему задля досягнення високих показників соціально-економічного розвитку [1]. Фундаментальним фактором розвитку та стабілізації бюджетного інвестування є макроекономічна ситуація в країні. Таким чином, бюджетне інвестування – це вибір регулятора між направленням агрегованих фінансових потоків у соціальну сферу, або в реальний сектор економіки для підвищення його конкурентоспроможності.

Наразі у визначенні поняття бюджетне інвестування можемо побачити відображення тенденцій класичного раціоналізму такими, як вони зафіксовані в історії філософії починаючи із XVII сторіччя [2]. Класичний раціоналізм – це філософська категорія, що наголошує на першості і компетентності логічного ходу міркування в пошуках істини [5]. Саме за часів встановлення класичного раціоналізму відбувається розподіл досліджуваного процесу або явища на менші складові, застосування наукових розрахунків, для вирішення поставлених перед дослідником-філософом завдань.

На основі загальноновизнаного тлумачення класичного раціоналізму, можемо стверджувати, що однією з головних функцій бюджетного інвестування є економічне регулювання та визначення джерел, методів та інструментів залучення фінансових ресурсів до бюджетів різних рівнів і формування напрямів їх витрат для досягнення визначених цілей економічної політики, окремо взятої адміністративної одиниці – області, міста, району. Бюджетне інвестування є основою стабілізації економічних процесів та є стимулом для зростання і проведення перебудови національного господарства до вимог сучасності з урахуванням раціональних складових даного процесу [3].

Бюджетне інвестування спрямоване на розвиток інфраструктури територій та державних підприємств, на фінансову підтримку організацій, що реалізують інвестиційні проекти для забезпечення соціально-економічних програм розвитку України. Важливість бюджетного інвестування як процесу полягає в тому, що держава бере пряму участь у всіх етапах і може корегувати суму інвестицій і перерозподіляти їх, якщо якийсь елемент процесу модифікується. Розвиток продуктивних сил, патентування об'єктів інтелектуальної власності, розвиток підприємств та удосконалення професійної робочої сили – це неповний перелік напрямів, де державна інвестиційна підтримка вкрай необхідна [4].

Урядом було розроблено та втілено «Державну програму активізації розвитку економіки», яка охоплює всі складові фінансової системи: державні фінанси, банківська система, фондовий ринок тощо. Кредитні установи, які здійснюють кредитування економіки, поступово можуть знизити ризики кредитування стратегічно важливих галузей і представлених державою підприємств і установ та наростити свої кредитні портфелі за рахунок гарантованого доступу до засобів рефінансування НБУ.

Таким чином, раціональне використання фінансового ресурсу має забезпечити українські підприємства довгостроковими кредитними коштами, а банківська система прогностично збільшить вартість капіталу та покращить показники рентабельності. Така колаборація вигідна як бізнесу і державі, так і міжнародним інвесторам, чії кошти будуть захищені, а інвестиції будуть гарантовано повернуті в строк, що обумовлений в міжнародних угодах.

Вище висвітлені філософські позиції класичного раціоналізму показують свою ефективність в різних сферах бюджетного інвестування в Україні. Раціоналістичне начало в цьому випадку не є приватною чи державною власністю, це – доробок громадськості, оскільки людське раціоналістичне мислення не в змозі збагнути повної істини, проте, якщо воно сприймає істини вірою, для себе воно набуває великої досконалості. «Віра, так би мовити, освячує зміст чуттєвих даних і надає підстави для узагальнень, де панує раціональне мислення» [6]. Тож, державницька позиція на основі розвиненого раціонального мислення відповідальних людей відкриває нові можливості емпіричного дослідження різних процесів, основа яких – це математичне обґрунтування будь-якої державної програми розвитку та визначення її основних кількісних і якісних складників.

Список використаних джерел

1. Затонацька Т. Г. Бюджетні інвестиції в реальний та людський капітал як інструмент впливу на соціально-економічний розвиток країни. Наукові праці НДФІ. 2008. № 1 (42). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gumnpndfi/2008_1/statti/086-100-Zatonatcka

2. Рожко О. Д. Інноваційно-інвестиційна спрямованість бюджетної політики України. *Фінанси України*. 2011. № 1. С. 64–73.
3. Колодій Ю. С. Формування державних програм соціально-економічного розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. – 2012. – № 22.5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlntu/22_5/212_Kol.pdf
4. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ynvestyc_polityka-5b7ef.pdf
5. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
6. Киселиця С. В. Епістемологічне підґрунтя віри. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. Вип. 11. С. 211-223. https://www.academia.edu/43866477/_Epistemological_foundation_of_belief_

Михайлов Сергій,

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Київський кооперативний інститут бізнесу і права (м. Київ, Україна)

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Еволюція інформаційних технологій призвела до зростання ринку товарів, що містять цифровий контент/послуги, залучення мережі Інтернет до сфери підприємницької діяльності (електронна комерція), популярності такої форми торгівлі серед споживачів, а також появи проблеми у сфері захисту прав споживачів, вирішення якої неможливе без правової визначеності норм, застосованих до договорів купівлі-продажу таких товарів [1].

Норми права щодо захисту споживачів у країнах ЄС визначено низкою директив, зокрема, 98/6/ЄС, що встановлює умови зазначення ціни продажу та ціни за одиницю вимірювання обсягу продуктів, пропонує продавцям споживачам для покращення їхнього інформування та полегшення порівняння цін [2], 85/374/ЄЕС, що визначає відповідальність виробника за збитки, завдані недоліками/дефектами його продукції [3] або будь-яку невідповідність [1], та ін.

Статтею 14 Директиви [1] визначено гарантійні зобов'язання продавця щодо ремонту або заміни товару, які він здійснює безкоштовно протягом розсудливого строку без будь-яких істотних незручностей для споживача.

Споживачі мають право відмовитися від товару з дефектом та розірвати договір в односторонньому порядку або вимагати негайної його заміни протягом конкретного короткого періоду після доставлення товару, який не повинен перевищувати 30 днів.

З боку продавця відповідальність перед споживачем за будь-яку невідповідність діє протягом двох років без надання доказів очевидності цієї невідповідності. Тобто, зазначеною директивою рекомендовано визначати строк давності у два роки; держави-члени ЄС можуть визначати інший строк давності відповідно до національного законодавства, за умови, щоб такий строк давності давав змогу споживачеві скористатися засобами правового захисту.

У зазначеній директиві сформульовано правові гарантії споживача товарів з цифровим контентом або послуги, вбудованою або взаємопов'язаною з товаром. Так, наприклад, оновлення (програмного забезпечення, ПО) розглядається як необхідний інструмент гарантії функціонування товарів так само, як вони функціонували на момент їх доставлення. Тобто, продавець відповідальний за надання оновлень, необхідних для забезпечення відповідності товарів із цифровими елементами протягом обґрунтованого споживачем періоду, навіть якщо товар відповідав договору на момент доставлення, за умови постачання цифрового контенту/послуги в рамках одного постачання.

Безумовно, зазначені директиви не повинні впливати на національні положення, якими передбачене право споживача.

Директивою [4] передбачено надання споживачу 14-денного періоду для відмови від дистанційного договору або договору, укладеного поза комерційним приміщенням, без пояснення причини та без будь-яких витрат, крім тих, що передбачені ст. 13(п.2) та ст. 14 цього документу. Кожна країна (учасниця ЄС) може подовжити зазначений період відмови до 30 днів для договорів, укладених задля захисту законних інтересів споживачів від агресивних або оманливих практик маркетингу чи торгівлі. Постачальник торговельних послуг зобов'язаний надати споживачу інформацію про умови/параметри пропозиції, наданої за результатами пошукового запиту. У разі відсутності такої інформації період відмови закінчується через 12 місяців після закінчення початкового періоду зазначеної відмови.

Згідно із ст.5 ЗУ [5] споживач, за певних умов, має право обміняти (повернути) товар належної якості протягом 14 днів з дня його отримання, якщо більш тривалий строк для обміну такого товару не встановлено продавцем.

Продавець відповідає за будь-який недолік, що існував на момент передачі товару, у тому числі з цифровим контентом, впродовж гарантійного строку на цей товар, і несе зобов'язання щодо здійснення гарантійного ремонту або заміни, зниження ціни або розірвання договору в порядку, встановленому ст. 7 зазначеного закону.

Законом [5] встановлено гарантійний строк товару – два роки з дня його передачі споживачу, а якщо він менше двох років, то гарантійний строк встановлюється на строк служби товару.

З наведеного випливає, що національне законодавство у сфері захисті прав споживачів практично гармонізовано з європейським законодавством; проте, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку е-торгівлі, строки повернення товару мають бути збільшені до 30 діб. Цей висновок ґрунтується на відсутності законодавчо врегульованого порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів. Попередня редакція такого Порядку [6] втратила зв'язок з реаліями сьогодення, а нова редакція не затверджена. Тобто, чинним Порядком не передбачено надання гарантійних зобов'язань продавцем (виробником) в електронному вигляді.

Темпи відновлення країни визначатимуться й кількістю мікро-суб'єктів господарювання у сфері захисту гарантійного права; за даними Держслужби статистики України їх кількість становила 11 564 або 99,7 % (станом на 01.01.2021 р.) від загальної кількості підприємств за видом економічної діяльності.

Отже, механізм взаємовідносин між споживачами, продавцями (виробниками), виконавцями робіт з гарантійного ремонту (обслуговування) технічно складних побутових товарів має бути врегульованим, оскільки є одним із ключових напрямів економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС: Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/771 від 20.05.2019 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text.

2. Про захист споживачів у контексті зазначення цін на продукти, які пропонують споживачам: Директива Європейського Парламенту і Ради 98/6/ЄС від 16.02.1998 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-98#Text.

3. Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію: Директива Ради 85/374/ЄС від 25.07. 1985 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_348#Text.

4. Про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС: Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25.10. 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text.

5. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text>.

6. Про затвердження Порядку гарантійного ремонту (обслуговування) або гарантійної заміни технічно складних побутових товарів: Постанова КМУ від 11.04.2002 р. № 506. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/506-2002-%D0%BF#Text>.

Носова Наталія
провідний інженер,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
(м. Одеса, Україна)

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ВІДНОВЛЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ЧАС: ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД

Нові виклики і умови життя у сучасному технократичному світі ставлять перед людством нові виклики і завдання, вирішення яких потребує зваженого підходу з урахуванням сучасних тенденцій і глобальних трендів розвитку суспільства. У світі все постійно змінюється, розвивається, рухається. Це стосується як соціальних, так і економічних складових. Від економічного розвитку залежить суспільний устрій, оскільки економіка є динамічною і мінливою і зазнає багато змін, доцільним буде говорити про нові тренди та вектори розвитку у різних її секторах. Перш за все це стосується банківського сектору, промислового і безпосередньо аграрного, про який йтиметься далі. При цьому аграрний сектор більш чутливий до зовнішніх чинників (природних, екологічних, економічних соціальних та ін.). Особливого значення це набуває у повоєнний період.

Оскільки аграрний сектор є провідною галуззю для забезпечення населення продуктами харчування, то виникає необхідність створення умов для своєчасного отримання і використання оперативної і повної інформації про стан сільськогосподарських споживчих ринків, використовуючи маркетингові стратегії, що сприятиме прийняттю необхідних стратегічних рішень.

Від добре налагодженої системи управління агропідприємствами залежить успішність ведення аграрного бізнесу. Управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств є процесом впливу менеджерів підприємств на процес управління, який заснований на відповідних методах, принципах і функціях, діяльності з організації і координації виробництва на сільськогосподарських підприємствах з метою отримання зростаючого прибутку в довготривалій перспективі [1, С. 11].

Розвиток аграрного сектора передбачає реалізацію системного підходу, що ґрунтується на поєднанні можливостей виробництва, розподілу і зберігання окремих видів сільськогосподарської продукції [2, С. 106]. Зберігання продукції передбачає систему заходів, спрямованих на збереження якості, фізичних та хімічних властивостей для забезпечення споживачів збалансованим харчуванням на протязі року.

Аграрний сектор є досить вразливим, оскільки багато чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх, які впливають на результати його діяльності, зокрема на показники врожайності великий вплив мають природні та погодні чинники, наявність шкідників, своєчасне зрошення та внесення добрив, тому оперативне прийняття управлінських рішень для збереження і примноження врожаїв набуває особливо великого значення. На етапі реалізації агропродукції має вплив логістичний чинник і курс долара. Ринок продовольства належить до найскладніших ринкових систем, що охоплює майже всі галузі. Цей ринок на відміну від інших ринкових систем має свої особливості, а саме: постійне функціонування; сезонність виробництва і споживання багатьох продуктів харчування.

Слід також відзначити негативний вплив ведення бойових дій на території України на можливість отримувати врожаї і забезпечувати населення продовольством. Це завдає великої шкоди землям України, призводить до неможливості їх використання і ведення подальшої сільськогосподарської діяльності. Але попри все, робітники агропромислового сектору продовжують вирощувати сільгосппродукцію і вести свою діяльність в складних умовах, бо вони знають що від результатів їх праці залежить забезпечення продуктами харчування багатьох людей, зокрема військових, що суттєво впливає на життєзабезпечення суспільства і задоволення потреб у продуктах харчування як першочергового заходу запобігання голоду.

До повномасштабного вторгнення агропромисловий сектор був одним з драйверів національної економіки України – щорічне зростання галузі становило 5-6 %. Частка сільськогосподарського виробництва у ВВП країни становила 10 %, а разом із переробкою сільськогосподарської продукції – 16 % [3].

До того ж, ланцюги поставок, що ефективно функціонували до повномасштабного вторгнення у воєнний період, повністю зруйновані через обмеження діяльності і обстріли інфраструктури, мінування доріг, пошкодження складських приміщень. Це сприяло зростанню логістичних витрат і збільшенню ризиків в логістичних ланцюгах. Неможливість пересування через обстріли обмежило використання налагоджених каналів постачань, тому виникла гостра потреба у воєнний період нових логістичних рішень. Війна виявила вразливість довгих ланцюгів постачання, які залежать від наявності і цілісності транспортної інфраструктури, яка пов'язана із логістикою та віддаленістю виробничих потужностей від логістичних центрів. Тому виникає необхідність вистроювати нові логістичні ланцюги, які б замикалися на регіональному рівні і забезпечували життєдіяльність регіону.

Що стосується агропродукції, то тут логістичні ланцюги треба вистроювати таким чином, щоб зберегти вирощену продукцію, її поживні якості та споживчі властивості, оскільки вона є швидкопсувною і вимагає якнайшвидшої її доставки споживачам.

Саме логістика виступає потужним інструментом підвищення ефективності діяльності та економічної потужності агропідприємств, оскільки дозволяє оптимізувати рух сільськогосподарської продукції від виробника до споживача [2, С. 106]. А від оперативності транспортування продукції і наявності умов для її збереження залежить конкурентоспроможність та, відповідно, фінансові результати діяльності підприємств. Логістична стратегія має забезпечувати конкурентний потенціал агропідприємств, що покращує й удосконалює структуру бізнесу. При цьому слід відзначити, що агросектор зазнає складнощів через використання застарілих технологій вирощування, зношеної техніки, недостатність сучасних овочесховищ, нестачу трудових ресурсів. Відсутність належних умов зберігання, пакування та постачання продукції на ринок генерує низький рівень доданої вартості та втрати значної частки врожаю. До того ж багато проблем може виникати коли ланцюжок поставок продовольства досить складний і в ньому задіяна велика кількість постачальників, які беруть участь у доставці продукції кінцевому споживачу.

Однак останнім часом відбулись суттєві зрушення у більшості ланцюгів агропромислового сектора у бік покращення забезпечення необхідними насіннєвими і паливно-мастильними матеріалами, технікою, налагодженням каналів збуту кінцевим споживачам, що свідчить про удосконалення механізму функціонування логістичної системи. Як відомо, для зберігання зібраного врожаю необхідні приміщення, в яких підтримується температурний режим і вентиляція, а також які добре оснащені технічно. На жаль, в Україні таких приміщень останнім часом не вистачає, що також пов'язано із веденням бойових дій. Вирішення цієї проблеми вкрай важливо, оскільки є нагальна потреба у забезпеченні продовольством не лише населення, а й військових. Забезпечення продуктами харчування, зокрема овочами, є вкрай важливим завданням для вирішення проблеми продовольчої безпеки країни.

Слід відзначити, що останнім часом агрологістика широкого використовується у сфері закупівлі посівних матеріалів і сировини, добрив, кормів та ін.; у сфері переробки, складування і зберігання готової продукції, розподілу ресурсів, транспортування, доведення сільгосппродукції до вимог міжнародних стандартів якості тощо, тобто на всіх етапах логістичного ланцюга «закупівля сировини – виробництво продукції – насичення споживчого ринку». Функціонування переважної більшості ланок на всіх етапах виробничого процесу потребує матеріальних, інвестиційних, інформаційних та інших ресурсів, потоковий рух та використання яких можна відстежити у реальному часі за допомогою інформаційного забезпечення.

Успішна діяльність виробників агропродукції залежить від їх маркетингової діяльності, яка сприяє отриманню унікальних конкурентних переваг. Звісно, що від оперативного

транспортування агропродукції (яка швидко псується, й до того ж належить до стратегічних і життєво необхідних товарів) і наявності умов для її зберігання залежить конкурентоспроможність, та, відповідно, фінансові результати діяльності підприємств. Логістична стратегія має забезпечувати конкурентний потенціал агропідприємств, що покращує й удосконалює структуру бізнесу.

Нині диверсифікація у аграрному виробництві має позитивний характер, оскільки спонукання до переробки продукції підвищує рівень її конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринку і сприяє забезпеченню економічної та продовольчої безпеки держави [4].

Сьогодні перед світовою спільнотою постали виклики і загрози, вирішення яких потребує прийняття нової концепції сталого розвитку, яка прийшла на зміну теорії економічного зростання і виступає новим трендом подальшого розвитку суспільства. Стратегічні цілі діяльності, які постають основним орієнтиром для досягнення завдань менеджменту здатні забезпечити гарні результати управління.

За наявності швидких змін в умовах господарювання у зв'язку із кліматичними змінами, запровадженням новітніх технологій обробки земель, вирощування та зберігання агрокультур агропромислової сфери, особливо у майбутній повосенній період вимушена буде адаптуватись до нових умов і викликів свого функціонування.

Використання сучасних технологій дозволяє збільшувати врожайність та якість сільськогосподарських культур, а такі методи, як селекція, гібридизація рослин, генна інженерія сприяють створенню найбільш продуктивних видів агрокультур. З кожним роком на поля виїжджають все більш високотехнологічні агрегати, обладнані GPS-навігацією і системою телематики. А впровадження сучасного інструментарію діагностики надає можливість контролювати стан сільгоспугідь, здійснювати моніторинг різних процесів: рівня водозабезпечення, своєчасного внесення добрив, коригування заходів обробки рослин, що дає можливість визначати оптимальні умови для виробництва сільськогосподарських культур [5]. Також у системі ринкового відтворювального циклу використання сучасних технологій забезпечує відстеження у реальному часі надходження сільгосппродукції до торгових мереж та її реалізацію, що створює сприятливі умови для усунення логістичних розривів в ланках товароруку продукції.

Відповідно до воєнного стану та повоєнного відновлення сільського господарства використання SMART-технологій має здійснюватись для підвищення врожайності сільськогосподарських угідь, балансування попиту та пропозиції на агропродовольчих ринках, створення нових видів продукції тощо.

Список використаних джерел

1. Мазур К. В., Кубай О. Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 284 с.
2. Вишнеvsька О. М., Двойнісюк Т. В., Шигида Особливості логістичних систем сільськогосподарських підприємств. Глобальні та національні проблеми економіки С. 106-109 URL: <http://global-national.in.ua/archive/7-2015/25.pdf>
3. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. Київ. 2022. 40 с. URL: <https://epl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA3001.pdf>
4. Розробка стратегії диверсифікації на сільськогосподарських підприємствах. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/3_2013/10.pdf.
5. Технології в сільському господарстві URL: <https://landlord.ua/news/tekhnohii-v-sil'skomu-hospodarstvi/>

Остапенко Вікторія,

кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри митної справи і фінансових послуг
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
(м. Харків, Україна)

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формування інноваційного вектору розвитку держави в суспільно-економічному прогресі відображено в сучасній економічній теорії. Інноваційна економіка визначають як тип економічної системи, в якій інновації, тобто нововведення та технологічний прогрес, є ключовими факторами для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку. Інноваційна економіка є стратегічно важливою для забезпечення сталого економічного розвитку, покращення якості життя та розв'язання глобальних проблем. Аналіз результатів досліджень щодо взаємодії стейкхолдерів в інноваційній економіці підтверджує важливість подальшого дослідження особливостей інноваційного розвитку, структурно-функціональних характеристик становлення, особливостей взаємодії стейкхолдерів в інноваційній економіці. Сучасні інноваційні тенденції та світові процеси інтернаціоналізації і глобалізації створюють такі умови, за яких суб'єкти економічної діяльності змушені взаємодіяти з широким колом стейкхолдерів та приймати рішення для врахування їхніх інтересів. Залучення стейкхолдерів спрямоване на зміцнення засобів реалізації та активізацію глобального партнерства для сталого розвитку, може стати засобом для мобілізації та обміну знаннями, досвідом, технологіями та фінансовими ресурсами.

Стосовно категоріального апарату який застосовується при дослідженні сучасних проблем інноваційної економіки, слід зазначити що в сучасній науці склались дві традиції застосування категоріального апарату при дослідженні проблем інноваційної економіки. З одного боку, існує традиція застосування теоретичних категорій, таких як «інновації», «інноваційний процес», «інноваційна діяльність», «інноваційна сфера», «інноваційний розвиток» тощо. З іншого – не менш популярним є прикладний підхід, застосований на вжитті практичних категорій «інноваційний проект», «інноваційна програма», «інноваційна продукція», «інноваційні ресурси», «інноваційний потенціал», «інноваційна система», «інноваційна інфраструктура», «інноваційний ризик» тощо. Ці традиції відображають, на нашу думку, два головні напрями дослідження інноваційної економіки – переважно прикладний і теоретичний, які розвиваються дещо відокремлено один від одного.

Кожен із них має свої переваги та обмеження, детальний аналіз яких не входить до завдань нашого дослідження. Незважаючи на активне вивчення закордонними й українськими науковцями різних аспектів трансформацій інноваційної сфери, чимало питань досі залишаються невирішеними і дискусійними, а саме:

простежується термінологічна нечіткість категоріального ряду інноваційної економіки, що перешкоджає ідентифікації компонентів інноваційної економіки;

потребують переосмислення й реструктуризації інноваційна економіка точки зору їх взаємодії між стейкхолдерами;

спостерігається недостатній ступінь розробки та напрацювань щодо $S_{\text{об}}$ та узгодження їх взаємодії в процесі обґрунтованого та послідовного становлення інноваційної економіки.

У зв'язку з відсутністю змістовного, точного і коректного визначення інноваційної економіки спробуємо розкрити сутність цього поняття. Проведений морфологічний аналіз сутності поняття «інноваційна економіка» відповідно до таких складових як ототожнення науковцями з суміжними термінами, відокремлення підґрунтя формування інноваційної економіки та визначення результату її використання дозволив узагальнити існуючі наукові розробки та сформувані власне бачення (табл. 1).

Складові сутності поняття «інноваційна економіка»	
Складова	Альтернативи
Ототожнення	Економіка знань Інтелектуальна економіка Знаннєве суспільство Економіки з V-им і VI-им технологічним укладом виробництва Нова економіка. Економіка, що базується на знаннях
Основа / підґрунтя	Знання (інтелектуальний капітал) Інформаційні (новітні) технології (безперервне технологічне вдосконалення) Взаємопов'язані інноваційні підприємства, які зайняті продукуванням й комерціалізацією наукових знань і технологій в інноваційний продукт/послугу шляхом матеріалізації інноваційної ідеї в межах національних кордонів Створення (виробництво) й експорт високотехнологічних товарів
Особливості / відмінності	Наявність ризикованого технологічного або науково-технічного бізнесу Втрата залежності від ресурсів, які виснажуються Основну частину прибутку створює інтелект учених, новаторів, розвиток інформаційної сфери (використання інтелектуального і людського капіталу) Генерації інноваторами актуальних новацій, які трансформувалися з наукових та фундаментальних розробок Інноваційний спосіб мислення, психологічний настрій індивіда і суспільства, адекватні ментальні моделі, що узгоджені із задекларованою системою правил, незалежно від рівня та способу їх формалізації
Мета / результат	Зростання наукомісткого сектора, підвищення продуктивності праці, зменшення матеріальних витрат виробництва, його енергомісткості та робочої сили Стимулювання економічних суб'єктів до зростання різного виду інвестицій у НДДКР та інноваційний розвиток усіх сфер економіки Отримання надприбутків та підвищення якісного рівня життя соціуму Забезпечення економічної безпеки, вирішення соціальних питань, фінансової незалежності та самобутності Вирішенні глобальних ресурсно-екологічних проблем

Відповідно до табл. 1 інноваційна економіка ототожнюється з економікою знань, інтелектуальною, новою економікою, що базується на знаннях і відповідає V-им і VI-им технологічним укладам виробництва. Інноваційна економіка ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних інноваційних підприємств, які зайняті продукуванням й комерціалізацією наукових знань (інтелектуального капіталу) та інформаційних (новітніх) технологій щодо створення (виробництва) й експорту високотехнологічних товарів на основі безперервного технологічного вдосконалення. Інноваційна економіка певної країни має свій індивідуальний характер (простір, потенціал, можливості, виклики), довгострокове бачення та піонерів, які розвивають нові інноваційні шляхи (експериментують і досліджують) для більш повного використання потенціалу.

Відмінність інноваційної економіки полягає у формуванні ризикованого технологічного або науково-технічного бізнесу на основі інноваційного способу мислення, психологічного настрою індивіда/суспільства та адекватних ментальних моделей, які узгоджені із задекларованою системою правил, що передбачає використання інтелектуального і людського капіталу та створення прибутку за рахунок генерації новацій з наукових та

фундаментальних розробок не залежно від ресурсів, які виснажуються. Інноваційна економіка дозволяє суб'єктам взаємодіяти, щоб максимізувати потенціал досліджень та інновацій з точки зору отримання економічних результатів. Результатами інноваційної економіки можуть бути зростання наукомісткого сектора, підвищення продуктивності праці, зменшення матеріальних витрат виробництва, його енергомісткості та робочої сили, стимулювання економічних суб'єктів до зростання різного виду інвестицій у НДДКР та інноваційний розвиток усіх сфер економіки, отримання надприбутків та підвищення якісного рівня життя соціуму, забезпечення економічної безпеки, вирішення глобальних ресурсо-екологічних проблем та соціальних питань, фінансової незалежності та самобутності.

Таким чином, інноваційна економіка для розвинених країн створила умови для становлення світового економічного лідерства, стала головним чинником національної економічної безпеки, соціального поступу, фінансової самостійності. В інноваційній економіці економічне зростання відбувається завдяки індивідуалізації процесу виробництва товарів і його споживання, економічна ефективність отримується через максимальну віддачу за найменших затрат у процесі використання обмежених виробничих ресурсів, а економічна свобода проявляється як висока ступінь свободи управління інноваційною підприємницькою діяльністю, працівниками тощо. Оптимальне досягнення економічної забезпеченості (підвищення інноваційного потенціалу завдяки поділу і кооперації праці) та постійне зниження цін на інноваційну продукцію є першочерговими цілями суспільного розвитку та інноваційної економіки.

Список використаних джерел

1. Carayannis E. G., Campbell D. F. J. (2006). Knowledge Creation, Diffusion, and Use in Innovation Networks and Knowledge Clusters: A Comparative Systems Approach Across the United States, Europe, and Asia, Greenwood Publishing Group, Westport, CT, 1-25.
2. Martynenko O. Yu. Husieva, I. Chumachenko (2017). The method of mastered requirements for project monitoring. Innovative technologies and scientific solutions for industries. Kharkiv: Kharkov National University of Radio Electronics, State Enterprise "Southern National Design & Research Institute of Aerospace Industries", 1 (1), 57–63.
3. The OECD Innovation Strategy: Draft Policy Principles. (2009). 30 September Paris: OECD. <http://www.oecd.org/dataoecd/51/28/45326349.pdf>
4. Коваленко О.М., Масленников Є.І., Кузнецов Е.А., Сафонов Ю.М., Філіппова С.В. (2017). Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 634.

Павлішина Ніна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Маркетинг та логістика»
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

Смірнов Єгор,

здобувач вищої освіти
Національний університет «Запорізька політехніка» (м. Запоріжжя, Україна)

МАРКЕТИНГ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Мабуть, не було ще жодної війни в якій будь-яка зі сторін нічого б не втратила. За словами китайського стратега Сунь-цзи : «Немає жодного прикладу нації яка б отримувала користь від тривалої війни». Будь-які військові дії приносять втрати країні, а економіці – збитки. Саме у такому скрутному становищі перед маркетологами постають найбільші виклики. А у часи повномасштабного вторгнення у нашу країну ця тема актуальна як ніколи. Тому хотілося б виділити декілька аспектів які впливають на маркетинг в умовах воєнного стану.

У час, коли життя усіх споживачів країни загрожує небезпека, помітно падає їх інтерес до того, який бренд кави їм обрати чи в якому одязі ховатися від обстрілів. І не тільки споживачі опиняються в такому положенні, а й компанії також. Зруйновані фабрики та виробництва, власники яких тікають за кордон, знищені логістичні ланцюги та ускладнений процес створення нових – все це лише невелика кількість причин з яких потерпають всі учасники економічної діяльності. Компаніям доводиться швидко адаптуватися, а маркетологам – створювати нові стратегії для подальшої діяльності.

Початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України відзначився кардинальними змінами у темах маркетингу. Замість звичайної реклами продуктів з телезірками або популярними співаками, більшість компаній перейшла до тематики так званої «патріотичної реклами». Горілка «Бахмут», каші «ЗСУ», огірки «Байрактар», та навіть косметологічна клініка «ДжавелінМед» - неймовірна кількість компаній таким чином переналаштувались до нових реалій воєнного часу. Товар побудований на тематиці війни, головної проблеми для кожного клієнта, та обіцянки передати частину отриманих коштів на потреби війська, хіба не ідеальний вибір для споживача? І ця стратегія об'єктивно працювала у перші місяці війни, люди купляли всі продукти в українській тематиці, які своїм яскравим дизайном показували що «наш товар найпатріотичніший на ринку!».

Але через якийсь час, на піку абсурдності насичення ринку товарами подібного характеру, відношення споживачів до такої нахабної реклами змінилося. На той момент вже було зрозуміло, що це не «акція підтримки», а бізнес на крові. Який патріот буде використовувати назви знищених міст-героїв для бренду дешевих шкарпеток? Саме тут доречно було б підняти тему етичності маркетингу в умовах війни (Казнодій, 2023). Як писав про це Дуг Едж, віцепрезидент американської маркетингової компанії Румба Дірект під час війни Америки з Іраком (Edge, 2024) : «Не зловживайте маркетингом. Не намагайтеся зачепити споживачів, кажучи, що ваш продукт є більш американським або патріотичним, ніж чийсь інший. Сучасні споживачі не дурні, і ви можете отримати негативну відповідь. Використовувати солдата для підтримки вашого продукту чи послуги, мабуть, не дуже гарна ідея, якщо тільки вони справді не використовують це, і це не був би широко відомий факт».

Фейковий активізм та використання бажання українців допомогти своїй країні з метою збагачення призвело до краху цієї моделі. Багато компаній які обіцяли передавати частину грошей з продажу їх товарів на потреби ЗСУ зазвичай не робили цього, а підробляли документи та присвоювали собі всі кошти. Це привело до впровадження законопроекту який передбачав, що введення в обіг на ринку України продукції, що містить символіку військового спротиву Українського народу російській збройній агресії, крім випадків передбачених чинним законодавством, - караються штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів (Законопроект № 9216 від 18.04.2023). Це був важливий крок до врегулювання до того маркетингового хаосу, який сформувався на ринку.

Що тоді робити? Залишати старі рекламні стратегії? Виходити з ринку взагалі аж допоки не закінчиться війна? Більшості споживачів не має різниці який бренд повсякденних товарів обирати. Будь-який товар можна замінити іншим, і люди будуть пам'ятати окремих бренд аж допоки він не перестане потрапляти їм на очі. Якщо його комунікації зі споживачами через маркетинг припиняться, його просто забудуть. Довоєнний маркетинг також не принесе бажаних результатів, споживачі вже будуть дивитися більше не на бренд, а на ціну, якість та потрібність товару. Якщо маркетинг неефективний та недоречний, це приводить до втрати головної складової успіху для кожного бізнесу.

Період Другої світової війни припав на часи активного розвитку маркетингу у Сполучених Штатах Америки. Одна з найвідоміших модних світлин часів другої світової війни – жінка, вдягнена в бездоганний одяг, яка стоїть перед розбомбленою будівлею, з підписом «Мода незнищенна». Зроблена вона була для модного британського журналу Vogue у 40-х роках. Тоді сам факт продовження існування цього журналу був під загрозою, через те що навіть будівля видавництва могла бути в будь-який момент розбомблена військами Німеччини. На той час у журналу з'явилася нова редакторка – Одрі Візерс, яка попри загрозу для її життя та постійні бомбардування казала : «Попри все, Vogue існує» та публікувала роботи у журналі «кратер» під вікнами її офісу, прямо на тротуарі (Vogue, 2022).

Але видавництво переймалося не лише збагаченням та збереженням бренду, навпаки. Vogue з модного журналу перетворився на посібник для жінок у військових реаліях. Тексти заохочували допомагати країні, займатись волонтерством, працювати на військових виробництвах тощо. Журнал більше не обмежувався лише інформацією про моду, він адаптувався під нові воєнні умови, продовжував репортерську діяльність і публікував

світлина війни, і по факту був майже незамінним довідником для читачів. Репортери висвітлювали реалії того часу не дивлячись на цензуру, робили фото не лише зруйнованих будинків, а й масових актів насильства та складних реалій життя звичайних громадян.

Героїчні вчинки репортерів журналу Vogue врятували життя багатьом тисячам людей, задокументували злочини німецької армії, та зацементували своє видавництво в історії не тільки моди, а й всього світу. Можна з впевненістю сказати, що великий відсоток успіху, який цей журнал має зараз, він здобув саме за ці вчинки. Це один з багатьох прикладів успішної адаптації бренду під умови воєнного часу, що принесло користь і споживачам, і самому видавництву. Можна виділити декілька основних причин такого успіху:

- ризик. Звісно можна було б перемістити штаб-квартиру виробництва кудись в іншу країну та продовжити довоєнну діяльність, інколи нагадуючи споживачам про факт війни, але це майже завжди буде збитковою діяльністю. Репортери Vogue ризикнули усім заради своєї продукції, і не тільки зберегли бренд, а й підняли його рейтинг;

- нові канали комунікацій. Журнал став доступнішим, його копії отримати було легше;

- залишення лише найважливішого. Видавництво зрозуміло, що саме в цей момент потрібно споживачам, тому вони підлаштувались до нових умов, і їх журнал став дійсно корисним і актуальним;

- відвертість. Бренд не спекулював на війні, не розповідав про нові моделі суконь «Антигітлерівська коаліція» та взуття «Союзники», а висвітлював нові реалії та правду про світове становище. Це дало споживачам впевненість в тому, що Vogue знає, що їм потрібно;

* Перегляд витрат коштів. У часи війни витратити гроші на рекламні банери, дорогих моделей та інші, відверто необов'язкові ресурси дуже нелогічно.

Порівнюючи цей приклад з тим, яке було становище маркетингу на початку повномасштабного вторгнення в Україні, різниця очевидна. Шкарпетки з псом Патроном ніяк не допоможуть споживачам у воєнних умовах, це лише дешева спроба втримати бізнес на ринку спекуючи на війні. Маркетинг – це діяльність, призначення якої полягає в тому, щоб визначити та задовольнити людські та суспільні потреби. А спроби у важкі часи отримати якомога більше грошей, переконавши споживачів купити у бренду якомога більше непотрібного товару під виглядом «корисного вкладення», часто навіть не допомагаючи країні – це не маркетинг, це кривавий бізнес. Звісно, не можна сказати що абсолютно всі компанії прийняли таку політику. Багато бізнесів дійсно змогли адаптуватися, і відверто допомогли Україні. Мережа магазинів Аврора перерахувала до бюджету понад 60 мільйонів гривень, та надала близько 250 тонн гуманітарної допомоги. Фармацевтична компанія Дарниця передала біженцям та потерпілим більше ніж чверть мільйона пакувань ліків (CSR Ukraine, 2023). Це, на щастя, не одиничні випадки. Тисячі, якщо не десятки тисяч, інших компаній так само допомогли нашій країні гуманітарним або фінансовим шляхом.

Війна – один з найбільших викликів для економіки будь-якої країни. Багато традиційних маркетингових стратегій стають неефективними, або навіть шкідливими. З іншого боку, війна також може створити нові можливості для компаній, які зможуть адаптуватися до нових умов. Економіка є великою складовою будь-якої держави, і навіть результат військових дій залежить від неї також. Тому якщо компанії країни не зможуть адаптуватись до нового військового економічного становища, падіння ринку вплине на всі аспекти життя держави, і результат перемоги в тому числі. Україна вже котрий рік перебуває у стані війни, і за цей період воєнний час відсортував багато українських компаній, велика кількість яких не витримали нових реалій, та змушені були піти з ринку. А ті які залишились, відповідно, змогли підлаштуватись під нову ринкову систему.

Таким чином маркетинг в умовах воєнного часу має ґрунтуватись на таких ключових моментах як:

- врахування впливу війни на поведінку споживачів. Люди стають більш економними, їхні пріоритети зміщуються. Маркетологи повинні адаптувати свої стратегії;

- дотримання етики. Маркетингові кампанії мають бути етичними та не експлуатувати людські страждання. Слід уникати використання військової тематики та реклами товарів, які сприймаються як такі, що використовують тематику війни для збагачення;

- адаптація. Війна може створити нові можливості для компаній. Як приклад, вони можуть розробити нові товари / послуги, які допомагатимуть людям впоратися у часи війни;
 - орієнтація на партнерство. Компанії, які змогли створити відвертий зв'язок зі своїми клієнтами під час війни, будуть у кращому становищі після її завершення.

Займатися маркетингом в умовах воєнного часу – складна, але можлива задача. Ті компанії, які розуміють що споживачі це не лише ресурс попиту, і поставлять їх на перше місце, дотримуючись етичних норм та власних стандартів та адаптувавшись таким чином до суспільних та економічних змін, зможуть залишитися на ринку та навіть і розширитися.

Список використаних джерел

1. CSR Ukraine (2023). Каталог внеску бізнесу в перемогу в російсько-українській війні. Доступ через : <https://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/>
2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне введення в обіг на ринку України продукції, що містить символіку військового спротиву Українського народу російській збройній агресії (18.04.2023). Верховна Рада України. Доступ через : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41783> (дата звернення: 12.10.2023)
3. Казнодій Є. & Діченко А. (2023) Етичні межі патріотичного маркетингу в умовах воєнного конфлікту в Україні. Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Маркетинг в Україні» Доступ через : <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2322d269-6c46-4665-9b56-94e44760deeb/content>
4. Як Vogue воював у Другій світовій війні (2022). Vogue. Доступ через : <https://vogue.ua/article/fashion/brend/yak-vogue-voyuвав-u-drugiy-svitoviy-viyni-48525.html>
5. Edge D. (2024) Marketing During War Time. Retrieved from : <https://www.marketingprofs.com/3/edge1.asp>

Підзамацький Андрій,

здобувач вищої освіти

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Тарасенко Артем,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,

банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СВІТОГЛЯДНО-ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Цифровізація є складним і багатограним процесом, що впливає на всі аспекти людського життя. Сучасна філософія цифровізації намагається осмислити ці зміни, пропонуючи нові підходи до розуміння світогляду та соціальних відносин в умовах цифрової епохи. Розвиток цифрових технологій ставить перед нами нові виклики, але також відкриває нові можливості для самовираження, спілкування та розвитку. Філософське осмислення цих процесів є важливим кроком до побудови більш справедливого і гармонійного цифрового майбутнього.

Тож, виникає питання, куди саме прямує сучасне інформаційне суспільство та які наслідки взаємодії природного та штучного інтелектів нас очікують? «Можливість і необхідність створення штучного інтелекту не тільки не втрачає уваги сучасної наукової спільноти, а й набуває в останні десятиліття обрисів однієї з найактуальніших проблем як у технічних, так і в гуманітарних науках» [4, с. 96].

Цифровізація (від англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій у всі сфери життя шляхом поєднання фізичних та обчислювальних компонентів, тобто перехід від біологічних та фізичних систем до кібербіологічних та кіберфізичних, а також перенесення діяльності з реального світу у віртуальний [1]. Еволюційний розвиток процесу цифровізації умовно можна поділити на такі етапи:

I етап (1960-1990 рр.) – цифровізація була зосереджена на автоматизації бізнес-процесів і впровадженні комп'ютерних систем для обробки даних. Основна увага приділялася переходу від аналогових до цифрових систем. Перші комп'ютери використовувалися

переважно в наукових та військових цілях, а згодом почали впроваджуватися в бізнес-середовище для підвищення ефективності бухгалтерських і логістичних операцій.

II етап (1990-2000 рр.) характеризується появою інтернету, який став глобальною мережею для зберігання та обміну інформацією і сприяв розширенню доступу до знань і ресурсів. Електронна пошта, веб-сайти та перші соціальні мережі значно змінили способи комунікації та інформаційного обміну і стали основними інструментами цифрової епохи.

III етап (2000-2010 рр.) ознаменувався як мобільна революція. Поява мобільних технологій зробила цифрові послуги доступними для широких верств населення. Смартфони стали невід'ємною частиною повсякденного життя, забезпечуючи доступ до інтернету, соціальних мереж, мобільних додатків та інших цифрових сервісів. Це призвело до кардинальних змін у способах комунікації, отримання інформації та проведення часу. Мобільна революція також сприяла розвитку електронної комерції та мобільного банкінгу.

IV етап (2010-2020 рр.) – ера великих даних і штучного інтелекту. З розвитком великих даних (Big Data), машинного навчання та штучного інтелекту (ШІ) цифровізація стала ще більш всеосяжною. Великі дані дозволили аналізувати і використовувати величезні обсяги інформації для прийняття рішень в різних галузях. ШІ почав використовуватися для автоматизації складних завдань, прогнозування тенденцій і створення нових продуктів та послуг. Цей етап цифровізації призвів до появи самокерованих автомобілів, персональних асистентів на основі ШІ та інших інновацій.

V етап (2020 р. і до сьогодні) – Індустрія 4.0 та Інтернет речей. Сучасний етап цифровізації характеризується впровадженням концепцій Індустрії 4.0, за допомогою яких фізичні об'єкти інтегруються у цифрові системи через Інтернет речей, що дозволяє створювати розумні фабрики, розумні будинки та розумні міста, де всі системи автоматизовані і взаємопов'язані.

Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки, а також перетворення сфер життєдіяльності на більш ефективні та сучасні. Пріоритет досягається тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, пов'язані з цифровізацією, інтегруються в національні, регіональні, галузеві стратегії та програми розвитку. На сьогодні, цифровізація визнана механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної політики держави [1; 2].

Безпосередньо, цифровізація змінює наше сприйняття реальності, вводячи нові форми комунікації та взаємодії. Віртуальна реальність та соціальні мережі створюють нові простори для самовираження та формування соціальних зв'язків. Це призводить до формування нових світоглядних парадигм, де межі між реальним і віртуальним, публічним і приватним стають все менш визначеними.

Філософські парадигми цифровізації відображають основні концептуальні підходи до розуміння та інтерпретації цифрових трансформацій у сучасному світі. Ці парадигми відображають різні аспекти, що стосуються природи, значення та наслідків цифрової революції. Зокрема:

1. Технократична парадигма підкреслює важливість того, що технологія є головним джерелом прогресу і розвитку суспільства. За цим підходом, цифрові технології сприяють підвищенню продуктивності, ефективності та розвитку інновацій. Цифрова революція розглядається як ключовий чинник, що допомагає вирішувати суспільні проблеми та покращувати якість життя.

2. Критична парадигма зосереджена на аналізі негативних наслідків цифрової революції, що призводять до втрати приватності, зростання нерівності, маніпуляції інформацією, а також посилення загрози кібербезпеки. Цей підхід підкреслює важливість критичного мислення та розвитку етичних принципів у сфері цифрових технологій.

3. Гуманістична парадигма акцентує увагу на значенні людського фактора у процесі цифровізації. Вона підкреслює важливість захисту прав людини, збереження гідності та розвитку людського потенціалу в умовах цифрової економіки. Гуманістична парадигма ставить людину в центр розвитку технологій, а не просто як засіб досягнення технологічних цілей.

4. Екологічна парадигма зосереджується на вивченні взаємозв'язків між цифровим середовищем та природними екосистемами. Вона підкреслює необхідність створення стійких та екологічно збалансованих технологій, які б не лише сприяли розвитку суспільства, але й зберігали б природні ресурси та біорізноманіття.

5. Постгуманістична парадигма розглядає технології як засіб інтеграції людського тіла з цифровими та кібернетичними системами. Вона розвіює традиційні уявлення про людяність, ставлячи під сумнів існуючі межі між людиною і машиною, фізичним і віртуальним, реальним і симулятивним; пропонує нові способи сприйняття та взаємодії з технологіями, що допомагають перейти від антропоцентричного до постгуманістичного підходу розвитку суспільства.

Світ цифрових технологій виступає справжнім викликом для сучасного суспільства, адже змінюється з неймовірною швидкістю. Це, своєю чергою, вимагає постійного перегляду наших уявлень про потреби цифрових концепцій і підходів, а також їх глибокого пізнання та розуміння. Теоретичні знання та практичні питання стосовно цифровізації набувають все більшої значущості, особливо враховуючи зростаючий вплив соціальних мереж та інформаційно-комунікаційних технологій, адже ці технології сприяють появі соціальних та економічних змін, суттєво трансформуючи галузі економіки і змінюючи саму людину. Це може призвести до невиправданої концентрації зусиль на технологічному напрямку і способах дії, які не вирішують основні соціально-економічні проблеми, більш того, сприяють виникненню нових (зокрема, гуманітарних) проблем. Тож, важливо як із боку науковців, так і суспільства загалом моніторити справедливий розподіл благ від переваг застосування ІІТ і не залишати без уваги вразливі верстви населення.

Список використаних джерел

1. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. Право та інновації. 2022. № 2. С. 7-18. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/834/645>
2. Хаустова М. Г. Вигоди, ризики та проблеми цифровізації суспільства: загальнотеоретичний аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 753-759. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/291041/284672>
3. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : Монографія. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.
4. Хамітов Н. В., Киселиця С. В., Деркач О. Л. Проблема тілесності суб'єкта штучного інтелекту в контексті теорії еволюції природного та штучного інтелекту. Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. 2017. № 2(10). С. 95-102. URL: http://journals.stu.cn.ua/problems_sotsialnoyi_roboty/article/view/121155

Подоляк Олександр,
здобувач вищої освіти

Парубець Олена,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РИЗИК ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ОСНОВА РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ

Філософія розвитку страхування бере свій початок із Давньої Греції. В ті часи ризик розглядався як невизначеність буття людини в майбутньому і тлумачився як відповідальність за наслідки своїх дій [1]. Протягом еволюційного розвитку на людину очікували ті чи інші ризики та виникала потреба в захисті від їх негативного впливу, що спонукало філософів замислитись над природою ризиковості та її роллю в житті людства. В давні часи ризики, загалом, були пов'язані з голодом, хворобами, війнами, природними катаклізмами й таке інше. Розвиток товарно-грошових та ринкових відносин обумовив виникнення економічних, фінансових, політичних, екологічних, техногенних, соціальних ризиків. А в умовах розвитку цифровізації економіки і суспільства виникли ще і ризики кібератак.

Цілком справедливо зазначає О. Дурманенко [2], що саме «страх та катастрофічність, займають провідне місце в концепціях суспільства ризику». Виникнення терміну «ризик» відбулося на перетині Середніх віків і Нового часу, коли у суспільства з'явилося усвідомлення відповідальності за прийняті рішення.

На думку одного з відомих представників соціально-філософської теорії світосприйняття Е. Гідденса існує тісний взаємозв'язок між ризиком і довірою. Експлікуючи це на сучасний світ та проблематику розвитку страхування, дуже важливо підвищувати рівень довіри юридичних і фізичних осіб до страхових компаній. Відтак, цінність дослідження сутності ризику в працях Е. Гідденса полягає у введенні в наукову лексику поняття «середовище ризику» та обґрунтування його ролі в цивілізаційному розвитку загалом, а особливо періоду, в якому перебуває сучасне суспільство і яке складається із очевидних глобальних загроз і небезпек [3].

Німецький соціолог Ульріх Бек розробив інноваційну теорію «суспільного ризику». Враховуючи процеси глобалізації, зазначена теорія була розширена завдяки проведенню досліджень в напрямку виникнення нових теорій, таких як «Всесвітнє суспільство ризику» та «Світ в умовах ризику». Якщо перша теорія У. Бека була пов'язана з економічними, екологічними, технологічними ризиками, які призводять до значних втрат, то дві наступні теорії більше уваги приділяють моральним ризикам та ризиками тероризму. При цьому У. Бек змінює своє бачення ризиків і сприймає їх не як суто негативно явище, що призводить до значних втрат, а як можливості до розвитку і вдосконалення [3, 4, 5].

Однією із основних функцій страхування є зменшення ризиків, а отже досягнення стану безпеки. Безпекова організація суспільства має подібні риси у творах грецького філософа Аристотеля та швейцарського філософа Жан-Жака Руссо, які загрозу соціальної стабільності бачили у соціальній нерівності, причиною виникнення якої була приватна власність. Натомість англійський філософ Джон Локк приватну власність трактував як природне право людини на результати особистої праці, акцентуючи при цьому на тому, що держава повинна гарантувати суспільству безпеку і сталий соціально-економічний розвиток [6].

Очільник німецької класичної філософії І. Кант наголошує, що досягнення безпеки потребує створення правової держави. На думку його колеги Й. Г. Фіхте, правова держава організовує свою національну безпеку на основі розвитку і посилення державного контролю за всіма сферами суспільного і економічного життя [6].

Філософські погляди англійського філософа XVII сторіччя Т. Гоббса [6] щодо правової системи держави стосуються і підтримки безпеки людини, суспільства, держави в цілому, і її правового забезпечення. Як екзистенціальний чинник безпекової політики Т. Гоббс виділяв саме страх і зазначав, що досягнути суспільного миру і соціальної безпеки можливо завдяки проведенню соціальних дискусій.

Співвітчизник Т. Гоббса А. Сміт в роботі «Багатство народів» [7] звернув увагу на питання забезпечення економічної стабільності і ролі держави для розуміння функціонування страхових ринків. Британський філософ Д. С. Мілль [8], досліджуючи індивідуальну свободу, зазначає пріоритетну роль держави в розвитку соціального страхування та регулюванні становлення і функціонування страхового ринку.

Таким чином, дослідження страхування як важливого елементу екзистенції людини, на жаль, не вирізняється розмаїттям і кількістю концепцій. Екзистенціальні основи філософії страхування від початку їх наукового осмислення ґрунтувалися на постановці та вирішенні проблем соціальної безпеки шляхом страхування життя, здоров'я, майна. Загалом, значущі ідеї і концепції ризиковості та її ролі в житті людини стосуються удосконалення теорій ризику, викладених ще у філософських трактатах Античності і спрямовані на вивчення і покращення змісту та форм соціального страхування сьогодення. Праці зазначених філософів сформували розуміння соціальних, економічних та психологічних засад страхування, необхідності державного регулювання страхового ринку і заклали основи для подальших досліджень в сфері розвитку страхування.

Список використаних джерел

1. Пехник А. В., Кройтор А. В., Завгородня Ю. В. Теорія ризику: історія та сучасні підходи. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Фенікс, 2019. Вип. 63. С. 33-47.

2. Дурманенко О. О. Ризики та безпека в житті сучасної людини: соціально-філософський аналіз. *Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Філософські науки*. 2011. № 24. С.88-93.
3. Тарасова О. А., Черноус Л. С. У. Бек і Е. Гідденс про суспільство ризику. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. праць / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2019. Вип. 83. С. 53-58.*
4. Beck U *Theory of Risk Society of Modernity: Definition and Speciality of Risk Society* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yourarticlelibrary.com/sociology/becks-theory-of-risk>
5. Пасісниченко В. Л., Пасісниченко І. М. Ульріх Бек: від «суспільства ризику» до «соціології космополітизації». *Сучасне суспільство*. 2013. Вип. 1. - С. 68-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2013_1_9
6. Горлинський В.В. Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір : монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2011. 390 с.
7. Адам Сміт. Багатство народів. Вид-во: Наш формат. 2018. 722 с.
8. Міл, Джон Стюарт. Про свободу: Есе / Пер. з англ. К: Основи, 2001. С. 7-24.

Пчела Артем,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Білий Михайло,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

ЛОГІКО-ГНОСЕОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВАЖЕЛІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ

Управління державним боргом є важливим напрямом фінансової політики будь-якої країни. Зростання державного боргу ще не свідчить про економічний занепад країни. Так, за даними Світового банку, низка країн з розвинутою економікою мають значний рівень державного боргу. Зокрема, за підсумками 2023 року державний борг Японії складає 252% від ВВП, Сінгапуру – 160%, Італії – 151%, США – 129 %, Франції – 113%. При цьому країнами з найменшим рівнем державного боргу у відсотках до ВВП є Азербайджан 18,2 %, Туркменістан 8%, Афганістан 7,4%, [1]. За даними, що оприлюднені на сайті Міністерства фінансів України, наша країна має державний борг 84,4 % від ВВП [2]. В останні роки на зростання її державного боргу вплинуло збільшення військових витрат при зменшенні дохідної частини бюджету. Для погашення дефіциту бюджету Україна залучає позики по лінії Міжнародного валютного Фонду, Світового банку, Європейського банку реконструкції і розвитку, Урядів інших країн тощо. Отже, виникає питання, великий державний борг – це добре чи погано? Відповідь на це питання можна спробувати знайти, спираючись на логіко-гносеологічний аналіз.

Спочатку розглянемо взаємозв'язок між грошовою і фінансовою системами з філософської точки зору. Теоретичний філософський апарат реального, символічного та уявного відіграє тут величезну роль. Щоб збагнути, що таке гроші, ми повинні розглянути їх у трьох вимірах. По-перше, це товарна теорія грошей, яку ми знаходимо в Адама Сміта, Карла Менгера та Карла Маркса [3]. Це ідея про те, що вартість грошей є тією самою вартістю, яку ми можемо знайти у фізичних об'єктах, таких як золото, і вона відповідає виміру реальності. По-друге, це державна теорія грошей, де гроші є джерелом і символом добробуту (більше грошей – багатша країна) і це відповідає концепції символізму. Нарешті, гроші є боргом – обіцянкою викупу – що, своєю чергою, відповідає виміру уявного. Щоразу, коли ми розглядаємо фактичні грошові відносини, ми повинні дивитися на те, як взаємодіють ці три важливі важелі.

Наприкінці XIX століття більшість філософів відмежувались від теорії грошей. Економісти, зі свого боку, розпочали вибудовувати розрахункові моделі, залишаючи поза

розглядом питання про те, що насправді є грошима. Однак, вже наприкінці ХХ сторіччя після численних спроб осмислити природу фінансів, питання теорії грошей повернулось до філософської проблематики. Науковці останнім часом ставлять під сумнів математичну основу домінуючої економічної парадигми, відкривши її для альтернативних способів мислення та діяльності [4].

У логіко-гносеологічному сенсі в суспільстві є окремі особи та фінансові інституції, які здатні створювати гроші, необхідні іншим для участі в фінансово-економічних відносинах. Тобто, у середовищі деяких суб'єктів зазначених відносин виникає надлишок грошей, які вони можуть позичити під певний відсоток країнам, в яких виникає їх дефіцит. Відсоткове вилучення в цьому сенсі можна порівняти з вилученням додаткової вартості, проаналізованим К. Марксом. Відсотки, на думку К. Маркса, становлять форму фінансової експлуатації. Однак, практика показує, що переважна більшість країн світу мають значні борги не дивлячись на розвинену економіку. У зв'язку з цим на перший план виходить питання не про те, яка сума боргу, а куди будуть спрямовані запозичені кошти. Якщо це поповнення «бюджету проїдання», це – погано, а якщо на інвестиції у реальний сектор економіки – добре.

Саме тому сучасний данський економіст Оле Бьорг вважає, що існує тенденція, що коли говорять про економіку чи гроші, марксизм стає обов'язковою мовою. Відтак, про роботи К. Маркса можна говорити багато чудового, але доведеться дійти логічного висновку, що його теорія грошей неправильна [4].

Сучасні економічні реалії свідчать, що суспільство час від часу переживає кризи, які розуміються як аномалії; у тому, як люди уявляють свої стосунки між минулим і теперішнім, служать радше поштовхом, ніж перешкодою для тлумачення історії. Чим більше суспільство задається питанням про те, чи нескінченне економічне зростання, чи зростаючий тягар державного боргу вплине на «суспільний договір між поколіннями», тим більша ймовірність того, що воно переосмислить успадковані стосунки минуле-сьогодення. Отже, у певному сенсі філософія є кризовим явищем в часи невизначеності.

Проблеми між поколіннями охоплюють різноманітні питання майбутнього, починаючи від зміни клімату і закінчуючи державним боргом, який потенційно може завдати шкоди добробуту майбутнім генераціям. Науковці, зважаючи на посилення останніми роками кліматичних змін, забруднення навколишнього середовища, виснаження природних ресурсів мають більше уваги приділяти імплементації принципів рівності і справедливості у стосунках між поколіннями. Тим не менш, уряди різних країн часто надають перевагу короткостроковим вигодам над довгостроковими.

Також науковці мають дійти згоди щодо тлумачення боргу як безперервного процесу. Довгострокові позики та кредити створюють нескінченний цикл позичання та погашення боргу, оскільки кредитний механізм призводить до іманентно-нескінченного боргу. Навіть держави з розвинутою економікою звикають «жити у борг», що стає схожим на звичайну фінансову піраміду, коли борговий тягар перекладається на наступні покоління і через нестачу ресурсів може врешті-решт призвести до значних економічних втрат або політичних змін. Прикладом ймовірності розгортання цього явища можна вважати ситуацію в Румунії, коли уряд диктатора Н. Чаушеску (1974-1989) для погашення значного зовнішнього державного боргу увів країну у злидні, що і спричинило революцію в країні та страту самого диктатора.

Отже, нехтування проблемами державного боргу та його філософським тлумаченням, в основі якого лежить логіко-гносеологічний аналіз, є вкрай ризикованим для сучасного суспільства. Більшість країн світу поступово свідомо збільшують рівень державного боргу і саме адекватне сприйняття природи боргу, розуміння його, насамперед, як філософської категорії може дати поштовх для уповільнення цього процесу.

Список використаних джерел

1. Світовий банк. Офіційний сайт. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/debt-statistics/qpsd>
2. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
3. Ковальов О. Теорія цінності грошей Карла Менгера. Економічна теорія. 2020. № 3. С. 107–119. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2020.03.107>
4. Bjerg O. Making Money: The Philosophy of Crisis Capitalism. Verso, 2014. 304 p.

Реус Роман,
здобувач вищої освіти
Киселиця Світлана,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Шпомер Тетяна,
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Інвестиційний розвиток є фундаментом для забезпечення стійкого економічного зростання, технологічного прогресу та соціального добробуту в сучасному світі. Він відіграє важливу роль у формуванні умов для стабільного та справедливого розвитку суспільства, сприяє інтеграції та взаємодії національних економік у глобальному контексті.

Інвестиції є основним двигуном економічного зростання. Вони сприяють збільшенню виробничих потужностей, впровадженню нових технологій та підвищенню продуктивності праці. Капіталовкладення в інфраструктуру, промисловість та інноваційні проекти стимулюють розвиток економіки, створюють нові робочі місця і підвищують добробут населення. Крім того, інвестиції є важливим інструментом для досягнення сталого розвитку. Вони сприяють зменшенню негативного впливу інтенсифікації виробничих потужностей на екологію, розвитку зеленої енергетики та збереженню природних ресурсів. Інвестування в сталий розвиток допомагає досягти балансу між економічним зростанням, соціальною справедливістю та екологічною стабільністю.

З економічної точки зору сутність інвестицій можна трактувати наступним чином [1]:

- найактивніша форма залучення нагромадженого капіталу в економічний процес;
- альтернативна можливість вкладення капіталу в будь-які об'єкти господарської діяльності;
- можливість використання нагромадженого капіталу у всіх його альтернативних формах;
- джерело генерування ефекту підприємницької діяльності;
- об'єкт власності і розпорядження;
- об'єкт ринкових відносин;
- об'єкт надання переваги в часі тощо.

Якщо розглядати інвестиційну діяльність крізь призму соціальної філософії, то вона виявляє глибокі взаємозв'язки між економічними процесами та суспільними структурами, цінностями і моральними принципами. В цьому контексті інвестиції можна розглядати як вираз людської діяльності, спрямованої на створення та примноження цінностей. Вони відображають базові філософські категорії, такі як праця, капітал, власність, ризик та винагорода. Інвестування втілює в собі раціональність і прагнення до прогресу, що є основними принципами модерністської філософії.

Центральне місце в соціально-філософському вимірі інвестицій займають етичні питання. Невід'ємною частиною сучасної інвестиційної діяльності стає корпоративна соціальна відповідальність. Інвестори і компанії повинні враховувати не лише прибутковість, але й соціальні та екологічні наслідки своїх дій. Етичні принципи інвестиційного розвитку передбачають фокусування на досягненні позитивних соціальних результатів поряд із фінансовою вигодою.

В реаліях сьогодення, окрему увагу слід звернути на розвиток людського капіталу, який здатний забезпечити ефективне зростання економіки. Основними напрямками інвестиційного розвитку людського капіталу виступають освіта, система охорони здоров'я та соціальна сфера. Вони є найменш захищеними та вразливими, а недостатність їх фінансування призводить до погіршення соціального захисту та охорони здоров'я громадян, зростання рівня безробіття, зниження реальних доходів населення.

Інвестиції в освіту є стратегічно важливими для формування висококваліфікованої робочої сили, підвищення продуктивності праці, стимулювання економічного зростання і зміцнення соціального капіталу. Вони забезпечують основу для сталого розвитку суспільства, сприяють зменшенню соціальної нерівності і підвищують конкурентоспроможність економіки на глобальному рівні.

Інвестиції в охорону здоров'я відіграють ключову роль у забезпеченні соціального добробуту. Здорове населення є основою продуктивного та стабільного суспільства, а ефективна система охорони здоров'я створює умови для активної участі працівників у виробничому процесі, сприяє не лише підвищенню якості їх життя, але й економічній стабільності.

Особливості інвестування в соціальну сферу визначаються насамперед специфікою її функцій. Спираючись на власну інфраструктуру (заклади освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, служби зайнятості та інші установи) соціальна сфера виконує такі основні функції [2]:

- соціальну, яка передбачає забезпечення стабільності та гармонії в суспільстві і створення та підтримку системи соціальних відносин, що забезпечують взаємодію й співпрацю між різними соціальними групами та індивідами. Ця функція також спрямована на підтримку соціальної справедливості та рівності, запобігання соціальній нерівності, конфліктам та соціальним ризикам;

- економічну, в рамках якої відбувається розподіл і споживання життєвих засобів, що має велике значення для забезпечення благополуччя і задоволення потреб населення;

- соціалізація, яка допомагає інтегрувати індивідів у соціальні групи, спільноти та культурні системи; формувати ідентичність особистості, її самосвідомості та відчуття належності до певної соціальної групи чи культурної спільноти; забезпечувати основу для подальшого розвитку особистості та суспільства; передавати культурні традиції, звичаї та цінності від одного покоління до іншого;

- гуманістичну, яка спрямована на створення умов, які дозволяють людям реалізувати свій потенціал, забезпечуючи їм гідний рівень життя та їхню гармонійну взаємодію із суспільством.

Таким чином, соціально-філософський вимір інвестиційного розвитку підкреслює складність і багатогранність цього явища, яке впливає на всі царини як матеріального, так і духовного життєзабезпечення суспільства. Інвестиційна діяльність з точки зору соціальної філософії вимагає врахування не лише економічних факторів, але й етичних, соціальних та екологічних аспектів. Інвестиції слід розглядати як інструмент досягнення довгострокових цілей, що сприяє гармонійному розвитку суспільства, підвищенню якості життя і забезпеченню стійкості економіки та навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Абрахманов Д. С., Рудич Л. В., Стеценко В. В. Інвестиційний розвиток національної економіки: післявоєнні перспективи та напрями. Наука і техніка. 2023. № 7 (21). С. 139-147. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4827/4853>

2. Марухленко О. В. Роль інвестиційної політики в забезпеченні суспільного розвитку. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2019. № 12. С. 45-50. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/12-2019/11.pdf>

Ринжук Денис,
здобувач вищої освіти
Киселиця Світлана,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
Тарасенко Артем,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ НОВОЇ СОЦІОЕКОНОМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОГНОСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Цифрова трансформація є однією з ключових рушійних сил сучасного світу, яка впливає на всі аспекти соціально-економічного життя країни. Щільне поєднання

економічних викликів та можливостей, які спостерігаються в Україні навіть в умовах воєнного стану позитивно позначається на інтенсифікації потенціалу цифровізації, який здатний суттєво змінити соціум. В таких умовах осмислення феномену цифрової трансформації і впровадження нових технологій, які перетворюють традиційні економічні відносини, породжують нові виклики, відтак, набувають особливої актуальності та очевидно потребують застосування філософсько-прогностичних методів.

Метою даного дослідження є дослідження впливу цифрової трансформації на економічну реальність в Україні з філософської точки зору, виявлення ключових змін в економічних відносинах та структурах і узагальнення основних викликів і можливостей, пов'язаних з цифровізацією.

Цифрова трансформація передбачає впровадження цифрових технологій у всі сфери життя, що породжує фундаментальні зміни у способі функціонування економічних систем, які стосуються не лише застосування нових інструментів і технологій, але й перетворення бізнес-моделей, створення нових ринків і генерування можливостей для їх зростання [5].

Серед ключових наслідків цифрової трансформації фінансового і реального секторів економіки вважаємо доцільним акцентувати увагу на її здатності створювати більш прозорі та ефективні фінансово-економічні системи. Зокрема, цифрові технології сприяють зменшенню операційних витрат, підвищенню продуктивності, покращенню швидкості, контрольованості і надійності фінансових транзакцій. Наприклад, блокчейн-технології забезпечують прозорість і безпеку фінансових операцій, що знижує ризики шахрайства та корупції, а отже розвиток тіньового сектора.

Застосування філософського підходу до технологічних змін в контексті цифровізації, дозволяє виявити зазначені перетворення і дослідити їх вплив на соціальні та економічні структури. Проведені дослідження дають змогу констатувати, що цифрова трансформація змінює економічні відносини, створюючи нові форми капіталу та праці, позначаючись, тим самим, на всіх аспектах суспільного життя.

Незважаючи на воєнний стан, в Україні достатньо швидкими темпами відбувається цифровізація фінансових установ як основних посередників фінансових ринків, що сприяє розвитку фінансових технологій (фінтех) й змінює традиційні банківські відносини. Нині українські фінтехкомпанії та фінансові установи пропонують нові фінансові продукти та послуги, які роблять фінансові операції більш доступними та зручними для населення [1, 7]. Такі перетворення не тільки поліпшують фінансову включеність фізичних та юридичних осіб у всі процеси, що відбуваються на фінансових ринках (акмуляція капіталів, інвестування тощо), але й сприяють розвитку підприємництва та інновацій.

Поряд з безумовними перевагами для суспільного життя, цифрова трансформація породжує нові виклики пов'язані з довірою, як ключовим елементом будь-якої економічної системи. Серед іншого це зумовлюється автоматизацією процесів виконання робіт і надання фінансових послуг, у наслідок чого, люди все частіше взаємодіють з технологіями, а не з іншими людьми, що вимагає переосмислення природи довіри та її ролі в економічних відносинах. В Україні, де рівень довіри до фінансових установ є недостатньо високим, цифрові технології можуть сприяти відновленню довіри через підвищення прозорості та зменшення ризиків [6]. Так, наприклад, впровадження цифрових підписів, біометричної ідентифікації та інших технологій забезпечує більшу безпеку і надійність фінансових транзакцій.

Цифрова трансформація змінює економічну реальність і через численні соціальні аспекти. Зокрема, цифровізація може як сприяти посиленню соціальної справедливості, так і поглиблювати існуючі нерівності, що має негативний ефект для суспільного життя. Важливо досліджувати як цифрові технології впливають на різні групи населення, зокрема на тих, хто має обмежений доступ до технологій. Наразі в Україні спостерігається позитивний вплив цифрової трансформації на соціальну справедливість за рахунок розширення доступу до фінансових послуг за допомогою мобільних додатків. Наприклад, сучасні мобільні банківські сервіси дозволяють людям, які не мають доступу до традиційних банківських установ, у томі числі, через фізичні чи територіальні обмеження, користуватися фінансовими послугами.

Незважаючи на переваги, які за таких умов отримують одні групи осіб, деякі інші групи населення залишаються «на узбіччі» через відсутність доступу до інтернету, низького рівня фінансової грамотності або нестачі необхідних навичок. Такі обставини також потребують філософського розгляду, у тому числі, в процесі врахування ризиків, пов'язаних з такою цифровою нерівністю.

Серед вагомих ризиків і загроз цифрової трансформації вважаємо доцільним виділити кіберризик – загрози, пов'язані зі зловживанням технологій та кіберпростору (кібератаки, крадіжки даних, шахрайство в мережі Інтернет, віруси тощо). Кіберризик є значною загрозою для бізнесу та інших організацій, що працюють у цифровому середовищі, а отже кібербезпека є однією з найважливіших проблем цифрової трансформації. Філософія кібербезпеки досліджує, як можна забезпечити захист даних та особистої інформації в умовах цифрового середовища. Окреслений аспект особливо актуальний для фінансових установ, де захист конфіденційної інформації є критично важливим. В Україні, де питання кібербезпеки стають все більш актуальними, цифрова трансформація фінансових установ вимагає розробки і впровадження сучасних технологій захисту даних, які включають використання шифрування, багатофакторну автентифікацію та інші засоби для запобігання кібератакам.

Зміни, що відбуваються за умов цифровізації всіх сфер життєдіяльності породжують своєрідний конфлікт між інноваціями та традиціями, розв'язати який, на нашу думку, можливо за рахунок розвитку філософії технології, яка пропонує розглядати цей процес як можливість для синергії, коли нові технології інтегруються з традиційними практиками, створюючи нові можливості для розвитку [2 - 4].

Проведене дослідження дозволило дійти до таких висновків. Цифрова трансформація є складним і багатогранним процесом, який впливає на всі аспекти соціально-економічної і фінансової реальності. В Україні цифровізація фінансових установ відкриває нові можливості для розвитку економіки, підвищення прозорості та ефективності фінансових операцій, розвитку фінтеху і підвищення фінансової включеності фізичних і юридичних осіб у процеси, що відбуваються на фінансових ринках. Однак, цифровізація генерує нові виклики і породжує загрози, які, наприклад, стосуються забезпечення прозорості, надійності, кібербезпеки, соціальної справедливості і переосмислення довіри.

Філософсько-прогностичний аналіз цифрової трансформації дозволяє глибше зрозуміти вплив зазначених змін на економічні та соціальні структури і допомагає розробити стратегії, які сприяють стійкому економічному зростанню національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Arner, D. W., Buckley, R. P., Zetsche, D. A. & Veidt, R. (2020). Sustainability, FinTech and financial inclusion. *European Business Organization Law Review*, 21, pp. 7-35. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40804-020-00183-y>.
2. Feenberg, A. (2009). What is philosophy of technology?. In *International handbook of research and development in technology education* (pp. 159-166). Brill. URL: https://www.sfu.ca/~andrewf/books/What_is_Philosophy_of_Technology.pdf
3. Franssen, M., Lokhorst, G. J., & Van de Poel, I. (2009). *Philosophy of technology*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/technology/>
4. Ihde, D. (2004). *Philosophy of technology* (pp. 91-108). Springer Netherlands. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/1-4020-3027-4_3
5. Khan, S., Khan, S., & Aftab, M. (2015). Digitization and its impact on economy. *International Journal of Digital Library Services*, 5(2), 138-149. URL: http://www.ijodls.in/uploads/3/6/0/3/3603729/vol-5_issue-2.138-149.pdf
6. Дубина М.В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика: монографія / М.В. Дубина. – Чернігів: ЧНТУ, 2018. 668 с.
7. Шишкіна О. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Вип. 19. Т.2. С. 130-143.

Устінюв Ярослав,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Науковий керівник - Ільчук Валерій,
доктор економічних наук., професор
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

РОЛЬ АКСЕЛЕРАТОРІВ ТА ІНКУБАТОРІВ У ФІНАНСОВІЙ ПІДТРИМЦІ ІТ-ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Акселератори та інкубатори мають важливе значення для розвитку ІТ-стартапів, головним чином завдяки своїм значним фінансовим внескам. Поєднуючи фінансову допомогу зі спеціалізованими програмами, вони задовольняють унікальні потреби цих нових компаній. Роль акселераторів та інкубаторів у сприянні інноваціям незаперечна, оскільки вони не лише забезпечують вкрай необхідний капітал, але й створюють сприятливе середовище для зростання та розвитку [1]. Ці організації виходять за рамки простого фінансування, пропонуючи спеціалізовану підтримку через програми, розроблені для вирішення конкретних проблем, з якими стикаються ІТ-стартапи. Такий комплексний підхід гарантує, що стартапи не лише отримують фінансову підтримку, але й мають доступ до наставництва, можливостей для комунікації в області та інших ресурсів, необхідних для їхнього розвитку. Більше того, фінансова підтримка, яку надають акселератори та інкубатори, має різні форми, включаючи початкове фінансування, гранти та доступ до мереж інвесторів, пропонуючи таким чином рятувальний круг для стартапів на критичних етапах їхнього шляху. Ця багатогранна система підтримки є важливою для виживання та успіху ІТ-стартапів, підкреслюючи незамінний внесок акселераторів та інкубаторів у технологічну екосистему.

Спираючись на базову підтримку, яку надають акселератори та інкубатори, ці організації розширюють свої механізми підтримки за межі фінансової допомоги, щоб охопити більш цілісний підхід до сприяння інноваціям в ІТ-галузі. Зокрема, інкубатори відіграють ключову роль у розвитку малого підприємництва, пропонуючи поєднання ресурсів, наставництва та мережевих можливостей, які мають вирішальне значення для стартапів на ранніх стадіях, що борються з проблемами виходу на ринок та сталого розвитку [2]. Ця комплексна система підтримки розроблена для задоволення багатограних потреб стартапів, не лише надаючи капітал, але й полегшуючи доступ до основних інструментів і знань, які можуть сприяти їхньому зростанню. Також, створення спеціалізованих інкубаторів та акселераторів підкреслює спрямований підхід цих організацій до задоволення специфічних потреб ІТ-сектору, створюючи сприятливу екосистему для технологічних інновацій. Наголос на ІТ-індустрії як на пріоритетній сфері розвитку відображає визнання її потенціалу стимулювати економічне зростання та конкурентоспроможність у глобальному масштабі [3]. За допомогою цих механізмів акселератори та інкубатори значною мірою сприяють розвитку міцної екосистеми стартапів, пом'якшуючи проблеми, пов'язані з відсутністю державної підтримки та формальним ставленням до підприємництва, тим самим прокладаючи шлях для появи нового покоління технологічних підприємств.

В українському економічному контексті механізми бізнес-акселераторів та інкубаторів відіграють ключову роль у сприянні розвитку стартапів і малих підприємств, особливо в ІТ-індустрії, що розвивається. Різниця між бізнес-акселераторами та іншими формами підтримки бізнесу є надзвичайно важливою, оскільки акселератори пропонують більш інтенсивну структуру наставництва та підтримки, розроблену для швидкого масштабування бізнесу. Це особливо важливо в Україні, де ІТ-сектор став критичним рушієм економічного розвитку, забезпечуючи значну перевагу над традиційними галузями промисловості [3,4]. Крім того, створення спеціалізованих інкубаторів і акселераторів разом із фінансовою підтримкою інноваційних проектів демонструє чітку відданість розвитку екосистеми, сприятливої для успіху стартапів. Проте ефективність цих механізмів знижується через недостатньо розвинену підтримуючу інфраструктуру та відсутність суттєвої державної допомоги, що вказує на прогалину, яку необхідно усунути для повної реалізації потенціалу цих ініціатив.

На розвиток та успіх стартапів значно впливає їхня здатність орієнтуватися як у своєму безпосередньому мікросередовищі, так і в ширшому макросередовищі, яке охоплює зовнішні фактори розвитку ІТ. Ключем до цих середовищ є акселератори та інкубатори, які відіграють ключову роль у формуванні шляху стартапу. Зокрема, фактори, такі як розташування клієнтів і фінансування, є ключовими; акселератори та інкубатори часто надають стартапам необхідні ресурси, мережі та наставництво для ефективного досягнення та обслуговування їхнього цільового ринку. Також, підтримуючи екосистему, ці організації сприяють ширшому економічному розвитку та формуванню тенденцій у секторі стартапів, особливо в таких регіонах, як Україна. Цей подвійний акцент на мікро- та макрофакторах середовища, включаючи зовнішній контекст розвитку ІТ, підкреслює складну взаємодію між стартапами та їх операційними умовами. Таким чином, вплив акселераторів та інкубаторів виходить за рамки безпосередніх бізнес-моделей, охоплюючи ширший стратегічний вплив на здатність стартапу досягати успіху в конкурентній технологічній індустрії.

В екосистемі стартапів та інновацій інституції відіграють ключову роль у створенні мікро- та макросередовища, що має вирішальне значення для зростання та успіху стартапів. Як визначено в дослідженні, мікросередовище охоплює безпосередні умови, необхідні для запуску операцій, такі як близькість до клієнтів і наявність фінансування, які є основою для виживання та зростання цих підприємств [5]. Інституції підтримують цей процес, надаючи спеціалізовані послуги, такі як інкубатори та акселератори, які не лише забезпечують необхідні ресурси, зокрема початкове фінансування та наставництво, але й сприяють встановленню цінних зв'язків із потенційними клієнтами та інвесторами. Крім того, макросередовище, сформоване ширшими тенденціями розвитку ІТ та економічною політикою, ще більше підкреслює важливість підтримуючої екосистеми, яку можуть сприяти інституції [6]. У контексті розвитку стартапів в Україні важливо враховувати значний вплив, який інституційна підтримка може мати на економічний розвиток країни. Це підкреслює важливість узгоджених зусиль для підтримки розвитку стартапів через політики та програми, що враховують як мікро-, так і макросередовищні фактори. Цей подвійний підхід гарантує, що стартапи не тільки запустяться на міцну основу, але й будуть готові процвітати в конкурентоспроможній індустрії технологій, використовуючи такі інструменти, як контент-маркетинг, щоб зайняти свою нішу [7].

Спираючись на фундаментальну підтримку, яку пропонують акселератори та інкубатори, успіх ІТ-стартапів значною мірою залежить від складної взаємодії факторів, які виходять за межі простої фінансової підтримки. Серед основних факторів вирішальними є місцезнаходження клієнтів і доступ до фінансування, які мають критичне значення для функціонування та успіху цих нових компаній. Середовище, в якому працюють стартапи, поділяється на дві основні категорії: мікросередовище, яке стосується внутрішніх операційних аспектів стартапів, і макросередовище, яке включає зовнішні фактори, такі як ширший ландшафт розвитку ІТ [6]. Зокрема, в таких регіонах, як Україна, зосередженість на розумінні динаміки стартапів, тенденцій їхнього розвитку та внеску в економічне зростання підкреслює важливість як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Це передбачає подолання таких викликів, як пошук нових ринків і пом'якшення негативних наслідків геополітичної напруги, що є особливо актуальним для українських стартапів у поточному році. Таким чином, взаємодія між акселераторами та інкубаторами та стартапами, які вони підтримують, має нюанси, що вимагає уваги до факторів мікро та макросередовища, які сприяють успіху цих підприємств.

У динамічній та все більш взаємопов'язаній глобальній економіці стартапи, акселератори та інкубатори відіграють ключову роль у формуванні ландшафту інновацій та конкурентоспроможності. Акселератори та інкубатори за своєю конструкцією служать каталізаторами зростання та успіху стартапів, пропонуючи важливі ресурси, такі як фінансування, наставництво та можливості для спілкування. Ці симбіотичні відносини розширюють здатність стартапів орієнтуватися в складних умовах ринку, швидко впроваджувати інновації та ефективно масштабуватися. Коли стартапи процвітають, вони

сприяють формуванню нових «центрів сили» в глобальній економіці, стимулюючи конкуренцію та транскордонну співпрацю. Посилена взаємодія та взаємна залежність між країнами підкреслюють важливість цих підприємницьких екосистем у сприянні інноваціям, економічному різноманіттю та стійкості. Отже, співпраця між стартапами, акселераторами та інкубаторами є не просто стратегією індивідуального успіху, а фундаментальним компонентом підвищення конкурентоспроможності в глобальному масштабі. Ця кооперативна модель демонструє, як використання спільних сил і ресурсів може вирішити важливі виклики сучасних економік, забезпечуючи стійке зростання та розвиток на постійно змінюваному світовому ринку.

У контексті української ІТ-індустрії співпраця з акселераторами та інкубаторами має ключове значення для подолання складних викликів, з якими стикається країна, особливо з огляду на критичний стан справ, який висвітлюється в поточному геополітичному та економічному кліматі. Спеціалізована підтримка, яку надають ці організації, полягає не лише у фінансовій підтримці, а й у навігації в тонкощах роботи в ландшафті, де інформацію та діяльність, можливо, потрібно приховати від загального огляду, про що свідчить секретний характер певних операцій у регіоні [8]. Це стає особливо актуальним, коли розглядається необхідність ІТ-стартапів маневрувати через виклики збереження цілісності стану та забезпечення безпечної обробки конфіденційної інформації. Таким чином, така співпраця не лише зміцнює фінансову стійкість української ІТ-індустрії, але й покращує її стратегічне позиціонування на міжнародній арені, створюючи середовище, де інноваційні рішення можуть процвітати, незважаючи на невизначеність, спричинену поточною ситуацією. Це стратегічне партнерство між ІТ-стартапами та підтримуючими організаціями, такими як акселератори та інкубатори, відіграє вирішальну роль у розвитку українського ІТ-сектору, забезпечуючи його стійкість і здатність адаптуватися перед обличчям викликів.

На основі створення спеціалізованих інкубаторів та акселераторів для розвитку стартапів, успішні історії стартапів, які процвітали в таких сприятливих екосистемах, демонструють значні переваги цих програм. Значні зміни в показниках успішності стартапів не лише підвищують авторитет країни походження, але й посилюють її конкурентоспроможність на міжнародній арені. Особливо це помітно на прикладі України, яка стала експортером інноваційних рішень і технологій, підтверджуючи ефективність цільової підтримки стартапів. Успіх українських соціологів на міжнародному рівні підкреслює великий потенціал стартапів у сфері досліджень і розробок для досягнення глобального визнання та успіху. Ці приклади свідчать про те, що, коли стартапам надається належна фінансова підтримка, наставництво та доступ до спеціальних знань, вони можуть подолати бар'єри на шляху до виходу на світову арену, що значно сприяє репутації та економічному розвитку їхньої країни.

Список використаних джерел:

1. (2023) Вибір юрисдикції для відкриття ІТ компанії. <https://iqdecision.com/ua/vibir-yurisdikiyi-dlya-vidkrittya-it-kompaniy/>. Дата звернення 29 травня 2024.
2. Ситник Н.І. (2019). ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СТАРТАП ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ. Науковий вісник Херсонського державного університету, (59). <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-36-10>.
3. (2019) Ринок промислової автоматизації та ІТ: тренди 2018 vs 2019. <https://industry4-0-ukraine.com.ua/the-market-of-industrial-automation-and-it-trends/>. Дата звернення 29 травня 2024.
4. Гребенник Н. Г., Лабунська О. В. (2023). БІЗНЕС-АКСЕЛЕРАТОРИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОСИСТЕМИ УКРАЇНИ. Науковий вісник Одеського національного економічного університету, (10/311/80). <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2023-10-311-80-92>.
5. (2023) Що таке стартап, та чому вам варто створити власний. <https://www.yepworld.org/post/що-таке-стартап-та-чому-вам-варто-створити-власний>. Дата звернення 29 травня 2024.
6. Литвин І. В. (2017). ОСОБЛИВОСТІ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІТ – СТАРТАПІВ. Ефективна економіка, (4). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5533>.
7. (2024) Сила контент-маркетингу для успіху стартапів. <https://cases.media/en/article/sila-kontent-marketingu-dlya-uspikhu-startapiv>. Дата звернення 29 травня 2024.
8. (2023) Оцінки загроз глобального характеру розвідувальних органів іноземних держав, можливість їхнього використання для планування в сфері національної безпеки України. <https://censs.org/otsinky-zahroz-hlobalnoho-kharakteru-rozvidualnykh-orhaniv-inozemnykh-derzhav/>. Дата звернення 29 травня 2024.

Сова Олена,

кандидат економічних наук, доцент, с.н.с.,

*Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України
(м. Київ, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ РИЗИКІВ

Здійснені в Україні кроки щодо децентралізації, що супроводжуються підвищенням фінансової, організаційної, політичної спроможності до власного розвитку – шлях до подальшого розширення полісуб'єктного управління, бо органи місцевого самоврядування реально стають суб'єктами у формуванні власної політики й посилюють свій вплив на зміст державних рішень [1, с. 48]. Полісуб'єктне управління в територіальних громадах є концепцією, що передбачає активну участь широкого кола стейкхолдерів у процесах прийняття рішень на місцевому рівні. Цей інноваційний підхід спрямований на забезпечення співпраці між місцевими органами влади, міжнародними донорами тощо та місцевими громадами через визначені механізми та канали комунікації, сприяючи вирішенню актуальних питань і викликів у сферах суспільного життя. Як рівні взаємодії зазначимо:

1. Наднаціональний рівень: на цьому рівні укладаються міжнародні домовленості, угоди та програми, що стосуються певних сфер, наприклад, безпеки, торгівлі, екології тощо. Україна бере участь у різних міжнародних організаціях і має зобов'язання імплементувати їхні стандарти та рекомендації.

2. Національний рівень: державні органи влади (уряд, міністерства) розробляють законодавство та впроваджують стратегії в різних сферах, відповідно до міжнародних зобов'язань і потреб країни. Це включає економічну політику, соціальні програми, освіту, охорону здоров'я та інші аспекти життя суспільства.

3. Регіональний рівень: регіональні органи влади відповідають за розвиток та управління своїми територіями. Вони можуть вирішувати питання, які стосуються лише їхнього регіону, або брати участь у виконанні національних програм на місцевому рівні.

4. Місцевий рівень: місцева влада (громади селища, міста, села) відповідає за найближчий до громадян рівень управління. Вирішуються питання щодо конкретних місцевих потреб, наприклад, благоустрій, комунальні послуги, розвиток інфраструктури.

5. Індивідуальний рівень: це рівень громадян, які активно взаємодіють з іншими рівнями через участь у громадських організаціях, активний громадянський рух тощо. Їхні дії та підтримка можуть впливати на прийняття рішень на всіх інших рівнях влади.

Варіантами проєктної взаємодії в територіальних громадах України, враховуючи різні рівні управління, є:

1. Розробка енергоефективних планів:

– наднаціональний рівень: участь у програмах і проєктах Європейського Союзу з енергоефективності;

– національний рівень: розроблення національних стратегій з енергоефективності та прийняття відповідного законодавства;

– регіональний рівень: координація зусиль місцевих органів влади щодо впровадження енергоефективних технологій;

– місцевий рівень: розроблення та впровадження конкретних програм енергозбереження для міст і сіл;

– індивідуальний рівень: залучення громадян до енергоефективних ініціатив та освітніх заходів.

2. Покращення системи водопостачання та водовідведення:

– наднаціональний рівень: міжнародні програми з підтримки інфраструктурних проєктів;

– національний рівень: розроблення національних стратегій у сфері водопостачання та санітарії;

– регіональний рівень: координація робіт із забезпечення доступу до води на рівні областей;
– місцевий рівень: реалізація проєктів з реконструкції та модернізації систем водопостачання та водовідведення;

– індивідуальний рівень: участь місцевого населення у програмах з економії води та збереження довкілля.

3. Створення центрів інноваційного розвитку:

– наднаціональний рівень: участь у міжнародних дослідницьких програмах та обміні досвідом у сфері інновацій;

– національний рівень: розроблення національної стратегії інноваційного розвитку та підтримка інноваційних стартапів;

– регіональний рівень: створення регіональних інноваційних центрів для підтримки місцевих підприємств і стартапів;

– місцевий рівень: реалізація ініціатив зі створення інноваційних хабів та інкубаторів на місцевому рівні;

– індивідуальний рівень: участь молодих науковців і підприємців у створенні та розвитку інноваційних проєктів.

4. Розвиток науково-освітніх програм для молоді:

– наднаціональний рівень: участь у міжнародних освітніх програмах та обміні студентів і вчених;

– національний рівень: вдосконалення національних освітніх стандартів і програм;

– регіональний рівень: організація регіональних наукових конкурсів та освітніх заходів для молоді;

– місцевий рівень: розроблення та впровадження місцевих програм підтримки обдарованих дітей та молоді;

– індивідуальний рівень: участь студентів і молодих дослідників у наукових проєктах і конференціях.

5. Підтримка малих і середніх підприємств:

– наднаціональний рівень: участь у міжнародних програмах фінансування та підтримки малого бізнесу;

– національний рівень: удосконалення законодавства та програм підтримки малого та середнього бізнесу;

– регіональний рівень: створення регіональних бізнес-інкубаторів і центрів консультування для підприємців;

– місцевий рівень: надання підприємствам місцевих пільг і підтримки для розвитку бізнесу на місцевому рівні;

– індивідуальний рівень: підтримка ініціативних громадян у створенні власних підприємств та розвитку власного бізнесу.

6. Забезпечення доступу до медичної допомоги:

– наднаціональний рівень: участь у міжнародних програмах підтримки охорони здоров'я;

– національний рівень: розроблення національних стратегій розвитку медичної системи та забезпечення доступу до медичних послуг;

– регіональний рівень: реалізація програм медичної реформи на рівні областей;

– місцевий рівень: підтримка місцевих медичних закладів і забезпечення доступу до медичних послуг на місцевому рівні;

– індивідуальний рівень: популяризація здорового способу життя та профілактичних заходів серед мешканців громад.

7. Створення інфраструктури для сталого розвитку:

– наднаціональний рівень: участь у міжнародних програмах сталого розвитку та збереження природних ресурсів;

– національний рівень: розроблення національних стратегій сталого розвитку та впровадження екологічних стандартів;

–регіональний рівень: планування та розвиток інфраструктури з урахуванням принципів сталого розвитку на рівні регіонів;

–місцевий рівень: реалізація проєктів місцевого значення з оновлення та збереження інфраструктури для сталого розвитку;

–індивідуальний рівень: залучення громадян до участі у проєктах з охорони навколишнього середовища та сталого розвитку своїх громад.

Підприємства та інституції мають не лише економічні цілі, але й етичні та соціальні обов'язки перед довілцями і суспільством. Корпоративна соціальна відповідальність, як елемент загальної соціальної відповідальності, є частиною загальних зусиль бізнесменів при вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем у державі. Можна стверджувати, що це своєрідний внесок бізнесу в стійкий розвиток суспільства, як-от в соціально-економічну, інформаційно-технологічну та екологічну сфери, й цей внесок є добровільним і актуальним у сучасному бізнес-середовищі [2, с. 150].

Наведемо приклади щодо різноманітності проєктів, які реалізуються за допомогою полісуб'єктного управління в територіальних громадах Київської області України [3]:

1) у співпраці з благодійними фондами та регіональними культурними установами Калинівська, Баришівська, Згурівська та Калитянська селищні ради отримали кошти для закупівлі україномовних видань у бібліотеки в рамках проєкту «Подаруй бібліотеці книгу»;

2) Згурівська територіальна громада приймала 12 червня 2023 року районний етап Всеукраїнської військово-патріотичної гри «Сокіл» (Джура) на території Згурівського ліцею у співпраці з обласними фізкультурно-оздоровчими центрами;

3) запрацював Центр підтримки бізнесу Броварської міської територіальної громади в межах програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яка спільно фінансується Європейським Союзом та урядом Німеччини і реалізується німецькою федеральною компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ);

4) Броварська міська територіальна громада працює в міжнародному проєкті «Людський вимір – інклюзивні дані для стабільності та розвитку» за підтримки Канадської Міжнародної Організації МОМ.

Важливими аспектами полісуб'єктного управління є транспарентність, відкритість для участі громадян, здатність до консенсусу та спільної соціальної відповідальності за прийняті рішення. Цей підхід дозволяє враховувати різноманітні інтереси та потреби стейкхолдерів, забезпечуючи сталий і гармонійний розвиток територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Libanova E., Romaniuk S. (2023). Kontseptualizatsiia polisub'iektnoho upravlinnia v sotsialnykh vidnosynakh [Conceptualization of Governance in Social Relations]. *Demography and Social Economy*, 3(53), 33-53. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.033>

2. Сова О.Ю., Кузнецов В.Д. (2024). Еволюція системи корпоративної соціальної відповідальності. *Бізнес-навігатор*, 2(75), 149-153. <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-25>

3. Звіт про виконання програми соціально-економічного, культурного і духовного розвитку Броварського району на 2023 рік. (2023). <https://brovrayrada.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/Zvit-po-sots-ekon-za-2023-rik-3.pdf>

Стасіневич Світлана,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності

Київський кооперативний інститут бізнесу і права (м.Київ, Україна)

ЛОГІСТИКА ЕКСПОРТУ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна є одним із вирішальних гарантів глобальної продовольчої безпеки.

Володіючи сприятливими природними ресурсами (кількість земельних угідь, якість ґрунтів), маючи відповідні погодні умови, досвід вирощування зернових культур, Україна є одним з основних виробників зерна в світі.

До повномасштабного нападу російського агресора, в 2020-2021 маркетинговому році (МР), виробництво головної зернової культури – пшениці, в Україні становило 32,7 млн т, а кукурудзи досягло рекордних 39,8 млн т. Воєнний 2022 рік видався складним для українських аграріїв і урожай зібраного збіжжя суттєво знизився, зокрема пшениці, впав на 40 % – негативний вплив мали фактори: окупація української території, замінування земель, знищення врожаю, розкрадання збіжжя російським агресором. Проте в 2023 році обсяг намолоченої пшениці зріс і дорівнював уже 22,5 млн т [3].

На 2024 рік “Українська зернова асоціація” оцінює потенційний врожай пшениці на рівні 19,1 млн т, кукурудзи – 25,5 млн т [5].

Для задоволення власних продовольчих потреб Україні достатньо 4 млн т зерна пшениці. Отже, Україна має великий експортний потенціал зерна даної культури, як і інших зернових. Тому вона завжди займала провідні місця серед основних світових зернових експортерів зерна.

У відносно передвоєнному 2021 році поставки українського зерна на зовнішній ринок склали 51,2 млн т, в тому числі пшениці 20,1 млн т (п’яте місце серед найбільший світових експортерів), кукурудзи 24,7 млн т (третя позиція в світі з експорту культури) [4]. Навіть в 2022-2023 МР Україна спромоглася відправити на експорт 16,8 млн т пшениці та 29,1 млн т кукурудзи. У 2023/2024 МР станом на 8 травня Україна експортувала 16,2 млн т зерна пшениці й 23,5 млн т кукурудзи [4].

В 2024 році прогнозується потенціал експорту в 13 млн т пшениці та 20,5 млн т зерна кукурудзи [5]. Тим самим Україна має продовжити забезпечення вирішення питання глобальної світової продовольчої безпеки.

До воєнного стану на морські порти припадало понад 90% експорту української агропродукції. Заблокування рф українських портів на Чорному морі призвело до здорожчання в 2022 році зернової логістики не менш, ніж в 5 разів [1].

За таких умов Україна підписала, як і рф (за посередництва Туреччини), угоду з ООН про експорт української сільськогосподарської продукції через Чорне море. Так званий «зерновий коридор» функціонував неповноцінно і з перервами, обумовленими невиконанням взятих зобов’язань російською стороною зумисно затримуючи поставки української агропродукції за рубіж (зупиняючи флотна вході, здійснюючи саботаж інспекцій товарів на суднах і т.п.).

Але Україна наполегливо, максимально можливо використовувала “зернову угоду” і восени 2022 року Україна практично вийшла на довоєнні показники експорту, відвантаживши за кордон «зерновим коридором» зерна пшениці – 4,7 млн т, кукурудзи – 7 млн т [6].

В листопаді 2022 р. відбулась пролонгація "зернової ініціативи" на 120 днів, а далі ще два рази вдавалось продовжити її дію, аж поки 17 липня 2023 р. рф “не вийшла” з "зернової угоди". Після виходу з угоди російський ворог взагалі застосував масованні обстріли суден, зернових терміналів та портової інфраструктури Одещини і також на річці Дунай.

З початком війни Дунай з другорядного логічного експортного шляху перетворився для українського агросектору на основний. Разом з тим транспорту Українського Дунайського пароплавства доводилось працювати в екстримальних умовах: пропускна спроможність портів обмежена, недостатньої глибина річки недостатня для великого судноплавства та й на підходах до річкової магістралі доводилось долати багато перешкод: під’їзні дороги пошкоджені, витрати пального підвищені, доводилось дублювати рух на прикордонних переходах і все це в умовах повітряної небезпеки або безпосередньо під час обстрілів. За обсягами перевезень цей напрямок не міг замінити експорту українського зерна Чорним морем.

Українське Дунайське пароплавство оперативно стало докладати зусилля для нарощення поставок. Замість фрахту з пункту завантаження до пункту розвантаження було запропоновано комплексну послугу за єдиним тарифом не тільки доставки зерна з автотранспорту в українському порту на велике морське судно в Констанці, а й поширення програми на річкові порти європейських країн (забезпечення клієнту як фрахт, та і перевалку різних видів вантажів), створюючи з портами Угорщини, Австрії, Сербії партнерську

стивідорну мережу. Здійснюються перевезення по Дунаю контейнерними баржовими караванами. В результаті обсяг транспортувань поступово зростає. У 2023 році український вантажообіг через порти Дунаю став рекордним.

Для України також важливо розвивати спільно з ЄС й інші “коридори солідарності”: крім Дунайського, Адріатичний та Балтійський кластери. Чим більше буде варіантів, тим дешевшою буде логістика експорту. Але транспортування зерна суходолом до відповідних європейських портів технічно і економічно, а іноді й політично, практично здійснити складно і накладно, зокрема тому що інфраструктура європейських наземних транспортних артерій не завжди може абсорбувати кількість зерна, яке Україна готова експортувати, логістичні витрати надмірні, що провокує зростання цін на зерно й відповідно вартості продовольства в світі.

Відмова росії від “зернової угоди” з ООН змусила Україну експортувати більше сільгосппродукції залізничним та автомобільним через кордон ЄС. Але для українських експортерів проблемою стала, по-перше, вартість перевезень, яка зростає в міру того, як зерно транспортується на великі відстані та по залізничних коліях різного розміру. До того ж Єврокомісія з 2 травня до 15 вересня 2023 р. заборонила імпорту зерна українського походження до Болгарії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словаччини, що правда, з можливістю перевезення агропродукції через їхню територію транзитом. Але на кордоні з окремими країнами напруга щодо його перетину українськими агротоварами продовжувала мати місце не зважаючи на заходи, які Уряд України пропонував і вводив для вирішення негараздів (механізму ліцензування обсягів, посиленій експортний контроль та ін.).

Деблокування польського кордону сприяло переорієнтації вантажопотоків і в результаті обсяг перевезень на кордоніз Польшою за місяць станом на кінець другої декади травня 2024 року збільшився у 3 рази порівняно з аналогічним періодом квітня. Найбільший обсяг перевезень фіксується на румунському кордоні [2].

10 серпня 2023 р. від Військово-морських сил ЗСУ надійшло повідомлення про тимчасовий гуманітарний коридор для торговельних суден, що йдуть до і з портів України. Повідомлення було підтверджено реальним забезпеченням функціонування морської торгівлі України зі світом. Завдяки військовим успіхам Москва втратила контроль над Чорним морем. Новостворений український експортний коридор розвіяв побоювання, що одностороннє з боку РФ припинення дії “зернової ініціативи” поставить під загрозу глобальну продовольчу безпеку. Чорноморським коридором, організованим Україною в кінці літа 2023 року (через порти Одеса, Південний та Чорноморськ), за менше ніж 7 місяців перевезено понад 40 млн т вантажів (переважно сільськогосподарської продукції), що перевищує обсяг транспортування товарів за цілий рік дії “зернової ініціативи” [8].

Таким чином в 2023 р. на міжнародний ринок було поставлено 44,8 млн т українського збіжжя – на 16% більше, ніж минулого року, в тому числі зерна пшениці експортовано 16,2 млн т, що перевищило на 44% більше показника 2022 року, обсяги експорту кукурудзи зріс на 6% до 26,4 млн т [7].

Експерти також відмічають позитивну роль новаторської міжнародної страхової угоди, укладеної Українською державою в листопаді 2023 року, яка додала впевненості судноплавному сектору. Вперше в світовій практиці зустрічається, коли країна, яка перебуває у стані війни, прийняла рішення інвестувати в страховий механізм [8].

Впевнено і продуктивно реалізується гуманітарна ініціатива Grain from Ukraine, в межах якої здійснюються поставки зерна українського походження до ряду країн Африки (Сомалі, Ефіопії, Кенії, Нігерії та ін.).

Слід відмітити й такий факт, сприяючий активізації експорту українського зерна, що на початку травня 2023 року Європейський Союз остаточно схвалив «торговельний безвіз» для України, який передбачає безмитну та безквотну торгівля ще на рік. пропонує продовжити тимчасове призупинення імпорتنих мит і квот на експорт української сільськогосподарської продукції до ЄС ще на рік – з 6 червня 2024 року до 5 червня 2025 року. Це в певній мірі компромісний захід щодо позиції фермерських кіл окремих європейських країн, оскільки

Єврокомісія наділяється повноваженнями вживати швидких заходів та здійснювати будь-які необхідні кроки у разі значних перебоїв на ринку ЄС або на ринках однієї чи кількох країн ЄС через український імпорт.

Таким чином, після повномасштабного вторгнення РФ в Україну виробництво та збут сільськогосподарської продукції, здійснення її експорту значно ускладнились, та попри це наша країна продовжує постачати світу зерно, вирішуючи проблему глобальної продовольчої безпеки.

Список використаних джерел

1. Зернова логістика в 2022 році здорожчала мінімум в 5 разів – які наслідки для виробництва зерна. (2022). Retrieved from <https://superagronom.com/news/16521-zernova-logistika-v-2022-rotsi-zdorjchala-minimum-v-5-raziv--yaki-naslidki-dlya-virobnitstva-zerna>.
2. Обсяг автоперевезень на польському кордоні зріс утричі. (2024). Retrieved from <https://agroportal.ua/news/ukraina/obsyag-avtoperevezen-na-polskomu-kordoni-zris-utrichi>.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. (2024). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. (2024). Retrieved from <https://minagro.gov.ua>.
5. Офіційний сайт Української зернової асоціації. (2024) Retrieved from <https://uga.ua>.
6. У 2022 році Україна відправила «зерновим коридором» 15,9 млн тонн агропродукції. (2023). Retrieved from <https://thepage.ua/ua/news/v-2022-ukrayina-nadislala-159-mln-t-agroprodukciji-zernovim-koridorom>.
7. У 2023 році найбільшими імпортерами українського зерна стали Іспанія, Китай та Румунія. (2024). Retrieved from <https://ukranews.com/ua/news/984758-u-2023-rotsi-najbilshymy-importeramy-ukrayinskogo-zerna-staly-ispaniya-kytaj-ta-rumuniya>.
8. Як наші морські дрони впливають на продовольчу безпеку світу. (2024). Retrieved from <https://gazeta.ua/blog/61494/ak-nashi-morski-droni-vplivayut-na-prodovolchu-bezpeku-svitu>.

Суховерський Михайло,

здобувач вищої освіти

Шишкіна Олена,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,

банківської справи та страхування

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФІЛОСОФІЯ РИЗИКУ У ФІНАНСУВАННІ ІННОВАЦІЙ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасному світі динамічних перетворень технологічний прогрес стає рушійною силою суспільного розвитку. З огляду на це фінансування інноваційних високотехнологічних підприємств набуває вирішального значення для стабільного зростання економіки країни та її конкурентоспроможності на світових товарних і фінансових ринках. Однак, розробка та впровадження інновацій завжди супроводжуються значними ризиками, що вимагають не лише економічного аналізу, а й глибокого філософського осмислення. Дослідження філософії ризику у фінансуванні інновацій високотехнологічних підприємств відкриває нові горизонти для розуміння складних взаємозв'язків між технологіями, економікою та суспільством, з огляду на що актуальність даної наукової теми не викликає заперечень.

Ризик є невід'ємною складовою функціонування високотехнологічного підприємства й інноваційна діяльність не є виключенням. Природа ризику відображає невизначеність та можливість негативних наслідків у процесі розробки (придбання, впровадження і т. ін.) нових технологій [1, 4]. Філософія ризику дозволяє розглянути цю проблему з кількох важливих перспектив: економічної, соціальної та етичної, кожна з яких відіграє ключову роль у формуванні цілісного розуміння ризику і прийнятті рішень [1-3].

Економічна перспектива ризику визначається на основі аналізу фінансових витрат і вигід, пов'язаних з реалізацією інноваційних проєктів та передбачає: оцінку ризиків та

результативності впровадження інновацій, вибір моделей управління ризиками, аналіз впливу реалізованих інновацій на ринок.

Розробка і впровадження інновацій високотехнологічними підприємствами потребує значного фінансування, тому перед ними стоїть задача оцінити потенційні фінансові вигоди та можливі збитки, які пов'язані із певним інноваційним проектом, що включає розрахунок необхідного капіталу, очікуваних доходів та ймовірності успіху проекту.

Для зниження інноваційних та інших видів ризиків використовуються різні моделі управління, котрі допомагають мінімізувати фінансові втрати у разі невдачі проекту, серед яких варто виділити диверсифікацію інвестицій, страхування ризиків та створення резервних фондів. Диверсифікація інвестицій полягає в розподілі інвестиційного капіталу між різними класами активів (акціями, облігаціями, нерухомістю тощо), галузями або територіями з метою зниження загального ризику. Страхування ризиків передбачає передачу ризиків від підприємства до страхової компанії за певну плату (страхову премію). Страхування дозволяє підприємствам отримати захист від значних фінансових втрат у разі настання непередбачуваних подій. Можливість страхування ризиків сприяє підвищенню довіри інвесторів до підприємств-отримувачів коштів, а останнім – надає упевненості у тому, що непередбачені події не призведуть до катастрофічних фінансових наслідків. Створення резервних фондів є внутрішнім механізмом захисту підприємства від ризиків, який передбачає акумулювання фінансових коштів, котрі можуть бути використані для покриття непередбачених витрат або збитків.

Результатом впровадження інновацій може стати суттєва зміна ринкової динаміки, а також створення нових можливостей та загроз для існуючих підприємств. Тож економічний аналіз допомагає зрозуміти, як нові технології вплинуть на конкуренцію, ціноутворення та споживчий попит.

Соціальна перспектива ризику розглядає вплив інновацій на суспільство та громади. Цей аспект передбачає врахування соціальної справедливості, створення нових робочих місць та працевлаштування, а також дослідження впливу впровадження інновацій на місцеві громади.

Реалізація інноваційних проектів може змінювати розподіл ресурсів та можливостей у суспільстві, впливаючи тим самим на різні соціальні групи, і за небажаних наслідків, особливо за умови, якщо вигоди від технологічного прогресу розподіляються нерівномірно, збільшувати соціальну нерівність. Впровадження нових технологій може призвести до скорочення робочих місць в одних секторах економіки і створення нових – в інших. Тож філософський підхід до соціального аналізу допомагає зрозуміти, як мінімізувати негативні наслідки для працівників, забезпечити справедливість і рівність можливостей. Зазначені аспекти, а також інші чинники, як то урбанізація або зміна екологічної ситуації можуть суттєво змінити життя місцевих громад. Філософія ризику дозволить підійти більш ґрунтовно до такого аналізу для оцінювання і врахування зазначеного негативного впливу і знайти способи його пом'якшення.

Етична перспектива ризику акцентує увагу на моральних питаннях, що виникають у процесі фінансування та впровадження інновацій. Високотехнологічні підприємства часто стикаються з питаннями етичної відповідальності перед суспільством. Наприклад, фінансування проектів, що можуть призвести до значних змін на ринку праці або вплинути на навколишнє середовище, вимагає врахування не лише економічної доцільності, а й етичних наслідків. Філософське осмислення цих питань допомагає знаходити баланс між економічною вигодою та соціальною відповідальністю.

Філософія ризику в контексті вирішення етичних дилем, що виникають у процесі фінансування інновацій повинна враховувати етичні принципи, такі як справедливість, відповідальність та повага до прав людини. Етичний аналіз допомагає врахувати не лише короткострокові вигоди, а й довгострокові наслідки інновацій, включаючи вплив на довкілля та життя майбутніх поколінь. Крім того, на нашу думку важливо, щоб процес прийняття рішень щодо фінансування інновацій був прозорим і підзвітним суспільству, що передбачає ведення відкритого діалогу з громадськістю та залучення всіх зацікавлених сторін до обговорення потенційних вигід і ризиків.

Інтеграція економічних, соціальних та етичних аспектів ризику дозволяє створити збалансований підхід до управління ризиками у фінансуванні інновацій. Врахування зазначених аспектів сприяє більш комплексному розумінню всіх можливих наслідків інноваційних проєктів та розробці стратегій, які забезпечують стійкий та справедливий розвиток високотехнологічних підприємств. Інтеграція допомагає досягати економічні цілі, враховувати інтереси суспільства та забезпечувати дотримання етичних норм, що є ключовими умовами довгострокового успіху підприємств у сучасному динамічному бізнес-середовищі.

Філософія ризику у фінансуванні інновацій, окрім економічного соціального і етичного аналізу включає аналіз метафізичних аспектів невизначеності, які спричинені особливостями фінансової, інвестиційної та операційної діяльності високотехнологічних підприємств. Філософське осмислення природи невизначеності допомагає краще зрозуміти механізми прийняття рішень в умовах постійних змін та непередбачуваних викликів, що сприяє розробці нових підходів до управління ризиками, які враховують як раціональні, так і інтуїтивні методи [2, 3].

Підсумовуючи вищевикладені концептуальні положення наукового дослідження варто зазначити, що інтеграція філософських підходів до вивчення ризиків у фінансуванні інновацій високотехнологічних підприємств відкриває нові можливості для розвитку теоретичних моделей та практичних стратегій. Вона сприяє більш глибокому розумінню складних взаємозв'язків між економікою, технологіями та суспільством, допомагаючи знаходити ефективні рішення для забезпечення стійкого розвитку. У таких умовах філософія ризику стає важливим інструментом для всебічного аналізу та управління ризиками, що супроводжують інноваційний прогрес.

Список використаних джерел

1. Blok, V. (2018). Philosophy of innovation: A research agenda: Guest editorial. *Philosophy of Management*, 17(1), 1-5. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40926-017-0080-z>
2. Steiner, C. J. (1995). A philosophy for innovation: the role of unconventional individuals in innovation success. *Journal of Product Innovation Management: an International Publication of the Product Development & Management Association*, 12(5), 431-440. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1540-5885.1250431>
3. Schmidt, J. C. (2007, October). Normativity and Innovation: An approach to concepts of innovation from the perspective of philosophy of technology. In 2007 Atlanta Conference on Science, Technology and Innovation Policy (pp. 1-8). IEEE. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/4472880>
4. Шишкіна О. Інноваційні ризики високотехнологічних промислових підприємств. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. №3(31). С. 163-179.

Білий Михайло,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна

Пчела Артем,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

Васильченко Сергій,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Економіка України зазнала відчутних руйнувань та потребує зміни теоретико-практичних підходів до залучення та ефективного використання внутрішніх і зовнішніх інвестицій для фінансування її інноваційного відновлення в повоєнний період. Наша держава має аграрно-промислову спеціалізацію, виходячи з цього, пріоритетне значення для розвитку економіки, забезпечення продовольчої безпеки, надходження валютної виручки від експортної діяльності має модернізація промисловості та сільського господарства.

За оцінкою Київської школи економіки, збитки завдані економіці України станом на 01.01.2024 р. перевищили 155 млрд дол. США. З цієї суми найбільше приходиться на збитки завдані житловому фонду – 58,9 млрд дол. США та інфраструктурі – 36,8 млрд дол. США. Сума збитків, завданих об'єктам промисловості та агропромислового комплексу складає 13,1 та 8,7 млрд дол. США відповідно. Також значну суму збитків завдано об'єктам енергетичної сфери – 9,0 млрд. дол. США, без яких неможлива діяльність промислових і агропідприємств, як і інших суб'єктів економічної діяльності [1].

В умовах зростання видатків державного бюджету при зменшенні його дохідної частини власних фінансових ресурсів державі не вистачає, виходячи з цього для проведення структурної модернізації економіки в майбутньому необхідно розробити дієву і ефективну інвестиційну політику, спрямовану на залучення широкого кола як зовнішніх, так і внутрішніх інвесторів

Під структурною модернізацією економіки М. Шашина розуміє зміну пропорцій елементів економічної системи держави під впливом різноманітних структурних зрушень, що призводить до необхідності її удосконалення у відповідності до сучасних вимог [2].

Лібанова Е. М. [3] зазначає, що «складовими модернізації економіки є обґрунтована макроекономічна політика, макроекономічна стабільність і економічне зростання», акцентуючи увагу, що модернізація економіки потребує перш за все проведення модернізації українського суспільства.

На думку О. Б. Булик в Україні на державному рівні необхідно здійснювати правильне планування, яке передбачає перетворення наслідків воєнних дії на перспективи структурної модернізації національної економіки [4].

Рассадникова С. І., Примаченко І. Ф. [5] вказують на те, що в умовах несприятливого інвестиційного клімату в Україні необхідно розробити і реалізувати парадигму інвестиційної політики модернізації економіки спрямовану на екологізацію інновацій, поєднання нано- та інформаційних технологій тощо.

Мороз Л. А., Просович О. П. [6] вважають, ефективна структурна модернізація економіки є об'єктивно необхідним процесом, реалізація якого потребує належної фінансової підтримки, та активізації складових фінансової політики держави.

Процес залучення коштів інвесторів для структурної модернізації економіки передбачає вдосконалення не тільки нормативно-правової бази регулювання інвестиційних процесів у відповідності до міжнародних вимог і стандартів, але і створення відповідних інституцій. З жовтня 2016 р. при Кабінеті Міністрів України було створено Офіс залучення інвестицій, який є дорадчим органом. Основними напрямками діяльності зазначеної установи є покращення інвестиційного клімату в державі, розробка і оцінка можливостей збільшення обсягу інвестицій для структурної модернізації національної економіки, а також допомога інвесторам зі значними інвестиціями в супроводі і реалізації інвестиційних проєктів [7].

За даними Національного банку України (НБУ) у 2022 р. обсяг прямих іноземних інвестицій становив 50,99 млрд дол. США, за підсумками 2023 р. 54,26 млрд дол. США. Однак, для повоєнного відновлення економіки України та проведення її структурної модернізації за експертними оцінками щороку необхідно залучати інвестиції в розмірі від 10 до 15 млрд дол. США [8]. Основними країнами-інвесторами виступають Кіпр, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія, Німеччина, Австрія, Люксембург, Франція. Значний обсяг інвестицій було вкладено в підприємства реального сектору. Для підтримки інвесторів були внесені зміни в діючі правові акти, зокрема в Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» та Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» стосовно страхування інвестицій від воєнних ризиків.

Відновлення економіки України під час війни та структурна її модернізація у повоєнний період потребують збільшенні обсягу приватних інвестицій. В цьому напрямку необхідно не тільки передбачати заходи підтримки іноземних приватних інвесторів, але і розвивати ринок внутрішніх державних запозичень шляхом стимулювання юридичних і

фізичних осіб до вкладання коштів в купівлю облігацій внутрішньої державної позики, що потребує внесення відповідних змін до існуючої інвестиційної політики держави. При розробці стратегії і тактики інвестиційної політики на державному рівні необхідно враховувати попередній досвід побудови відносин з інвесторами, не дивлячись на складні умови розробити дієві заходи щодо покращення інвестиційного клімату в державі, зменшення інвестиційних ризиків, удосконалити механізм залучення та підтримки інвесторів, визначити першочергові види економічної діяльності інвестування в діяльність яких буде мати синергійний ефект. Впровадження зазначених заходів забезпечить підвищення рівня зайнятості населення, стимулювання розвитку національної економіки, підвищення позиції нашої держави в міжнародних рейтингах інвестиційної привабливості та розвитку бізнесу, покращить стан бюджету та платіжного балансу і буде сприяти зменшенню розміру державного боргу.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Київської школи економіки. URL: <http://surl.li/udkxj>
2. Шашина М. Визначення поняття структурна модернізація економіки. Підприємництво та інновації. 2018 № 5. С. 72-75. URL: <http://ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/69>
3. Лібанова Е. М. Модернізація економіки України в контексті соціальних викликів. Демографія та соціальна економіка, 2011, 1(15):24-38doi: <https://doi.org/10.15407/dse2011.01.024>
4. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. Економіка та суспільство. 2023 № 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>
5. Рассадникова С.І., Примаченко І.Ф. Модернізація економіки України: інвестиційний аспект та сучасні виклики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету . Випуск № 43/2020. С. 31-37.
6. Мороз Л. А., Просович О. П. Модернізація економіки України: стратегічні аспекти. Економіка. Фінанси. Право. 2021. № 11/2. С. 19-22.
7. Офіційний сайт Офісу залучення інвестицій URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/services-team/>
8. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

Гаркуша Юлія,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи,

Раков Андрій,

здобувач вищої освіти

Одеський національний економічний університет (м. Одеса, Україна)

ВЕРИФІКАЦІЯ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КЛІЄНТІВ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

За умов стрімкого розвитку технологій та поширення дистанційних банківських послуг, постає проблема підтримання безпеки фінансових операцій клієнтів, а також превенція шахрайства з рахунками населення та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. У цьому контексті ідентифікація та верифікація клієнтів набувають особливої важливості, оскільки вони є інструментами банку забезпечення стабільного та безпечного функціонування у цифровому середовищі. Ідентифікація та верифікація є невід'ємними складовими моделі КУС (Know Your Customer), яка використовується банками для забезпечення безпеки фінансових операцій та відповідності регуляторним вимогам.

Ідентифікація та верифікація клієнтів банку є двома взаємопов'язаними, але різними процесами, які мають на меті забезпечити безпеку фінансових операцій та відповідність регуляторним вимогам. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» ідентифікація - заходи, що вживаються суб'єктом первинного фінансового моніторингу для встановлення особи шляхом отримання її ідентифікаційних даних.

Після процесу ідентифікації відбувається верифікація наданих даних, що передбачає заходи, що вживаються суб'єктом первинного фінансового моніторингу з метою перевірки

(підтвердження) належності відповідній особі отриманих суб'єктом первинного фінансового моніторингу ідентифікаційних даних та/або з метою підтвердження даних, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників чи їх відсутність [1];

Ідентифікація є першим етапом у відносинах банку з клієнтом і спрямована на збір інформації про клієнта, тоді як верифікація зосереджена на перевірці достовірності цієї інформації. Ідентифікація зазвичай є першим етапом, на якому збирається базова інформація.

Виділяють спрощені та повноцінні моделі верифікації клієнта, при цьому спрощена модель використовується, коли ризик ділових відносин з клієнтом є низьким. Право обирати моделі спрощеної верифікації, які зображені у табл. 1, залишається за банківською установою.

До повноцінних моделей верифікації відносять [2]:

- Відеоверифікація - спілкування клієнта та уповноваженого працівника через відеодзвінок;

- BankID+КЕП - верифікація ідентифікаційних даних клієнта за допомогою системи BankID НБУ та отримання копій ідентифікаційних документів, підписаних КЕП клієнта;

- ДІА - отримання е-паспорта клієнта, завіреного електронною печаткою ДІА та фотофіксація клієнта або отримання копії ідентифікаційного документа чи опитувальника, підписаного КЕП.

У контексті повноцінних моделей найбільш комплексною є відеоверифікація. Ця модель може застосовуватися як до фізичних осіб (у т.ч. неповнолітніх), так і до фізичних осіб – підприємців та фізичних осіб – представників клієнта.

Варто зазначити, що банківські установи при дистанційному обслуговуванні клієнта також використовують автентифікацію клієнта - процедуру електронної ідентифікації клієнта шляхом перевірки банком пред'явлених даних на предмет їх належності клієнту з метою надання доступу до каналів дистанційного обслуговування та отримання дозволу клієнта на проведення операцій [3].

Таблиця 1

Моделі спрощеної верифікації

Модель ідентифікації/верифікації	Зміст моделі
Кваліфікований електронний підпис (КЕП)	Отримання копій ідентифікаційних документів, засвідчених КЕП власника таких документів
BankID	Спосіб електронної автентифікації громадян за допомогою їхніх даних в банку, де вони обслуговуються
Зчитування даних з ID документа	Зчитування ідентифікаційних даних із безконтактного електронного носія, імплантованого до ID-картки
Бюро кредитних історій	Отримання ідентифікаційних даних та фінансового номера телефону з бюро кредитних історій
Перша операція на символічну суму	Здійснення першої операції на символічну суму з переказу коштів із власного рахунку, відкритого в іншому банку України

Джерело: сформовано автором за матеріалами [2]

У контексті верифікації та ідентифікації, автентифікація забезпечує додатковий рівень захисту та підтвердження особи клієнта, банківські установи можуть запобігти несанкціонованому доступу до рахунків, зменшити ризик шахрайства та забезпечити

високий рівень безпеки при дистанційному банківському обслуговуванні.

Отже, задля запобігання шахрайських дій, легалізації доходів, отриманих злочинних шляхом тощо при дистанційному обслуговуванні банківські установи використовують ідентифікацію та верифікацію клієнтів банку - двома взаємопов'язаних, але різних процесами, кожен з яких виконує унікальну функцію для забезпечення безпеки фінансових операцій та відповідності регуляторним вимогам. Ідентифікація полягає у зборі базової інформації про клієнта, а верифікація, з іншого боку, полягає у перевірці точності та достовірності цієї інформації за допомогою різних методів, таких як спрощених та повноцінних моделей верифікації. Автентифікація так само служить вірним інструментом у верифікації та ідентифікації клієнтів банку.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» : Закон України від 6.12.2019 р. № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 5.06.2024)
2. Національний банк України : офіц. сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/2_pr_2020-11-20.pdf?v=4 (дата звернення 5.06.2024)
3. АТ «А – Банк» : офіц. сайт. URL: <https://a-bank.com.ua/> (дата звернення 5.06.2024)

Макарцева Юлія,

здобувачка вищої освіти,

Науковий керівник - Лисенко Ірина,

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАРКЕТИНГУ ТА ЛОГІСТИКИ НА РИНКУ МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Маркетинг та логістика є важливими складовими економіки будь-якої країни, зокрема України. Зазвичай, маркетинг вивчає та досліджує ринок, його учасників, структуру, особливості функціонування тощо. Окрім цього, сфера маркетингу охоплює й детальне вивчення споживачів, їх потреб та способів їх задоволення. Маркетинг необхідний у будь-якій сфері людської діяльності, зокрема у виробництві та просуванні молочних продуктів. Переважно, маркетинг включає в себе кілька понять та складових дослідження, такі, як аналіз ринку, вивчення цілей ринку, розробка маркетингових стратегій тощо. Тому, стає зрозумілим те, що маркетинг – це процес, який завжди вимагає ретельного аналізу, планування та виконання [1].

У сучасних умовах господарювання кожне молокопереробне підприємство потребує залучення маркетингу, зокрема маркетингових досліджень, які допомагають йому активно та ефективно вести власну діяльність, просувати свій продукт, розвиватися та розширювати ринки збуту. Окрім маркетингу, для ефективної та злагодженої роботи будь-якої компанії важливою є логістика. Загалом, логістика відповідає за управління потоками товарів від виробництва до етапу споживання. Тобто, саме за допомогою логістичних послуг більшість підприємств мають змогу швидко і безпечно доставити власний продукт у потрібний час та місце. На сьогодні для будь-якого ринку, логістичні послуги є необхідними, у тому числі вкрай важливими і для молокопереробної галузі. Поняття логістики має досить значні обсяги, адже дане поняття включає в себе кілька різних складових, таких, як складування та зберігання, управління запасами та транспортування [2].

На ринку молочних продуктів в Україні зараз існує низка досить серйозних проблем, що певним чином перешкоджають активному розвитку даної галузі. На початку повномасштабного вторгнення, найбільших збитків зазнали ферми та молокопереробні підприємства східних регіонів. Внаслідок постійних обстрілів та перебоїв електропостачання багато ферм у східних та північних регіонах припинили свою діяльність з причини повної руйнації або значних втрат великої рогатої худоби, технологічного оснащення та інших ресурсів для виробництва сировини.

Зрозуміло, що окрім виробництва сировини, ферми є постачальниками молока для молокопереробних підприємств, котрі в свою чергу виробляють готові молочні продукти, такі, як йогурт, кефір, кисломолочний та твердий сир, масло тощо.

Проте, внаслідок постійних обстрілів було пошкоджено та в деяких регіонах зруйновано більшість логістичних шляхів для перевезень сировини, а також значно зменшилась кількість транспорту для перевезень, та складів для зберігання продукції. Внаслідок цього фермерські господарства, які навіть у таких умовах виробляли сировину не мали змогу транспортувати її на підприємства, і були змушені знищувати її, що, безумовно, сприяло значним витратам. Таке становище зумовило значне зменшення діючих ферм на українському ринку. Значного негативного впливу внаслідок цих подій зазнали молочні виробництва, та підприємства як великого, так і малого бізнесу.

Для підприємств-виробників молочних продуктів логістика також є важливим чинником, що сприяє розвитку та розширенню діяльності. Після розробки та виготовлення молочної продукції виробник повинен її просувати та збувати на різні ринки, і саме на даному етапі виробники звертаються до логістичних послуг. Логістика відіграє надважливу роль для виробництв саме на етапі збуту готової молочної продукції, адже окрім вітчизняних ринків виробники прагнуть розширювати ринки збуту, й виходити на міжнародні ринки, здійснюючи експорт. В умовах війни транспортувати та зберігати молочні продукти стало значно важче, оскільки внаслідок руйнації збутових каналів та складів підприємства вимушені шукати інші, що значно уповільнює збут та просування молочних продуктів.

Внаслідок війни українські ферми та молокопереробні підприємства зазнали значних втрат, зумовлених пошкодженням або цілковитою руйнацією логістичних шляхів, складів, транспорту тощо. Проте, за допомогою їх відновлення, вітчизняні виробники знову матимуть змогу активно експортувати виготовлені продукти, та поширювати їх як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках. Зрозуміло, що наразі логістика в Україні має незадовільний стан, оскільки багато різних факторів, зокрема війна, негативно вплинули на її стан. Відповідно, на її відновлення та розбудову потрібен певний проміжок часу.

Наразі війна активно впливає на зміну економічної ситуації в країні, адже змінюється рівень інфляції, демографічна ситуація тощо. Відповідно, більшість молокопереробних підприємств мають певні складнощі з тим, щоб пристосуватися до нових умов й зберегти свою ефективну діяльність. Оскільки в умовах війни важко робити певні прогнози, підприємствам стало значно важче вести свою діяльність, адже в умовах невизначеності важко розробляти та впроваджувати щось нове.

Досліджуючи та аналізуючи ринок молочних продуктів в Україні в умовах війни можна зробити певні висновки щодо важливості маркетингу у діяльності даної галузі. Як вже було раніше зазначено, маркетинг допомагає у вирішенні ряду важливих для молокопереробних підприємств проблем, що значним чином перешкоджають їх ефективному функціонуванню. Загалом, ринок молочних продуктів в Україні за період війни зазнав значних змін, що певним чином дезорієнтувало підприємства, котрі на ньому існують.

Таким чином, більшість молокопереробних підприємств залучають маркетинг для вивчення та дослідження нових умов та особливостей існування на даному ринку під час війни. Найчастіше, головною ідеєю, котрою керуються підприємства у процесі прийняття рішення про залучення маркетингу є дослідження ринку молочних продуктів, факторів впливу на нього, конкурентів, особливостей його функціонування, споживачів тощо.

Під час війни багато молокопереробних підприємств вимушені розробляти та створювати нові стратегії, яким вони слідуватимуть у процесі виробництва молочних продуктів, їх збуту тощо. Для цього, підприємство повинно визначитись з тим, як позиціонувати себе й свою продукцію на ринку, визначити для себе цільову аудиторію, ринки та шляхи збуту тощо.

Оскільки в умовах війни структура ринку молочних продуктів зазнала певних змін, то за допомогою маркетингу підприємства повинні знайти всі можливі шляхи вирішення та покращення функціонування в нових умовах, і забезпечити свою активну та ефективну

діяльність. У воєнний час маркетингова стратегія молокопереробних підприємств зазвичай суттєво відрізняється в порівнянні зі стратегією, котру розробляють для функціонування у мирний час. В умовах війни, молокопереробні підприємства вимушені частково або повністю змінювати маркетингову стратегію, щоб мати змогу пристосуватися до нових умов та забезпечити свою ефективну діяльність. Існують певні фактори, які варто враховувати при розробці маркетингової стратегії в умовах війни [3].

Адаптація та інновації є важливими факторами у таких умовах, війна в країні вимагає швидких змін у роботі. Тому, молокопереробні підприємства повинні мати можливість швидко пристосовуватися та шукати нові можливості, щоб продовжити власну діяльність та розвиватися [3]. Важливо зазначити, що вплив війни на ринок молочних продуктів може бути дуже різним та складним для різних підприємств. Отже, розробка маркетингової стратегії повинна створюватися на основі ретельного аналізу конкретних умов, в яких існує підприємство. Окрім цього, варто відзначити, що маркетинг в умовах війни, котрий розроблений на вищезгаданих принципах, матиме позитивний вплив на розвиток підприємств у післявоєнному періоді. Ефективно побудована маркетингова стратегія в умовах війни зможе допомогти підприємству відновитися, підвищити довіру споживачів, залучити нових клієнтів тощо [3].

Підвищення репутації також є досить важливим фактором, що посилює конкурентоспроможність кожного молокопереробного підприємства. Ефективний маркетинг в умовах війни значно підвищує цікавість споживачів до підприємства. За допомогою вдалого позиціонування, комунікацій та реклами молокопереробне підприємство матиме змогу показати та довести свою важливість, відповідальність, надійність тощо [3].

Значним позитивним аспектом також є залучення нових клієнтів. У повоєнному періоді можуть змінитися споживчі вподобання та ринкові умови. Проте, маркетингова стратегія може врахувати ці зміни та адаптувати пропозицію підприємства для залучення нових споживачів та пошуку нових ринкових можливостей [3].

У період повоєнного відновлення, можуть з'явитися нові можливості для інновацій та позитивних змін на підприємствах. Ефективна маркетингова стратегія може сприяти виявленню сучасних потреб, створенню нових молочних продуктів тощо [3].

Окрім всіх вищезгаданих факторів, соціальне підприємництво також є важливою частиною маркетингової стратегії в умовах війни, адже воно підвищує цінність підприємства на ринку. Залучення соціального підприємництва у діяльність молокопереробних підприємств є надважливим, адже воно сприяє використанню певних засобів підприємництва для розробки, та реалізації рішень екологічних проблем у сфері виробництва молочних продуктів. Серед таких проблем можуть бути ті, котрі спричиняють забруднення навколишнього середовища, внаслідок виробництва молочних продуктів.

Маркетинг в умовах війни допомагає підприємствам розробити нову стратегію, відповідно, до створених війною умов на ринку, налаштувати рекламу та просування, зробити детальний аналіз ринку, конкурентів, споживачів тощо. В умовах війни складно прогнозувати певні майбутні зміни на ринку, проте, за допомогою маркетингу можна досліджувати дійсний стан ринку та робити певний прогноз на короткостроковий період, оскільки економіка та інші важливі складові нашої країни в умовах війни є досить нестабільними.

Отже, маркетинг та логістика є тісно пов'язаними та взаємозалежними компонентами на ринку молочних продуктів, а отже вони мають певні спільні цілі, проблеми та труднощі. Відповідно, маркетинг та логістика на ринку молочних продуктів зазнали значних змін, котрі здебільшого виражені у адаптації до нових особливостей функціонування.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що ринок молочних продуктів в умовах війни неабияк потребує залучення маркетингу та логістики для відновлення своєї діяльності та ефективного функціонування. Проте, варто зазначити, що логістика та маркетинг у таких надскладних умовах зазнали певних змін, й, відповідно, виникли нові особливості їх функціонування, які необхідно враховувати. Одним із таких шляхів може стати залучення соціального підприємництва у діяльність молокопереробних підприємств, яке сприятиме вирішенню соціальних, екологічних проблем та дозволить цій галузі працювати більш ефективно.

Список використаних джерел

1. Васильченко С. (2024). Що таке маркетинг і які види маркетингу існують. *HappyMonday*. <https://happy monday.ua/shho-take-marketyng>
2. Ukrautologicistic. Що таке логістика? <https://ukrautologicistic.com.ua/sho-take-logistika/>
3. Dinanta. Маркетингова стратегія під час війни та воєнного стану. <https://dinanta.com/blog/marketing-during-war>

Подоляк Олександр,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

**ЦИФРОВА ВЗАЄМОДІЯ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ І БАНКІВ В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ**

В умовах ведення гібридної війни, зростання кількості кібератак, диверсифікації ризиків і загроз саме цифрова взаємодія страхових компаній і банківських установ виступає перспективним видом діяльності, яка не тільки дозволяє зменшити різноманітні ризики, але і забезпечити стабільність функціонування фінансового сектору та задовольнити зростаючі потреби споживачів фінансових послуг. Трансформація фінансового сектору в умовах цифровізації економіки та суспільства потребує широкого впровадження цифрових технологій усіма учасниками ринку фінансових послуг. Основними серед них виступають як було зазначено вище страхові компанії і банки, які, з одного боку, є партнерами в питаннях гарантування безпеки надання фінансових послуг, з іншого виступають конкурентами у боротьбі за кошти фізичних і юридичних осіб. Підвищення конкурентоспроможності і прибутковості страхових компаній і банківських установ в умовах цифровізації фінансового сектору потребує розвитку їх взаємодії в цьому напрямку і активної співпраці в сфері впровадження сумісних цифрових технологій. Саме розгляду виникнення та розвитку співпраці між страховими компаніями і банками в сфері використання цифрових технологій присвячена тема дослідження, яка в умовах невизначеності і ризику, на нашу думку, є актуальною і своєчасною.

Питанням розвитку цифровізації фінансового сектору присвячена велика кількість наукових праць. Зокрема цю тему досліджували М. В. Дубина [1], Гаряга Л. О. [2], І. В. Краснова [3], О. М. Парубець [4], О. В. Попело [1], Н. І. Холявко [1], А. О. Чорновол [5], М. С. Щеглюк [3] та ін. Теоретико-практичні аспекти взаємодії страхових компаній і банківських установ у сфері впровадження цифрових досліджували О. М. Кальченко [6], В. І. Рудевська [7], Б. О. Слуцький [7], Н. В. Соловей [8] та багато інших.

Значна увага в більшості наукових праць із зазначеної тематики приділяється дослідженню сучасного стану і проблем взаємодії банків і страхових компаній в умовах цифровізації економіки і суспільства, впровадженню цифрових технологій та здійсненню інвестицій в цифровізацію страхових і банківських послуг з метою підвищення їх конкурентоспроможності і прибутковості.

Не дивлячись на значний науковий доробок, на нашу думку, в сфері цифровізації фінансового сектору не в повній мірі розкриті питання цифрової взаємодії страхових компаній і банків в напрямку забезпечення безпеки споживачів фінансових послуг, особливо в умовах невизначеності ситуації в економічній, фінансовій, військовій та політичній сферах.

На сьогоднішній день страховими компаніями і банками широко використовуються фінансові технології (FinTech). Складовими елементами ринку FinTech для страхових компаній є ринок цифрового страхування (InsurTech), для банківських установ ринок цифрового банкінгу (Digital Banking) та ринок цифрового кредитування (LendTech). В напрямку розвитку цифрової взаємодії страхові компанії і банки повинні активно розширювати напрями застосування сумісних технологій, а саме цифрового управління капіталом (WealthTech), цифрових платіжних послуг (PayTech), регуляторні технології (RegTech) [9,10,11].

Цифрова взаємодія страхових компаній і банків передбачає розвиток банкострахування, яке найчастіше відбувається у випадках страхування кредитних ризиків, страхування власників платіжних карток від шахрайських дій, обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності автовласників, туристичного страхування, страхування «Зелена карта», особистого страхування клієнтів банків. Неохопленим в умовах зростання ризиків і загроз залишаються напрями цифрової взаємодії між страховими компаніями і банками в сфері розвитку страхування кіберризиків та страхування заставного майна в умовах війни. Враховуючи необхідність відновлення національної економіки, перспективним напрямом цифрової взаємодії між зазначеними суб'єктами є страхування інвестицій, вкладених у розвиток інфраструктурних об'єктів, житлово-комунального господарства, державних цінних паперів від воєнних та політичних ризиків.

Розвиток цифрової взаємодії між суб'єктами ринку страхових і банківських послуг потребує розробки відповідної діджитал-стратегії. При розробці діджитал-стратегії страховими компаніями і банками, які виступають партнерами, необхідно враховувати вимоги діючого законодавства, перспективи цифровізації фінансового сектору та територіальні відмінності в можливостях її успішного проведення; зростання ризиків і загроз та можливості їх зниження в умовах невизначеності, спричиненої війною; наявність розвиненої цифрової інфраструктури на рівні окремих територіальних громад; рівень фінансової і цифрової грамотності споживачів фінансових послуг. Також діджитал-стратегія повинна включати напрями здійснення сумісних інвестицій страхових компаній і банків у фінтех та іншуртех стартапи, що приведе до підвищення конкурентоспроможності зазначених суб'єктів цифрової взаємодії, зростання кількості споживачів та рівня їхньої довіри до страхових компаній та банківських установ, розвитку банкострахування та позитивно вплине на перспективи розвитку фінансового сектору в цілому та фінансового забезпечення повоєнного відновлення національної економіки.

Список використаних джерел

1. Дубина М., Холявко Н., Попело О. Цифровізація ринку фінансових послуг: переваги та ризики для домогосподарств. Науковий вісник Полісся. 2023. № 2(25). С. 160–177.
2. Гаряга Л. О. Розвиток фінансового ринку в умовах цифровізації економіки. Бізнес Інформ. 2018. № 11. С. 388–393. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_11_58
3. Краснова І. В., Щеглюк М. С. Fintech та цифрові трансформації на фінансовому ринку. Електронний журнал «Ефективна економіка». №4, 2023. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1424/1434>
4. Парубець О. М., Сугоняко Д. О., Середюк І. О. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України. Фінансові дослідження. 2019. № 1(6). URL: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/183.pdf>.
5. Сундук, Т. Ф., Бабенко-Левада, В. Г., Скорба, О. А., Чорновол, А. О. (2023). Щодо розвитку цифрових технологій в фінансовому секторі (український кейс). Академічні візії, (17). вилучено із <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/253>
6. Кальченко О. М., Лисиця А. В. Сучасні тенденції та перспективи розвитку банківсько-страхової інтеграції в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2018. № 1 (13). С. 131–139.
7. Рудевська В. І., Слуцький Б. О. Взаємодія банків та страхових компаній на ринку фінансових послуг: проблеми та перспективи. Інфраструктура ринку. 2022. Вип. 66. С. 187–194.
8. Соловей Н. В. Взаємодія страхових компаній та комерційних банків. Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. 2011. Вип. 29. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/issue/view/12>
9. Вергелюк Ю. В. Інвестування на ринку FINTECH. Modeling the development of the economic systems. 2023. № 1. С. 50–56. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-7>
10. Клочко А. М., Волченко Н. В. Біометричні технології для безпеки проведення банківських операцій в Україні та зарубіжних державах. Часопис Київського університету права. 2021. № 1. С. 299–304 .
11. Бридун Є. В. Іншуртех як система вдосконалення страхової діяльності. URL: https://prestige-ic.com.ua/storage/other/dopovd_brydun202110_1.pdf

Купінець Лариса,

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів

*Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України» (м. Одеса, Україна)***УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ВОДНИХ БІОРЕСУРСІВ**

Ринок риби, продуктів її переробки та інших водних організмів наразі не відповідає ані стандартам його побудови, ані стандартам функціонування, за якими працюють провідні європейські ринки, до яких Україна прагне приєднатися.

Проведені дослідження дали можливість визначити основні проблеми галузі, які охоплюють наступні напрямки: 1. наповнення ринку та імпортозаміщення; 2. забезпечення простежуваності в контексті забезпечення якості та безпеки продукції [1]; 3. цифровізація рибогосподарської сфери, забезпечення її прозорості та подолання тіньового обігу риби [2].

Аналіз дозволив зробити висновки та надати рекомендації владним та виконавчим структурам щодо організації рибного ринку, які розподілено за наступними напрямками.

Асортиментна пропозиція та імпортозаміщення

1. Україна та регіони, особливо приморські, повинні розвивати рибний сегмент продовольчого ринку, як важливу складову продовольчої безпеки, на засадах прозорості та у відповідності із стандартами організованих продуктових ринках світу та ЄС, які є найбільш привабливими для українського експорту водних організмів. Наразі це потребує створення та реалізації програми конкурентоспроможного сегменту ринку, здатного виробляти продовольчі товари, які за асортиментом, якістю і безпекою найбільше відповідали б попиту населення як України, так і інших країн і, в першу чергу, європейських.

2. Існуючі прогнози орієнтують на забезпечення попиту за рахунок товарної аквакультури, здатної замінити імпорт океанських видів, які можливо вирощувати штучно і поповнити асортиментну лінійку за рахунок видів внутрішніх водойм та вирощування аборигенних видів водних організмів. Наразі Україна не належить до провідних країн світу ані за обсягами вилову, ані за обсягами товарної аквакультури. 3. Внутрішньодержавний ринок імпортової риби та рибопродуктів характеризується як бюджетний, що формує у країн - імпортерів відношення до українського ринку як переважно другорядного та невимогливого до якості продукції. Це, в свою чергу, визначає відношення бізнес-сектору до власного споживача, орієнтує на пропозицію обмеженого асортименту і експорт найбільш цінних видів риби на більш вимогливі ринки, минаючи власний ринок.

3. Враховуючи імпорتنу залежність України (обсяг імпорту водних організмів переважає обсяг експорту у 34 рази) у частині споживання риби та рибної продукції, нарощування її власного виробництва з метою гарантування продовольчої безпеки держави стає невідкладною задачею. Тому доцільно переглянути можливості України щодо зменшення імпортозалежності за рахунок штучного вирощування. Процес відтворення можливий виключно для трьох видів риби – лосося дунайському, райдужної та струмкової форелі. Більшість країн ОЕСР набули достатнього досвіду їх штучного вирощування.

4. Для України доцільно перейняти досвід тих країн, які територіально наближені до України та довели обсяги штучного вирощування означених видів риби до значного рівня (Туреччина, Данія, Чехія, Франція, Греція, Ірландія, Італія, Іспанія, Польща та інші). Це дозволяє визначити видовий склад риб, що вирощуються в країнах ЄС в умовах, схожих з Україною за кліматичними характеристиками і дозволить замінити імпорт означених видів українською товарною аквакультурою в обсягах, достатніх для внутрішнього споживання та експорту. Доречним є організація навчання українських фахівців та реалізація проєктів технічної допомоги. Така задача може вирішуватись на рівні територіальних органів ДАРГ.

5. З огляду на проблему імпортозаміщення настав час перегляду місця України в системі світової ресурсної бази рибальства. Аналіз зон промислу українського риболовного флоту для визначення доцільності промислу за отриманими квотами та оцінки перспектив наповнення рибного сегменту національного продовольчого ринку за рахунок власного вилову довів, що основні проблеми стосуються стану флоту, розмірів квотування та

наповнення ринку рибою океанічного походження. Ситуацію з українським риболовним флотом і, зокрема, океанічними судами можна розглядати як таку, що протирічить інтересам країни і класифікується як втрата контролю над ним. Наразі вартість суден, що залишилися, можна оцінити лише за вартістю металолому. Продати судна, які не використовуються та спрямувати кошти на підтримку рибогосподарської галузі, скоріше за все, вже неможливо.

6. За існуючими правилами, квоту на океанський вилов отримує країна, яка має свій флот і веде промисел під прапором країни-отримувача. Українські океанічні судна перебувають під фрахтом. Розширення районів промислу тісно пов'язано із станом океанського флоту та відповідністю технічного оснащення суден технічним вимогам до вилову. З країнами, в морських економічних зонах яких Україна веде промисел, взагалі відсутні будь які договірні відносини, або вони є, але не охоплюють питання збільшення квот. Між тим ці країни успішно продовжують експортувати морепродукти в Україну. Тому питання отримання дозволу на збільшення квот є актуальним і цілком реальним з огляду на досвід ЄС, які такий дозвіл отримали. Наразі тенденція до збільшення квот не простежується.

7. Кількісно-якісна оцінка вилову в зонах допуску українського флоту доводить, що обсяги загального вилову за розмірами незначні, випадкові і не спрямовані на вирішення проблеми насичення ринку України океанською рибою, тим більше що ці породи риби (за квотами) не входять до основного переліку порід риби, що імпортуються. Більш того, вилови за квотами взагалі не розвантажуються в українських портах. Проблема добичі океанічних риб українським флотом потребує перегляду, прийняття ДАРГ управлінських рішень щодо визначення перспектив відродження риболовецької флотилії та подальшого збільшення квот, оптимізації видової структури імпорту риби та морепродуктів, розвитку добичі у внутрішніх морях і водоймах та штучного вирощування найбільш цінних риб. Оптимізацію структури імпорту доцільно доповнити відродженням флоту для промислу во внутрішніх водах та штучним вирощуванням риби, не менш цінної, ніж океанська.

8. Альтернативою рішенням щодо відродження океанського флоту може бути перетворення виробничих потужностей харчової промисловості країни та її регіонів на центри переробки імпортової риби та морепродуктів з орієнтацією на найвищі стандарти якості як для внутрішнього споживання, так і для експорту, що в майбутньому може сформувати спеціалізацію країни в системі міжнародного розподілу праці. В такому разі можливі тарифні преференції при виході на ринок ЄС.

Забезпечення системи простежуваності та цифровізація галузі.

1. Безпека харчових продуктів залишається критичною проблемою. На всіх стадіях виробництва, переробки і розповсюдження необхідно запровадити простежуваність рибних харчових продуктів від вилову до тарілки. Орієнтація на європейські ринки, які мають одні з найвищих стандартів безпечності харчових продуктів у світі, потребує запровадження системи простежуваності, тим більше, що Україна вже фігурувала у випадках постачання неякісної продукції із водних біоресурсів на європейські ринки.

2. Створення системи простежуваності передбачає проведення значної інформаційно-комунікаційної роботи, особливо із малим бізнесом, а також діджиталізації рибогосподарських підприємств, запровадження якої потрібно розглядати як частину бізнес-процесів, основу мінімізації витрат за рахунок безкоштовного використання контенту, полегшення доступу до послуг, прозорості та збільшення ефективності управління в реальному часі, підвищення якості продукції та диверсифікації виробництва.

3. Для реалізації цих процесів на міжнародному та регіональному рівнях необхідно: - сформувати цифрову сумісність з іншими країнами з потужним рибогосподарським сектором, використавши принципи та пріоритети цифрових технологій, запобігаючи цифровому розриву, порушенню безпеки та конфіденційності; - забезпечити безперервність відстеження всіх процесів в регіональних рибогосподарських комплексах на основі удосконалення статистичного спостереження на рівні суб'єктів господарювання; - створення регіонального фонду підтримки з метою розбудови цифрової інфраструктури, поширення освіти та практичних навиків роботи для фахівців галузі.

4. Спростити процес інтеграції гравців ринку до процесу функціонування електронної системи простежуваності водних біоресурсів та/або продукції з них можливо шляхом заохочення операторів ринку до утворення підприємницьких рибогосподарських кластерів.

Це дозволить поєднати ресурси та знання, залучити гравців рибного ринку в систему міжнародної торгівлі, освоїти кращі маркетингові практики, позиціонувати кращі господарства та сертифікувати їх, як потенційних експортерів якісної рибної продукції, за стандартами відповідних ринків.

5. Реєстрацію в системі доцільно здійснювати для наступних категорій: виробник-експортер, рибальське судно, переробний завод, складське приміщення, центр попередньої обробки риби, холодильний склад та завод з виробництва льоду. Така структура по експорту рибної продукції проводить навчальні програми, інформаційні кампанії, зустрічі фермерів, практикуми, ознайомчі поїздки між аквафермами, демонстрації, бере участь у найбільших міжнародних ярмарках продукції з доданою вартістю, здійснює технічну та фінансову підтримку, тощо.

Забезпечення прозорості ринку та світових стандартів сервісу в сфері рибного господарства

1. В Україні запровадили експериментальний антикорупційний проєкт цифрової трансформації рибної галузі під керівництвом ДАРГ – Єдина державна електронна система управління галуззю рибного господарства («е-Риба») з метою спрощення процесу надання державних послуг та попередження незаконного, непідзвітнього та нерегульованого рибальства. Але проєкт стосується аукціонів з продажу прав на укладання договорів щодо спеціального використання водних біоресурсів. Важливим кроком досягнення прозорості ринку є запровадження аукціонної торгівлі, яка відсутня в Україні. Такі онлайн-системи є концентрацією ноу-хау та гарантій.

2. Аукціонну систему торгівлі слід впроваджувати поступово, доповнюючи існуючу систему. Її слід реалізувати як додаткову систему, в якій рибалки та зацікавлені сторони можуть брати участь добровільно. Пілотний проєкт для аукціону повинен продемонструвати переваги системи та залучити якомога більшу кількість зацікавлених сторін, продемонструвати реальні економічні вигоди навіть дрібним рибалкам, показати реальний попит та пропозицію риби, реальну вартість продукту на ринку та справедливую ціну, тобто те, що створює повну прозорість торгової системи.

3. Такі аукціони стимулюють рибалок більш ретельно поводитися зі своїм уловом, щоб отримати вищу ціну, що призводить до збільшення їх доходів та відповідального відношення до природного середовища та збереження біорізноманіття. Аукціонна торгівля повинна напряду пов'язана з інформаційною, просвітницькою та науковою роботою, якщо Україна орієнтована на входження до складу учасників світового цивілізованого ринку риби.

Список використаних джерел

1. ЗУ «Про забезпечення простежуваності водних біоресурсів та/або продукції, виробленої з водних біоресурсів» (проєкт). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Л109645А?an=36>

2. Постанова КМ України «Про затвердження Порядку функціонування, наповнення та ведення Єдиної державної електронної системи управління галуззю рибного господарства» (проєкт). URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-poryadku-funkcionuvannya-napov-nennya-ta-vedennya-yedynoyi-derzhavnoyi-elektronnoyi-sistemi-upravlinnya-galuzzyu-ribnogo-gospodarstva>

Холявко Наталія,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Попело Олександр,

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування, молодший науковий співробітник
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СТАЛОМУ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ

Традиційно освітню сферу прийнято вважати досить консервативною. Однак турбулентність сучасного світу диктує нові правила – утримання високих конкурентних позицій на ринку освітніх послуг вимагає високої динамічності, гнучкості й адаптивності від закладів вищої освіти. Протягом останніх років однією із головних тенденцій на даному ринку є діджиталізація (цифровізація).

Проникаючи практично в усі напрями діяльності закладів вищої освіти, інноваційні цифрові технології вагомим чином їх трансформують, нерідко формуючи при цьому додаткові конкурентні переваги. Нині найбільшого поширення набули такі цифрові технології: хмарні обчислення, аналітика великих даних, блокчейн, штучний інтелект, Інтернет речей та деякі ін. Університети не можуть ігнорувати глобальні цифрові тренди та намагаються оперативно освоїти й інтегрувати новітні технології в освітній, методичний, дослідницький, інноваційний, інтернаціоналізаційний, фінансово-господарський процеси. Окрім цього, нині заклади вищої освіти активно включаються у процеси реалізації глобальних Цілей сталого розвитку. На наше переконання, інноваційні цифрові технології спроможні суттєво активізувати ці процеси. Проаналізуємо їх роль у забезпеченні сталого розвитку університету детальніше.

Передусім варто наголосити на екологічній компоненті сталого розвитку, а саме на тому, що використання цифрових технологій може зменшити потребу закладу вищої освіти у фізичній інфраструктурі (частина аудиторій, бібліотек будуть не затребуваними через переведення окремих елементів освітнього процесу в онлайн) – це, у свою чергу, сприяє зниженню споживання енергії та викидів CO₂. Дистанційне або гібридне навчання і робота знижують необхідність деяких поїздок, новітні цифрові технології спрощують комунікації та зменшують потребу у відрядженнях, що сукупно також позитивно впливає на обсяги викидів CO₂. Окрім цього, діджиталізація університету зазвичай супроводжується оцифруванням низки паперових документів, журналів, поширенням електронних ресурсів (підручників, навчальних матеріалів) – це означає зменшення використання паперу й інших матеріальних ресурсів та сприяє збереженню довкілля. Смарт – системи менеджменту будівель допомагають оптимізувати використання енергії, що забезпечує краще енергозбереження в університеті.

Щодо економічної компоненти сталого розвитку університетів варто відмітити наступне. Звісно, впровадження та підтримка цифрових технологій цілком може виявитись досить дорогим процесом і становити фінансовий тягар для університетів, проте існує низка фінансових та економічних переваг від діджиталізації діяльності закладів вищої освіти. Автоматизація адміністративних процесів, таких як реєстрація студентів, облік успішності та управління фінансами, підвищує ефективність управління ресурсами університету. Зниження потреби у фізичній інфраструктурі, оптимізація ресурсів, скорочення витрат на друк, зберігання та розповсюдження навчальних матеріалів завдяки їх оцифруванню сприяють зменшенню витрат закладу вищої освіти. Також слід зазначити, що цифрові платформи можуть відкривати нові джерела доходу, такі як онлайн-курси, сертифікації та дистанційні програми. Завдяки цифровим технологіям університети можуть досить успішно залучати студентів з різних регіонів та країн, сприяючи таким чином збільшенню надходжень до своїх бюджетів за рахунок плати за навчання.

Діджиталізація закладів вищої освіти спроможна потужно впливати на удосконалення їх менеджменту. Так, цифровізація дозволяє автоматизувати адміністративні та навчальні процеси, зменшуючи витрати часу та ресурсів на їх виконання. Сучасні технології аналітики великих даних можуть сформувані додаткові конкретні переваги для університету, здійснювати глибинний аналіз цільової аудиторії (абітурієнтів, здобувачів вищої освіти, батьків, роботодавців), розробляти персоналізовані пропозиції для студентів, аналізувати академічну успішність, виявляти проблеми на ранніх стадіях та удосконалювати освітні програми тощо.

Напевне одне із найголовніших у досліджуваному контексті – це вплив цифрових технологій та якість та інклюзивність вищої освіти, що становить основу розвитку соціальної компоненти сталості. Перш за все, зазначимо, що цифрові інструменти (віртуальні лабораторії, симуляції та інтерактивні платформи й інструменти) покращують якість навчання, підвищують рівень розуміння та засвоєння навчального матеріалу, роблять освітній процес більш ефективним та цікавим для здобувачів вищої освіти. Завдяки цифровим технологіям стає реалістичним індивідуальне налаштування навчального процесу, що дозволяє кожному студенту навчатися в своєму темпі.

Цифрові платформи дозволяють розширити доступ до якісної вищої освіти – це особливо важливо для студентів з віддалених регіонів або тих, хто має обмежений доступ до

традиційних форм освіти. Цифрові технології можуть забезпечити підтримку для студентів з інвалідністю, надаючи їм доступ до адаптивних навчальних матеріалів та інструментів.

Оскільки заклад вищої освіти це не лише освітня установа, це також і організація, яка активно займається дослідженнями, то варто окремо відзначити ролі цифрових технологій у науковій діяльності. Цифровізація стимулює розвиток сталих наукових досліджень та зелених інновацій. Використання технології аналітики великих даних сприяє більш точному та ефективному проведенню досліджень у сфері сталого розвитку, генерації сталих ідей із їх подальшим впровадженням у реальній економіці та суспільстві. Наявність віддаленого доступу до наукових баз даних, журналів та інших ресурсів дозволяє покращити якість наукових досліджень. Окрім цього, цифрові технології спрощують співпрацю між університетами з різних країн, дозволяючи спільно реалізовувати дослідницькі проекти, обмінюватися знаннями та ресурсами, розповсюджувати передові сталі практики та зелені інновації.

Попри низку переваг цифровізації університетів у контексті їх сталого розвитку, на нашу думку, доцільно звернути увагу на певні ризики та обмеження, пов'язані із імплементацією інноваційних цифрових технологій. Не всі здобувачі вищої освіти та науково-педагогічні мають однаковий доступ до цифрових технологій та навички їх використання, що може призвести до поглиблення цифрового розриву та посилення нерівності в освіті. Надмірна залежність від цифрових технологій може призвести до того, що студенти та викладачі втратять важливі навички міжособистісного спілкування, критичного мислення та розв'язання проблем.

Окрім окресленого вище, варто ще наголосити на тому, що використання цифрових технологій піднімає низку етичних питань, таких як конфіденційність даних, академічна доброчесність та використання штучного інтелекту. Цифрові технології роблять університети більш вразливими до кібератак, що може призвести до крадіжки даних, порушення роботи і т.п. Однак, процеси діджиталізації та сталого розвитку закладів вищої освіти є об'єктивними та несуть низку переваг для різних груп стейкхолдерів, а існуючі ризики та обмеження є переборними та порівняно не критичними.

Із початку повномасштабної війни росії проти України заклади вищої освіти потерпають від ворожих атак, причому найбільших втрат і руйнацій зазнають, як правило, прикордонні університети. На нашу думку, базовою концепцією при повоєнному відновленні постраждалих від російської агресії прикордонних університетів має бути концепція сталого розвитку. Запровадження трансформацій на основі даної концепції дозволить комплексно і системно оновити/відновити освітній, методичний, науково-дослідний, інноваційний процеси при комбінуванні соціальних, економічних і екологічних аспектів розвитку. Вважаємо, що діджиталізація спроможна вагомим чином прискорити сталі зміни в університетах та посприяти їх скорішому відновленню у повоєнний період. Застосування цифрових технологій забезпечує прозорість, об'єктивність, вищу швидкість та більшу економічну ефективність сталих трансформацій закладів вищої освіти.

Шершун Ольга,

PhD з економіки, науковий співробітник відділу
економіко-екологічного розвитку приморських регіонів

*Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України» (м. Одеса, Україна)*

СЕРТИФІКАЦІЯ ISO 22000 ЯК ЕЛЕМЕНТ МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Повоєнне відновлення України вимагає комплексного підходу до економічного зростання, що включає підвищення якості продукції та довіри споживачів. Важливим інструментом досягнення цих цілей є сертифікація ISO 22000 (Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга), яка

регулює систему управління безпекою харчових продуктів. Цей стандарт міжнародного рівня може стати важливим елементом маркетингу, сприяючи відновленню економіки країни та підвищенню конкурентоспроможності українських виробників.

Сертифікація ISO 22000 забезпечує впровадження високих стандартів безпеки харчових продуктів на всіх етапах виробничого процесу. У період відновлення, коли споживачі особливо уважні до якості та безпеки продукції, наявність сертифікації ISO 22000 може стати вирішальним фактором при виборі товару. Це підтверджує, що продукція відповідає міжнародним стандартам і є безпечною для споживання.

У період повоєнного відновлення конкуренція на ринку, особливо світовому, безсумнівно зросте, і виробники шукатимуть нові способи виділитися серед конкурентів. На міжнародному ринку харчових продуктів сертифікація ISO 22000 є вагомим конкурентним перевагою, яка демонструє прихильність компанії до високих стандартів якості та безпеки.

Як результат, сертифікація ISO 22000 є потужним інструментом маркетингу, який може суттєво сприяти повоєнному відновленню України. Вона забезпечує високі стандарти якості та безпеки харчових продуктів, відновлює довіру споживачів, підвищує конкурентоспроможність та відкриває нові можливості для експорту тому сертифікація HACCP та ISO 22000 є стратегічно важливим кроком для підприємців харчового сектору України, які прагнуть зміцнити свої позиції на ринку та сприяти стабілізації економіки в умовах повоєнного відновлення України.

Згідно законодавства України усі оператори ринку харчових продуктів мають запровадити на своїх потужностях систему аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (HACCP), що, в свою чергу, базується на сертифікації систем управління безпечністю харчової продукції ISO 22000. Отримання сертифікату HACCP, при цьому, не вимагається [1, 2].

Слід відмітити, що згідно Опитування ISO (The ISO Survey), яке щороку проводить Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO), Україна займає всього 26 місце серед 156 країн світу, що мають хоча б 1 сертифікат ISO 22000 [3], що демонструє низьку зацікавленість підприємців харчового сектору України в сертифікації своїх підприємств, беручи до уваги, що у 2022 році на території України діяло щонайменше 13023 підприємств, основним видом діяльності яких є виробництво харчових продуктів [4].

Держава має стимулювати підприємства до сертифікації по ISO 22000, оскільки це сприяє комплексному підвищенню якості та безпеки харчових продуктів, що безпосередньо впливає на здоров'я населення та зменшує витрати на охорону здоров'я. Впровадження міжнародно визнаних стандартів відкриває нові ринки для українських виробників, підвищує їхню конкурентоспроможність на глобальному рівні та сприяє збільшенню експорту, що позитивно впливає на економічне зростання країни. Сертифікація ISO 22000 також допомагає малим та середнім підприємствам конкурувати з великими компаніями, створюючи умови для рівноправної конкуренції та економічної диверсифікації. Крім того, відповідність європейським стандартам наближає Україну до інтеграції в Європейський Союз, гармонізуючи національні стандарти з європейськими вимогами, що сприяє інтеграційним процесам.

До того ж, держава, стимулюючи сертифікацію, підвищує довіру споживачів до національної продукції, що збільшує внутрішнє споживання та розвиток внутрішнього ринку, а також залучає іноземні інвестиції, створюючи нові робочі місця і збільшуючи податкові надходження до бюджету.

Заохочення підприємців харчового сектору України до впровадження сертифікації по ISO 22000 вимагає від держави комплексного підходу, що включає фінансові, освітні, регуляторні та ринкові стимули. Такий комплексний підхід може включати в себе:

- запровадження програм державної підтримки у вигляді субсидій або грантів для підприємств, які впроваджують ISO 22000, може значно знизити фінансові бар'єри та мотивувати компанії до сертифікації.

- надання податкових пільг для підприємств, які сертифікуються за ISO 22000, може бути ефективним інструментом мотивації. Це може включати зменшення податків на прибуток або податкові кредити.

- організація освітніх заходів, таких як семінари та тренінги, що пояснюють переваги сертифікації ISO 22000.
- запуск інформаційних кампаній, які демонструють успішні кейси компаній, що вже впровадили ISO 22000.
- співпраця з бізнес-асоціаціями та громадськими організаціями, які можуть надавати консультаційну підтримку та допомагати підприємствам у процесі сертифікації.
- запровадження менторських програм, де успішні підприємства, що вже сертифіковані за ISO 22000, надають консультації та підтримку іншим компаніям.
- великим ритейлерам та постачальникам можна рекомендувати впроваджувати вимоги до своїх постачальників щодо наявності сертифікації ISO 22000. Це може стати додатковим стимулом для підприємств пройти сертифікацію.
- проведення маркетингових кампаній, що підкреслюють конкурентні переваги сертифікації ISO 22000.
- запровадження програм фінансової допомоги для малого та середнього бізнесу, які покривають витрати на сертифікацію та необхідні для цього модернізації.
- розробка спрощених процедур сертифікації для малого та середнього бізнесу, що зменшить адміністративне навантаження та витрати.

Таким чином, тільки об'єднавши зусилля держави, бізнес-асоціацій, громадських організацій та самих підприємств, можна досягти масового впровадження високих стандартів безпеки харчових продуктів, що сприятиме відновленню та зростанню економіки України.

Список використаних джерел

1. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів», №1602-VII в редакції від 01.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-18#Text>
2. Що потрібно знати про HACCP? ГУ Держпродспоживслужби в Чернігівській області. Офіційний портал. URL: <https://dpssc.gov.ua/bezpechnist-kharchovykh-produktiv-ta-veterynariia/haccp/shcho-potribno-znaty-pro-haccp.html>
3. The ISO Survey. ISO. URL: <https://www.iso.org/the-iso-survey.html>
4. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2022). Держстат України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Шпірнов Ігор,
здобувач вищої освіти
Михайлюк Максим,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Цифровізація економіки і суспільства обумовила внесення змін до законодавчо-правового поля функціонування ринку фінансових послуг, а також реформування діяльності державних органів, що здійснюють регулювання і нагляд за діяльністю суб'єктів зазначеного ринку. В Україні використовується традиційна (секторальна) модель регулювання ринку фінансових послуг, в рамках якої передбачено поділ завдань і функцій між органами управління, враховуючи особливості сегментування даного ринку [1, 2].

Регуляторні вимоги до учасників ринку фінансових послуг постійно зростають, зважаючи на необхідність приведення вітчизняних стандартів комплаєнсу у відповідність до міжнародних, захисту прав споживачів фінансових послуг в умовах широкого впровадження цифрових технологій.

На думку І. П. Ткаченко [2] державне регулювання фінансового ринку відбувається у формі прямого і опосередкованого впливу. До першого відноситься нормативно-правове регулювання діяльності ринку фінансових послуг, до другого – прийняті напрями податкової, зовнішньоекономічної політики, приватизаційні процеси тощо.

Н. Б. Новіков наголошує, що державне регулювання фінансового ринку здійснюється загальнонаціональними регуляторними інституціями, до яких відносяться Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України, Антимонопольний комітет України, Державна податкова служба, Міністерство внутрішніх справ, Генеральна прокуратура, Служба безпеки України, судові органи; а також спеціальними регуляторними інституціями – Національним банком України і Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [3].

Ж. В. Гарбар [4] робить висновок про те, що формам та інструментам державного регулювання фінансового ринку притаманні суттєві недоліки, а саме відсутність чіткого розподілу сфер діяльності регуляторів зазначеного ринку, відмінність засобів та методів впливу різних органів регулювання, недосконалість діючих нормативно-законодавчих актів, особливо в напрямку діяльності окремих фінансових посередників, наявність норм загального і спеціального законодавства та їх неузгодженість між собою, високий рівень різноманітних ризиків, відсутність стратегічного бачення напрямів удосконалення і розвитку державного регулювання ринку.

А. С. Кравченко [5] надає визначення цифровому фінансовому ринку, під яким розуміє «економіко-синергетичну категорію, сферу, в якій формується електронно-фінансова кон'юнктура, система цифрових, торговельних, фінансово-правових взаємовідносин учасників ринку». При цьому зазначається, що для розвитку структуризації зазначеного ринку необхідно вдосконалити нормативно-правову базу його регулювання, створити умови для широкого використання інноваційних цифрових фінансових інструментів, створити фінансовий кіберпростір, удосконалити діяльність інституційних структур завдяки використанню останніми цифрових технологій.

В Законі України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [6] дається визначення ринку фінансових послуг як «сукупності його учасників та відносин між ними, пов'язаних з наданням та отриманням фінансових та супровідних послуг». Основними регуляторами ринку фінансових послуг є Міністерство фінансів України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. В розробленій зазначеними органами Стратегії розвитку фінансового сектору України, яка є безстроковою, вказано, що в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення використання новітніх технологій сприяє зростанню доступності фінансових послуг для споживачів і повинно передбачати розвиток інфраструктури цифрових фінансових послуг, розширення сфери застосування безпаперових технологій надання фінансових послуг, регулювання і нагляд за ринком віртуальних активів, забезпечення кібербезпеки фінансового простору. В свою чергу, впровадження зазначених заходів буде потребувати забезпечення організаційної стійкості регуляторів, взаємодії останніх з фінансовими установами та удосконалення регуляторних і наглядових функцій [7].

Внесено зміни до Податкового Кодексу в напрямку легалізації електронних грошей та електронних гаманців, Цивільного Кодексу стосовно цифрових речей, до яких, зокрема, відносяться віртуальні активи [8, 9]. Щодо останніх, не зважаючи на прийняття Закону України «Про віртуальні активи» у лютому 2022 р., станом на сьогоднішній день закон не набрав чинності.

Ринок криптовалют в Україні розвивається швидкими темпами і потребує державного регулювання. З огляду на це до Верховної Ради України подано два законопроекти, які відрізняються між собою по багатьом питанням. Перший законопроект поданий Національним банком України і в ньому в якості регуляторів ринку криптовалюти запропоновано сам центральний банк і Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку. В законопроекті, розробленому Міністерством цифрової трансформації України, регуляторами виступають зазначене Міністерство і Національний банк України.

Дослідивши зміни, що відбулися в державному регулюванні ринку фінансових послуг та стратегічні заходи щодо його вдосконалення в умовах цифровізації, хочеться зазначити необхідність не тільки відповідної трансформації завдань і функцій регуляторів, розвитку

тісної взаємодії між ними, але і необхідність розроблення державних заходів, спрямованих на підвищення рівня фінансової і цифрової грамотності населення як основних споживачів цифрових фінансових послуг.

Список використаних джерел

1. Кизима Г. М. Моделі регулювання фінансових ринків: сутність та особливості. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_12_4
2. Ткаченко І. П. Узагальнення досвіду удосконалення державного регулювання фінансових ринків. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 19. С. 1182–1188.
3. Новіков Н. Б. Щодо питання регулювання фінансового ринку: державне регулювання та його методи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 5. С. 283–286.
4. Гарбар Ж. В. Форми та інструменти державного регулювання фінансового ринку. Економіка та держава. 2014. № 10. С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2014_10_6
5. Кравченко А. С. Структуризація фінансового ринку в умовах цифровізації суспільства. Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного. 2019. № 2(40). С. 190–197.
6. Про фінансові послуги та фінансові компанії. Закон України від 14 грудня 2021 року № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: <http://surl.li/umtpt>
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо платіжних послуг. Закон України від 12 січня 2023 року № 2888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2888-20#Text>
9. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав. Закон України від 10 серпня 2023 року. № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text>

Ачкасова Світлана,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри митної справи і фінансових послуг

Литвин Роман,

здобувач вищої освіти

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,

(м. Харків, Україна)

ОЦІНЮВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ РІШЕНЬ ДЛЯ ВИБОРУ МИТНОГО СКЛАДУ СУБ'ЄКТОМ ЗЕД

Удосконалення організації діяльності митних складів в Україні є важливим завданням, яке сприятиме розвитку економіки та покращенню бізнес-клімату в країні. Відносини між утримувачем митного складу та митними органами визначаються затвердженою керівником цих органів та погодженою утримувачем митного складу процедурою експлуатації такого складу (згідно з пунктом 2 статті 425 Митного кодексу України). Вона встановлює [1]: перелік посадових осіб, які мають право доступу на митний склад; особу, яка керує митним складом; мінімальну кількість посадових осіб митного органу, які будуть залучені до здійснення митного контролю й митного оформлення; режим роботи складу; строки подання утримувачем митного складу звітів про рух товарів на складі. У випадку розміщення товарів на митних складах за ініціативою митного органу, відносини між утримувачем митного складу та митними органами визначаються у відповідному договорі, укладеному згідно з цивільним законодавством України (згідно з пунктом 3 статті 425 Митного кодексу України) [2].

тип митного складу, умови договору зберігання (строк, установлений в договорі зберігання, вимоги до товарів), процедура експлуатації митного складу;

процедури введення в обіг та зберігання товарів, вимоги до безпеки та контролю на митних складах;

інфраструктура митних складів, включаючи модернізацію складських приміщень, транспортна та комунікаційні інфраструктури, їх функціональність та умови для зберігання товарів.

Для оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД використано систему підтримки прийняття рішень Decision Making Helper. У веб-версії, тобто з використанням максимальної кількості – три параметри та три варіанти [3].

Для внесення даних в систему підтримки прийняття рішень Decision Making Helper з метою прийняття рішення оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД, встановлено ступінь, що вказує на необхідність переміщення покажчика до відповідного рейтингу. Оцінку рейтингу встановлено на шкалі від -5 ("найбільш негативний") до +5 ("найбільш позитивний"), з 0 як нейтрального [3].

Для оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД такі критерії вибору: оптимізація, захищеність, ефективність. Оцінюванню підлягали:

рішення А – тип митного складу, умови договору зберігання (строк, установлений в договорі зберігання, вимоги до товарів), процедура експлуатації митного складу,

рішення В – процедури введення в обіг та зберігання товарів, вимоги до безпеки та контролю на митних складах, рішення С – інфраструктура митних складів, включаючи модернізацію складських приміщень, транспортна та комунікаційні інфраструктури, їх функціональність та умови для зберігання товарів, результати яких наведено в табл. 1.

Використовуючи результати експертного ранжування, інформація з табл. 1 була введена у систему підтримки прийняття рішень Decision Making Helper, яку можна бачити на рис. 1.

Таблиця 1

Оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД

Критерій/вага	Рішення А	Рішення В	Рішення С
	Тип митного складу, умови договору зберігання (строк, установлений в договорі зберігання, вимоги до товарів), процедура експлуатації митного складу	Процедури введення в обіг та зберігання товарів, вимоги до безпеки та контролю на митних складах	Інфраструктура митних складів, включаючи модернізацію складських приміщень, транспортна та комунікаційні інфраструктури, їх функціональність та умови для зберігання товарів
Оптимізація (+4)	+4	+4	+5
Захищеність (+5)	+4	+5	+4
Ефективність (+4)	+4	+4	+5

Decision for "Оцінювання пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД"

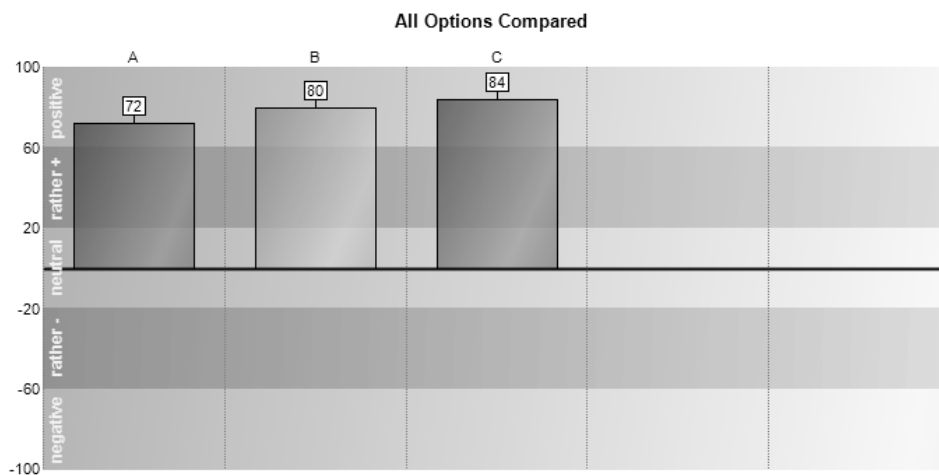

Рис. 1. Результати системи підтримки прийняття рішень Decision Making Helper щодо пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД (сформовано із використанням джерела [3])

На підставі даних, що наведені на в табл. 1 та рис. 1, отримані результати використання системи підтримки прийняття рішень Decision Making Helper [3] для прийняття рішення щодо пріоритетності рішень для вибору митного складу суб'єктом ЗЕД свідчать, що найбільшу пріоритетність має інфраструктура митних складів, включаючи модернізацію складських приміщень, транспортна та комунікаційні інфраструктури, їх функціональність та умови для зберігання товарів.

Список використаних джерел:

1. Дьяконова Н. Митний склад: особливості функціонування. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/BZ011256>
2. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.
3. Decision Making Helper. URL: <https://www.infonautics-software.ch/decisionmakinghelper>.

Бузюк Дмитрій,
здобувач вищої освіти
Науковий керівник: Вербицька Анна Вікторівна
кандидат наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ОЧІКУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ ВІД БІЗНЕСУ

Умови воєнного часу створюють складне та непередбачуване середовище для бізнесу, де найважливішими стають питання не лише ефективності, але й моральної та соціальної відповідальності. У такі періоди споживачі ставлять перед підприємствами нові виклики та очікування, акцентуючи увагу на їхньому внеску у соціальне благо та підтримці спільної місії. Саме тому роль соціально відповідального маркетингу у воєнний період набуває особливого значення, як спосіб забезпечити не лише комерційний успіх, а й підтримку та довіру споживачів у складних і непередбачуваних умовах.

Сучасний ринок вимагає постійного аналізу поведінки споживачів, їх процесів прийняття рішень і факторів, що впливають на вибір та придбання товарів або послуг. Повномасштабна війна в Україні значно змінила споживчі настрої. Враховуючи тенденцію до онлайн-активності та аналізуючи все через призму військового вторгнення, бізнес повинен перш за все зосередитися на подальшому розвитку брендів відповідно до сучасних інтересів споживачів. Соціально-маркетингові проекти є ефективним способом просування брендів і засобом вирішення суспільних проблем [1].

Умови воєнного та повоєнного періодів створюють унікальні виклики для бізнесу та суспільства, що підкреслює важливість дослідження управління соціально етичним маркетингом у цьому контексті. Зважаючи на особливості цих періодів, важливо розглядати соціально етичний маркетинг як інструмент не тільки для підтримки прибутковості, але й для сприяння етичному та соціальному відновленню суспільства. Бізнес відіграє важливу роль у покращенні соціально-економічних умов під час війни та після неї. Підтримка благодійних ініціатив, соціальних проектів і відновлення інфраструктури стає ключовою складовою подолання соціальних викликів. Орієнтація на соціально-етичні питання дозволяє компаніям покращити свій імідж, підвищити лояльність споживачів та зміцнити рівень довіри як всередині, так і ззовні. Соціально-етичний маркетинг стимулює компанії до інновацій та розробки нових продуктів і послуг, спрямованих на вирішення соціальних проблем [2].

Серед основних особливостей маркетингу в умовах воєнного стану доцільно виділити такі [3]:

1. Чітке розмежування добровільної допомоги та комерційної складової (ринок товарів і послуг для війни). Це пов'язано з характерними відмінностями між поточною та кінцевою цільовою аудиторією та вимагає відкритого та чесного спілкування, навіть якщо пропонується продукт має ідеальне військове призначення, хороші експлуатаційні

характеристики та оптимальну ціну. Сьогодні такий поділ все ще досить розпливчастий (наприклад, організація імпорту гуманітарної допомоги за мінімальних витрат або безкоштовно) і майже завжди супроводжується піаром в соціальних медіа.

2. Чітке та «м'яке» спілкування в усіх аспектах, пов'язаних із товарами та послугами військового призначення. Навіть коли йдеться про продаж шоломів із найвищим рівнем захисту, неприйнятно використовувати маркетингові гасла на кшталт «Ці шоломи врятовують ваше життя», оскільки це не допомогло сотням загиблих.

3. Чітке визначення цінових параметрів товарів військового призначення та чесний опис їхніх можливостей та обмежень. До кінця російсько-української війни вітчизняне законодавство та правосуддя максимально наблизиться до європейського. На цьому тлі цілком можливі позови від родичів загиблих бійців, якщо, наприклад, виною був бронезилет, який продавався у високому ціновому діапазоні з багатьма обіцянками, але не виконував свого призначення.

Слід виділити, що у другій половині 2023 року українці виявили перевагу до реклами товарів та послуг і виразили очікування стосовно її більш креативного підходу. Це підтверджують дані дослідження Kantar Україна, проведеного у серпні 2023 року. За отриманими даними, зростає кількість респондентів, які вважають, що бренди мають активно рекламувати свої товари та послуги (78%, порівняно з 54% у попередньому році). Крім того, спостерігається зростання попиту на якісну рекламу загалом, з більш ніж удвічі більшим очікуванням стосовно креативності у рекламних повідомленнях (78%, у порівнянні з 35% у попередньому році). Водночас переважна більшість українців хочуть, щоб бренди адаптували свою рекламу до реалій війни (62% проти 51% у серпні минулого року) [4].

У минулому році українців найбільше обурювала реклама, яка експлуатувала тему війни або неадекватно відображала реальність воєнного життя. Тепер ситуація змінилася, і найбільше роздратовують [4]:

- Реклама від брендів, які продовжують працювати на ринку країни-агресора (55%);
- Використання російської мови в комунікаціях (47%);
- Залучення сумнівних бренд-амбасадорів (40%).

Українці повертаються до типових маркетингових меседжів – 80% респондентів хочуть особливих умов, знижок та акційних пропозицій у рекламі. Загалом люди стали чутливими до цін, тому спеціальні пропозиції та вигідні пропозиції викликають найбільший інтерес. Зокрема в (табл. 1) наведено топ-3 споживчих інтересів українців у рекламі [4].

Таблиця 1

Топ споживчих інтересів у рекламі [4]

<i>Споживчі інтереси у 2022 році</i>	<i>Відсотки</i>	<i>Споживчі інтереси у 2023 році</i>	<i>Відсотки</i>
Технологічний прогрес в Україні	80%	Спеціальні умови (знижки, акції)	80%
Підтримка української культури	80%	Підтримка української культури	73%
Допомога армії від брендів	76%	Допомога армії від брендів	72%

Варто звернути увагу, що штучний інтелект швидко став невід'ємною частиною життя для різних соціальних груп, включаючи дітей, студентів, вчителів, лікарів, політиків і військових. GenAI пропонує можливості згенерувати унікальний контент за короткий період часу – текст, зображення, відео, навіть музику. Використання ШІ вже стало не що інше, як звичайною практикою серед маркетологів, в рекламній сфері або у сфері публічних комунікацій. Ця тенденція лише зміцнюватиметься та розвиватиметься в майбутньому. Ще у 2023 році 67% маркетологів високо оцінювали можливості GenAI для своїх креативних кампаній (дані Kantar Media Reactions 2023 році). Прогноз Kantar's Marketing Trends 2024 передбачає значний ріст використання GenAI для створення креативного контенту у всьому світі в 2024 році. Водночас створення контенту за допомогою ШІ не завжди схвалюється. Про це в Україні вже багато говорили, а також про роль штучного інтелекту в сюжетах про війну в Україні. Оскільки такий контент продовжує швидко зростати, потреба оцінити

ефективність створеного креативу та з'ясувати ставлення до нього також зростатиме. Згідно з дослідженням, частка тих, хто вже використовує ChatGPT і сервіси обробки зображень на основі ШІ, зросла порівняно з минулим роком. У лютому 2024 року зросла частка тих, хто мав досвід роботи з ChatGPT (33% проти 26% у квітні 2023 року). Найбільше ChatGPT використовує молодь віком від 18 до 29 років (47%) [5].

На рис. 1 представлено думки українців (топ-10 думок) стосовно штучного інтелекту.

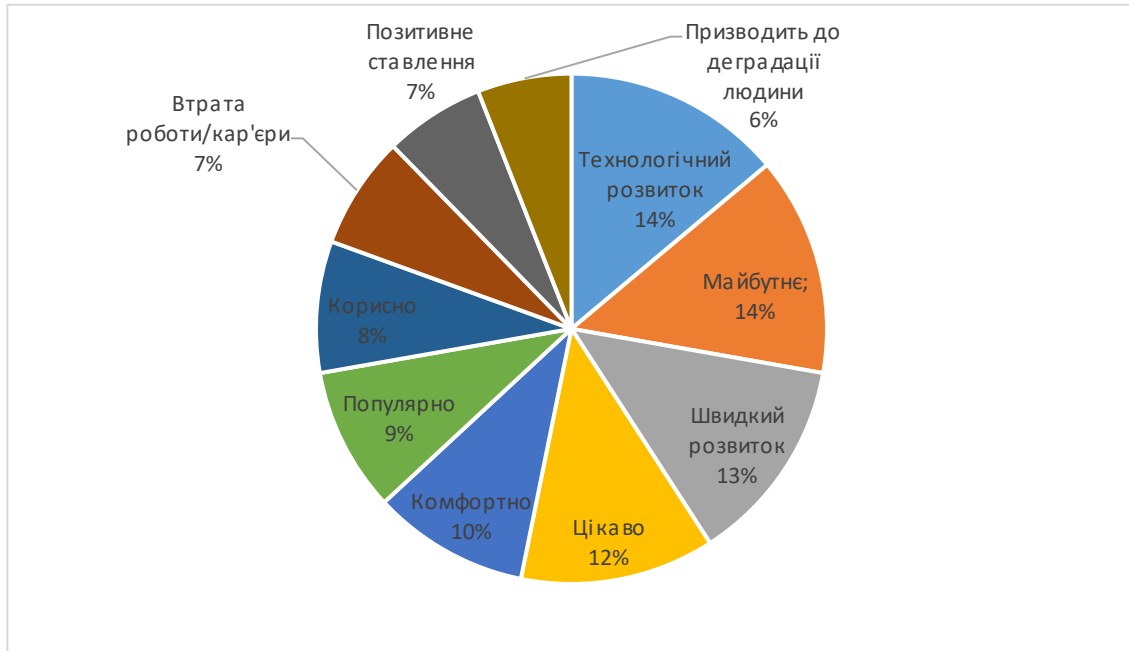

Рис. 1 Думки українців (топ-10 думок) стосовно штучного інтелекту
Джерело: побудовано на підставі [5].

Понад 40% респондентів висловили сумніви щодо своєї здатності розпізнавати текст, написаний ChatGPT або іншою програмою на основі ШІ. Ще 38% сумнівалися у відповіді. Водночас 20% українців кажуть, що можуть розпізнавати тексти, написані програмою на основі штучного інтелекту, а не людиною. Важливо перевірити інформацію про факти та події. Дезінформацію часто використовують у війнах і конфліктах протягом століть, але фейкові відео є відносно новою формою дезінформації. Такі веб-сайти, як Fullfact.org, FactCheck.org і Snopes.com, є хорошими джерелами для перевірки відео, вмісту та зображень, щоб переконатися, що вони не є пропагандою [5].

Отже, незважаючи на складнощі воєнного стану та тривалі повномасштабні бойові дії, а також проблеми із критичною інфраструктурою, бізнес переглядає свої внутрішні процеси і маркетингові стратегії, оновлює комунікаційні підходи та вкладає кошти у маркетингові ініціативи, продовжуючи боротьбу за краще майбутнє в своїй країні. Спостерігаються позитивні зміни в цифровому маркетингу, оскільки умови війни вимагають нових підходів.

Список використаних джерел

1. Ларіна, К. В., & Чернишова, А. А. (2022). Бренд-активізм: фактори вибору брендів споживачами під час війни в Україні. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 25 листопада 2022 р. : тези допов. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М. С. 383-386.
2. Кириченко, Н. В., & Алещенко, Л. О. (2024). Управління соціально-етичним маркетингом в умовах воєнного та повоєнного періодів. Інвестиції: практика та досвід. Випуск 3. С. 86-91.
3. Вовчанська, О., & Іванова, Л. (2022). Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-32>.
4. Українці про рекламу та очікування від брендів. Kantar. Shape your brand future. URL: <https://www.kantar.com/ua/inspiration/advertising-media/ukrainians-about-ad-and-expectations-from-brands> (дата звернення: 07.05.2024).
5. Мистецтво чи розвага: ставлення українців до GenAI. Kantar. Shape your brand future. URL: <https://www.kantar.com/ua/inspiration/advertising-media/ukrainians-about-genai> (дата звернення: 07.05.2024).

Грубляк Оксана,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
Семенюк Юрій,
здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ОСНОВНІ ПРОГРАМИ МІЖНАРОДНОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Урядова політика у сфері міжнародного кредитування малого та середнього підприємництва (МСП) в Україні пройшла історичний шлях зародження з 2014 року, включаючи три етапи розвитку [5]:

2014-2016 роки – макроекономічні показники показували критичні значення, а політична криза 2014 року, окупація Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей спровокували падіння реального ВВП на 6,6% та 9,8% у 2014 та 2015 роках, в ці роки міжнародні організації починають заходити в корпоративний сектор економіки для підтримання діючих критично-важливих підприємств, переважно загальнодержавного значення;

2016-2020 роки – незважаючи на банківську кризу та коронавірусні обмеження, відбувається прогрес у розвитку міжнародного кредитування, програма міжнародної підтримки починає працювати із сектором МСП, переважно в аграрній сфері, відбувається розбудова повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища корпоративного сектору економіки згідно зі стандартами Європейського Союзу;

2021-2024 роки – розширення можливостей впровадження інновацій завдяки міжнародними програмами розвитку, критичний момент було пройдено протягом 2022 року, коли через повномасштабні військові дії, припинилося фінансування всіх міжнародних програм кредитування.

В умовах ринкової економіки, основним конкурентним фактором між великим бізнесом і МСП є те, що представники крупного бізнесу не протистоять малому підприємству, а реалізують принцип загальної кооперації великих, середніх і малих підприємств. Загалом, ситуація виглядає таким чином в Україні, що пріоритет в міжнародних кредитних програмах надається стратегічно важливим для економіки підприємствам та підприємствам, що виробляють товари першої необхідності. Грантова підтримка держави представлена такими програмами як: «Робота», «Власна справа» та державною кредитною програмою «Доступні кредити 5-7-9» [2].

Національні програми фінансування для МСП та корпоративного сектору економіки представлені в Україні в основному програмами з інвестиційного кредитування на відносно сприятливих або пільгових умовах кредитування і представлені такими програмами як: програма «Цифрова Європа», програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України», програма Fit for Partnership with Germany, програма «Застосування та імплементація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у сфері торгівлі/ EU4Business та програма «Розвиток малих та середніх підприємств: економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу» [1]. Міжнародні кредитні програми, що діють в Україні, погоджуються з урядом, відповідають чинному законодавству та представлені такими основними міжнародними інституціями, як [4]:

- European Investment Bank (Європейський Інвестиційний Банк);
- European Bank for Reconstruction and Development (Європейський Банк Реконструкції і Розвитку);
- The European Investment Fund and the European Union (Європейський Інвестиційний Фонд та Європейський Союз);
- International Bank for Reconstruction and Development (Міжнародний банк реконструкції та розвитку).

Серед міжнародних кредитних програм в Україні, є програми, що складаються з поєднання декількох фінансових інструментів європейської підтримки (EU Blending), що передбачають фінансові гранти та кредитну довгострокову підтримку з відстрочкою платежу для корпоративного сектору економіки [3]. Держава при цьому, оновила модель роботи з інституціями ЄС та приватними інвесторами і грантодавцями для забезпечення розширення та подальшого розвитку міжнародної співпраці. Уряд розуміє, що МСП створює дві третини показника ВВП та понад 80% нових робочих місць в Україні, таким чином залучення більшої кількості підприємств та міжнародних партнерів, дасть змогу досягнути ще більшої інтегрованості України до ринків Європейського Союзу та відкриє нові можливості швидше адаптувати і підготувати економіку до вступу в ЄС.

Список використаних джерел

1. Огляд міжнародних програм фінансування для МСП. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://business.dii.gov.ua/knowledge/programi-finansuvanna/oglad-miznarodnih-program-finansuvanna-dla-msp>
2. Огляд національних програм фінансування для МСП. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://business.dii.gov.ua/knowledge/programi-finansuvanna/oglad-nacionalnih-program-finansuvanna-dla-msp>
3. Програма з відновлення фінансування інвестиційних проектів малих і середніх підприємств на Сході України. FinancEast [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bdf.am.com.ua/programs/prohrama-z-vidnovlennia-finansuvannia-investitsiynikh-proektiv-malykh-i-serednikh-pidpriemstv-na-skhodi-ukrainy/>
4. Скрипниченко М.І., Яценко Г.Ю. Інструментальний аналіз розриву ВВП в Україні. Економіка і прогнозування. 2018. № 1. С. 58–78.
5. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sektoru_ua.pdf

Грубляк Оксана,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, Україна

Сила Владислав,

здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, Україна

ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ І ЗРОСТАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

З початком повномасштабного російського вторгнення Україна знаходиться у складному фінансово-економічному, соціально-демографічному та екологічному становищі. Стабілізація ситуації в державі потребує значної суми коштів, які в умовах зростання дефіциту бюджету обумовлюють необхідність здійснення державних запозичень як на внутрішньому так і зовнішньому ринках, збільшуючи при цьому боргову залежність держави, особливо від міжнародної фінансової допомоги. В умовах війни до традиційних системних проблем, що викликають появу дефіциту державного бюджету, добавилися нові, спричинені війною і необхідністю повоєнного відновлення національної економіки.

Основні детермінанти, що спричиняють появу і зростання дефіциту державного бюджету в довоєнний, воєнний і повоєнний періоди наведено на рис. 1.

Як видно з рис. 1 причини появи дефіциту бюджету в різні періоди доповнюють один одного і характеризуються додаванням нових проблем до вже існуючих. Говорячи про детермінанти появи дефіциту бюджету у повоєнний період, до попередніх проблем можуть добавитися дефіцит коштів, необхідних для проведення структурної модернізації економіки і необхідних з цим пов'язаних реформ, зростання видатків на перехід національної економіки на інноваційно-інвестиційну модель відбудови і подальшого розвитку, збільшення видатків на створення умов проживання, працевлаштування, надання фінансової і соціальної підтримки особам, що повертаються з вимушеної міграції. Передбачається, що суттєвий розмір коштів на відбудову держава може залучити від приватних інвесторів, для підвищення довіри останніх необхідно створити відповідні органи регулювання і контролю,

а також цифрові платформи для інвестування у відновлення об'єктів державної власності та пріоритетних для розвитку економіки видів економічної діяльності.

Рис. 1. Детермінанти виникнення і зростання дефіциту державного бюджету України
Джерело: складено автором на основі [1, 2, 4].

Згідно до результатів «Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA3)» загальна сума коштів необхідних для відбудови та відновлення України станом на кінець 2023 р. складала 486 млрд дол. США. Найбільший розмір видатків на відновлення буде потребувати житлово-комунальне та сільське господарства, транспорт, енергетична галузь [3].

На думку авторів роботи [4] повоєнне відновлення економіки України буде «одним із наймасштабніших у Європі з часів другої світової війни». Виходячи з цього, Україна має розробити свою власну модель на основі створення цифрової архітектури національної програми відновлення економіки.

Автори колективної монографії [5] наголошують на необхідності відновлення національної економіки в повоєнний період на принципах інтелектуально-інноваційного розвитку та переходу до стратегії сталого розвитку.

Безперечно, повоєнне відновлення національної економіки буде потребувати проведення різноманітних реформ, реалізація яких буде потребувати значної суми коштів. В умовах хронічного дефіциту державного бюджету основними джерелами впровадження інноваційно-інвестиційної моделі повоєнної реконструкції національної економіки повинні стати внутрішні та прямі іноземні інвестиції, а також гранти. Залучення інвесторів буде

потребувати підвищення довіри до ринку державних запозичень та фінансового сектору в цілому, удосконалення правових засад захисту прав інвесторів, створення прозорих механізмів протидії корупції та нецільовому використанню бюджетних коштів.

Список використаних джерел

1. Штефан Л. Аналіз бюджетного дефіциту в Україні та його соціально-економічні наслідки. Економіка та суспільство. 2022. № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-56>.
2. Дмитрів В. І. Ризики дефіциту державного бюджету для економіки країни. Вісник ХНТУ. 2020. № 3(74). с. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.3.21>.
3. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. Світовий банк. URL: <http://surl.li/uijph>
4. Шаповал Н., Федосєнко М., Грибановський О., Терещенко О. Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/povoyenne-vidnovlennya-ukrayini-novi-rinki-ta-tsifrovi-rishennya/>
5. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія / за ред. д.е.н. Омеляненка В. А. Суми: інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с.

Ємець Владислав,

здобувач вищої освіти

Науковий керівник: Вербицька Анна Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент, завдувач кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах війни Україна стикається з викликами, які потребують не лише стратегічного підходу до проведення бойових операцій, але й ефективного управління економікою та бізнесом. Маркетинг є ключовим інструментом у відновленні та розвитку підприємництва в таких ситуаціях, оскільки його метою є задоволення потреб клієнтів і створення цінностей для них, що може сприяти стабілізації економічного стану та підвищенню конкурентоспроможності компаній.

На момент початку повномасштабної війни, в умовах хаосу та невизначеності, більшість підприємств, компаній та брендів опинилися в складній ситуації, оскільки традиційні стратегії маркетингу втратили свою ефективність. Перші дні війни характеризувалися заповненням мереж довоєнною інформацією, що не відповідало реаліям конфлікту і виглядало неприйнятно. Багато компаній у той період припинили спілкування з клієнтами та вибрали стратегію очікування, однак з часом знову повернулися до активної роботи. У даній ситуації споживач має різноманітні варіанти за найвигіднішими цінами, тому він має повний контроль над взаємодією з фірмою-продавцем. Щоб уникнути або подолати ці труднощі, необхідно ретельно розробляти маркетингові стратегії з урахуванням стратегічної перспективи та можливих ризиків [1].

Оточення на ринку впливає на розвиток управління підприємством. Раніше акцент ставився на виробництві, але зараз основна увага приділяється задоволенню потреб споживачів у товарах та послугах. Тому маркетинг стає ключовим елементом взаємодії між підприємством, його керівництвом і клієнтами. Компанії, що виходять на ринок з ефективним маркетинговим плануванням, досягають найбільшої конкурентоспроможності та досягають стратегічних цілей у конкурентному середовищі. У періоди кризи багато компаній рішуче скорочують свої витрати на маркетинг та будь-які публічні ініціативи. Це зрозуміло, особливо у контексті воєнних дій, економічних збоїв і переміщення персоналу. Необхідно, щоб навіть у часи війни компанії продовжували інвестувати у свої маркетингові ініціативи. Правильний баланс між різними формами комунікації в майбутньому призводить до вірних клієнтів, які залишатимуться вірними ще довгий час. З врахуванням актуальної інформації, аналізу та звітності система маркетингу повинна адаптувати свою діяльність до сучасного економічного стану. Зрозуміло, що власники

бізнесу в умовах невизначеності прагнуть уникнути збитків, тому їхні зусилля спрямовані на використання маркетингу як інструменту, який може стабілізувати функціонування компанії. В умовах війни та після неї стратегічний маркетинг перш за все спрямований на стабілізацію компанії, що передбачає економію бюджету, увагу на найбільш прибуткових та стабільних продуктах і відмову від далекоглядних проектів [2].

Можна виокремити окремі рекомендації, які варто враховувати під час відновлення та розвитку бізнесу в Україні в умовах війни [3]:

- Можливість швидко переглядати стратегії в швидкозмінному бізнес-середовищі;
- Ефективне спілкування з клієнтами набуває ключового значення;
- Оновлення інформації про товар або послугу, підкреслення внеску у перемогу та відновлення країни (волонтерство, благодійність) та надання корисної інформації для аудиторії;
- Створення та надсилання електронних листів – за потреби. Електронні розсилки через пошту, Viber, Телеграм канали, боти тощо.

Аналіз наявного вмісту є ключовим кроком. Необхідно ретельно проаналізувати всі попередні дії, які проводилися до війни, і зробити висновки про необхідність відмови від певних підходів. Важливо зробити перерву і переосмислити певні рішення. Наприклад, якщо раніше планувалося інвестувати в TikTok, то бажано тимчасово призупинити цей план, що не зашкодить бізнесу, або навпаки, може принести користь. Постійне тестування та аналіз поточних стратегій є важливими. Тактичний рух дозволяє швидко змінювати стратегію в умовах швидких змін у бізнес-середовищі [3].

Маркетингова діяльність у воєнний час є не лише інструментом відновлення, але й ключовим елементом розвитку бізнесу в Україні. Зміна стратегій продажів і реклами, адаптація до мінливого економічного середовища та збереження брендів допомагають компаніям долати виклики війни та забезпечувати стабільність і зростання в складних умовах.

Отже, стратегічний маркетинг займає важливе місце в системі корпоративного управління, допомагаючи вчасно впроваджувати зміни, задовольняти потреби конкурентного маркетингового середовища та отримати довгострокову конкурентну перевагу через розуміння споживача, потреби, виробництво товарів чи послуг кращої якості. Для довгострокових цілей шляхом постійного аналізу конкурентів підприємство може адаптуватися до взаємодії зовнішнього середовища та забезпечити відповідність виробничих потужностей підприємства потребам ринку з урахуванням можливих ризиків чи загроз.

Список використаних джерел

1. Пачева, Н., & Лугай, Л. (2023). Стратегічний маркетинг у воєнний та післявоєнний час. Економіка та суспільство, (52).
2. Корнієнко, Т. (2023). Маркетингові стратегії у формуванні конкурентних переваг підприємств в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (49).
3. Подзвігун, С. М., & Пачева, Н. О. (2022). SMM і маркетинг під час війни. Економічні горизонти, (4 (22)), 25-33.

Єфімцева Людмила,
докторка філософії за спеціальністю «Економіка», старша викладачка кафедри
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Київський кооперативний інститут бізнесу і права (м. Київ, Україна)

ПЕРЕВАГИ СТВОРЕННЯ МАШИННО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ СТАНЦІЙ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Підприємництво в системі відновлення України та її регіонів відіграє важливу роль, оскільки сприяє впровадженню нових задумів, технологій, оновленню асортименту продукції тощо. Дослідник Френсіс Уокер (1876 р.) зазначав, що підприємцем являється особа, яка створює підприємство з метою отримання доходу в результаті використання особистих здібностей, ініціативи та винахідливості [1]. Окрім отримання доходу, слід відмітити роль підприємництва в соціальному розвитку країни. Зокрема, в ГКУ (ст.42)

зазначено, що метою підприємництва, окрім отримання прибутку, постають соціальні результати діяльності суб'єктів господарювання [2]. Розвиток підприємництва в сільському господарстві прямо впливає на ефективність розвитку економіки країни. Згідно статистичних даних, частка сільського, лісового та рибного господарства у ВВП України в 2023 році складала 7%, у 2022 році вона становила 9% [3]. Одним із напрямів розвитку підприємництва постає розвиток представників малого та середнього бізнесу. Тому створення машинно-технологічних станцій (далі - МТС) в умовах децентралізації та посилення ролі місцевого самоврядування і підприємництва доцільно розвивати на рівні громад.

МТС являє собою підприємство із надання агротехнологічних послуг в оптимальні строки інноваційними технічними засобами відповідно до спеціалізації сільгоспвиробників та природно-кліматичних умов регіону. Агротехнологічними послугами постають послуги, які можуть надаватися іншим підприємством виробникам рослинницької продукції в процесі її виробництва. До агротехнологічних послуг слід відносити послуги щодо:

- ✓ надання сільськогосподарської техніки, обладнання в оренду або на інших умовах в тимчасове користування на час виконання робіт;
- ✓ виконання робіт з оранки, культивуації, збору урожаю, внесенню добрив, перевезенню вантажів, зберіганню виробленої продукції та інших робіт з обслуговування аграрного виробництва [4, с. 44].

Метою діяльності МТС являється надання повного асортименту якісних агротехнологічних послуг у необхідні строки для забезпечення мінімізації втрат врожаю сільськогосподарських виробників.

Окрім зазначеного, слід враховувати, що не зважаючи на обширний добір пропозиції на ринку сільськогосподарської техніки, через воєнні дії відбулося його значне зниження. За даними звіту «Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення» через воєнні дії в Україні пошкоджено близько 181 тис. одиниць сільськогосподарської техніки та устаткування [5, с. 27-28]. Зокрема, найбільший обсяг збитків серед сільськогосподарської техніки склали трактори та зернозбиральні комбайни. Тому на сучасному етапі розвитку рослинницької галузі створення МТС на рівні об'єднаних територіальних громад являється особливо актуальним.

Також слід враховувати, що нині діяльність існуючих агротехнологічних підприємств, обладнаних високопродуктивними технічними засобами, спрямована на забезпечення технологічними послугами аграріїв з площею сільгоспугідь від 800 га. Сільськогосподарські виробники, які обробляють площу сільськогосподарських угідь до 500 га, потребують виконання агротехнологічних послуг технічними засобами відповідної продуктивності [6, с. 113-116].

Для вирішення проблеми забезпечення агротехнологічними послугами саме в частині обслуговування сільськогосподарських виробників малих форм господарювання необхідно впроваджувати нові організаційні форми, які сприятимуть забезпеченню усіх груп сільськогосподарських виробників повним комплексом виконання робіт.

На нашу думку, одним із шляхів вирішення вказаної проблеми може бути створення машинно-технологічних станцій на рівні сільських, селищних або міських територіальних громад, які створювалися навколо центру економічної активності на певній території. Діяльність машинно-технологічних станцій буде направлена на забезпечення агротехнологічними послугами сільськогосподарських виробників громади з урахуванням їх спеціалізації, розміру сільгоспугідь та природно-кліматичних умов регіону.

Тому на сучасному етапі розвитку аграрного сектору створення машинно-технологічних станцій на рівні об'єднаних територіальних громад набуває ваги.

Враховуючи високу вартість технічних засобів, саме розвиток ринку агротехнологічних послуг для задоволення пропозиції через створення машинно-технологічної станції може сприяти вирішенню проблеми забезпечення сільськогосподарських виробників різних організаційно-правових форм виконанням повного комплексу агротехнологічних робіт для постійного безперервного відтворення сільськогосподарського виробництва шляхом дотримання технологічного процесу.

Теоретичним базисом обґрунтування доцільності розвитку МТС слугують результати дослідження науковцями історії їх розвитку, організаційних та економічних засад

функціонування, переваг і недоліків таких суб'єктів господарювання. Зокрема, в процесі свого історичного розвитку МТС як суб'єкти господарювання з надання агротехнологічних послуг продемонстрували певні переваги, які полягають у наступному:

- з концентрацією в машинно-технологічних станціях повного парку машин та обладнання вони поставали основною технічною базою усіх галузей сільськогосподарського виробництва;
- наявність власної ремонтної бази із забезпеченням необхідного комплексу запасних частин;
- забезпечення машинно-технологічної станції кваліфікованим кадровим персоналом для виконання агротехнологічних та ремонтних робіт давало можливість ефективно використовувати технічні засоби.

Разом із тим, критична оцінка історичного досвіду функціонування МТС [7] сприяла виявленню основних проблем і недоліків їх діяльності:

- внаслідок несистемного, стихійного створення МТС їх технічне забезпечення не повною мірою і не завжди відповідало спеціалізації сільськогосподарського виробництва споживачів послуг;
- ціни на агротехнологічні послуги були завищені з причини включення в собівартість послуг усіх видів витрат, зокрема загальновиробничих і кредитних платежів. Також рівень рентабельності при формуванні ціни послуг був завищений та складав від 30 до 70%;
- виконавці робіт з боку МТС не були зацікавлені у якості та своєчасності виконання агротехнологічних робіт, що негативно впливало на результати діяльності сільськогосподарських виробників.

Зважаючи на вище зазначене щодо історичного досвіду функціонування, переваг, недоліків і проблем діяльності МТС, обґрунтовано доцільність їх створення в сучасних умовах на рівні об'єднаних територіальних громад, що відповідає соціально-економічним умовам та інституційному середовищу в Україні (рис. 1).

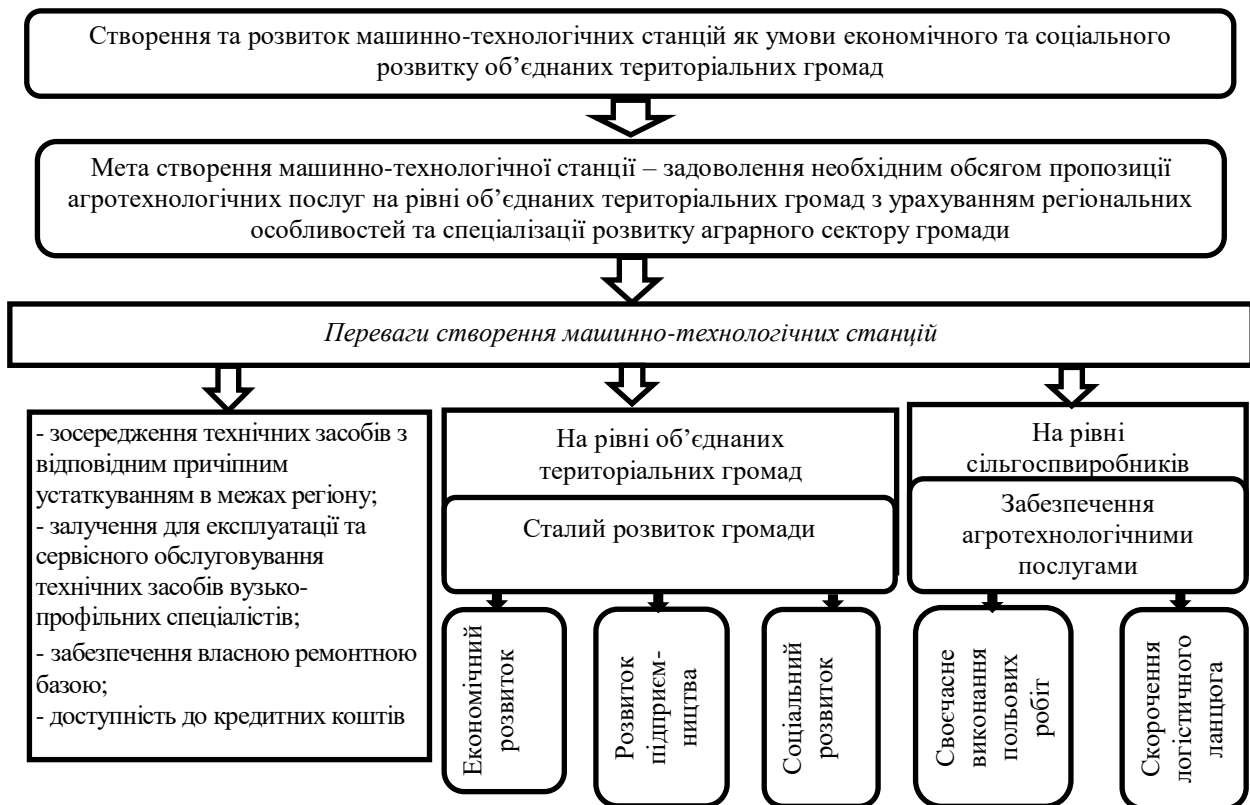

Рис. 1. Аргументація створення та розвитку машинно-технологічних станцій як умови економічного та соціального розвитку об'єднаних територіальних громад

Джерело: складено автором

Враховуючи мету створення та розвитку машинно-технологічних станцій, яка полягає у забезпеченні необхідного обсягу пропозиції агротехнологічних послуг відповідно до

регіональних особливостей розвитку аграрного сектору для забезпечення високих результатів діяльності сільськогосподарських виробників, перевагами МТС саме на рівні громад постають наступні особливості:

по-перше, зосередження технічних засобів з відповідним причіпним устаткуванням, які обслуговуватимуть спеціалісти відповідної кваліфікації в новостворених МТС на рівні територіальних громад, сприятиме забезпеченню попиту усіх груп сільськогосподарських виробників з використанням сучасних технологічних процесів залежно від регіональних особливостей вирощування продукції рослинництва в територіальних громадах. Зокрема, застосування в процесі виконання агротехнологічних робіт високопродуктивних технічних засобів відповідно до регіональних особливостей громад сприятиме скороченню строків їх виконання;

по-друге, залучення для експлуатації та сервісного обслуговування технічних засобів вузькопрофільних спеціалістів, що в сучасних умовах господарювання досить складно;

по-третє, новостворені обслуговуючі формування будуть забезпечені власною ремонтною базою або домовленістю з сервісними центрами, в результаті чого скорочення простоїв позитивно впливатиме на ефективність використання технічних засобів;

по-четверте, зосередження фінансових ресурсів у власників МТС в напрямку придбання технічних засобів призведе до більшої доступності до кредитних коштів. Зазначене пояснюється тим, що банківські установи надають переваги при інвестуванні капіталу обслуговуючим підприємствам порівняно з сільськогосподарськими виробниками внаслідок тривалого циклу обертання: «...на сьогоднішній день більшість інвестиційних проектів, що впроваджуються в Україні у сфері підвищення рівня механізації сільського господарства, пов'язані зі структурами з технічного та агротехнічного обслуговування сільських товаровиробників...» [8].

Враховуючи сучасні соціально-економічні умови та інституційне середовище в Україні, перевагами створення машинно-технологічних станцій на рівні об'єднаних територіальних громад постають позитивний вплив на економічний розвиток громади та на результати діяльності сільськогосподарських виробників продукції рослинництва. Реєстрація на території громади юридичної особи сприятиме надходженню податків до бюджету та створенню додаткових робочих місць. У результаті можна стверджувати про соціальне та економічне значення створення МТС на рівні об'єднаних територіальних громад для забезпечення пропозиції на ринку агротехнологічних послуг.

Список використаних джерел

1. Francis A. Walker. The Wages question: A Treatise on Wages and the Wages Class. London: Macmillan and Co, 1876. URL: <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Walker/wlkWQCover.html> (дата звернення: 11.06.2024).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 12. 06. 2024).
3. Державна служба статистики України. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах у 2022 - 2023 рр. URL : <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.06.2024).
4. Єфімцева Л. О. Техніко-технологічний сервіс сільськогосподарських виробників та його місце в системі надання виробничих послуг. Інтернаука. 2017. №7. С. 39-45.
5. Р. Нейтер, С. Зоря, О. Муляр. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення: 02.06.2024).
6. Єфімцева Л.О. Детермінанти формування попиту на ринку агротехнологічного сервісу. Економіка АПК. 2019. № 6. С. 111-118.
7. Єфімцева Л. О. Машино-технологічні станції із врахуванням історичного досвіду як один із напрямів розвитку ринку агротехнологічних робіт та послуг. Інтернаука. 2021. № 8. С. 31-39.
8. Петров В. М. Історична роль МТС та перспективи їх розвитку в Україні. Економіка АПК. 2010. №12. С. 98-102.

Жаворонок Артур,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

Гречка Владислав,
здобувач вищої освіти
Острівський Вячеслав,
здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Цифрові фінансові технології стрімкими темпами завоювали провідне місце в економіці України. Цифрова економіка напряму впливає на розвиток фінансово-кредитних відносин у державі і забезпечує прискорені темпи росту продажів за рахунок дешевших інноваційних розробок та впровадженні інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток цифровізації економічних та фінансово-кредитних процесів – це сукупність комплексу трансформаційних заходів, що зазнає економічна система держави, взаємодіючи із соціальним, економічним, політичним та правовим аспектами громадянського суспільства [1].

Передбачається, що протягом 2022-2027 років завершиться цифровізація глобальної фінансово-економічної трансформації основних економік світу, що будуть складатися із інноваційно-адитивних технологічних зв'язків і нанотехнологій цифрової передачі даних між собою. Україна також вступила на цей шлях, після повномасштабного військового конфлікту, задля збереження життя громадян і відходу від паперових і аналогових інструментів ведення бізнесу. Основними чинниками таких кроків, виступають [2]:

- реалізація державної концепції електронного уряду;
- поява на фінансово-кредитному ринку цифрових інноваційних продуктів нового технологічного покоління;
- зростання попиту на інноваційні засоби вищої та середньої освіти.

Цифровізація дає можливість зробити рішення типових банківських завдань набагато швидшими, дешевшими і без посередників. Такі процеси, безперечно мають позитивний вплив на розвиток цифрової економіки, а саме [3]:

- цифровізація передачі даних дає можливість стабільного обміну цифровою фінансовою інформацією в глобальному масштабі (світовий рівень фінансової комунікації);
- глобальне управління цифровими фінансовими даними стає ще більш важливішим через поширення передачі інформації мережами 5G та IoT;
- транскордонне управління банківськими світовими ринками за допомогою цифровізації банківських послуг і впровадженню інноваційних технологій, викликає високий ступінь глобальної фінансово-інформаційної взаємозалежності в цифровій економіці і може мати різний ступінь впливу на країни, що підключені до таких процесів обміну даними;
- формування законодавчої бази для глобального управління цифровими фінансовими платформами, що може мати різні політичні наслідки для економічної стабільності державного розвитку;
- формулювання теорії глобального підходу до управління фінансовими цифровими даними, щоб запобігти нерівномірної участі країн, що розвиваються, від розширення прямого впливу, що керується глобальними даними найрозвиненіших країн та їх нейромереж.

Конкурентоспроможність банківських установ при становленні цифрової економіки, напряму залежить від того, які типи банківських операцій є домінантними [4]. Деякі типи операцій банківські установи вже використовують, деякі тільки починають впроваджувати. Такі інноваційні типи операцій можуть значно збільшити дохід банківських установ, що напряму впливає на цифровізацію їх діяльності, адже додаткові кошти залучені від реалізації певних

видів банківських продуктів, які є найбільш дорогими, банк, як правило перерозподіляє на майбутні інноваційні проекти, щоб мати унікальну перевагу перед конкурентами [5]. Слід зауважити, що трансформація стратегічних пріоритетів розвитку фінансових технологій в Україні почалася з 2019 року і тривала до кінця 2023 року. Відповідно до міжнародної фінансової практики, до 85% світового показника ВВП буде формуватися цифровою економікою на початок 2027 року, що виводить на основний план фінансові системи країн, що вже розпочали цей процес трансформації. Це дозволить забезпечити високу конкурентоспроможність банківських установ і прогнозоване становлення цифрової економіки. Цифрові фінанси при цьому, стануть ключовим драйвером економічного зростання світового банківського цифрового ринку та можливо, створять умови для нової ери цифрової фінансової індустріалізації і чергової фази фінансово-цифрової промислової революції. Більшу частину шляху цифровізації України пододала, проте до 2027 року, коли загальносвітові економічні світові фінансові ринки, повністю вийдуть на цифрові операції у всіх сферах життєдіяльності є час, для впровадження необхідних змін як в законодавчу сферу так і в практичну, що безперечно посилить рейтинг держави у світовій економіці.

Список використаних джерел

1. Домінова І. В. Форми електронного банкінгу: еволюція, переваги та недоліки. Облік і фінанси. 2016. № 2. С. 104–109
2. Зінченко О.А. Даріюш П. Зінченко Д.С. Інформаційна економіка: концепція, сутність та розвиток. Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2019 С. 3–13
3. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. Фінансовий простір. 2017. № 3 (27). С. 13–21.
4. Кириленко С. А. Зміна парадигми продажу банківських послуг в умовах розвитку цифрових каналів дистрибуції / С. А. Кириленко // Світ фінансів. – 2016. – Вип. 4. – С. 140-147.
5. Корнівська В. О. Цифровий банкінг: ризики фінансової діджиталізації / В. О. Корнівська // Проблеми економіки. – 2017. – № 3. – С. 254-261.

Зеленська Олена,

кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму

Кривинчук Валерій,

аспірант

Руснак Денис,

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПИТАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

Розвиток туризму в Україні в допандемічний період та до початку повномасштабного вторгнення РФ, демонстрував стабільне зростання кількісних показників функціонування туристичної галузі. В цей період Україна ставала все більш популярною туристичною дестинацією, спостерігалось стійке зростання кількості туристів, що відповідно сприяло розвитку туристичних підприємств. До цього часу туристичні підприємства активно розширювали свої пропозиції та урізноманітнювали туристичні продукти (екскурсії, готельний сервіс, активний відпочинок та інші послуги), відкривалися нові готелі та гостьові будинки, що демонструвало тенденції збільшення туристичного попиту.

Також в останні допандемічні роки особливої популярності в Україні набув екологічний туризм та значна кількість туристичних підприємств спрямовували зусилля на розвиток еко-туризму та збереження природних ресурсів. Багато туристичних підприємств укладало партнерські угоди з місцевими громадами для розвитку туризму в регіоні, що також сприяло сталому розвитку туристичного сектору.

Повномасштабна війна вкрай негативно вплинула на розвиток та фінансове забезпечення туристичних підприємств. Через негативне уявлення про Україну як

туристичний напрямок та актуалізацію надважливого питання безпеки туристів, особливо в районах, де тривають бойові дії, на сьогодні відбулось істотне зниження інтересу туристів до відвідування певних регіонів України, значне зменшення обсягів туристичного потоку і туристичного потенціалу в цілому.

За даними ДАРТ за 2022 рік представники туристичної галузі України сплатили 1 млрд. 551 млн. 182 тис. грн податків, що менше на 31% ніж у 2021 році, коли до бюджету надійшло 2 млрд 231 млн 860 тис. грн. Так, загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, за рік скоротилася на 17%. При цьому зафіксовано, що кількість юридичних осіб зменшилася на 14%, а фізичних – на 18% [1].

Війна призвела до руйнування туристичної інфраструктури, серйозних економічних проблем та зниженню, а в ряді регіонів й до заморожування інвестицій на розвиток туризму. Тому, для післявоєнної розбудови туристичної сфери необхідно належне фінансове забезпечення для її відновлення та розвитку. Фінансове забезпечення туристичних підприємств відіграє важливу роль у підвищенні їх конкурентоспроможності, сприяттні економічному зростанню та сталому функціонуванню.

Для туристичних підприємств важливо мати доступ до фінансових ресурсів не тільки для покриття поточних витрат, а й розвитку нових проектів, модернізації обладнання та збільшення маркетингових зусиль. На вказані цілі фінансування може бути отримане через кредити, інвестиції, гранти або спонсорську підтримку.

Важливим ключовим чинником для розвитку туристичних підприємств виступають інвестиції, які дозволяють масштабувати діяльність, покращувати сервіс та привертати більше клієнтів. Так, інвестиції у маркетинг та продаж допомагають туристичним підприємствам залучати нових клієнтів, розширювати аудиторію та збільшувати прибуток. Ефективна маркетингова стратегія сприяє позиціонуванню підприємства на ринку та збільшенню конкурентоспроможності.

Повноцінний розвиток туристичних підприємств неможливий без інтенсивної підтримки держави через різні урядові програми, субсидії, гранти та інші форми фінансування. Бюджетні кошти мають високу затребуваність, оскільки передбачаються для фінансування важливих інвестиційних проектів у сфері розвитку туристичної інфраструктури. Але місцеві або центральні органи влади не завжди мають достатні фінансові ресурси для проведення масштабних перебудов в туристичній галузі, яка приносить в бюджет значні обсяги доходів та створює для національного господарства значний мультиплікаційний ефект. В післявоєнний період найбільш ефективною формою вирішення найважливіших проблем туризму та туристичної інфраструктури можуть бути комплексні цільові інвестиційні програми та програми інноваційного розвитку.

Також необхідно повною мірою використовувати інвестиційний потенціал програм підтримки малого та середнього підприємництва, що розробляються та реалізуються в Україні. Особливо слід зазначити, що ефективним є впровадження та реалізація такої прогресивної форми економічних відносин, як державно-приватне партнерство. Як вважають фахівці, до повномасштабної війни вона була достатньо перспективною для розвитку підприємств туристичної галузі, оскільки поряд з державними інвестиціями дозволяє залучати значні обсяги приватного капіталу.

В туризмі також може застосовуватись краудфандинг, який дозволяє залучати кошти від широкої громадськості через онлайн-платформи та є особливо корисним для стартапів у сфері туризму. Спонсорська підтримка від міжнародних компаній та партнерство з різними міжнародними туристичними організаціями може стати важливим джерелом фінансування для туристичних подій, проектів або програм.

Отже, на сьогодні у сфері фінансового забезпечення розвитку туристичних підприємств в Україні існує ряд проблем:

- активні воєнні дії, які впливають на інвестиційний клімат країни, створюють невизначеність для потенційних інвесторів у туристичну галузь та визначають безпекову ситуацію для туристів;

- дорогі кредитні ресурси, адже для багатьох туристичних підприємств отримання кредитів стає малодоступним через високі відсоткові ставки, що відповідно ускладнює розвиток та збільшення обсягів туристичного бізнесу;

- низький рівень державного фінансування - урядова підтримка туристичних підприємств є недостатньою, що ускладнює їх розвиток та конкурентоспроможність на ринку;

- недостатня розвиненість та часткове руйнування туристичної інфраструктури;

- сезонність - ряд туристичних підприємств стикаються з проблемою сезонності, коли попит на послуги є лише у певні періоди року, що ускладнює фінансове планування.

Не дивлячись на це, туристичні компанії намагаються пристосовуватись до нових воєнних реалій та покращувати свою діяльність шляхом впровадження інновацій. В сучасних умовах цифровізації економіки вони активно запроваджують новітні технології для полегшення бронювання послуг, покращення обслуговування клієнтів та маркетингу, а мобільні додатки, онлайн-бронювання та інші інновації стають все більш популярними. Але все це потребує додаткових фінансових ресурсів. Інвестування в інноваційні технології, навчання персоналу та розвиток нових продуктів допомагають туристичним підприємствам залишатися актуальними та конкурентоспроможними на ринку.

Таким чином, фінансове забезпечення розвитку туристичних підприємств включає в себе широкий спектр фінансових і стратегічних заходів, спрямованих на забезпечення сталого росту, інновацій та успішної діяльності у сфері туризму.

Список використаних джерел

1. Державне агентство з розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetu-vid-turistichnoyi-galuzi-skorotilya-mayzhe-na-31>

Лавренко Ольга,

кандидат філософських наук, доцентка,

провідна наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України (м. Київ, Україна)

ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Швидкі інтенсивні зміни, що відбуваються у суспільстві, технологіях, темпі і ритмі життя, зумовлюють потребу у формуванні активної, ініціативної, енергійної, організованої особистості, яка здатна легко адаптуватися до мінливих умов життя та вимог оточення, бути наполегливою у досягненні запланованих цілей.

На кожному етапі суспільство по-своєму вирішує питання, пов'язані з економічною соціалізацією індивіда. А на переломних етапах соціально-економічного розвитку (на якому, наприклад, перебуває нині українське суспільство, зазнаючи деструктивних впливів пандемії ковід-19 та широкомасштабного військового вторгнення агресора РФ на українські землі) вони стають особливо актуальними.

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р (Стратегія розвитку вищої освіти, 2022), акцентується володіння фахівцями, що здобувають вищу освіту, як професійними, так і загальними компетентностями. Зокрема, йдеться про здатність навчатися, критично та системно мислити, програмувати, працювати в умовах невизначеності, креативність, міжгалузеву комунікацію, мультикультурність та володіння кількома, у тому числі англійською, мовами. Світовими трендами майбутнього є міждисциплінарність (мультидисциплінарність) освітніх і дослідницьких програм, свобода вибору і формування індивідуальної освітньої траєкторії.

Формування сучасної особистості, що володіє як професійними, так і загальними компетентностями, здійснюється завдяки загальному процесу соціалізації й, зокрема, його

складової частини – економічної соціалізації. Соціалізація є однією з центральних та пріоритетних проблем соціальної психології.

Метою сучасного процесу економічної соціалізації є підготовка молодої людини до економічного життя, яка забезпечується оптимальним поєднанням фундаментальної освіти та практичної підготовки. Завдяки цьому знання перетворюються у переконання, а уміння і навички дозволяють здійснити швидку адаптацію особистості в житті, яке невинно трансформується, використовуючи власний потенціал для самореалізації й навчання впродовж життя.

Сучасний студент повинен володіти певним набором компетентностей, щоб бути обізнаним з процесами, що відбуваються в соціально-економічному просторі, освоювати ті економіко-соціальні ролі, які дадуть йому здатність не лише адаптуватись до швидкоплинних змін в суспільстві, а й набути властивості суб'єктності, тобто здатності змінювати і суспільство, і себе водночас.

Загалом, компетентність – це загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанням. Ми розуміємо компетентність як спеціально набуті знання в поєднанні з певними особистісними здібностями, життєвим досвідом та вмінням, які доречно застосовувати в будь-якій діяльності.

О. Овчарук (2003) наголошує, що бути компетентним – означає вміти мобілізувати у певній ситуації набуті знання й досвід. Компетентність не може бути ізольована від конкретних умов її реалізації. Вона органічно пов'язує одночасну мобілізацію знань, умінь і способів поведінки, спрямованих на умови конкретної діяльності. Як властивість особистості, компетентність визначається і підрозділяється на кілька видів, на яких базується зрілість людини і має задовольняти певні вимоги. На нашу думку, набуття особистістю компетентності – це рух від знаю **що** до знаю **як**.

Як зазначає Т. Бурлаєнко (2011), основу будь-якої компетентності, в тому числі й економічної, складають чотири структурні компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний

Реалії сьогодення на перше місце серед детермінуючих чинників економічного зростання особистості виводять не інформацію, а знання. У сьогоднішньому світі інформації нагромаджено стільки, що людина фізично просто не здатна її обробити. А швидкість її оновлення просто вражаюча. Якщо ж людина як суб'єкт господарювання витратить на освоєння інформації надто багато часу, то вона не зможе реалізувати власні ідеї швидше за конкурентів. Починаючи з другої половини ХХ ст. роль знань і заснованої на їх основі економіки зростає особливо швидкими темпами. Тому задля формування економічної компетентності виникає необхідність у оволодінні молодими людьми саме необхідними економічними знаннями, способами придбання інформації, нових знань (ноу-хау, техніко-технологічні рішення, інноваційні платформи тощо).

Формування економічних знань має забезпечити молодій людині оволодіння певною сукупністю вмінь розумової діяльності, серед яких: вміння оперувати економічними поняттями, визначати їх ознаки, орієнтуватися в питаннях економічного життя країни, пояснювати сутність, аналізувати, узагальнювати та науково оцінювати економічні процеси та явища; виявляти їх протиріччя, встановлювати фактори розвитку і застою в господарстві; характеризувати важливі економічні показники (продуктивність, собівартість тощо); виокремлювати зв'язки (прямі й опосередковані) між економічною діяльністю людей, матеріальним виробництвом й іншими сторонами суспільного життя; аналізувати вплив на економіку політичних, культурних та інших факторів. Тому важливим завданням сучасної освіти є формування економічної компетентності на заняттях з економіки та інших спеціальних предметів.

Н. Будзянівська та О. Якимович (2019) пропонують розглядати таку послідовність формування соціально-економічної компетентності: елементарний і низький рівень її сформованості може бути притаманним студентам, які тільки розпочали своє навчання у закладі вищої освіти; достатній рівень сформованості характеризує освітньо-кваліфікаційний

рівень «бакалавр»; високий – у процесі здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» і передбачає подальше вдосконалення під час професійної діяльності. У багатьох випадках спеціальна економічна освіта обирається молоддю не для престижу, а для практичної економічної діяльності

Отже, набути економічну компетентність – означає знати студентською молоддю сутність економічних категорій та економічних законів, розуміти явища та процеси економічного життя; результативніше й раціональніше мислити та діяти в умовах розвитку ринкових відносин; пізнавати алгоритми відповідного мислення та діяльності; набути відповідні економічні якості, які допоможуть ефективно застосовувати економічні знання в повсякденному житті.

Список використаних джерел

1. Будзянівська Наталія, Якимович Ольга (2019). Інноваційні методики формування соціально-економічної компетентності студентів. Педагогічні інновації у фаховій освіті. Випуск 10. Ужгород.
2. Бурлаєнко Т. І (2011). Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу. Теорія та методика управління освітою, 7. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_7/2.pdf
3. Овчарук О. В. (2003). Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ: «К.І.С.».
4. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

Роговий Андрій,

доктор економічних наук, професор кафедри туризму

Журавель Антон,

аспірант

Шакун Євгеній,

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Здоров'я населення визначається соціально-економічними факторами, способом життя громадян, умовами зовнішнього середовища, доступністю та якістю безкоштовної медичної допомоги, яка безпосередньо залежить від рівня державного фінансування охорони здоров'я.

Система охорони здоров'я відіграє важливу роль у суспільстві і має значний економічний вплив на державу. Управління видатками на медицину та їх оптимізація, розвиток медичного страхування та інноваційних медичних технологій є важливим фактором для успішного функціонування будь-якої країни, а забезпечення доступності якісної медичної допомоги для всіх верств населення сприяє соціальній стабільності. Важлива роль системи охорони здоров'я проявляється під час пандемій та кризових ситуацій, як то воєнні дії. Ефективне управління в кризових ситуаціях вимагає готовності системи охорони здоров'я до відповідних викликів, її належного фінансування, швидкого реагування та координації всіх державних органів.

Особливе значення система охорони здоров'я України набуває в умовах повномасштабної війни з РФ та поствоєнного відновлення нашої держави. Медицина в умовах війни відіграє критичну роль у збереженні фізичного та психологічного стану суспільства, підтримці поранених та особливо вразливих верств населення, що вимагає додаткових фінансових ресурсів та підвищення ефективності їх використання.

На сьогодні в Україні система охорони здоров'я фінансується з різних джерел:

- кошти державного бюджету – є одним із основних джерел фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я. Загальний обсяг коштів, виділених з державного бюджету на охорону здоров'я, використовується для фінансування лікарень, закладів первинної медичної допомоги, закупівлі медичного обладнання та медикаментів;

- обов'язкове медичне страхування - громадяни сплачують страхові внески, які потім використовуються для надання медичних послуг;
- спеціальні фонди та програми - додаткові фонди та програми, які фінансуються через пожертвування, благодійність або міжнародну допомогу, і також використовуються для покращення вітчизняної системи охорони здоров'я;
- прямі платежі громадян - ряд медичних послуг в Україні є платними, і кошти, отримані від населення за ці послуги, можуть становити частину фінансування для медичних установ;
- міжнародна допомога - уряд України постійно отримує міжнародну допомогу для покращення системи охорони здоров'я, особливо в умовах війни.

З 2017 р. в Україні відбулось провадження медичної реформи – комплексної програми змін в системі охорони здоров'я, яка спрямована на покращення доступності та якості медичних послуг для населення.

З метою забезпечення фінансової стійкості системи охорони здоров'я та покращення якості медичних послуг в Україні було запроваджено систему обов'язкового медичного страхування. Також реформа передбачала перехід до фінансування медичних установ за наданими послугами та результатами лікування, а не за кількістю процедур чи ліжкоднів. Один із ключових аспектів реформи — це розвиток первинної медичної допомоги, що сприяє покращенню профілактики захворювань та підвищенню рівня загального здоров'я населення. Реформа також спрямована на зменшення корупції в галузі охорони здоров'я та ефективності управління медичними закладами; впровадження механізмів контролю якості медичних послуг та стандартів лікування.

Одним із головних моментів медичної реформи в Україні стало зміцнення інституційного забезпечення галузі охорони здоров'я через створення єдиного стратегічного закупівельника медичних послуг — Національної служби здоров'я України. Діяльність цієї інституції спрямована на те, щоб будь-який громадянин країни мав можливість реалізувати своє право на отримання якісних і доступних медичних послуг в межах гарантованого державою пакету медичних гарантій. Обсяг цих гарантій найперше залежить від наявності фіскальних можливостей держави [1].

Однак, війна має негативні макроекономічні наслідки, що призводить до скорочення податкових надходжень і відповідно до обмежених фінансових ресурсів в сфері охорони здоров'я. Післявоєнний період буде важким для охорони здоров'я через руйнування інфраструктури, зниження фінансування та інші проблеми. Тому актуальним є питання збільшення фінансування медицини в умовах війни та післявоєнного відновлення за рахунок залучення альтернативних джерел, до яких належить:

- міжнародна допомога – кошти міжнародних фондів, програми та гранти для отримання фінансової допомоги на відновлення медичної інфраструктури, закупівлю обладнання та ліків;
- приватизація деяких медичних закладів, що може принести додаткові фінансові ресурси через інвестиції приватного сектору;
- активне впровадження системи обов'язкового або добровільного медичного страхування, що дозволить залучати додаткові кошти на охорону здоров'я;
- партнерство з неприбутковими організаціями для отримання фінансової підтримки та експертної допомоги;
- додаткові інвестиції у медичну освіту та дослідження - розвиток медичної науки та підвищення кваліфікації медичних працівників дозволить покращити якість надання медичних послуг та привернути інвестиції в цю галузь.

Актуальним для покращення фінансування сфери охорони здоров'я є державно-приватне партнерство, яке може відбуватись в різних формах. Наприклад, держава може укласти угоди з приватними медичними закладами для надання медичних послуг населенню за рахунок державного фінансування. Також ефективною є співпраця держави з приватним сектором для сприяння дослідженням нових методик лікування, вакцин та інших медичних інновацій.

Держава може укласти угоди з приватними компаніями щодо будівництва та управління медичною інфраструктурою, а приватні компанії можуть брати участь в управлінні державними лікувальними закладами з метою підвищення ефективності їх функціонування.

Отже, основне завдання фінансування медицини в умовах війни та післявоєнного періоду полягає в забезпеченні доступності якісної медичної допомоги для всіх верств населення. Фінансування медицини в умовах воєнного конфлікту та післявоєнного відновлення є критично важливим для збереження життя та здоров'я людей, а також для покращення загального стану системи охорони здоров'я. Тому значні обсяги фінансування необхідні для відновлення медичної інфраструктури, модернізації медичних закладів, закупівлі необхідного обладнання та медикаментів. Також важливим є забезпечення достатнього фінансування для навчання, підвищення кваліфікації та оплати медичного персоналу; фінансування програм профілактики захворювань, реабілітації постраждалих та психологічної підтримки для людей, які пережили воєнні травми.

Список використаних джерел

1. Горин В. П., Квасниця О. В. Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я в умовах війни та поствоєнного відновлення України. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 14. С. 27-33. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48269>

Тарасенко Артем,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Пентелейчук Мирослав,

здобувач вищої освіти

Крохмалюк Любомир,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Кредитний ринок в Україні представлений банківськими установами та небанківськими фінансово-кредитними установами. Основне навантаження в кредитуванні, беруть на себе споживчі кредити, вони складають від 60-68% всіх виданих кредитних продуктів [4]. При цьому, специфікація у кожній кредитній установі може бути різною, одні спеціалізуються на споживчому кредитуванні виключно фізичних осіб, інші віддають перевагу споживчому кредитуванню юридичних осіб, а є такі кредитні установи, які більш зважено підходять до диверсифікації свого кредитного портфеля і намагаються врівноважити споживче кредитування між фізичними і юридичними особами [10]. Таким чином можна стверджувати, що споживче кредитування є однією із найважливіших сфер врегулювання фінансово-кредитних відносин в державі. З точки зору врегулювання законодавчої бази, споживче кредитування регулюється такими законами як: Закон України «Про споживче кредитування» [9], Закон України «Про захист прав споживачів» [8] та Закон України «Про банки і банківську діяльність» [7]. Основна проблема законодавчого регулювання сфери споживчого кредитування полягає в тому, що представлені закони не трактують однаково термін споживче кредитування, а отже, це дає можливість кредитним установам, в деяких випадках, займатися маніпулятивними справами і вводити в оману споживачів кредитних продуктів, що, звичайно негативно впливає на ринок кредитування загалом [3,5]. Загалом, поняття споживчого кредиту в авторському розумінні, можна трактувати як: споживчий кредит – це один із різновидів кредитних програм, що включає в себе кредитування потреб споживачів, фізичних осіб при купівлі ними товарів та послуг у відповідних роздрібних точках продажу (POS) на умовах мінімальної процентної ставки і максимального періоду його погашення із достроковим терміном закриття.

Щодо учасників споживчого кредитування, то суб'єктами споживчого кредитування є кредитор та позичальник. Об'єктом є сам кредит. Виділимо позитивні та негативні сторони споживчого кредитування [6]:

- позитивні сторони: придбання товару в кредит, дає змогу придбати бажаний товар тут і зараз, а не чекати невідому кількість часу; дає можливість придати товар або послугу у момент її найвищої потреби для споживача; кредит дає змогу оплачувати покупку невеликими платежами протягом встановленого періоду часу згідно кредитного договору, частіше за все ануїтетним методом.

- негативні сторони: відсоток за кредитом збільшує вартість товару або послуги, що придбано в кредит; кредит завжди є вигідніший кредитору, з точки зору прибутковості, так як дає змогу отримувати високу процентну маржу.

Споживче кредитування в Україні пережило п'ять етапів свого розвитку. Найбільш зростаючим етапом є етап з 2014 по 2022 рр., з яким пов'язаний найбільший розквіт споживчого кредитування і переорієнтація деяких банківських і небанківських установ на виключно даний вид кредитування, найбільш рецесивним, п'ятий етап з 2022 по 2023 рр., є етапом, з яким пов'язана перша зупинка кредитних процесів в фінансово-кредитній системі України, це призвело до повної зупинки всіх кредитних установ і заморожування кредитних лімітів. Поступово з другої половини 2023 року, споживче кредитування починає відігравати втрачені позиції на кредитному ринку. Даний процес продовжується і на початку 2024 року. Зважаючи на тенденції 2022-2023 років, у динаміці обсягів виданих споживчих кредитів відбулися суттєві зміни в їхній структурі та підвищилися всі види ризиків пов'язані із обслуговуванням таких видів кредитування. Ці проблеми розширюються відсутністю чіткої регламентації в рекламних компаніях щодо споживчих кредитів, розкриття конфіденційної інформації та передачі її або продажу третім особам, оцінки кредитоспроможності позичальника за регіональним розрізом або принципом, що несправедливо розділяють квоту на видачу кредитних продуктів по регіонам, надаючи перевагу найбільш заможним областям і обмежуючи депресивні регіони, кредитне посередництво та несправедливі умови договорів споживчого кредитування, нав'язування додаткових похідних небанківських продуктів, відсутності однакових вимог до кредиторів банківського та небанківського сектору.

Станом на січень 2024 року на найбільш розвинені промислові регіони України припадало 68% від загальної суми всіх виданих споживчих кредитів. Така концентрація пов'язана із зосередженням фінансового, економічного, людського та виробничого потенціалу України у цих регіонах [2]. Серед банків є лідери із надання споживчих кредитів – це АТ «ПриватБанк», АТ «ОТП Банк», АТ «ПУМБ», АТ «Універсал Банк», АТ «Сенс Банк». У регіональному розрізі, лідерами за кількістю наданих споживчих кредитів є Київська, Одеська, Львівська, Харківська та Дніпропетровська області.

Найпопулярнішими споживчими кредитами є кредити із терміном погашення до одного року. Протягом всього період дослідження їх частка завжди не менше 51% від загальної кількості. Найнижчі показники демонструють споживчі кредити із терміном погашення більше 5 років, особливо в періоді 2021-2023 років, відповідно від 11% до 13% їх частка в загальному обсязі споживчого кредитування, дана тенденція буде збережена по довгостроковим кредитам, оскільки фінансовий сектор не розвивається стало і прогнозовано у зв'язку із військовими діями на території держави [1].

Аналізуючи відсоткові ставки за кредитами фізичним особам за цільовим спрямуванням за 2010-2023 рр., можемо стверджувати, що споживчі кредити домінують протягом аналізованого періоду, даний сегмент кредитування має найвищу процентну ставку, а отже і найвищу дохідність, після споживчих кредитів слідом ідуть інші кредити, ставки там трохи нижчі за споживчі кредити, а іпотечні кредити мають найнижчі процентні ставки. При цьому іпотечні кредити мають найнижчий ризик неповернення, оскільки на відміну від бланкових кредитів, мають заставу та поручительство. Після повномасштабного вторгнення, кількість проблемних споживчих кредитів збільшилась до 38% в кредитному портфелі банків, що негативно вплинуло на нарощування обсягів кредитування в 2022-2023

роках, згодом, після введення державної підтримки на кредитному ринку і запровадженню різних програм реструктуризації кредитної заборгованості, ситуація покращилась. Отже, ринок споживчого кредитування починає поступово оговтуватись від наслідків повномасштабного вторгнення, пристосовуючись до нових умов зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Звіт про фінансову стабільність за 2023 рік. URL: <https://salo.li/40Ba495>
2. Звіт про фінансову стабільність Національного банку України. URL: <https://salo.li/3dBa4c6>
3. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. / В.Д. Лагутін. – 4-те вид., стер. – Київ: Знання, 2004. – 215 с.
4. Міщенко В. І. Банківські операції: підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав'янська, О. Г. Коренева. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ: Знання, 2007. – 796 с.
5. Мороз С. В. Основні аспекти кредитування на сучасному етапі / С. В. Мороз, В. О. Мейш // Економічні науки. – 2020. – №5. – С.116-125.
6. Мочерний С. В. Банківська система України / С. В. Мочерний, Л. С. Тришак. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 304 с.
7. Про банки і банківську діяльність. Закон України № 679–14 ред. від 20.05.1999 р. URL: <https://salo.li/bFB8D79>
8. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 р. №1023-XII. URL: <https://salo.li/F591732>
9. Про споживче кредитування. Закон України від 15.11.2016 №1734-VIII. URL: <https://salo.li/9232b94>
10. Савлук М. І. Проблемна кредитна заборгованість банків України: сучасний стан та напрями її подолання / М. І. Савлук, Д. С. Вінгора // Modern Economics. – 2020. – №23. – С.37-43.

Тищенко Олексій,
аспірант

Дуброва Юрій,
аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Питання удосконалення механізму управління місцевими фінансовими ресурсами були важливим напрямом проведення реформи фінансової децентралізації в Україні й набули особливої актуальності в умовах впровадження воєнного стану. На відновлення і відбудову об'єктів критичної, енергетичної, виробничої, фінансової, житлово-комунальної, соціальної інфраструктури територіальних громад, що зазнали пошкоджень і руйнувань, необхідно багато часу та значна сума фінансових ресурсів [1].

На думку авторів роботи [2-4] під поняттям механізму управління місцевими фінансовими ресурсами розуміється сукупність методів, засобів і інструментів, які використовуються місцевими органами влади для ефективного управління фінансовими ресурсами місцевої громади. Механізм управління місцевими фінансовими ресурсами включає планування, організацію, контроль та аналіз використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку місцевих громад, а також охоплює процеси формування, розподілу та використання бюджетних коштів, залучення додаткових джерел фінансування та забезпечення прозорості й підзвітності бюджетних процесів.

Ситуація з надходженням, розподілом і використанням фінансових ресурсів територіальних громад докорінним чином змінилась після 24 лютого 2022р. Війна викликала загрози фінансовій безпеці територіальних громад, створивши численні виклики для органів місцевого самоврядування, а саме:

- зменшення податкових надходжень до дохідної частини місцевих бюджетів;
- збільшення соціальних витрат та витрат на забезпечення безпеки на рівні територіальних громад;
- зростання дефіциту місцевих бюджетів;

- перерозподіл фінансових ресурсів (місцеві органи влади вимушені перерозподіляти фінансові ресурси між критично важливими напрямками, а саме оборона, допомога постраждалим та відновлення об'єктів критичної інфраструктури);

- використання коштів резервних фондів для покриття невідкладних потреб, що може мати негативні наслідки для фінансової безпеки територіальних громад в довгостроковій перспективі;

- зменшення обсягу інвестицій та відтік інвесторів тощо [5].

Враховуючи вищезазначені виклики, раціональне використання наявних фінансових ресурсів набуває особливого значення у зв'язку з цим необхідно проводити інвентаризацію належних територіальним громадам фінансових ресурсів, проводити комплексний аналіз резервів, шукати раціональні напрями їх використання, які відповідають сучасним потребам, а також фокусуватися на пошуку нових шляхів їх раціонального використання [6].

Удосконалення механізму управління місцевими фінансовими ресурсами в сучасних умовах є багатогранним завданням, яке потребує системного підходу та залучення різних інструментів і методів спрямованих на забезпечення автономії органів місцевого самоврядування і досягнення самостійності місцевих бюджетів. Для цього необхідно внести зміни в діючі законодавчі акти в напрямку надання більших прав органам місцевого самоврядування в питаннях встановлення місцевих податків і зборів та визначення їх ставок, випуску облігацій місцевої позики, стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, надання пільг для інвесторів готових вкладати кошти у відновлення та розвиток громад.

Варто приділити особливу увагу оптимізації бюджетних витрат шляхом впровадження енергоефективних проектів. Наприклад, довгострокову економію коштів можна отримати, інвестуючи в відновлювальні джерела енергії (наприклад, впровадження проектів з використання сонячної та вітрової енергії), енергоефективні технології та модернізацію інфраструктури (наприклад, утеплення фасадів будівель, модернізація систем опалення).

В умовах цифровізації економіки і суспільства, підвищенню ефективності управління місцевими фінансовими ресурсами буде сприяти впровадження на рівні територіальних громад сучасних цифрових інструментів. Основними серед яких є цифрові інструменти залучення інвестицій без яких досить складно здійснити відбудову і подальший розвиток територіальних громад. До таких інструментів відносяться цифрові інвестиційні карти, краундфандингові онлайн-платформи, онлайн платформи емісії та обігу місцевих фінансових ресурсів, цифрові інноваційні хаби [7]. Завдяки цифровізації відбудеться підвищення підзвітності та прозорості формування та використання місцевих фінансових ресурсів, зменшення корупційних ризиків, що дозволить мешканцям громади відслідковувати рух зазначених ресурсів в режимі реального часу.

У підсумку можна зазначити, що удосконалення механізму управління місцевими фінансовими ресурсами є критично важливою в умовах війни. Війна значно вплинула на місцеві фінанси в Україні, створивши численні загрози для фінансової безпеки територіальних громад. В сучасних умовах вкрай важливо забезпечити відновлення місцевої економіки на основі використання інвестиційно-інноваційної моделі, створити умови для розвитку малого і середнього бізнесу, повернення місцевого населення, залучення інвесторів. Для цього необхідно вдосконалити системи фінансового планування та контролю, а також забезпечення підзвітності та прозорості – що можливо досягти лише шляхом удосконалення механізму управління місцевими фінансовими ресурсами.

Список використаних джерел

1. Парубець О. М., Тищенко О. І., Науково-теоретичні підходи до управління місцевими фінансовими ресурсами // Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (26-27 квітня 2023 року). Чернігів : НУ «Чернігівська Політехніка», 2023. С.75-77.

2. Місцеві фінанси : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.

3. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О. М. Парубець, В. П. Ільчук, Д. О. Сугоняко. Чернігів : 2020. 344 с.

4. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / Асоціація міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

5. Парубець О., Забаштанський М. Використання інструментів фінансового інжинірингу як основи розвитку територіальних громад. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. №4(28). С. 210-216. – URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/262985>

6. Бліщук К. М. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу: проблеми та можливості для їх вирішення. Економіка і Суспільство. 2022. №43. – URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1755/1691/>

7. Парубець, О. (2023). Цифрові інструменти управління місцевими фінансовими ресурсами. Проблеми і перспективи економіки та управління, (4 (36), 225–237. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-225-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-225-237)

Терещук Дмитро,
здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Островська Наталія,

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів і кредит

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, Україна)

Киселиця Світлана,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ФІЛОСОФІЯ ГРОШЕЙ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Сучасний світ зазнає значних трансформацій під впливом цифрових технологій, що проникають в усі сфери життя. Гроші, як важливий компонент економічної системи, також не залишилися осторонь цих змін. Вони еволюціонували разом із розвитком суспільства і пройшли через кілька етапів розвитку. Спочатку використовувалися бартерні системи, де одні товари обмінювалися на інші. Згодом, з появою металевих монет, гроші набули фізичної форми, що значно спростило торгівельні операції. Паперові гроші, які прийшли на зміну металевим, зробили обіг грошей ще зручнішим та більш мобільним. У ХХІ столітті з розвитком електронних платежів гроші почали існувати в цифровій формі. Кожен етап цієї еволюції супроводжувався змінами у способах взаємодії між людьми та формуванні економічних відносин.

Перехід від традиційних до цифрових грошей супроводжується глибоким філософським змістом, що полягає у природі грошей, їх ролі у суспільстві та впливу на людські відносини. Дослідженням філософської і соціальної природи грошей приділяли увагу багато видатних мислителів, серед яких можна виділити Аристотеля, Г. Гегеля, Г. Зіммеля та Е. Фромма. Їхні погляди значно вплинули на розуміння ролі грошей у суспільстві та економіці. Починаючи з Аристотеля, економіку розглядали як складову практичної філософії, представники якої вважали, що гроші є результатом соціального розвитку та мають соціальну природу, виходячи з характеру та способу їх виникнення [1].

Гегель розглядав гроші в контексті своєї філософії духу і діалектики. Він вважав, що вони є втіленням абстрактної вартості, яка об'єднує індивідуальні потреби та суспільні відносини. Гегель підкреслював, що гроші виступають посередником у відносинах між людьми і виступають засобом реалізації свободи та автономії особистості. Водночас, він зазначав, гроші можуть призвести до відчуження, коли вони стають самоціллю, а не засобом досягнення людських цілей.

Г. Зіммель розглядав гроші як один з основних факторів соціального життя. У своїй роботі «Філософія грошей» він підкреслював, що гроші виступають універсальним засобом обміну, який дозволяє порівнювати різні товари та послуги. Зіммель також звертав увагу на те, як гроші змінюють соціальні відносини, сприяючи розвитку індивідуалізму та абстрагування від конкретних об'єктів і людей. Гроші, на думку Зіммеля, сприяють свободі особистості, але водночас можуть призвести до втрати соціальних зв'язків та цінностей [2].

Е. Фромм у своїх працях зосереджував увагу на психологічних аспектах грошей і формування економічних систем. Він стверджував, що капіталістичне суспільство сприяє

формуванню «ринкової» особистості, яка оцінює себе та інших через призму вартості та економічного успіху. Фромм вважав, що така орієнтація на гроші та матеріальні блага веде до відчуження, втрати справжніх людських цінностей та взаємин. Він закликав до створення більш гуманістичної економічної системи, де гроші не будуть кінцевою метою, а засобом для досягнення гармонійного та щасливого життя.

Сучасні дослідження філософської і соціальної природи грошей продовжують розвивати ідеї класичних мислителів, інтегруючи їх з новими економічними та технологічними реаліями. Цифрова форма грошей має низку характеристик, що впливає на філософське розуміння їх сутності:

- безтілесність – відсутність фізичного втілення ставить під питання їх матеріальну природу;

- швидкість та доступність. Транзакції з цифровими грошима відбуваються миттєво і можуть здійснюватися з будь-якої точки світу;

- децентралізація. Поява цифрових грошей створила можливості для формування децентралізованих фінансових систем, незалежних від державних установ;

- безпека та анонімність. Використання цифрових грошей забезпечує високий рівень безпеки та, водночас, може гарантувати анонімність користувачів.

Філософія грошей завжди була тісно пов'язана з поняттям довіри. Цінність традиційних грошей пов'язана із довірою до держави, яка їх випускає. У випадку цифрових грошей, довіра ґрунтується на технологічних механізмах та протоколах безпеки, таких як блокчейн та криптографія. А отже, забезпечення прозорості, незмінності та достовірності транзакцій покладається на децентралізовані мережі та алгоритми. Такий підхід трансформує традиційне розуміння довіри, оскільки користувачі довіряють математичним та технічним гарантіям замість людських або інституційних посередників.

Розвиток цифрових грошей, з одного боку, забезпечує фінансову свободу та захист від урядових зловживань, а, з іншого боку, може сприяти незаконній діяльності. Баланс між свободою та контролем стає ключовим питанням у філософії цифрових грошей.

Цифрові гроші мають потенціал для зменшення фінансової нерівності, забезпечуючи доступ до фінансових послуг для мільйонів людей, які раніше були обмежені в одержанні таких послуг на належному рівні. Проте, за їх участі також можливе виникнення нових форм нерівності, породжених низьким рівнем технічної та фінансової грамотності або доступу до цифрових пристроїв.

Гроші завжди були потужнішим ресурсом, ніж просто фінансовий інструмент. Вони є глибоким філософським і соціальним феноменом, який відображає та формує суспільні відносини та цінності. Поряд з цим, філософія грошей у цифрову епоху є складною і багатогранною проблемою, що вимагає міждисциплінарного підходу. Вона охоплює економічні, етичні, соціальні та технологічні аспекти. Розуміння потенціалу грошей в цифрову епоху є ключем до адекватного сприйняття та використання цих інструментів. Активізація досліджень в цій галузі допоможуть краще підготуватися до майбутніх змін та забезпечити стабільний розвиток економіки зокрема та суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Зубіашвілі І. К. Концептуальні основи вивчення монетарної соціалізації. Актуальні проблеми психології. 2016. № 1 (44). С. 31-35. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v1/i44/8.pdf>

2. Філософія і гроші. Філософський фейлетон Антона Марчинського. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8124/Artykul/2350029>

Урбанович Микола,

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Щур Роман,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(м. Івано-Франківськ, Україна)

Киселиця Світлана

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Розвиток територіальних громад є пріоритетним завданням органів місцевого самоврядування, що реалізують основні цілі політики децентралізації в Україні, а також власне новостворених територіальних громад. Основні виклики, що постають перед науковцями та суспільством задля виконання такого важливого завдання пов'язані з необхідністю формування комплексного підходу до визначення шляхів розвитку територіальних громад, зокрема соціально-етичних проблем та встановлення фінансового інструментарію, який при цьому може бути впровадженим.

Для вирішення даної філософської проблеми, потрібно, насамперед, чітко визначити основні поняття, що використовуються у дослідженні. Відтак, фінансові інструменти – це сукупність дій і напрямків розвитку фінансової підтримки держави, що мають на меті підвищення ефективності та окупності створених програм фінансування діяльності органів місцевого самоврядування та громад, які входять до них; соціально-етичні проблеми – це сукупність філософських та соціальних проблем, що виникають в процесі науково-філософського пізнання і напряму впливають на існування і розвиток культури, суспільства, держави, нації [6]. Серед основних інструментів фінансової підтримки територіальних громад, що сьогодні представлені урядом, можна назвати наступні:

- базова дотація розвитку територіальних громад;
- додаткова дотація на компенсацію витрат доходів територіальних громад за надані державою податкові пільги;
- медична та освітня субвенції на відшкодування закупівлі лікарських засобів, утримання об'єктів спільного користування, підтримка дітей з особливими освітніми потребами та їх батьків, інші;
- субвенції на формування та розбудову інфраструктури територіальних громад;
- субвенції на заходи розв'язання соціально-етичних проблем розвитку визначених територіальною громадою територій та впровадження інноваційних проектів розвитку соціальної інфраструктури [1].

Серед визначених інструментів, три останні позиції виділені як ключові інструменти розвитку територіальних громад тому, що передбачають сприяння соціально-економічному розвитку громади та активну участь їх членів у державних проєктах. Представлені морально-етичні та соціально-економічні проблеми, пов'язані в першу чергу, із свободою вибору відповідального за розвиток територіальних громад і передбачає відповідальність перед своїми співгромадянами, суспільством, державою за той вплив, який спричинений результатами його діяльності [3]. На початку XXI ст. наука та філософія, як ніколи раніше, глибоко втручаються в людську природу та суспільний устрій. Новітні комп'ютерні технології стали основою створення штучних екосистем, паралельного світу людської життєдіяльності, результатом якого виступає новостворене суспільство. Соціально-етичні проблеми в такому суспільстві є вторинними, проте вони порушують основну глобальну проблему, а саме, визначають проблематичність подальшого існування суспільства в тому вигляді, в якому воно існує зараз [2].

Метод систематизації дозволяє стверджувати, що визначені самою громадою напрями використання коштів за всіма напрямками розвитку повинні бути приблизно однакові – це дає змогу рівномірно фінансувати всі потреби громади та забезпечувати прогнозоване зростання її у кількісному та якісному вимірах. Органи розвитку територіальних громад, поняття «розвитку» розуміють кожен по-своєму, наприклад, хтось із голів агітує інвестувати фінансові ресурси в дороги та в інвестиційні центри для залучення більшої кількості бізнесу, а хтось – в шкільні парти, меблі та інше забезпечення побуту громади [4]. Отже, персональна етика, з точки зору соціальної філософії – це відповідальність за об’єктивність результату, що покладається безпосередньо на очільника територіальної громади.

Найочевиднішою інвестицією від держави для суспільства є інфраструктурна субвенція, її отримують всі об’єднані територіальні громади на подані проекти, що відповідають плану уряду по удосконаленню моделей розвитку територіальних громад. Кошти розподіляються за затвердженою формулою та залежать від просторових чинників. Додатковими умовами залучення фінансових коштів на такі проекти є тривалість календарного плану реалізації інвестиційного проекту – не більше трьох років [5]. Для громади це – суттєвий термін, за якого уможливується оновлення всіх наявних основних фондів комунальної власності. Такі інвестиційні проекти вимагають від громади забезпечити наявність певних ресурсів на реалізацію поданих проектів як інтелектуальних, так і фінансових, зокрема, наявність фахівців відповідного рівня кваліфікації, які забезпечать супровід проекту та можливість співфінансування об’єднаною територіальною громадою.

Отже, не дивлячись на деякі розбіжності в філософських підходах щодо інструментарію розбудови сильної та розвиненої територіальної громади, зрозуміло, що необхідно зрозуміти докорінні метафізичні засади людського співіснування у цивілізованому фінансово-економічному просторі, розповсюдити ці принципи на всі сегменти злагодженого функціонування громади. Така ціннісна зорієнтованість має включати три сутнісні елементи: повагу, життєствердження, діалогізм, що закладені в глибинній свідомості українського етносу як взаємопов’язані результати спільної діяльності щодо розбудови об’єднаної територіальної громади в умовах децентралізації.

Список використаних джерел

1. Бобровська О. Ю. Інноваційно орієнтоване управління економічним зростанням регіонів. Інвестиції: практика та досвід. 2022. Вип. 9-10. С. 5-10.
2. Коцур В. В., Ігнатенко М. М. Стратегічні напрями використання криптовалют як новітніх фінансових інструментів. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 53. С. 7-13.
3. Крушельницька Т. Фінансова самодостатність територіальних громад в умовах децентралізації: аналіз та нові виклики. Аспекти публічного управління. 2020. Вип. 8(1). С. 6 – 17.
4. Лопушинський І. П., Григор’єва Л. М. Бюджетно-фінансова децентралізація в контексті реформування місцевого самоврядування в Україні. Наукові перспективи. 2022. № 1(19). С. 149-158.
5. Трещов М. М. Концептуальні засади стратегічного управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 4(33). С. 67-75.
6. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

Чернух Діана,
аспірантка

Інститут економіки промисловості НАН України, (м. Київ, Україна)

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення українська економіка та бізнес зазнали нищівного удару. За підсумками 2022 року економіка нашої держави впала на 30,4%, а кількість українців станом на 2023 рік які живуть за межею бідності збільшилася на 30%.

За даними ООН, до 15 березня з України виїхали майже 3 млн громадян. Трохи менше половини з них – люди працездатного віку. Згідно з дослідження Advanter.Group (рис.1), 48%

підприємств малого та середнього бізнесу не змогли перевезти виробництво, 31% не встигли це зробити, близько 20% здійснили часткову релокацію бізнесу або в процесі переїзду.

Згідно з дослідженням PwC [1] участь у якому взяли понад 4200 власників МСБ (малий та середній бізнес) 70% українських компаній, продовжують працювати, незважаючи на вторгнення в країну. 83% підприємств також змогли зберегти більшу частину (деякі навіть усіх) своїх співробітників. Окрім цього варто зазначити, що 38% опитаних компаній планують найняти більше персоналу станом на 2023 -2024 роки [2].

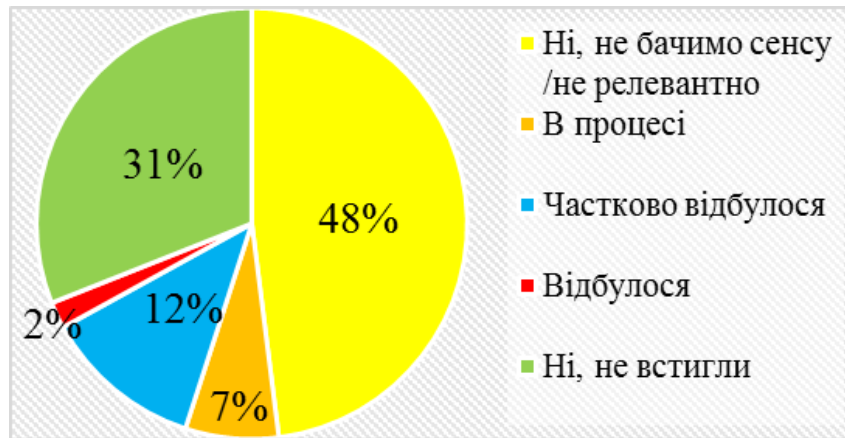

Рис. 1 Опитування 245 підприємств малого та середнього бізнесу 2023.

Джерело: складено на основі [1].

Стабільно низький показник релокації свідчить про те, що в Україні не відбулося масового перенесення бізнесу з регіонів, де відбувалися бойові дії, до інших регіонів. Так, про повну релокацію компанії заявили всього **4,3%** респондентів. Серед найвагоміших причин для релокації компанії вказали ситуацію з безпекою (**63,1%** серед компаній, які підтвердили релокацію), наявність покупців (**38,8%**) та кваліфікованого персоналу (**22,5%**). З початку широкомасштабної агресії повністю або частково переселено **13%** підприємств [3].

Європейська Бізнес Асоціація провела коротке опитування щодо того, як працюють українські підприємства в умовах війни. Так згідно з даними 17% компаній повідомили, що працюють у повному обсязі, 16% обмежили географію своєї діяльності, 19% були змушені закрити частину офісів/торгових точок/відділень. Інші 29% компаній наразі не працюють, а 27% призупинили, втім хочуть відновлювати свою діяльність. Тільки 1% має в планах закрити свій бізнес (рис. 2). Більшість компаній, а саме 63% продовжують виплачувати заробітну плату співробітникам у повному обсязі, 45% роблять це з додатковими або авансовими виплатами. Тільки 3% були вимушені скоротити виплати, а по 1% відправили співробітників в неоплачувану відпустку, не виплачують або вимушені звільнити персонал. Для підтримки своїх співробітників 68% виплатили заробітну плату на місяць або більше вперед, 29% компенсували витрати команди на релокацію, по 23% – орендували житло на західній Україні або закордоном, 1% запровадили страхування для тих, хто продовжує виходити на роботу. Більшість бізнесів також надають різноманітну підтримку армії чи теробороні. А саме – 41% допомагають фінансово, 35% підтримують працівників, що захищають країну, 31% постачають продукцію, 29% постачають послуги, 16% – ліки, 9% – засоби захисту/оборони.

Варто зазначити, що найбільше під час війни в Україні постраждав логістичний ринок оскільки чимало територій були відрізані від сполучення. У компанії «Нова пошта» повідомили, що за перший тиждень війни обсяги доставки впали на 95%. Якщо до війни «Нова пошта» щодня перевозила близько 1 млн. посилок, то в перший тиждень бойових дій цей показник упав у 20 разів – до 50 тис посилок на день. Найскладніша ситуація спостерігається в Харківській області, де на роботу вийшли лише 15% працівників.

Рис. 2 Перспективи бізнесу на 2024 рік

Джерело: складено на основі [2].

Щоб функціонувати українські підприємства були змушені перелаштовувати внутрішні бізнес-процеси та вдаватися до кризового мікро – і макро – менеджменту (табл. 1).

Таблиця 1

Основні заходи українських підприємств для збереження та функціонування бізнесу

Скорочення персоналу та збільшення обсягу роботи для працівників, які залишилися, змінивши їх функціональні обов'язки	37%
Адаптація асортименту товарів та послуг до потреб ринку	44%
Розширення клієнтської бази та цільової аудиторії	63%
Пошук нових логістичних шляхів і постачальників	23%
Пошук фінансування/інвестицій або нових партнерів	22%
Вихід на міжнародні ринки	21%

Джерело: складено на основі [3-5].

Початок повномасштабного вторгнення мав суттєвий негативний вплив на роботу компаній. Якщо до вторгнення п'ята частина бізнесу (**22,3%**) оцінювала свій фінансово економічний стан як задовільний чи поганий, то станом на кінець 2023-го таких компаній **78,1%**. Згідно з опитуванням дві третини українського малого та середнього бізнесу були вимушені припинити або частково припинити роботу під час повномасштабного вторгнення. Так, усього **36,5%** компаній не припиняли діяльність під час повномасштабного вторгнення, а **6%** підприємств були вимушені припинити діяльність на понад 1 рік.

Сьогодні компанії продовжують відновлювати рівень завантаження після падіння у 2022 році (з показника **72,4%** до **45,7%**). Зараз середньозважений показник рівня завантаження підприємств (відповідно до можливостей) становить **56%**. **25,7%** компаній указали на зростання обсягів робіт (у доларовому еквіваленті) порівняно з 2022 роком. **21,6%** підприємств діяли в межах запланованих показників на 2023 рік. **42,7%** закінчили 2023 рік з фінансовими показниками, нижчими за 2022 рік.

Майже половина респондентів (**45,8%**) зазначила, що їхній бізнес очікує на зростання оборотів у 2024 році. Так, **19,8%** компаній очікують на зростання в межах **10–20%**. **10,3%** компаній очікують на зростання **30–40%**. **15,7%** — на зростання на понад **50%** від обороту 2023 року.

Окрім цього варто зазначити, що **44,5%** респондентів очікують зростання персоналу у 2024 році. Серед них **26%** очікують на незначне збільшення до **10%**. **14,5%** очікують суттєво розширити штат на **20–40%** від наявного складу, **4%** — на збільшення кількості персоналу в понад **50%**. **42,5%** компаній не очікують змін у штаті своїх співробітників.

Також варто відмітити, що сьогодні українському бізнесу заважають відновитися такі чинники як:

- Непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку – **58,3%**.
- Непередбачувані дії держави – **50,7%**.

- Відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників – **42,1%**
- Відсутність достатнього капіталу – **33,0%**.
- Перешкоди з боку регуляторних та/або фіскальних органів – **25,4%**.
- Демпінг конкурентів, загалом зниження прибутковості на ринку – **22,7%**.

Сьогодні МСБ планує інвестиції у 2024 році в машини, обладнання та інвентар (**37,1%**), маркетинг (**34,1%**), розвиток персоналу (**33,5%**). Середньозважений показник запланованих інвестицій у розвиток бізнесу на 2024 рік становить **167 000 доларів США**.

Список використаних джерел

1. Ведення бізнесу під час війни: український досвід. Payoneer. 2023. URL: <https://www.payoneer.com/uk/resources/research-reports/business-times-of-ukrainian-war/> (дата звернення: 06.06.2024).
2. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. FinStream. 2022. URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytika/> (дата звернення: 06.06.2024).
3. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: результати опитування в грудні 2023-січні 2024 року. Дія Бізнес. 2024. URL: <https://business.diaa.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-grudni-2023-sicni-2024-roku/> (дата звернення: 07.06.2024).
4. Chernukh D. Corporate culture of Ukrainian companies in the conditions of war. Актуальні питання сучасної економічної науки VII Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Полтава, 15 травня 2024) Полтава: Полтавський державний аграрний університет. 2024, С. 12-14.
5. Чернух Д. В., Трушкіна Н. В. Цифрова культура компаній: уточнення термінології. International Science Journal of Management, Economics & Finance. 2023. Vol. 2. No. 1. P. 19-33. <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20230201.03>.

Шакун Євгеній,

здобувач вищої освіти

Гонта Олена Іванівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»

Потреба реалізації стратегії економічної безпеки України викликає необхідність теоретико-методологічної розробки системи понять, здатних її концептуалізувати. До таких належить поняття «фінансово-економічна безпека», визначення сутності якого актуальне з огляду як на теоретичні, так і на практичні запити.

Під практичним запитом маємо на увазі необхідність формування системи економічної та відповідно фінансової безпеки держави, в тому числі, й у сфері охорони здоров'я. Теоретичний запит зумовлений потребою доповнення наукового аналізу теми фінансово-економічної безпеки в умовах викликів інформаційного суспільства. При цьому враховуємо, що трансформація економічного середовища на локальному, національному та глобальному рівні в умовах цифровізації, поява нових факторів, які впливають на фінансово-економічну безпеку, вимагає перегляду та вдосконалення теоретико-методичних підходів до управління фінансово-економічною безпекою як основою для розбудови національної економіки.

Теоретичні та прикладні аспекти фінансово-економічної безпеки стали предметом уваги таких науковців, як О. Ареф'єва, В. Баранова, О. Бондаренко, О. Бородіна, О. Дубинська, Т. Васильців, Т. Загорельська, О. Іващенко, Т. Кузенко, С. Мазіленко, М. Новікова, Н. Подольчак, І. Потапюк, М. Прусова, Н. Сіренко та інші.

Водночас, попри значні напрацювання у сфері дослідження фінансово-економічної безпеки, серед науковців наявні неузгодженість та різночитання щодо сутності цієї категорії, а її тлумачення продовжує залишатись предметом численних дискусій. З огляду на вищевказане метою даного дослідження є окреслення основних теоретико-методологічних підходів до визначення дефініції «фінансово-економічна безпека».

Актуалізація поняття фінансово-економічної безпеки пов'язане з увагою дослідників до концепту економічної безпеки. Останній науковці характеризують як складний, поліструктурний, що позначає здатність економічної системи «підтримувати нормальні

умови працездатності системи, розвиток у рамках цілей, поставлених перед системою, а у випадках виникнення різних загроз (зовнішніх та внутрішніх) система, яка здатна протистояти їм та відновлювати свою працездатність» [2, с. 18].

Щодо фінансової безпеки, то І. Пасінович та В. Гутак, узагальнюючи її численні дефініції, висновують, що «безпека підприємства означає захищеність інтересів підприємства, його власників, вона визначається реагуванням на внутрішні і зовнішні фактори впливу і пов'язана з такими категоріями, як фінансова, стійкість, фінансова рівновага, надійність» [5].

Поняття «фінансово-економічна безпека» складне, має інтегрований характер, що вимагає аналізу основних напрямків його концептуалізації. Розглянемо ці напрямки докладніше в таб.1.

Таблиця 1

Основні підходи до дефініції поняття «фінансово-економічна безпека»

<i>Визначення</i>	<i>Автор, джерело</i>
Фінансово-економічна безпека підприємства – певний якісний і кількісний рівень стану суб'єкта господарювання і діяльності, спрямованої на досягнення цього стану, який характеризується збалансованістю і якістю використання фінансових інструментів економічної системи і забезпечує її здатність реалізовувати свою місію і забезпечувати стабільний розвиток, витримуючи негативний вплив зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів.	Потапюк, І., Мазіленко, С., Прусова М. (2022) [7, с. 159]
Фінансово-економічна безпека – це такий економічний стан підприємства, який сприяє забезпеченню захищеності його фінансово-економічних інтересів від негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища і створення фінансово-економічних умов для безперервної успішної діяльності та сталого розвитку підприємства	Бондарчук Н., М. Гуменчук (2016) [1]
Фінансово-економічна безпека – це стан захищеності ресурсами та інтелектуальним потенціалом від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища, що характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому	Столбов В.Ф. і Шаповал Г.М. (2013 [8, с. 104]
Фінансово-економічна безпека регіону являє собою складне інтегроване поняття, що включає поняття фінансової та економічної безпеки окремого суб'єкта господарювання, установи та населення, котрі мають особисті фінансово-економічні інтереси й цілі, пов'язані з власним відтворенням та підвищенням добробуту	Повзун Д. (2020) [6]
Поняття фінансово-економічної безпеки визначається як фінансово-економічний стан, що забезпечує захищеність фінансово-економічних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз й створює необхідні фінансово-економічні передумови для стійкого розвитку в поточному та довгостроковому періодах	Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. (2011) [4, с. 15]
Фінансово-економічна безпека – цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату.	Кульпінський С. (2000) [3, с. 34-38]

Як бачимо, вітчизняні науковці різнопланово та всебічно підходять до аналізу поняття «фінансово-економічна безпека», акцентуючи різні його змістовні складові:

- збалансованість і якість використання фінансових інструментів економічної системи;
- захищеність фінансово-економічних інтересів;
- стан захищеності ресурсами та інтелектуальним потенціалом від наявних та потенційних загроз;

- створення необхідних фінансово-економічних передумов для стійкого економічного розвитку;
- захист фінансово-економічних інтересів й цілей, пов'язаних з власним відтворенням та підвищенням добробуту;
- комплекс заходів фінансової та монетарної політики з метою досягнення стабільності фінансової системи тощо.

Комплексність поняття «фінансово-економічна безпека» зумовлена складністю та багаторівневістю феномена, який доцільно аналізувати на індивідуальному, мікро-, мезо-, макро- і мега- рівнях. Маємо на увазі фінансово-економічну безпеку громадянина, підприємства, регіону, держави, світового співтовариства.

Отже, аналіз сутності та змістовного наповнення поняття «фінансово-економічна безпека» дозволяє твердити про наявність різних підходів до його розуміння. Подальше дослідження концептуальних засад фінансово-економічної безпеки, на наш погляд, вимагає систематизації та застосування структурно-функціонального підходу. Це дозволить врахувати всі смислові навантаження і конотації даного поняття та комплексно дослідити феномен фінансово-економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Бондарчук, Н., & Гуменчук М. (2016). Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства та необхідність її забезпечення. Ефективна економіка. 2016. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_11_10 (дата звернення 25.05.2024).
2. Єпіфанов, А. О., Пластун, О. Л Домбровський, В.С., Болгар, Т.М. & Ващенко, О.М. (2009) Фінансова безпека підприємств і банківських установ: Монографія. Суми: УАБС НБУ.
3. Кульпінський, С. (2000) Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. Фінансова консультація. 2000. № 5, 34-38.
4. Мойсеєнко, І. П., & Марченко, О. М. (2011). Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. посібник. Львів, 380 с.
5. Пасінович, І., & Гутак, В. (2023). Фінансова безпека як складова економічної та корпоративної безпеки: теоретичний аспект. Економіка та суспільство, 2023 (58). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-24>.
6. Повзун, Д. І. (2020). Фінансово-економічна безпека як основна складова соціально-економічного розвитку регіону. Ефективна економіка. 2020. №8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8122>. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.155> (дата звернення 20.05.2024).
7. Потапюк, І. П., Мазіленко, С. С. & Прусова М. О. (2022), Фінансово-економічна безпека як основа безпеки підприємства. Цифрова економіка та економічна безпека, 2022 (02). С. 156-160.
8. Столбов, В. Ф. & Шаповал, Г. М. (2013) Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств. Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. 2013 (111). С. 103-108.

Шишкіна Олена,

доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Волошин Дмитро,

здобувач наукового ступеня доктор філософії

Ринжук Денис,

здобувач наукового ступеня доктор філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ

В умовах цифровізації економіки цифрові технології стали невід'ємною частиною розвитку фінансових посередників, які виступають ключовими гравцями на фінансових ринках, забезпечуючи ефективний рух капіталу, інвестування та кредитування юридичних та фізичних осіб, а також інші фінансові послуги. Цифрові технології впливають на структуру, функції та стратегії функціонування і розвитку фінансових посередників, сприяючи їх адаптації до нових викликів та вимог ринку, а цифровізація відкриває нові можливості для ефективного управління фінансовими послугами, підвищення конкурентоспроможності та

зростання клієнтської бази, у тому числі, за рахунок розширення спектру послуг, що надаються. Зазначені аспекти обумовлюють актуальність обраної теми наукової роботи, яка має на меті дослідження впливу таких цифрових технологій, як FinTech, Big Data, блокчейн, штучний інтелект, машинне навчання та мобільні платформи на формування стратегії розвитку фінансових посередників в умовах цифрової економіки.

Проведені авторами дослідження розвитку цифрових фінансових технологій (FinTech) дають підстави відмітити зростаючу роль цифрових інновацій у створенні нових продуктів і послуг, які змінюють традиційні моделі фінансових посередників, впливаючи тим самим на конкурентне середовище і змушуючи традиційні фінансові установи адаптувати свої стратегії розвитку до турбулентності національної та світової економіки. Варто зазначити, що FinTech-компанії змінюють традиційні моделі ведення бізнесу фінансових посередників, пропонуючи швидші, дешевші та зручніші рішення для клієнтів [1]. Наприклад, такий сучасний фінансовий сервіс, як платформи P2P-кредитування (або «кредитування від особи до особи») дозволяють клієнтам, «фізичним особам позичати гроші одне одному без участі банків чи інших фінансових установ» [2]. P2P «...створена для спрощення і прискорення процесу отримання кредиту, а також для можливості інвестування і кредити інших учасників» [2]. За рахунок технології, що застосовується, P2P-кредитування забезпечує «зниження вартості кредиту для позичальників і підвищення прибутковості для інвесторів, завдяки мінімізації витрат, що традиційно понесли б фінансові установи» [2]. Таким чином процеси впровадження цифрових FinTech впливають на конкурентне середовище, що змушує традиційні фінансові установи адаптувати свої стратегії розвитку до швидких змін, що відбуваються у межах макро-, мезо і мікросередовища.

Збір, аналіз і оцінка великих даних (Big Data) є ще одним важливим аспектом цифровізації фінансового сектора, що дозволяє фінансовим посередникам краще розуміти поведінку клієнтів, аналізувати ризики та виявляти нові ринкові можливості. Наприклад, банківські установи можуть використовувати дані про транзакції клієнтів для створення персоналізованих пропозицій для фізичних та юридичних осіб, підвищуючи лояльність клієнтів та їх зацікавленість у співпраці з конкретним банком, збільшуючи тим самим свої прибутки.

До технологій, які забезпечують прозорість, безпеку та ефективність транзакцій й відкривають нові можливості для фінансових посередників варто віднести блокчейн. Технологія блокчейну може використовуватися для створення смарт-контрактів, які автоматично реалізуються при дотриманні певних визначених умов, що знижує ризик шахрайства та забезпечує виконання зобов'язань фінансових посередників перед своїми клієнтами. Крім того блокчейн також може використовуватися для створення децентралізованих фінансових платформ, які дозволяють здійснювати транзакції без посередників, що також може суттєво змінити сучасний фінансовий ландшафт [3].

Сьогодні такі цифрові технології, як штучний інтелект (AI) та машинне навчання знаходять широке застосування у фінансовому секторі, допомагаючи автоматизувати процеси, аналізувати дані та приймати рішення. Наприклад, застосування фінансовими посередниками чат-ботів на основі AI дозволяє надавати клієнтам цілодобову підтримку, відповідаючи на значний обсягів запитів та виконуючи прості операції. Для прогнозування ризиків, виявлення шахрайства та оптимізації інвестиційних стратегій використовується технологія машинного навчання [3].

Ще одним вагомим елементом стратегії розвитку фінансових посередників, на якому вважаємо доцільним зупинитись у даному дослідженні, є мобільні платформи, які дозволяють клієнтам керувати своїми фінансами з будь-якого місця та у будь-який час, забезпечуючи зручний доступ до фінансових послуг, підвищуючи тим самим рівень задоволеності клієнтів, що дозволяє фінансовим посередникам залучати нових користувачів і підвищувати рівень доходів.

Отже, цифрова трансформація відкриває безліч можливостей для фінансових посередників, у тому числі, це: можливість створення нових продуктів та послуг, які відповідають сучасним потребам клієнтів (мобільні додатки для управління фінансами,

онлайн-платформи для інвестицій та інші цифрові рішення); розширення клієнтської бази за рахунок залучення нових користувачів через цифрові канали; підвищення ефективності бізнес-процесів та зниження витрат; здійснення автоматизації, яка дозволяє зосередитися на більш складних та стратегічних завданнях, що сприяє зростанню продуктивності та прибутковості фінансового бізнесу. Незважаючи на зазначені переваги, які отримують фінансові посередники за рахунок використання цифрових технологій, цифрова трансформація фінансової сфери супроводжується численними викликами, серед яких варто виділити: необхідність інвестування значних фінансових та інших ресурсів у нові технології та інфраструктуру; попередження витоку даних унаслідок кібератак, що вимагає від фінансових посередників забезпечення надійного захисту своїх систем та даних клієнтів, що також вимагає додаткових ресурсів; удосконалення регуляторного середовища для мінімізації можливих додаткових перешкод для функціонування і розвитку фінансових посередників за умов застосування ними цифрових інновацій.

Таким чином, цифрові технології відіграють ключову роль у формуванні стратегій розвитку фінансових посередників, оскільки дозволяють підвищити конкурентоспроможність та ефективність бізнесу, знизити витрати, розширити клієнтську базу та забезпечити доступ до нових фінансових ринків, що має стати об'єктом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Arner, D. W., Buckley, R. P., & Zetsche, D. A. (2018) Fintech for financial inclusion: A framework for digital financial transformation. UNSW Law Research Paper, 2018, 18-87. URL: <https://www.adamicrofinance.org/sites/default/files/2020-12/fintech-for-financial-inclusion-a-framework-for-digital-financial-transformation.pdf>
2. P2P-кредитування: що треба знати? URL: <https://mixfin.com/ua/blog/shcho-take-p2p-kredytuvannia>
3. Шишкіна О. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2023. Вип.19. Т.2. С. 130 – 143.

Шпомер Тетяна,

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Суховерський Михайло,

здобувач наукового ступеня доктор філософії

Кіронда Ігор,

здобувач наукового ступеня доктор філософії

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙ У ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ефективне функціонування і розвиток високотехнологічних секторів економіки є фундаментальною основою забезпечення конкурентоспроможності та сталого соціально-економічного зростання будь-якої країни. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку цифрових технологій, у тому числі фінансових, інновації стають підґрунтям економічного прогресу й визначають його результативність. В Україні високотехнологічні галузі, у тому числі, такі як біотехнології, інформаційні технології, аерокосмічна промисловість, підприємства військово-промислового комплексу та інші, незважаючи на військовий стан, мають значний потенціал для розвитку. Однак для реалізації цього потенціалу необхідно забезпечити сприятливі умови для залучення інвестицій, що вимагає модернізації інвестиційної інфраструктури. Це обумовлює актуальність і своєчасність досліджень основних аспектів розвитку інвестиційної інфраструктури в Україні з метою стимулювання інновацій у функціонуючих високотехнологічних секторах економіки.

Опрацювання наукових доробок вітчизняних та іноземних науковців в сфері окресленої проблематики дозволяє стверджувати, що інвестиційна інфраструктура охоплює комплекс

інституційних, організаційних, фінансових та нормативно-правових механізмів, що забезпечують ефективне забезпечення інвестиційних процесів [1-4]. На нашу думку, інвестиційна інфраструктура включає фінансові ринки, банківські та небанківські фінансові установи, а також інститути, що сприяють залученню інвестицій, у тому числі, державні агентства та консалтингові компанії.

Ефективне функціонування інвестиційної інфраструктури та її вплив на розвиток високотехнологічних секторів національної економіки визначається численними факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, серед яких вважаємо доцільним виділити: інституційне середовище, інвестиційний клімат, рівень капіталізації фінансових ринків, рівень розвитку банківської системи, рівень розвитку венчурного інвестування, а також наявність державної підтримки інвестиційних процесів [1, 2, 5].

Аналізуючи сучасний стан інституційного середовища вважаємо доцільним констатувати, що інституційна підтримка та існуюча в Україні нормативно-правова база регулювання інвестиційних процесів потребують вдосконалення. Це пов'язано із такими викликами сьогодення, як війна, корупція, високий рівень бюрократії та незахищеність прав інвесторів. Покращення інвестиційного клімату потребує розробки і реалізації комплексних реформ, спрямованих на зниження рівня корупції та підвищення прозорості державних інституцій. Зазначені проблеми інституційного середовища негативно відобразились і на інвестиційному кліматі, який залишається складним через низку факторів, серед яких ті, що пов'язані із викликами інвестиційного середовища, а також з політичною нестабільністю, недостатнім захистом прав власності, у тому числі, через воєнні дії і руйнацію економічного потенціалу країни, слабкою правовою базою для інвесторів та інші чинники.

Банківська система України зазнала значних потрясінь, у тому числі, спричинених суттєвою втратою фінансових активів практично на 20% окупованої території України, проте дотримання умов національного регулятора в межах руху до Базеля III дозволяє виявити тенденції поступової стабілізації функціонування всього банківського сектора. Однак, незважаючи на це, він залишається обмеженим у можливостях фінансування високоризикових інноваційних проектів через високі процентні ставки (й відповідно високу вартість кредитування), недостатній рівень довіри та високі ризики, спричинені, серед іншого, повномасштабною війною.

Одночасно, національний фінансовий ринок характеризуються низьким рівнем капіталізації та обмеженим доступом до довгострокових фінансових ресурсів. Результативність подолання даних проблем й забезпечення позитивних тенденцій розвитку залежить від розширення спектру фінансових інструментів, у тому числі, через розробку і впровадження нових інноваційних технологій, збільшення прозорості ринків та стимулювання виходу національних та іноземних компаній на фондовий ринок. Щодо венчурного капіталу, то відповідний ринок в Україні розвивається, але його обсяги поки що залишаються обмеженими, що пов'язано з наявністю вельми обмеженої кількості венчурних фондів та відсутністю культури венчурного інвестування.

Варто зазначити, що держава робить кроки для покращення інвестиційного клімату та підтримки інноваційних проектів, у тому числі, створюються інститути розвитку, вводяться податкові пільги для IT-сектору та стартапів, активно розвиваються електронні послуги для бізнесу. Однак, в сучасних умовах це не приносить бажаного результату. Вважаємо, що необхідно посилити координацію цих зусиль та забезпечити їх ефективне виконання.

Базуючись на вищевикладеному, вважаємо доцільним стверджувати, що стимулювання інновацій у високотехнологічних секторах економіки України потребує від держави розробки і впровадження комплексної стратегії розвитку інвестиційної інфраструктури, яка на нашу думку має передбачати: покращення інституційного середовища, модернізацію фінансових ринків, зміцнення банківського сектора, розвиток венчурного інвестування і посилення державної підтримки.

Таким чином, розвиток інвестиційної інфраструктури є домінуючим чинником для стимулювання інновацій у високотехнологічних секторах економіки України. Незважаючи

на численні виклики, Україна має значний потенціал для розвитку інноваційної економіки, який може бути реалізований за умови належної підтримки та ефективної реалізації відповідних реформ.

Список використаних джерел

1. Schanzenbach, D. W., Nunn, R., & Nantz, G. (2017). If you build it: a guide to the economics of infrastructure investment. Hamilton Project, Brookings Institution, Washington, February. URL: http://www.hamiltonproject.org/assets/files/if_you_build_it_guide_economics_infrastructure_investment.pdf
2. Ільчук В.П., Шпомер Т.О. (2020). Проблеми моделювання інноваційно-інвестиційних систем відновлювальної сфери економіки. Проблеми і перспективи економіки та управління. (4). 7-15.
3. Комашенко, Т. А. (2009). Теоретико-методологічні основи дослідження інвестиційної інфраструктури. Інвестиції: практика та досвід, (17), 82-84. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2009/23.pdf
4. Лещук, Г. В. (2017). Концептуальні детермінанти інвестиційної інфраструктури регіону. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент, (24 (2)), 20-24. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/24-2-2017/7.pdf>
5. Шишкіна О. Інноваційні ризики високотехнологічних промислових підприємств. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. №3(31). С. 163-179.

Секція 4. Забезпечення стійкості системи права та публічного управління задля відновлення України

Luhyna Yelyzaveta,

Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

CURRENT ISSUES OF SOCIAL PROTECTION OF WAR VETERANS IN UKRAINE

In 2014, Ukraine faced the armed aggression of the Russian Federation, which threatened the territorial integrity and national security, democratic system, social welfare of citizens and the ability to ensure the rights and freedoms of man and citizen. The international armed conflict that erupted on the eastern border of Ukraine launched a process of fundamental changes in state policy, as well as legislation. One of the priorities for the state was the improvement of regulations that enshrine the rights of military personnel, war veterans and their families to social protection.

The image of a war veteran in modern conditions takes on a special meaning. Since the beginning of martial law, which was introduced as a result of a full-scale invasion of the Russian Federation on February 24 in 2022, this category has expanded significantly. According to the latest official data of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 1.2 million people have veteran status, which requires the state to effectively and timely respond to the needs of these people. War veterans are full members of our society, and their social protection is an urgent issue of the present, not just post-war recovery. Million people are returning to civilian life now, so the issue of their effective reintegration becomes urgent. The purpose of this scientific work is to highlight the content and social protection system of war veterans.

The state regulates the guarantees of social protection of war veterans in the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families," "On Social Services," "On Compulsory State Pension Insurance," "On Pension Provision of Persons Dismissed from Military Service and Some Other Persons" and other laws and by-laws, international agreements, the consent to the binding of which is given by the Verkhovna Rada of Ukraine. However, the main legislation in the area of the legal status of war veterans are enshrined in the Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection" (hereinafter - Law of Ukraine № 3551).

Currently, Ukraine is implementing a reform of support for war veterans, which is a complex of measures of the state's activities in various fields that are aimed at forming a perfect system of social support for veterans, providing them with medical, psychological assistance, ensuring physical rehabilitation, adapting to civilian life and educating the right attitude to former combatants. The central body of executive power, which specializes in the formation and implementation of the state policy of the reform of support for war veterans, is the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. In addition, the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the State Employment Center and others are also involved in the implementation of this state reform.

War veterans should be provided with appropriate conditions for their rehabilitation and adaptation to new living conditions. Therefore, in Ukraine, the state policy of social protection of these persons is carried out, which consists in the targeted activities of state bodies aimed at ensuring social protection of veterans and their families. The main tool for implementing this policy includes social benefits and other guarantees established by law.

The current legislation clearly defines persons who can receive the status of a war veteran. In accordance with Article 4 of the Law of Ukraine № 3551, war veterans are persons who participated in the defense of the homeland or in hostilities on the territory of other states. War

veterans are persons who previously receive the status of a participant in hostilities, persons with disabilities as a result of war and war participants [1]. This law separately contains a list of persons of each of these categories in Articles 5, 6, 7, 8, 9.

Today in Ukraine, social and legal protection of war veterans is based on the principles of the Law of Ukraine № 3551 so the state, guided by the provisions of this law, establishes the rights of war veterans to receive benefits in various social spheres. Benefits and advantages in labor activity, which are provided by the Law of Ukraine № 3551, are provided taking into account professional training and health. All types of benefits and their sizes are fixed in section III and cover the following areas: medical support (free receipt of medicines and other medical products, free dental prosthetics), provision of housing and communal services, benefits for the use of public transport, benefits for telephone services, guarantees for the protection of work (additional vacation, the pre-emptive right to remain at work during the reduction of staff) and payment of temporary disability benefits, benefits in the field of taxes and fees, social services and education, etc.

Thus, the system of social protection of war veterans is a set of state bodies, as well as enterprises, institutions and organizations that carry out activities in the field of supporting war veterans and that interact with each other, forming the state policy of social protection of veterans. Actually, this is the institutional and organizational basis for the social protection of veterans, which is formed and operates on the basis of the above-mentioned legal acts. The current system of social protection requires changes and modernization. And although new changes occur regularly, a perfect model has not been formed to this day. The key barriers are the presence of numerous regulations that are outdated or duplicated, and the difficult economic situation in the state, which does not allow to implement social protection programs [2, p. 28]. The program of state reform of support for veterans in Ukraine states that ensuring the rights of veterans to receive benefits and other guarantees of social protection fall within the competence of more than 18 central authorities, as well as local executive authorities and local governments, which as a result complicates the process of establishing responsibility for the social protection of veterans [3].

At the end of 2023 sociological group "Rating" at the initiative of the Ukrainian Veteran Fund conducted sociological surveys among war veterans. The study was intended to form the image of a veteran of modern Ukraine, taking into account the age and gender of this category of people, as well as the problems that most often occur after returning to civilian life. During the survey, respondents were asked: "In your opinion, does the state fulfill its obligations to veterans today?." 66% answered that they did not perform at all or rather did not perform. Also, answering the question of what problematic phenomena arise in the life of veterans after returning from the Russian-Ukrainian war, 44% of respondents indicated difficulties in obtaining benefits. Also, veterans could assess such forms of social assistance as psychological support, information and consulting support, medical support, physical rehabilitation and prosthetics, educational needs, preferential travel, etc. Overall analysis shows that the majority of these services were negatively evaluated by veterans, indicating an urgent need to improve social security and protect veterans [4]. Such results, of course, are disappointing and indicate that many veterans of the war may find themselves in a difficult situation. At the same time, this study is conducted to indicate to the state where exactly resources should be invested for the effective reintegration of veterans, and it can also be the basis for building new strategies for the social protection of these persons and introducing changes in legislation.

When forming such a strategy, it is useful to pay attention to the experience of implementing such programs abroad. Ukrainian scientists investigated the process of reintegration of war veterans in other countries: Norway launched educational programs for veterans to improve their skills and professional skills; in the United States, mentoring and psychological support programs have been introduced using augmented reality technologies; Canada has invested in entrepreneurship and provided financial support to veterans; Singapore has created online support and telemedicine platforms [5].

Improving medical support, psychological rehabilitation, improving the conditions of employment of veterans, finalizing the system of unified accounting for benefits received by veterans, etc., are priority tasks today. Despite these shortcomings in the system of social protection, Ukraine does not lag behind the current trends of digitalization and reduction of

bureaucracy, because today veterans and their relatives can use the services of the Unified Portal of Public Services DIIA and e-Veteran. Also, the veteran business is becoming more and more popular, which is developing thanks to the support of the state, in particular thanks to competitions and compensation programs from the Ukrainian Veteran Fund.

So, today Ukraine is trying to perform the function of social protection in relation to war veterans and their families as effectively as possible, thereby observing the norms of the Constitution of Ukraine. In order to provide this segment of the population with a sufficient and high-quality standard of living, the legislator established social benefits and other guarantees of state support. Despite the conditions of martial law, veterans are provided with benefits, payments, assistance in opening their own business, modern technologies are introduced that greatly contribute to the involvement of all members of society in the development of entrepreneurship, business, forms of social support and the implementation of the program of reintegration of veterans. However, the current state of the social protection system in our country is not satisfactory. Significant shortcomings of both legislation and the system of state bodies are obvious. It is impossible not to emphasize the fact that the procedure for obtaining the status of a war veteran, certain types of benefits is still too complicated. Also, judicial practice is oversaturated with examples of court cases to prove the right to receive benefits, material or financial assistance. At the same time, the legislator should revise the norms of the current legislation in accordance with the current needs of war veterans. For example, in our opinion, the suspension of such provision of such benefits as free spa treatment or compensation for the cost of independent such treatment contradicts the norms of the Constitution of Ukraine and the principles defined in the Law of Ukraine "On the status of war veterans, guarantees of their social protection".

References

1. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. 1993. On the status of war veterans, guarantees of their social protection. Law of Ukraine 3551- XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
2. Lytvinenko, V.M. & Chichkan, M.V. 2017. On the issue of legal regulation of the right to social protection of combatants in Ukraine. Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law : collection of international scientific papers : in 2 parts, 28-30.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine. Veterans Support Reform. <https://www.kmu.gov.ua/reformi/bezpeka-ta-oborona/reforma-pidtrimki-veteraniv>.
4. Ukrainian Veteran Fund. Portrait of a Veteran: Online Survey Results (September-October 2023). <https://veteranfund.com.ua/analytics/portrait-of-veteran/>.
5. Shevchenko, R. P. 2024. Innovative approaches to the organization of social protection of war veterans: international experience. Investments: practice and experience, (3), 184-188.

Костюченко Наталія,
здобувачка вищої освіти

Петрик Олена,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Захист державної таємниці є одним з найважливіших пріоритетів забезпечення національної безпеки будь-якої країни. Державна таємниця охоплює відомості у сфері оборони, економіки, зовнішніх відносин та інших галузях, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам держави.

Саме ефективний адміністративно-правовий захист державної таємниці є запорукою забезпечення національних інтересів держави, збереження її обороноздатності, економічної стабільності та міжнародного авторитету. Тому необхідно чітко визначити систему адміністративно-правових норм, які спрямовані на її захист.

Для розуміння інституту охорони державної таємниці в адміністративній сфері необхідно дати визначення терміну «державна таємниця». Так, на думку Трембач І.І., державна таємниця постає як вид таємної (секретної) інформації, інформації з обмеженим доступом у певних (визначених) сферах відносин, посягання на яку може спричинити шкоду національній безпеці держави [1, с.230]. Як зазначає Антонов К.В. державна таємниця – правовий інститут держави, що дозволяє їй проводити незалежну політику, обстоювати власні інтереси, мати можливість впливати на поведінку інших держав та перебіг міжнародних подій у бажаному для себе напрямі [2, с.356]. Низка дослідників пропонує альтернативне бачення державної таємниці, описуючи її як інформацію, певні відомості, несанкціонований доступ до яких може заподіяти шкоду інтересам держави [3, с.14]. Отже, з цього зробити висновок, що державна таємниця - це різновид секретної інформації з обмеженим доступом у сфері державної діяльності, безконтрольне розголошення або втрата якої може завдати шкоди національним інтересам, державній безпеці, обороноздатності, зовнішньополітичним позиціям.

Крім цього, на законодавчому рівні також закріплене дане поняття, а саме відповідно до ст. 1 ЗУ «Про державну таємницю» державна таємниця - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [4].

Серед головних загроз інформаційній безпеці держави є недотримання встановлених правил поводження з інформацією, що містить державну таємницю. Це безпосередньо включає порушення регламентованих законом процедур засекречування та розсекречування відомостей, надання допуску та доступу до секретної інформації, роботи з конфіденційними даними тощо. Наслідком таких порушень може стати реальний ризик витоку, втрати або незаконного розголошення секретної інформації, що призведе до втрати нею статусу таємності.

У свою чергу адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності. З одного боку, вона має загальні риси, характерні для інших видів відповідальності такі, як особа несе її за протиправне діяння, відповідальність встановлюється рішенням уповноважених органів, а також передбачає застосування державного примусу тощо. Однак, з іншого боку, адміністративна відповідальність наділена специфічними особливостями та ознаками, притаманними сфері охорони інформації з обмеженим доступом.

Статтею 212² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі-КУпАП) передбачений один з видів адміністративного правопорушення, що стосується забезпечення охорони державної таємниці. Вищезазначена стаття закріплює підстави через які особу можна притягнути до відповідальності, а саме:

- Недотримання встановленого порядку передачі секретних відомостей іншим державам чи організаціям.
- Незаконне засекречування інформації, яка за законом не може бути секретною (про екологію, безпеку, соціально-демографічні показники, порушення прав людини тощо).
- Безпідставне засекречування або розсекречування будь-якої інформації.
- Неправильне присвоєння, зниження чи скасування грифів секретності.
- Порушення процедури надання допуску та доступу до державних таємниць.
- Неналежне забезпечення охорони секретних відомостей та контролю за їх збереженням.
- Провадження діяльності із державними таємницями без належного дозволу, розміщення державних секретних замовлень у недозволених установах.
- Недотримання вимог охорони державних таємниць під час міжнародного співробітництва, роботи з іноземцями.
- Порушення норм криптографічного та технічного захисту секретної інформації, що створює ризик її розголошення [5].

При цьому, об'єктом даного правопорушення є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням режиму державної таємниці. Об'єктивна сторона полягає у недотриманні законодавчих норм, що регулюють порядок поводження з секретними відомостями. Суб'єктивна сторона передбачає наявність умислу в діях правопорушника. Суб'єктами цього правопорушення є особи, які згідно із законом мають допуск та доступ до інформації, що становить державну таємницю.

Відповідальність за даним правопорушення проявляється в накладенні штрафу на громадян від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення з числа передбачених частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Іншим видом адміністративного правопорушення є «Порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію», передбаченого ст. 212⁵. Відповідна стаття передбачає адміністративну відповідальність за порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, що призвело до розголошення такої інформації та тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від шістдесяти до ста шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, тягне за собою накладення штрафу на громадян від сорока до ста сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від ста шістдесяти до двохсот шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5].

Крім того, для ефективного захисту інформації, що містить державну таємницю необхідно постійно впроваджувати організаційні заходи, спеціальні інструкції та навчання персоналу. Важливими є режимні заходи з обмеження доступу, налагодження пропускового режиму та охорони приміщень, застосовувати технічні засоби криптографічного та фізичного захисту інформації. Також вкрай портібно проводити ретельний відбір кадрів із допуском до таємниці, моніторинг їх благонадійності та забезпечити постійний контроль за дотриманням режиму секретності через перевірки, розслідування порушень та застосування відповідальності.

Отже, захист державної таємниці є критично важливим питанням для забезпечення національної безпеки та життєво важливих інтересів будь-якої держави. Основними загрозами в цій сфері є порушення процедур засекречування, надання допуску до секретів, забезпечення їх охорони, а також безпідставне засекречування інформації, що має бути відкритою згідно із законодавством. Кодекс про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за недотримання режиму державної таємниці у вигляді штрафів для громадян і посадових осіб. Окрема стаття регулює питання порушень порядку обліку, зберігання і використання матеріальних носіїв секретної інформації.

Для ефективного захисту державної таємниці необхідним є комплекс організаційних, режимних, технічних та кадрових заходів, включно з інструктажами персоналу, системами охорони та криптографічного захисту. Належне адміністративно-правове регулювання та контроль у сфері державної таємниці сприяють збереженню обороноздатності, економічних інтересів та міжнародних позицій України.

Список використаних джерел

1. Трембач І. І. Поняття державної таємниці як об'єкта кримінально-правової охорони. 2017. Спецвипуск. Частина 1. С. 227-230.
2. Антонов К. В. Проблеми правової охорони інституту державної таємниці у кримінальному провадженні. Юрид. наук. електрон. журн, 2020. № 2. С. 355-358. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/94.pdf (дата звернення 17.06.2024).

3. Супруненко А. М. Організація охорони державної таємниці в Україні: навч. посіб. за ред. А. М. Супруненко, І. І. Башта, А. М. Лисеюк, К. С. Свіріна. Ірпінь : УДФСУ, 2020. С.370.

4. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/ed20240101#Text> (дата звернення 17.06.2024).

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 80731-Х. Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed20231014#Text> (дата звернення 17.06.2024).

Чумаченко Валерія,
здобувачка вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

Петрик Олена,

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Охорона державної таємниці є невід'ємною складовою системи інформаційної безпеки, яка гарантує незалежність, суверенітет та територіальну цілісність країни. Проте, на жаль, порушення режиму секретності щодо відомостей, які становлять державну таємницю, залишається однією з найбільших загроз у цій сфері. Неналежне забезпечення конфіденційності чутливої інформації може призвести до витоку даних, які можуть бути використані на шкоду національним інтересам.

Саме тому питання вдосконалення системи організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці набуває особливої ваги. Ефективне функціонування відповідної нормативно-правової бази, чіткий розподіл повноважень та обов'язків між державними органами, а також впровадження новітніх технологій захисту інформації є запорукою мінімізації ризиків у цій делікатній сфері.

Метою дослідження є обґрунтування пропозицій стосовно системи організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці в Україні.

Правове регулювання охорони державної таємниці в Україні здійснюється на підставі комплексу нормативно-правових актів різної юридичної сили. Фундаментальні засади закріплені в Конституції України [1], яка гарантує непорушність державного суверенітету та територіальної цілісності нашої держави. Водночас, положення Основного Закону необхідно розглядати у нерозривному зв'язку із спеціалізованими законодавчими актами, що формують правову основу охорони державної таємниці. Зокрема, ключову роль відіграють Закони України «Про державну таємницю» [2], «Про інформацію» [3], «Про національну безпеку України» [4], «Про доступ до публічної інформації» [5], та «Про захист персональних даних» [6]. Ці нормативно-правові акти визначають поняття державної таємниці, встановлюють вимоги щодо віднесення інформації до такої категорії, регламентують порядок обігу відомостей обмеженого доступу, передбачають відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Стаття 18 Закону України «Про державну таємницю» встановлює комплекс заходів охорони державної таємниці, зокрема: дозвільний порядок діяльності з державною таємницею для підприємств, установ, організацій та органів влади з дотриманням режиму секретності; особливий порядок доступу громадян до секретної інформації за наявності відповідних повноважень; обмеження поширення секретної інформації та доступу іноземців до неї на території України; спеціальні вимоги до матеріальних носіїв секретної інформації, її технічного та криптографічного захисту [2]. Ефективна реалізація комплексу організаційно-правових заходів щодо охорони державної таємниці, передбачених статтею 18 Закону України «Про державну таємницю», значною мірою залежить від рівня обізнаності відповідних суб'єктів щодо особливостей правового режиму секретності. Належне розуміння специфіки поводження з інформацією, яка становить державну таємницю, є вкрай важливим

для працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, діяльність яких безпосередньо пов'язана з таким різновидом конфіденційних відомостей. Вважаємо, що забезпечення належної кваліфікації та підвищення обізнаності персоналу щодо особливостей правового режиму секретності є однією з ключових передумов результативного застосування організаційно-правових механізмів охорони державної таємниці в нашій державі.

Забезпечення належного рівня обізнаності персоналу з питань охорони державної таємниці є критично важливим для ефективної реалізації організаційно-правових заходів у цій сфері. Тому доцільно включити до системи таких заходів навчання працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, діяльність яких пов'язана з державною таємницею, а також регулярну перевірку їхніх знань вимог нормативних документів.

Водночас, стаття 22 Закону України «Про державну таємницю» передбачає низку умов для надання допуску до державної таємниці, зокрема: визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією; перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці; взяття громадянином на себе письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена; одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці; ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю [2]. Лише за умови належної обізнаності персоналу щодо правового режиму секретності буде логічним та виправданим покладання на нього таких письмових зобов'язань та обмежень. Підтвердження знань законодавства має стати обов'язковим етапом процедури допуску до роботи з державними секретами.

Окрему увагу варто приділити використанню прийомів юридичної техніки при формулюванні організаційно-правових заходів з охорони державної таємниці. У статті 18 Закону України «Про державну таємницю» фактично йдеться про певні правила обігу секретної інформації, що впроваджуються з метою її охорони, а не про конкретні заходи організаційно-правового характеру. Така законодавча конструкція не створює проблем правозастосування, проте ускладнює сприйняття відповідних норм, оскільки термін «захід» передбачає конкретні дії для досягнення певної мети. Водночас у згаданій статті не деталізовано організаційно-правові заходи як такі для охорони державної таємниці, що знижує якість законодавчого регулювання у цій сфері. Більш вдалим було б чітке окреслення переліку таких заходів із застосуванням належних прийомів законодавчої техніки.

До системи організаційно-правових заходів з охорони державної таємниці доцільно включити такі:

- розроблення особливого режиму створення й використання матеріальних носіїв секретної інформації;
- надання дозволів на діяльність, пов'язану з державною таємницею;
- створення секретного режиму для органів влади, підприємств тощо, що працюють з секретами;
- запровадження спеціальних правил здійснення функцій стосовно суб'єктів, які поводяться з таємницею;
- обмеження щодо поширення секретної інформації;
- обмеження щодо діяльності іноземців, їхнього доступу до таємниці в Україні;
- навчання та перевірку знань персоналу з питань охорони таємниці;
- процедуру надання допуску громадянам до державної таємниці.

Підсумовуючи, слід наголосити, що під час розробки, дослідження та випробувань засобів захисту інформації, яка становить державну таємницю, застосовуються максимально жорсткі вимоги порівняно із засобами захисту службової або конфіденційної інформації. Лише дотримання найвищих стандартів безпеки на всіх етапах створення та використання таких засобів захисту гарантуватиме недоторканність відомостей, розголошення яких може завдати шкоди життєво важливим інтересам держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. Дата оновлення: 01.01.2020р URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення 12.06.2024)
2. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855–ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#n217> (дата звернення 12.06.2024)
3. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–ХІІ, Дана оновлення: 27.27.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 12.06.2024)
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. Дана оновлення: 31.03.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 12.06.2024)
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939–VI. Дана оновлення: 08.10.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення 12.06.2024)
6. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297–VI. Дана оновлення: 27.10.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення 12.06.2024)

Пічугіна Наталія,
здобувачка вищої освіти

Петрик Олена,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя

Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРАВОЗАХИСНИКА-АДВОКАТА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ СИСТЕМИ ПРАВА

Професія адвоката є однією з найважливіших у сфері правової допомоги. Адвокати відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості та захисті прав громадян. Професійна етика адвоката є невід'ємною частиною його професійної діяльності, оскільки вона визначає стандарти поведінки, які вимагаються від адвоката для забезпечення довіри громадськості та забезпечення високої якості надання правової допомоги.

Професійна етика адвоката - це система моральних та професійних норм, які визначають стандарти поведінки адвоката у виконанні своїх професійних обов'язків. Ці норми включають в себе вимоги щодо чесності, добросовісності, конфіденційності та професійної компетентності [1].

Професійна етика адвоката ґрунтується на таких принципах [3]:

1. Чесність та добросовісність. Адвокат повинен діяти відверто та чесно у всіх своїх взаємодіях з клієнтами, судом та іншими сторонами.

2. Конфіденційність. Адвокат повинен зберігати конфіденційність інформації, отриманої від клієнта, та не розголошувати її без згоди клієнта.

3. Незалежність. Адвокат повинен діяти незалежно від будь-яких тисків чи впливів та захищати інтереси своїх клієнтів безперешкодно.

4. Професійна компетентність. Адвокат повинен мати достатній рівень знань та навичок для надання якісної правової допомоги своїм клієнтам.

Адвокат під час виконання своїх обов'язків повинен використовувати всі права й обов'язки, що передбачені законодавством, відповідно до свого статусу та основних завдань адвокатури. Це включає виконання принципів, зазначених у Конституції України, Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших законодавчих актах. Адвокати мають виходити за межі визначених правил адвокатської етики, які встановлюють єдину систему критеріїв для оцінки етичних аспектів поведінки адвоката. Одним із обов'язкових аспектів є врахування та дотримання цих етичних норм для забезпечення високого стандарту професійної діяльності та підтримання довіри до адвокатського корпусу. [4].

Згідно із Законом України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокат має обов'язок дотримуватися Правил адвокатської етики, що є ключовим аспектом його професійної відповідальності. Мета цих Правил полягає в уніфікації закріплення традицій та досвіду української адвокатури в інтерпретації норм адвокатської етики, а також відображенні загальноновизнаних деонтологічних норм і правил, які прийняті у міжнародному адвокатському співтоваристві [4].

Необхідність дотримання етики адвоката обумовлена кількома ключовими факторами. По-перше, адвокатська професія виступає як один із найважливіших стовпів у захисті прав та свобод людини та громадянина, які гарантовані конституціями більшості сучасних країн. По-друге, адвокати виконують цю функцію в межах держави, не будучи державним органом. По-третє, авторитет адвокатів формується не лише їхнім професіоналізмом та корпоративними традиціями, а й моральними якостями, які визначають їхню роль в системі юстиції. По-четверте, багато правил службової поведінки адвоката, що включають позаслужбове спілкування і поготів, не визначені чітко в законі. Тут на допомогу приходять мораль, яка пронизує всі аспекти людської діяльності та супроводжує її протягом усього життя. Це визначено тим, що існує моральне оцінювання оточення у будь-якій ситуації, а також самооцінювання людей щодо моральних аспектів їхньої поведінки [2, с. 449].

Адвокат, утримуючись відмітного статусу, повинен додержуватися професійних обов'язків, що включають в себе виконання присяги адвоката та визначених в статті 21 Закону "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" правил адвокатської етики. Під час виголошення присяги адвокат добровільно приєднується до цінностей адвокатської гільдії, визначених у присязі - принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності. Адвокат також зобов'язаний дотримуватися правил адвокатської етики, проявляти чесність та сумлінність у забезпеченні прав на захист і наданні правової допомоги відповідно до конституційних та законодавчих норм України. Приймаючи присягу, адвокатське співтовариство визнає відповідність особи вимогам, які ставляться до представників цієї професії, та висловлює високу оцінку її здатності захищати цінності, закріплені у присязі та нормах адвокатської етики [1, с. 4].

Збереження високих стандартів професійної етики адвоката є ключовим для надійності та довіри до правової системи та гарантування захисту прав громадян. Відповідність принципам професійної етики впливає на справедливість у судових процесах, утримує довіру клієнтів та інших учасників правових відносин до адвоката, а також підвищує рівень професійної компетентності та добросовісності в цій області.

Результати проведеного дослідження дозволяють визнати, що всі вищезазначені принципи становлять суттєвий та необхідний аспект адвокатської практики, оскільки їх невиконання неможливо для підтримки високого рівня дії інституту адвокатури.

Додатково, розуміння адвокатської етики є обов'язковим під час складання кваліфікаційного іспиту та проходження стажування, щоб отримати право на заняття адвокатською діяльністю та отримати відповідне свідоцтво. Це обов'язково враховано також в присязі адвоката. Значущим аргументом, який підкреслює єдність адвокатів та адвокатської етики, є те, що порушення етичних норм розглядається як дисциплінарний проступок, що може призвести до припинення права адвоката на дану практичну діяльність.

Важливо відзначити, що процедура дисциплінарної відповідальності адвоката повинна відповідати стандартам незалежності, неупередженості, прозорості, справедливості, розумних строків розгляду, презумпції невинуватості та інших гарантій належного судочинства.

Отже, адвокат повинен діяти не лише в інтересах осіб, які перебувають під його захистом, але й в інтересах загального правопорядку. Адвокат несе на собі комплекс зобов'язань, що включає як правовий, так і моральний характер, і часто ці обов'язки можуть взаємно конфліктувати.

Список використаних джерел

1. Бакаєнова Н. Питання загальної та професійної етики в адвокатській діяльності (пам'яті видатної людини – адвоката Йосипа Бронза). 2022. С. 1–5.
2. Діденко О. Професійна етика в діяльності адвоката. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє. 2019. С. 448–451. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20556/%D0%90%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%202019%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 28.05.2024)
3. Правила адвокатської етики / З'їзд адвокатів України від 09.06.2017 р. Дата оновлення: 15.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001891-17> (дата звернення 28.05.2024)
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Дата оновлення: 19.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 08.06.2023)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

**Форум стейкхолдерів розвитку соціального
підприємництва
(м. Чернігів, 16 вересня 2024 року)**

Тези доповідей

Відповідальний за випуск
Комп'ютерне складання та верстання

О. О. Сидоренко
О. О. Сидоренко, Т. В. Клименко, К. П. Гузь

Підписано до друку 02.09.2024. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 11,51. Замовлення № 19/24.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.